

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HİTİT DEVLETİ'NİN BAŞKENTLERİ

Tuğba ERSOY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Esmâ REYHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

EYLÜL 2019

HİTİT DEVLETİ'NİN BAŞKENTLERİ

TUĞBA ERSOY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2019

Tuğba ERSOY tarafından hazırlanan “ Hitit Devleti'nin Başkentleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Eskiçağ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Esmâ REYHAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan: Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Eskiçağ Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 17/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuğba ERSOY

17.09.2019

TEŞEKKÜR

M.Ö.2. binlerde küçük bir beyliğin içinde yapılanarak imparatorluğa dönüşen Hititleri ve bu süre zarfında başkentlik görevini yapmış Kuşşara, Kaniş, Hattuša, Şapinuva ve Tarhuntašša kentlerinden ayrı düşünemeyiz. Çoğu araştırmalarda bu kentler genellikle kültürel ve mimarî yapılarıyla çalışma konuları olmuştur. Ancak bu tezimizin amacı böyle bir siyasi yapılanmanın ortaya çıkmasını sağlayan başkentleri tanıtarak siyasi tarihleriyle ele almaktır. Bu sayede kurmuş oldukları siyasi yapının başkentlerin devletin geleceği için önemli konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Böylece devlet yönetim merkezinin sağladığı konum sayesinde siyasi, idari, yönetim alanlarındaki başarılarının aratarak binlerce yıl sonra adından söz ettirmeyi başarmışlardır. Tezimizde başkentlerin, coğrafi yapıları, kazı ve keşif çalışmaları ve de siyasi tarihleri ele alınmış, keşfedilmemiş kentlerin Hitit siyasi hayatını değiştirebilecek öneme sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tez çalışmamda bilimsel araştırma yöntemlerini gösteren, akademik çalışma hayatındaki bilgilerimi paylaşan, bu süre zarfında ilgi ve alakası ve verdiği desteklerden ötürü, akademik çalışma hayatında örnek aldığım danışmanım Prof. Dr. Esma Reyhan'a en içten dileklerle teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans ders dönemimde tanıma fırsatı bulduğum, derslerini aldığım, bu süre zarfında bizlere göstermiş olduğu iyi niyeti, engin bilgisi ve hayat tecrübesini bizlerle paylaştığı için değerli hocam Prof. Dr. İlhami Durmuş'a teşekkürlerimi sunarım. Her zaman yanımda olan, hiçbir zaman desteklerini eksik etmeyen başta annem olmak üzere aileme çok teşekkür ederim. Ayrıca uzak mesafede de olsa çalışmamda bana yardımcı olan değerli hocam Qiyas Şükürov'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Hitit Devleti'nin Başkentleri
(Yüksek Lisans Tezi)

Tuğba ERSOY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

M.Ö. 1700'lerde lokalizasyonu yapılamayan Kuşşara'da siyasi yapılanmaya başlayan Hititler, Kuşşara kralı Anitta'nın liderliğinde Asur Ticaret Kolonileri merkezi olan Kaniş'i ele geçirerek siyasi birliği sağlama yolunda ilk adımları atarak birçok kent devletini ele geçirmiş ve güçlü devletin temellerini başarılı bir şekilde atmıştı. Hattuşili tarafından Hattuşa'da yeni bir siyasî statüde kurulan devletin yeni başkenti Hititlerin siyasi, idari, askeri alanda daha da gelişmelerine ve geniş alanlara yayılmalarının en büyük payını oluşturmaktadır. Başkentlerin devletin siyasi hayatına yön veren önemli bağlayıcı etken olması, devletin zayıflaması veya karşılaşılan güçlükler sonucunda değiştirilmesine sebep olmuştur. Neredeyse 500 yıl Anadolu'da güçlü bir krallık oluşturan Hititlerin devlet kurmadan önceki dönemlerden başlayarak beş başkent olduğu kabul edilmektedir. Bu başkentler Hititlerin siyasi hayatına yön veren en önemli unsurlar olmuştur.

Bilim Kodu : 110801
Anahtar Kelimeler : Hitit kralları, başkentler, Kuşşara, Kaniş, Hattuşa, Şapinuva,
Tarhuntaşşa.
Sayfa Adedi : 167
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Esmâ Reyhan

Capitals of The Hittite State

(Master's Thesis)

Tuğba ERSOY

HACI BAYRAM VELI UNIVERSTY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY

September 2019

ABSTRACT

The Hittites, who started political structuring in Kuššara which could not be localized in the 1700s B.C. took the first steps towards Political unity by seizing Kaniš, the center of Assyrian Trade Colonies under the leadership of the king of Anitta, and seized many city states and laid the foundations of a powerful state successfully. The new capital of state, which was founded by Hattušili in a new political status in Hattuša, constitutes the biggest share of the further development and spread of the Hittites in the political, administrative and military spheres. The fact that capitals were the important binding factor that shaped the political life of the state caused the state to change as a result of weakening or difficulties. The Hittites, which formed a strong kingdom in Anatolia for almost 500 years, are considered to have five capitals starting from the periods before the establishment of the state. The capitals have been the most important factors that shaped the Political life or the Hittites.

Science Code : 110801

Key Words : Kings of Hitit, capitals, Kuššara, Kaniš, Hattuša, Šapinuva, Tarhuntašša.

Page Number : 167

Supervisor : Prof. Dr. Esma Reyhan

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. HİTİTLER VE HİTİTLER HAKKINDA BİLGİ VEREN KAYNAKLAR	3
2.1. Hititler Hakkında.....	3
2.2. Anadolu ve Hititler Hakkında Bilgi Veren Kaynaklar	4
3. KENTLERİN COĞRAFYASI, KEŞFİ VE İSKÂNI.....	11
3.1. Kent, Başkent ve Başkentlerin Ortaya Çıkışı.....	11
3.2. Kentlerin Coğrafi Konumu.....	16
3.2.1. Kuşşara'nın Coğrafi Konumu Hakkında Görüşler	19
3.2.2. Neša/Kaneš'in Coğrafi Konumu	22
3.2.3. Hattuša'nın Coğrafi Konumu.....	25
3.2.4. Şapinuva'nın Coğrafi Konumu	27
3.2.5. Tarhuntaša'nın Coğrafi Konumu Hakkında Görüşler	28
3.3. Kazılar ve Yerleşimler	33
3.3.1. Kaneš'in Keşfi ve Kazı Çalışmaları	33
3.3.1.1. Kaniş'te Asur Ticaret Kolonileri Çağı.....	37
3.3.2. Hattuša'da Keşif ve Kazı Çalışmaları	42
3.3.2.1. Hitit öncesi Hattuša kentinde yerleşim	54
3.3.3. Şapinuva'da Kazı Çalışmaları	58
3.3.3.1. Şapinuva'nın mimarîsi	62
4. BAŞKENTLERİN SİYASÎ DÖNEMLERİ.....	65
4.1. Kuşşara'nın Başkentlik Dönemi.....	65

	Sayfa
4.2. Kaniş'in Başkentlik Dönemi	68
4.3. Hattuša'nın Başkentlik Dönemi	73
4.3.1. Hattuşili ve Hattuša.....	73
4.3.2. Hattuša'da Siyasî Dönem.....	79
4.3.3. Hattuša'da Diğer Kralların Siyasî Faaliyetleri.....	83
4.3.3.1. I. Murşili	83
4.3.3.2. Telipinu'nun bıraktığı fermanı.....	86
4.3.3.3. I.Tuthaliya ile devletin yükselişi.....	90
4.4. Şapinuva Ülkesi ve II. Tuthaliya.....	93
4.5. Hattuša'da İmparatorluk Dönemi Kralları	97
4.5.1. Şuppiluliuma	97
4.5.2. II. Murşili	103
4.6.1. Başkent'in Tarhuntaşša'ya Taşınmasının Nedenleri.....	106
4.6.2. Tarhuntaşša'da Siyasi Dönem.....	112
5. BAŞKENT DEĞİŞİKLİĞİNİN SONUÇLARI VE YIKILIŞA DOĞRU	119
5.1. Başkent'in Hattuša'ya Taşınması ve İç Karışıklıklar	119
5.2. Tarhuntaşša- Hattuša Cephesindeki Hareketlenmeler	123
5.3. Tarhuntaşša Kralı Kurunta ile Hattuša Kralı IV. Tuthaliya.....	126
5.4. IV.Tuthaliya'nın Krşılaştığı Yeni Sorun; Heşni	129
5.5. Hitit Devletinin Yıkılışı	132
6. SONUÇ.....	139
KAYNAKLAR	143
EKLER.....	153
Ek-1. Geç Tunç Çağında Hitit Dünyası	154
Ek-2. M.Ö. 16yy'da Hattuša Yukarı Şehir.....	155
Ek-3. Hattuša- Boğazkale Aşağı ve Yukarı Şehir	156

	Sayfa
Ek-4. Hitit Çağında Konya Bölgesinin Coğrafyası	157
Ek-5. Geç Bronz Çağında Suriye Prenslikleri.....	158
Ek-6. Hattuša kentinden bir görünüm	159
Ek-7. Yalburt Yaylası (Konya)	160
Ek-9. Hattuša Aslanlı Kapı.....	161
Ek-9. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kaniş.....	162
Ek-10. Kültepe Karum Aşağı Şehir.....	163
Ek-11. Şapinuva (Ortaköy) Lokasyon Haritası	164
Ek-12. Şapinuva A binası (idari bina).....	165
Ek-13. Tarhuntašša Sınırını Gösteren Harita	166
ÖZGEÇMİŞ	167

KISALTMALAR

AJA	American Journal of Archaeology
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri
AÜ	Ankara üniversitesi
Ar.An.	Archivum Anatolicum
Bknz	Bakınız
C.	Cilt
CAH	Cambridge Ancient History, Cambridge
CTH	Catalogue des Textes Hittites
Çev.	Çeviren
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi
Or.	Orientalia
S.	Sayı
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol.	Volume
YKY	Yapı Kredi Yayınları
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, birçok halkı bünyesinde barındırmış, bazı güçlü devletlerin kurulmasına eşlik ederken bazılarını ise tarih sahnesinden silmiştir. Anadolu coğrafyasının konumunu yararına kullanmak isteyen milletler her zaman var olmuş, Anadolu'daki diğer beyliklerle sürekli mücadele içinde daha iyi imkânlarla sahip olma hırsıyla mücadele etmişlerdir. Bu devletlerin en önemlisi hala adından söz ettiren Hititler olmuştur. Anadolu'ya gelişleri konusunda farklı görüşleri sürülen Hititler, Asur döneminin sonlarında güçlü bir beylik olarak ilk tohumlarını Kuşşara'da atmışlardı. Bugüne kadar Hititlerin idarî merkezi ile beraber birçok fonksiyona sahip beş kentin başkent olarak devletin yönetildiği merkezler tespit edilmiştir. Bu başkentler genellikle yeni keşfedilen yerlerin ekonomik ve jeopolitik olarak daha iyi imkânlarla sahip olması, ülkenin huzurunu bozan olayların yaşanması, kentlerin dini, siyasi, coğrafi özellikleri, düşman saldırılarının sıklığı, sahip olduğu konumun stratejik önemi, doğal sebepler gibi nedenlerden dolayı idarî merkezin geçici ya da kalıcı olarak değişikliğine gidildiği dönemler olmuştur.

Hititlerin bilinen ilk başkenti Kuşşara kenti iken Anitta tarafından Kaniş'in zapt edilmesiyle başkent burası tercih edilmiş ve başkent özelliğine sahip olan binalar inşa ettiğine dair belgelerde tespit edilmiştir. Şüphesiz dönemin zengin ticaret şehri olması kentin başkent olarak seçilmesini cazip kılmıştı. Hititlerin ön tarihini oluşturan Kuşşara hanedanlığının son krallarının Kaniş'deki varlığından sonra karanlık bir döneme giren Anadolu'da belgelere ulaşamaması bu süre zarfında Hititlerin siyasî yapılanmaları hakkında bilgi yetersizliğine neden olmuştu. Başkentlerin konumu devletin geleceği için stratejik açıdan en önemli özellikti. Çünkü devletin mihenk taşı olan merkezler her zaman devletin askeri, siyasî, ekonomik ve dini gücünü yansıtan mekânlardı. Bu nedenle kolay ulaşılamaz yerler olmalıydı. Konum olarak ulaşılabilir yerde olması sonucunda devlet bu fonksiyonlarının tümünü kaybederken devlet olma özelliğini yitirmeye mahkûm olmaktadır. Hititlerde merkezi devlet statüsüne sahip oldukları Hattuşa'yı bu özelliklerine göre seçmişler, ulaşımı zor, etrafı çevrili, bu merkezin içinde çok iyi organize edilmiş devlet olarak yüzyıllardır egemenliklerini korumuşlardı.

M.Ö.1600'lerde Anitta tarafından lânetlenen ve yakılıp yıkılan Hattuşa'da torunu Hattuşili tarafından yeni bir devlet kurulup, Anadolu, Mezopotamya, Mısır'da tanınan büyük siyasî güçler arasında yerini almıştı. İsmi kurduğu kentten alan Hattuşili, Hititlerin yıkılışına

kadar devletin merkezi olan bu kentte devletin geleceğine dair yapmış olduğu akıllı politikalarla bulunduğu coğrafya dışına yaptığı fetihlerle kendinden sonrakilere örnek olmuş, askeri başarıları sayesinde diğer devletlerden güçlü konum gelmişlerdi. Devletin yönetildiği, siyasî ve askeri her konuda merkez olarak görülen başkentlerde inşa edilen dev yapılar, tapınaklar, saraylar, kapılar, vs başkentlerin en önemli sembolleriydi. Bu yapılar Hititlerin sadece siyasî alanda değil kültürel alanlardaki yetenek ve bilgilerini başkentlerinde yansıttıkları özel yapılarıydı.

Hititlerin, farklı kökenli halklarla bir arada yaşamasının sonucunda benimsedikleri farklı kültürlerin izleri başkentlere de taşınmışlardı. Özellikle I.Tuthaliya zamanında ülkenin içinde artan Hurri etkisi Hitit dinini ve kültürünü etkilemesi kentlerdeki yapıları hatta kentin hüviyetini bile çok etkilemişti. Hurri isimlerin yanında, bu kültürün yoğun yaşandığı ve bu sebeplerle inşa edilen Şapinuva'da II.Tuthaliya zamanında idari rolünün olduğu, ele geçen yazışmalar, kayıtlar vs belgelerde siyasi-idari merkez olduğuna dair çok fazla bilgiler tespit edilmişti. Özellikle burada çıkan mühür baskıları, krallar arasında yazışılan mektuplar, belgelerde bu kentin askeri birliklere sahip olmasına dair bilgiler olması, burada kral çiftinin varlığından bahsedilmesi kentin bir dönem başkent yaptığını destekleyen görüşlerle beraber dini ve siyasî ilişkilerin iç içe yaşandığı bir merkez olabileceği konusunda tahminler ortaya atılmıştır.

Bazen tehlike anında uzaklaşmak için taşınan başkentler bazende kalıcı olarak yeni mekânları, çıkış yolu görerek bu değişikliğe gidilmişti. Bunun en iyi bildiğimiz örneği Muwatalli zamanında gerçekleşmişti. İlk defa belgelerde bu döneme ait başkent değişikliğine dair bilgiler vardı. Başkenti Tarhuntaşša'ya taşıyan Muwatalli, Hattuşa'daki tüm tanrıları alıp yeni başkente götürmüştü. Dini, siyasî, askeri alanlarda önemli rol üstlenen başkentler, devletin siyasî hayatına yön veren mekânlardı. Çünkü başkent konumu, çevresinin korunaklılığı, ticaret yollarına yakınlığı, etrafındaki komşu devletler, kentin sahip olduğu imkânlar ülkesinin siyasî hayatını şekillendiren unsurdu. Bu unsur plânlı, başarılı adımlarla kullanılmazsa devletin siyasî, askeri, idarî yapısının zayıf temeller üzerine kurulmasına sebep olarak devletlerin ortadan kalkmasına neden olabilirdi. Hattuşa gibi tepe bir yere kurulan, savunma sistemine sahip, düşman saldırılarından korunacak yapıda olan başkentler ise devletlerin konumlarından yararlanarak söz sahibi olan büyük siyasî güçlere dönüşmüşlerdi. Kral Muwatalli kardeşi ile arasındaki tartışmaların ve Kaşka istilâsı sebebiyle başkenti taşınması aslında devletin siyasî gücünün git gide zayıflamasına ve devletin siyasî hayatının bitmesine zemin hazırlamıştır.

2.HİTİTLER VE HİTİTLER HAKKINDA BİLGİ VEREN KAYNAKLAR

2.1.Hititler Hakkında

Anadolu'da büyük bir imparatorluğunun kurucusu olan Hititler, Hint-Avrupa kökenlidir. M.Ö.2. bin yılın başlarında Orta Anadolu bölgesinde var olup, M.Ö.17.yüzyılın başlarından M.Ö.12. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da büyük bir siyasî güç olarak varlığını sürdürmüşlerdi. Kurdukları bu imparatorluğa kuruluştan itibaren en uzun başkentlik eden Hattuša, bugün Çorum Boğazkale'dir.¹ Buraya ne zaman ve nereden geldiklerine dair kesin bilgiler yoktur. Ancak konuştukları dilin Hint-Avrupa grubuna ait olmasından dolayı Anadolu'ya dışarıdan geldikleri tahmin edilmektedir.² Anadolu'ya geldiklerinde, Asur ticaret kolonileri zamanında Anadolu'da da merkez karum olan ve Anadolu'nun yerli kenti olan Kaneš-Neša kentine atfen kendi dillerine, Kanešumnil-Nešumnil yani Kaneşçe-Neşaca demişlerdir.³

Anadolu'da ilk defa kurulan büyük bir merkezi gücün sahibi olan Hititlere ait izler Hattuša dışında, Alacahöyük, Eskişehir, Alishar, Acemhöyük gibi konumu tespit edilen yerlerde rastlanılmıştır. Anadolu'da geldikleri ilk dönemlerde gelişmiş bir uygarlık seviyesine sahip olmayan Hititler, yerli halklardan özellikle Hattilerden din, sanat ve edebiyat alanlarında etkilenerken, kendi din ve sanatlarında bunu göstermişlerdir.⁴ Hattilerden başka, Anadolu'da yaşayan Luwiler, özellikle Huriler ve diğer kavimlerle kaynaşarak, karmaşık bir etnik kökenli bir halk haline gelmişlerdi. Yaşadıkları coğrafyanın farklı kültürlerle sahip olması ve bu kültürleri benimsemesi sonucunda kurmuş oldukları imparatorlukta farklı özellikte bir medeniyet oluşturmuşlardı.⁵

Kaniş/Kultepe'de araştırmalar yapılırken döneme ait vesikalarda Hititçe isimlerin geçmesi, muhtemelen Hititlerin Anadolu'ya gelişlerine dair tespitler bu devrin sonlarına doğru tarihlendirilmiştir. Araştırmacılar Akalar, Frigler ve Galatların göçleri ile karşılaştırmaları

¹ Wood, B. (2011.) "Hittites and Hethites: A Proposed Solution to an Etymological Conundrum", *Journal of the Evangelical Theological Society*, Volume: 54/2, s.240.

² Seeher, A.B. (2001), *Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış, Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, Yapı Kredi Yayınları, s.14

³ Ünal, A. (1997). "Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıtlar ve Anımsamalar", *Archivum Anatolicum- Anadolu Arşivleri* 3, s.344.

⁴ Alak, E. (1999), *Adım Adım Alacahöyük*, Intermedia Yayınları, İstanbul, s.14.

⁵ Memiş, E. (2013), *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilâsına Kadar)*, Çizgi Yayınları, s.28.

sonucunda çıkarmış oldukları tespitlere göre, bütün Hint Avrupalı kavimler gibi onlarında batıdan boğazlar geçerek Anadolu'ya geldikleri düşünülmektedir.⁶

Hititler hakkında kendilerine ait vesika, belge, tablet vb gibi kalıntıların bulunmasından önce Tevrat'ta geçmekteydi. Daha sonra çözülen Eski Mısır ve Babil yazılı kaynaklarında Hititlerden bahsedilmekteydi. Son dönemlerde araştırmacıların Hitit başkenti Hattuşa-Boğazkale'deki yapmış oldukları araştırmalarla ortaya çıkarılan yazılı belgeler ve anıtlar sayesinde Orta Anadolu'da yerleşmiş bir halk grubu olduğu anlaşılmıştı.⁷ 1915'te Hitit çivi yazısının Çek dilbilimci Friedrich Hronzy tarafından çözülmesiyle günümüzde bilinen Hint-Avrupa dil grubunun en eski örneği olduğu anlaşılmış⁸ ve bu sayede onlara ait belgelerin anlaşılması kolaylaşarak tarihleri ve sosyal hayatlarına ait bilgiler öğrenilmeye başlanmıştır.

2.2. Anadolu ve Hititler Hakkında Bilgi Veren Kaynaklar

Hititler merkezi bir devlet kurmadan önce Anadolu coğrafyasında Hititler de dâhil birçok küçük şehir beylikleri halinde siyasî yapılanma olduğunu bilmekteyiz. Ancak bu dönemde Anadolu'da henüz yazının kullanılmaması, buradaki siyasî yapılanma ve toplumların kültürel özellikleri hakkında yeterli bilgilere ulaşmamızı engelleyen en önemli faktördür. Anadolu'dan çok daha önce yazıyı Sümerler aracılığıyla kullanan Mezopotamya kavimlerinin yazılı vesikalıları Anadolu ve Hititlerin yazıyı kullanmasından daha önceye tarihlenmektedir. Bu nedenle gerek Anadolu gerekse Hititler hakkında kaynaklar çoğunlukla Mezopotamya kökenlidir. Hititler siyasal birliğini kurmadan önce Anadolu'da varlığını gösterdiğini biz bu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu vesikalar sayesinde Anadolu'nun siyasî tarihi yanında coğrafyası hakkında da bilgiler elde ediyoruz.

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılar sayesinde, bir zamanlar burada toprak altında kalmış yerleşim yerleri gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak arkeolojinin yanında filolojik belgelerde bu coğrafya hakkında geniş bilgiler içerdiği için faydalı çalışmalar yapılmasını kolaylaştırmıştır. Sümer, Akad, Asur, Babil, Urartulara ait filolojik belgelerde Anadolu'nun M.Ö.2500–500 yıllarına ait tarihi coğrafyası hakkında bilgiler içermektedir. Ancak bunlardan en eski yazılı belgeler şüphesiz Mezopotamya kaynaklı vesikalardır.

⁶ Kınal, F. (1962), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.83.

⁷ Ünal, A. (1999), *Hititler- Etiler Ve Anadolu Uygarlıkları*, Etibank, s.11.

⁸ Schachner, A. (2019), *Hattuşa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde*, çev. Işıklıkaya, I.R.-Laubsher, Homer Kitabevi, İstanbul, s.25.

Sümer şehir devletlerinden Adab şehri kralı Anne-mundu'ya ait M.Ö.2500 yıllarına tarihlenen vesikada “Sedir Ormanları” ve “Gümüş Dağları”nın geçmesi bu kralın Anadolu'daki Amanos ve Toroslara seferler yaptığını ve bunlardan bahsettiğini içeren bir belgedir.⁹

Bir başka Mezopotamya kaynaklı belge ise Akad kralı Sargon ve torunu Naramsin'in (M.Ö.2254–2218), Anadolu'ya yapmış oldukları askeri seferleri anlatan “*Şartamhari*” “*Muharebenin Kralı*” anlamına gelen metin Anadolu'nun tarih öncesi dönemlerine ait bilgi veren en eski kaynaktır. Akad kralı Sargon Anadolu'da Puruṣhanda'ya¹⁰ yaptığı askeri seferleri anlatır. Bu şehir Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö.1900–1700) önemli bir ticaret merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Asurlu bir tüccarın arşivinde bu tabletin bulunması bölgenin Anadolu coğrafyasının dışında Samî kökenli kavimlerin dikkatini çektiğini gösterir.¹¹ Bu kralların sayesinde Anadolu hakkında bilgi veren kayıtlar oluşmasıyla Anadolu protohistorik döneme girmesin sağlamışlardır.¹² Kültepe'de Ah-Şalim adlı Asurlu tüccarın arşivinde¹³ Eski Asur dilinde yazılmış olan belge, Sargon'un askeri başarılarını içermektedir. Cahit Günbattı tarafından yayınlanan belgede Sargon'un Anadolu'ya yaptığı seferlerden bahsederken, burada var olan şehir devletlerinden ve siyasî yapılanmaları hakkında bilgiler vermesi, yazılı kaynakların olmadığı bir dönemde Anadolu'nun tarihine ışık tutması açısından çok önemli bir yere sahiptir. Sargon, tablette kendisinden “*dört cihanın kralı, kudretli kral*” olarak tanıtarak, doğudan batıya tüm ülkeleri ele geçirip, Amanos Dağlarını ikiye ayırdığını ve onların arasına heykelini diktirdiğini anlatırken, Anadolu'da seferler düzenlediği şehirlerden bahseder. Bu şehirlerin arasında o dönemin önemli kentlerinden olan Hatti ve Kaniş kentinin de isimleri geçmekteydi. Sargon'dan çok sonra metnin Hititçe yazılmış olan nüshası ile Kültepe'de bulunan belgelerin karşılaştırılmasıyla, Şartamhari metninde geçen bilgilerin doğruluğu ispatlanmıştı. Bu karşılaştırmada Sargon'un Anadolu'da daha geniş bir coğrafyada askeri

⁹ Bayram, S.- Kuzuoğlu, R. (2010), “Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”, *XI. TÜRK Tarih Kongresi*, S.1, s.211- 234.

¹⁰ Puruṣhanda kentinin lokalizasyonu kesin olmamakla birlikte Aksaray çevresinde, Acemhöyük olduğu tahmin edilmektedir. Bu konu için bkz; Garstang, J.- Gurney, O. (1959), *The Geography of Hittite Empire*, s.64, Barjamovic, G.(2011), *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, s.357. Ancak son zamanlarda bu konu hakkında yeni bir görüş ileri atılmıştır. Uludağ Üniversitesi Kazı bilim bölüm başkanı Mustafa Şahin tarafından Puruṣhanda kentinin Bursa olabileceği iddia edilmiştir. Bu konu için bkz; *Şehrengiz Dergisi*, S.2017, s.83.

¹¹ Günbattı, C. (1997), “Kültepe'den Akadlı Sargona Ait Bir Tablet”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri (Emin Bilgiç Anı Kitabı)* 3, s.132.

¹² Yiğit, T. (2000), “Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasî Yapısı”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.40, S.3, Ankara, s.20.

¹³ Günbattı, (1997), s.131.

seferler düzenlediği tespit edilmişti. Akad kralı Sargon'un torunu Naramsin zamanında da Anadolu'daki askeri seferlere devam ettiği görülmektedir. Boğazkale'de bulunmuş Hititçe yazılı bir metinde kral Naramsin'in, Hatti, Kaniş ve Kuşşara'nında bulunduğu Anadolu'daki 17 kralın oluşturduğu koalisyona karşı savaştığını anlatan bir metin bulunmuştur. Ayrıca o dönemlerde bile Puruṣhanda'da Akadlı tüccarların varlığı, Asurlulardan önce Akadlıların Anadolu ile kurulan ticaret ağının öncüleri olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴ Belgeyi önemli kılan en önemli nokta ise Hititlerinde yaşamış oldukları bölge olan Hatti adının ilk kez geçmiş olmasıdır.¹⁵ Bu belgelerin dışında Sargon'a ait eski Asurca yazılmış Kültepe'de bulunan Sargon metninde, Sargon'un Anadolu'nun merkezi şehirleri Hatti, Kaneş, Hutura ve Hahha ile olan icraatlarından bahsedilir.¹⁶

Akadlı krallardan sonra ise Anadolu hakkındaki bilgiler M.Ö. 2 binlere tarihlenen Eski Asur Koloni döneminden kalan yazılı belgeler vermektedir. Bu belgeler Kayseri yakındalarındaki Kültepe'de bulunmuştur. 1948'den beri yapılan kazılarda 23 bin kadar tablet ele geçmişti. Bu tabletler Anadolu'da yaşayan Asurlu tüccarlar ve zanaatkarlar tarafından çivi yazısı ve Eski Asur lehçesinde yazılarak, onların Kaniş'deki evlerinde depolarda bulunmuştu.¹⁷ Bu belgeler Kültepe-Kaniş'ten başka, Boğazkale-Hattuşa, Alişar'da da ele geçmiştir. Bu belgeler Anadolu'da olup biten olaylar hakkında bize dolaylı olarak bilgiler vermektedir. Asur kolonileri dönemine ait en çok bilgi veren kaynaklar Kültepe tabletleridir. Bu tabletler sayesinde Anadolu'da siyasî yapıda çok güçlü bir devlet olmadığı, parça parça oluşan şehir beyliklerinin varlığından haberdar oluyoruz. Hattiler, Hititler, Luwiler, Palalar, Hurriler, Samîler gibi birçok etnik kimliği içinde barındırdığını görmekteyiz.¹⁸

Bunların dışında, yine Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar vasıtasıyla yazının da gelmesi artık Anadolu'nun yazıyla tanışması sayesinde yazılı belgelerin arttığı dönem olmuştur. M.Ö.19. ve 18.yy.larda Asurlular tarafından Kayseri'nin birkaç km kuzeydoğusunda bulunan Kaneş Karum'u yâda günümüzdeki adıyla Kültepe'de ticaret ağı merkezi kurmaları, Anadolu'nun sadece ekonomik yönden değil etnik yapı ve siyasî oluşumlarına, farklı kültürlerin bulunmasına değinmektedir. Asurluların Anadolu'ya yazıyı getirmesi ve bırakmış oldukları belgeler sayesinde Hititler öncesi Anadolu'nun genel

¹⁴ Günbattı, C. (2017), *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kültür Yayınları, s.30-31.

¹⁵ Schachner, (2019), s.45.

¹⁶ Soysal, O. (2017), "Sargon, Nür-Dagal/N ve Puruṣhanda", *Samsat'tan Acemhöyük Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, s.218.

¹⁷ Barjamovic,(2011), s.55.

¹⁸ Ünal, A. (1981), Hitit Kenti Ankuwa'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında, *Belleten*, C.XL, V/2, S.180, s.433.

görünüşünü çizmemize yardımcı olmaktadır.¹⁹ Kültepe metinleri sayesinde Asurlular ve Anadolu yerlileri arasındaki bağları öğrenmekteyiz. Asurluların Anadolu yerli halkına “*nuā’um*”²⁰ Asurlu kimselere ise “*mer Aššur*” kelimesini kullandıkları görülmektedir.²¹ Belgelerde geçen bu bilgiler, Asurlu ve yerli halkı ayırmamız için önemli bir ipucu olmuştur.

Önemli belgelerin kaydedildiği bu çağda, şehir devletleri tarafından yönetilen Anadolu topraklarının durumu ve siyasî yapısını en iyi belgeleyen vesikalardan birinde Mama kralı Anum Hirbi ile Kaniş kralı Waršama arasında yazılan mektuptur. Bu mektuptan çıkarılan tespitler sonucunda, Anadolu’da siyasî bir bütünlük olmadığı, şehir devletlerinin kendi çıkarları doğrultusunda ittifak yaparak, bazen dost bazen düşman olarak ittifaklarını sürdürebildiklerini ortaya koymaktadır. Kültepe tabletlerinde direkt olarak siyasî bilgi veren belgelerin olmamasına rağmen belgelerin içeriğindeki önemli detaylar sayesinde Anadolu’nun şehirlerindeki huzursuzluklar, ayaklanmalar, baskınlar vs olaylar hakkında bize önemli detaylar sunmaktadır.²²

Anadolu’da en uzun siyasi hâkimiyet kuran Hititlerin incelenmesi ve Anadolu’da kurmuş olukları düzeni anlamak için yazılı kaynaklar bizim faydalanabileceğimiz en önemli veridir. Özellikle Boğazkale, Ortaköy, Maşat Höyük, Kuşaklı ve Kayalıpınar’da çıkan çivi yazılı tabletlerin olduğu büyük arşivler ve yine ana dolu’daki bazı noktalarda küçük kısımlar halde buluna belgeler bulunmuştur. Ayrıca Suriye’de Ugarit, Emar, ve Alalah gibi Hititlerin ilgilendiği coğrafyalarda da Hititler hakkında bilgiler içeren metinler bulunmuştur. Metinler genel konuları içersede Hitit yaşamını, ekonomik, ticari ve tarihi metinlerin çok az olmasına karşın çoğu ritüel metinlerinden oluşuyordu. Bunların dışında taş üzerine Luwi hiyeroglifleriyle yazılmış büyük anıtsal yazıtlar, kil bullalar ve mühürler Hitit tarih incelenmesinden önemli kaynaklar arasındadır.²³ Hititçe olarak elimize geçen ve Hititlerin devlet kurmadan önceki olayları anlatan en eski ve en bilinen Hitit belgesi Anitta metnidir. 1937 yılında Hattuša’daki Büyük Mabel’in güneydoğuda ki depolarında keşfedilen metin tarihi bilgiler içeren filolojik bir kaynak olması bakımından Anadolu'nun

¹⁹ Miller, J.L. (2013), “Hititler Döneminde Anadolu’da Halklar ve Diller”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, s.122.

²⁰ Kelimenin izahatı için bkz; Albayrak, İ. (2012), “Kültepe Metinlerinde Geçen nuwā’um Yerli? Kelimesi”, *Ömer Çapar’a Armağan Kitabı*, Hel Yayıncılık, Ankara, s.14.

²¹ Günbattı, (2017), s.41.

²² Çeçen, S. (2002), “Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri Dergisi*, C.5, Ankara, s.65.

²³ Genz, H.-Mielke, D. P. (2011), “Research on the Hittites: A Short Overview”, *Insights into Hittite History and Archaeology*, (ed. Genz-Mielke), ss.1–29, Belgium, s.13.

tarihi çalışmalarına ışık tutmaktadır. Hititler tarafından özenle korunan metnin içeriğinde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Hititlerin ön tarihini oluşturan Kuşşara kentindeki Anitta ve Pithana'nın Anadolu'daki krallıklara karşı askeri başarılarından ve koloni çağının sonlarına doğru Anadolu'daki siyasi ve askeri olayları aydınlatmaktadır. Ayrıca kralların şehir beylerine karşı sürdürdüğü askeri seferler Hitit devletinin kuruluşuna doğru giden gelişmeleri görmemiz açısından önemli bir vesikadır.²⁴

Anitta metninden sonra ise en önemli Hitit vesikası, Hitit devletini kurarak siyasi bütünlüğü sağlayan I.Hattuşili'nin yazdırdığı vasiyetnamedir. Bu belge hem Hititçe hem Akadça yazılmıştır. Bu döneme ait çivi yazılı tabletler arasında doğrudan Eski Hitit Çağı'nda yazılmış olup günümüze ulaşanlar olduğu gibi daha sonraki dönemlerde kopyaları yapılmış halde ulaşanlarda vardır. Hattuşili'ye ait olan vasiyetname Eski Hitit Çağı'nı içeren tarihsel içerikli önemli belgedir. Hitit tarihi boyunca krallar yıllık icraatlarını bırakmış oldukları annallerde anlatmaktadır. Bunun da en eski örneği yine Hattuşili'ye ait annallerdir, hem Akadça hem Hititçe yazılmıştır.²⁵

Kültepe ve Boğazkale'den sonra belgelerin en çok bulunduğu yer Şapinuva'dır. Burada Hitit uygarlığına ait olan 4 bin adet çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Burada Hititçe, Hurice, Hattice, Akadça dillerde yazılmış siyasî, idarî, dini, fal, metinleri, mühürler bulunmuştur. Bu çivi yazılı tabletler kraliyet arşivine ait belgelerdi. Burada oturan kralın, bir süre başkentlik yaptığı tahmin edilen kentte krallar arsında yazılan mektupların bulunması, özellikle bize ülkenin idarî yapısı, askeri olayları, dış devletler ile uyguladıkları politikalar hakkında tespitler sağlamıştır. Bu belgeler hem Hitit uygarlığına kadar hem de Anadolu'nun önemli uygarlıklarını oluşturan Hitit kültürüne katkı sağlayan, Hatti ve Hurri medeniyetleri ile ilgili önemli bilgiler içermesi kısmen de olsa bir puzzle parçalarını oluşturur gibi bize bilgiler sunar.²⁶

Hititler diğer devletler gibi tarihi kaydetme geleneğine sahip olmadıkları için komşu devletlerin kaynaklarında da sıkça geçmektedir. Hitit döneminde ise başkentlik yapmış olan Hattuşa'da Hititler hakkında ve Hititlerin komşuları, Anadolu ve Anadolu dışında savaştıkları halklarla ilgili geniş bilgiler içeren toplam 13 devlet arşivi bulunmuştur. Hattuşa dışında Hitit dönemine ait olan ve genel konuları içeren arşivlere Hitit devletinin

²⁴ Topçuoğlu, O. (2010) , “Anitta Metni”, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe- Kaniş Karumu*, Kültür Yayınları, Kayseri, s.25–26.

²⁵ Yiğit, T. (2005), “Hitit Çivi Yazısının İlk Ortaya Çıkışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, Ankara, s.83.

²⁶ Süel, A.-M. (2013), “Şapinuva: Hitit Devleti'nin Başka Bir Başkenti”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, s.181.

siyasî ve dini diğerk önemli merkezi olan Šapinuva (Ortaköy) ve Šarišša (Kuşaklı), Tapiqqa (Maşathöyük) kentlerinde de rastlanılmıştır.²⁷

Yazının Anadolu’da kullanımından önce bu coğrafyanın tarihi hakkında belgeler olmadığı için komşu devletlerin kaynaklarındaki bilgiler doğrultusunda Anadolu tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştı. M.Ö.2500’lerde Akkadlıların Anadolu ile bağlantıları sayesinde Mezopotamya kökenli bu kaynaklardaki bilgiler sayesinde Anadolu’nun sosyo-ekonomik ve siyasî yapısını tanımamıza vesile olmuştur. M.Ö.2000’lerde ise Asurluların bu coğrafyaya yerleşip ticaret yapmaları, buradaki tüccarların ekonomik faaliyetlerinin dışında siyasî tarihini de aydınlatmıştır. Anadolu halkının Asurlular sayesinde yazıyla tanışmalarıyla kendi dillerini yaratmışlar ve kendilerine ait belgeler tutmaya başlamışlardı. Bundan sonra biz genel bilgileri onlara ait belgelerden öğrenmekteyiz. Buna en iyi örnek Hattuša’da yapılan kazılarda çıkan binlerce tablette kendilerine ait tarih yazıcılığının olduğunu göstermektedir. Bundan sonraki aşamada bu belgeler sayesinde Hitit devletine başkent yapmış olan kentler hakkında bilgiler sunmaktayız.

²⁷ Alparslan, M. (2013), “ Geçmiş Kaydetmek: Hitit Tarih Yazıcılığı”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, s.47.

3. KENTLERİN COĞRAFYASI, KEŞFİ VE İSKÂNI

3.1. Kent, Başkent ve Başkentlerin Ortaya Çıkışı

Devletlerin büyük bir siyasî teşkilât kurmalarından önce, bu yapıyı kurup yönetilecekleri idarî, askeri, ekonomik, sosyal konularda devletin merkezi konumunu oluşturan ve dış güçlere karşı gücün, ihtişamın sembolü olan başkentler eskiçağlardan günümüze kadar her zaman ülkeyi temsil eden bir unsur olmuştur. Eskiçağlardan beri devam eden bu yapı çağın teknolojik imkânların sağladığı ileri seviyedeki hayatın ihtiyaçlarından kaynaklı değil, ülkenin her türlü tehlikeye karşı uzak olabilecek bir yerde, ülkenin birliğini sağlama, askeri ve siyasî düzenini kurmada, ekonomik faaliyetleri yürütmede, ülkelerle haberleşip, görüşecek ve onları ağırlayacak konumu ve yapısı gereği daha avantajlı kentleri seçme ihtiyaçlarından doğmuştur. Ancak başkentlik kavramından önce var olan kent kavramı ortaya çıktığı aşikârdır. Çünkü kentleşme insanların yerleşik hayata geçmesiyle meydana gelen yerleşim birimi olmuştur. İnsanlar, yerleşik yaşama geçmeden önce göçebe halde yaşadıkları için kendilerine ait belli ve sürekli bir merkezlerinin olması beklenemezdi. Sadece göçebelikte yaşamlarına daha uygun geçirdikleri geniş coğrafi bölgelerden bahsedilebilirdi. Ardından yerleşmeyle birlikte kentleşme, kentleşme ise şehir beylikleri halindeki devletlerin kurulmadan önceki küçük siyasî yapıları, şehir beylikleri devletleri, devletler ise krallığa kadar giden büyük siyasî yapıları oluşturmuştu. Bu derecedeki siyasî ve idarî merkez konumuna gelen kentlerin büyümesiyle kendilerine yönetim birimi oluşturmak için başkentleri doğurmuştu.

Günümüzde birçok anlamı barındıran kent kelimesinin asıl oluşumu yerleşim birimlerinden kaynaklı oluşmuştur. Yunancada uygarlık anlamına gelen *polis*, Fransızcada *cite*, Arapçada *Medine*, Almanca da kale ya da oturma anlamına gelen *burgh*, Lâtincede ise yurttaşlık anlamına gelen *urbs* ve *civitas* kelimeleriyle çeşitli anlam ve isimler kazanmıştır. Genel anlamı ise insanların hayatlarını sürdürdükleri yaşam alanlarıdır.²⁸ İnsanların kentsel yaşama başlaması uygarlık ile eşdeğer olarak görülen bir algı oluşturmuştur. Bu nedenle kent kelimesinin kibarlık *civilite*, görgü *urbanite* sözcüklerine bağlamışlardır. Kentlerin ortaya çıkışıyla toplu yaşam kentte siyasallaşmış ve kent demokrasinin uygulandığı bir mekân olmuştur.²⁹ Eskiçağda kentlerin oluşmasını sağlayan en önemli şart, kent bünyesinde

²⁸ Yılmaz, E.- Çiftçi, S. (2011), “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.35, s.254.

²⁹ Keleş, R. (2014), “Kent ve Kültür Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, C.29, S.246, s.10.

ortaya çıkan toplulukların bulunmasıdır. Kentteki nüfusun artması için yeni icatlar çıkarılması gerekmektedir. Kentlerin ortaya çıkmasından önce icat edilen tekerlekler, pulluk, metalürji gibi icatlar toprağın işlenmesini ve hayvanların evcilleştirilmesine olanak sağlayarak, yerleşim bölgelerinde nüfusun yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Bu kentler var olduktan sonra ise nüfusların yoğunlaşmasını sağlayan birçok buluşların temeli olmuştur. Kentlerin ilk olarak kuruldukları tarihleri bilmek zor bir iştir. Ancak M.Ö.6 binlerde izlerine rastlanılmış, M.Ö.4 binlerde ise artık kendini göstermeye başlamıştı.³⁰ Ancak bu tarihlerden önceye ait kent yaşamına benzer izlere rastlanılmıştı.

Günümüzden 20.000 yıl önce Paleolitik dönemde Anadolu’da avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdüren insanların yaşadığını biliyoruz. Daha kent kavramının oluşmadığı bu dönemde insanlar doğanın olumsuz şartlarından kaçınmak için mağara ya da kaya içlerindeki oyukları kendilerine sığınacak bir barınak oluşturmuşlardı. Mezolitik dönemde ise Anadolu’da tam olarak yerleşime geçmeseler de köy mimarîsi tarzında ki yapılarda kendilerine kalıcı olarak barınaklar yapmaya başlanıldığı göçebelikten yerleşik düzene doğru bir geçiş yaşanmaya başlandığına dair izlere rastlanılmıştı. Eski çağda insanların kendilerine kalıcı olarak yer aramasının 5 nedeni vardı. Bunlar uygun iklim ve topografya, ulaşım kolaylığı, su kaynaklarına yakınlık, toprağın verimliliği ve yaşayacakları yerin korunaklı bir yapıya sahip olmasıdır. Anadolu’da ise ilk yerleşim yeri 9000 yıl öncesine tarihlenen kent seviyesindeki yerleşik düzene göre oluşturulan Çayönü ilk örneği olmuştur.³¹

Kalkolitik çağda artan nüfus, tarım yerleşmelerinin kurulmasına hatta ilk krallık örneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu dönemde insanların yerleştiğini gösteren buluntular, yavaş yavaş kent düzenine doğru geçişi göstermekteydi. İnsanlar yaşamak için evler, yiyeceklerini korumak ve havyalarının barınmasını sağlamak için bodrum katını andıran yapılar inşa etmeye başlamıştı. Yerleşim yerlerinin etrafındaki kaleler krallık kurumunun özelliğini yansıtırken, kalın taş duvarlı anıtsal yapılar, saraylar, tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştı.³²

Büyüyen kentlerle birlikte güçler dengesi oluşmuş, siyasî, idarî, askeri yapılanmaya girilmişti. Siyasî gücünü tamamlayan şehirler kendilerine uygun gördükleri yerleri ele

³⁰ Paul, K.H.-Albert, J.R. (2002), “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, (der. ve çev. Alkan, A.-Duru, B.), *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayınları, Ankara, s.27–28.

³¹ Kejanlı, T. (2005), “Anadolu’da İlk Yerleşmeler ve Kentleşme Eğilimleri”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, s.90.

³²Kejanlı, (2005), s.91.

geçirerek yeni kentler kurmuşlar hatta bunların en uygun olanlarını kurdukları devletlerine başkent olarak seçmişti. Başkent kelimesi; siyasal gücün bulunduğu, ulusal güç ve kültürün temsil edildiği mekânlardır. Buna bağlı olarak başkentler, milletlerin yönetim, siyaset, ekonomik, askeri, bilimsel ve kültürel alanlarını şekillendiren en önemli yerlerdir. Bu gibi sebeplerden dolayı başkentler ülkenin kendini diğer ülkelere karşı yansıttığı aynalardır.³³ Başkent sözcüğü modern çağda anlamına kavuşan bir sözcük olsa da, tarihte bunun örnekleri çoktur. Tarih içinde başkent kelimesi; kralın oturduğu yer, dini, siyasî, askeri, idarî, her alanda devleti yönettiği, devletin normal hayatta ve savaşlarda sevk ve idaresini yürüttüğü merkez şehir olarak bilinmektedir. Hitit tarihinin uzun dönemi boyunca başkentlerinde değişiklik görülmüştür. İlk bildiğimiz Kuşşara'dan itibaren, Kaniş/Neşa, Hattuşa, tahminen Şapinuva ve Tarhuntaşşa, krallığın yönetildiği baş merkezler olarak bilinmektedir. Farklı sebeplerden dolayı başkent konumlarında değişiklik gösterilen kentlerde, Hitit tarihindeki olaylara baktığımızda bunun bazı sebeplerini gözlemleyebiliriz. Bunlar arasında devleti neredeyse kuruluşundan yıkılışına kadar tehdit eden Kaşka saldırıları, kral ve aile üyeleri arasında ki tahta mücadeleleri, iç karışıklıklar, salgın hastalıklar³⁴ değişikliğin sebebini oluşturan belli başlı nedenlerdir. Hititlerde kendi başkentlerini bu doğrultuda kurmuşlardı. Kendilerini diğer devletlere daha iyi yansıtacak güçlü mekânlar seçmişler, kültürel, dini, siyasi, askeri, savunma sistemlerinin en iyi sağlandığı, korunaklı mekânları ülkelerine başkent yapmışlardı.

Hitit öncesinde Anadolu'da şehir devleti tipinde birbirinden bağımsız beylikler halinde örgütlenmeler siyasî otoriteye sahip şehirler ortaya çıkmıştı. Bazı beylikler diğerlerinden daha önemli ve güçlü yapıya sahipti. Daha güçlü olan şehirler geniş bölgeleri kontrollerini altın alarak, hâkimiyetlerini genişletmişlerdi. Bunun en iyi örneği Kuşşara kralı Anitta'nın Neşa dâhil birçok yeri ele geçirmesi verilebilir. Bu şehir devletlerinin başında yerli bir bey-kral vardı. Asur kaynaklarında farklı isimlerle geçen şehir beylerine genellikle *prens* anlamına gelen *rubā'um* ismini kullanmışlar, bazende *şehrin kralı* anlamına gelen *bēl-ālim* kişisel olmayan isimler kullanmışlardı. Bu şehirler başlarındaki beyler tarafından yönetiliyordu.³⁵ Tabletlerde *rubā'umlar* tarafından yönetilen 30 kadar şehir adları tespit edilmiş, devleti yönetiminde kraldan sonra gelen kişiye yaklaşık 40'a yakın unvanlar

³³ Kılınç, A. (2013), "Seçili Başkentlerin Kent Plânlama Öyküsü: Ankara, Brasilia, Canberra, Islamabad, Washington DC", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.7, s.19.

³⁴ Süel, A.- M. (2006), "Ortaköy Araştırmaları", *İdol Arkeologlar Derneği Dergisi*, S.28, s.18.

³⁵ Orlin, L. L. (1970), *Assyrian Colonies in Cappadocia (Studies in Ancient History)*, Mouton, s.73.

verilmiş en bilineni *rab'um (GAL)* denildiği tespit edilmiştir.³⁶Bu şehir devletlerinden Asur kaynaklarında ülke anlamına gelen *matum* olarak bahsedilmektedir. Genel olarak Anadolu'nun M.Ö.2.binlerdeki siyasî durumu kentlerin etrafı surlarla çevrili saraydan (*ēkallum*), kral (*rubā'um*) tarafından yönetilmekteydi, kralın eşi kraliçelerinde(*rubātum*)³⁷ devlet işlerinde konumları vardı.

Hititlerde ise şehir devleti halindeki örgütlenmenin ilk izlerine Kuşşara krallığında rastlanılmaktadır. Kuşşara kentinin yeri tespit edilmese de günümüze kadar ulaşan Hitit ve Asur belgelerinde, Hititler devlet kurmadan önce onlara ait siyasî güç olarak kurulmuşlardı. Ardından bir kral-bey tarafından yönetilen büyük teşkilatlanma içine girerek ilk merkezi olan Kuşşara'da siyasî yapılanmaya başlamışlardı. Kuşşara ve kralı Anitta hakkında Kültepe, Alişar, Hattuşa kökenli eski Asurca yazılmış belgelerdeki bilgiler sayesinde kentin dönemin önemli kentler arasında olduğunu görmekteyiz. Bu bilgiler sayesinde Kuşşara'nın önemli şehir beyliklerinden olduğu, Anadolu'da siyasî birlik kurma yolunda ilk önemli adımların Kuşşara tarafından atıldığına dair bilgiler yer almaktadır.³⁸ Kuşşara kralları, Anadolu'da siyasî birliğin ilk adımlarını attıktan sonra otoritesini geniş alanlarda sürdürerek, diğer kentlerin üzerinde siyasî üstünlük kurma çabasıyla fetihlere devam etmişti. Ardından Kuşşara kralı Anitta'nın Kaniş/Neşa'yı ele geçirmesiyle, Hititlerin Hattuşa'dan önce ikinci başkenti bugün Kayseri'de bulunan Kayseri'deki Kültepe ile aynı olan Neşa/Kaniş olmuştur. Kendi konuştukları dili bile Neşaca olarak tanıtan Hititler'in Neşa /Kaniş'de yerleşimlerinin yoğunlaştığı dönem olmuştur.³⁹ Ancak bu dönemden sonra Kaniş'te Hititlerin krallık dönemlerine ait izlerine rastlanılmamıştır. Muhtemelen Anitta yeni başkent olarak seçtiği bu kentin ticaret ağına sahip olması ve bu ağın geçtiği yol güzergâhları üzerinde bulunması gibi özelliklerinden seçmiş olabilir. Belgelerde başkent değişikliğine dair bilgilere rastlanılmasa da, başkent seçiminde etkili olan, ekonomik ve coğrafi faktörlerden o zamanlarda bile devletlerin ilgi alanı olduğuna şüphe yoktur.

Anadolu coğrafyası, yönetilmesi ve hâkimiyet kurup yüz yıllar boyunca korunması bakımından çok zor bir bölgeydi. Savunma bakımından bu kadar zayıf olması krallar tarafından yönetilecek, merkezi bir siyasî birlik tarafından yönetilmeleri zor olmuştur.

³⁶ Erol, H. (2007), "Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdarî Yapısı", 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyet Tarihi, C.2, Ankara, s.1307.

³⁷ Reyhan, (2017), s.21.

³⁸ Ünal, A. (2018), *Eski Anadolu Siyasî Tarihi: Eski Taş Devri'nden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar (M.Ö. 60.000–1180)*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, s.265.

³⁹ Alp, S. (2001), *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, s.49.

Ancak Hitit krallarında hâkimiyet düşüncesi ve fethetme bilinci onları bu konuda daha da istikrarlı kılmıştı. Hitit devleti, ele geçirdiği coğrafyayı eyaletlere bölerek yönetti. Buralardaki kentlerin başlarına, kral ailesinden seçilen ya da kralın güvendiği kişileri o bölgelerde yönetici olarak görevlendirmişti. Tabi ki bunlar kendi başlarına göre hareket etmiyor, Hitit krallarının emirleriyle yönetiliyorlardı. İki taraf arasında antlaşmaya varılan ilişkilerde Hititler kendi çıkarları doğrultusunda maddeler hazırlıyorlardı. Hititler savaşa katılırsa asker göndermeler, ganimetler buna örnekti.⁴⁰

Hattuşili zamanında teşkilâtlı bir devlet bünyesine gelerek Hattuşa'da kurulan yeni devletle beraber başkent bir zamanlar dedesi tarafından lânetlenen Hattuşa artık bu devletin tüm alanlarda yönetim merkezi olmuştu. Bu defa ise başkent seçiminde daha korunaklı bir bölgeye, doğal savunma sistemine sahip, kayalar üzerine kurulmuş olan kent, bazı sebeplerden dolayı terk edilse de yıkılışa kadar devletin ihtişamlı başkenti olmuştu. Hititlerin başkentleri sadece idarî, siyasî, askeri değil, dini, sosyal, kültürel alanlarda çok fonksiyonlu bir kente bürünmüştü. II. Tuthaliya zamanında ise Hurri dini ve kültürünün etkisiyle Şapinuva kenti, hem dini hem siyasî alanda devletin başkenti görevini üstlendiği tahmin edilir. Yeri tespit edilemeyen Tarhuntaşa ülkesi ise, Muwatalli döneminde Hattuşa'daki iç huzursuzluklar, düşman saldırıları, bitmek bilmeyen saldırılar nedeniyle devletin yeni başkenti olarak kurulmuştu. Ancak bu olay krallığın içinde ardı ardına kesilmeyen iç olayların çıkmasına neden olarak, yönetimde çift başlı bir yapıyı meydana getirmişti. Muwatalli'den sonra tekrar başkent Hattuşa'ya taşınarak, krallık içinde iki merkez ve iki kral soyu ortaya çıkmasına neden olmuştu.

İnsanlar yerleşik hayata geçince kendilerine barınacakları ev, evlerin bulunduğu bölgeyi kendilerine yurt edinerek, kent hayatını ortaya çıkarmışlardı. Bu kentler içinde de yerleşmenin sonucu olarak artan farklı topluluklara sahip kültürlerin kaynaşmaları sonucunda inançlarında ve sanatlarında etkileşimde bulunmuşlardı. Bu etkileşim sonucunda inandıkları tanrılar için tapınaklar, oturacak evler, krallar için saraylar, güvenlik için surların inşa edilmesiyle. Anadolu'da tam anlamıyla kent yapısı meydana gelmişti. Fethettikleri topraklar ile devlet-krallık seviyesine ulaşan halklar idarî merkezler olan başkentler tarafından yönetiliyordu. Dönemin şartlarına, ülkenin içindeki olayların gidişatına, düşman saldırılarına, iç isyanlara, kentlerin konumları ve özelliklerine göre seçilen başkentler devletlerin en önemli mihenk taşıdır. Anadolu'da başkent değişikliğine ait Türkiye'de rastladığımız en son örneği 96 yıl önce Ankara'nın tercih edilmesinin temel

⁴⁰ Kısakürek, A-E.E., *Bizimkiler Anadolu Merkezli Dünya Tarihi*, <http://www.dunya-tarihi.com.>, s.97.

nedenleri, ülkenin işgal altında olmasına bağlı olarak düşman güçlerinin bulunduğu bölgelerden daha uzak ve güvenli bir yer, ulaşım ağı ve coğrafi konumunun iyi bir noktada bulunmasına bağlıydı. İster 3 bin yıl önce ister günümüzde ülkelerin başkentleri seçmelerindeki nedenler her zaman aynı olmuştur.

3.2.Kentlerin Coğrafi Konumu

Yüz binlerce yıldır birçok millete ev sahipliği yapmış olan Anadolu, ister tarih öncesi ister tarihi dönemlerde her zaman rağbet gören bir bölge olmuştur. Akad, Asur, Mısır ve pek çok devletlerin göz koyduğu bu coğrafyada yazının geç kullanılması tarih öncesi dönemlerdeki tarihi hakkında yeterli bilgilere ulaşmamıza engel olmuştur. Birçok milletin devlet kurduğu, yapılar inşa ettiği Anadolu'nun o zaman ki coğrafyasını yine Mezopotamya kaynaklı belgelerden öğrenmekteyiz. Peki, Anadolu'nun Hititler çağındaki tarihi coğrafyası nasıldı? Eski çağlardan süregelen tarihi coğrafyaya girmeden önce bu kavramın açılımına bakmakta yarar vardır.

Tarihi coğrafya: kavramsal olarak sıkça kullanılmaktadır fakat birlikte anılmayan bir terimdir. Milattan öncelere baktığımızda ilk yerleşimden, ilk medeniyet kurucularından itibaren işgal edilen, yerleşilen bölge, coğrafya olarak kabul edilse bile önemli olan burada meydana getirilen, kendilerinden söz ettirecek olayları, birikimleri tarihi olaylar olarak kabul edip bu olayların meydana geldiği coğrafyaya tarihi coğrafya denilmiştir. Bir kavmin meydana geldiği bölgenin coğrafi yapısı bazı ihtiyaçlarına karşılık vermediğinde başka bir coğrafya arayışında olmuşlardır. İnsanların istekleri sonucunda buldukları coğrafyanın etnik yapısını değiştirdiği olmuştur. Değişen etnik yapı nerede meydana geliyorsa o coğrafyanın bir önceki sakinleri ile sonraki sakinleri arasında mutlaka bir bağ kurmak gerekmektedir. Kurulan bağlar sayesinde değişen coğrafi ve etniksel yapıya bakarak o uygarlıkların sahiplerinin kim olduğu yönünde bilgilere ulaşmamız daha kolay olmaktadır. Bilgi ve belgelerin olmamasından dolayı yazının olmadığı dönemler karanlıklarla dolu olsa bile etnik yapıyı değiştiren bu kavimler arasındaki bağın kurulması sayesinde o coğrafyada kurulan kültürlerin temsilcilerinin kimler olduğunun anlaşılması kolay olmuştur.⁴¹ Zeki Velidi Togan bu husustaki izahatında coğrafyaya dayanmayan tarihin, tarih kitabından ziyade roman⁴² niteliğinde sayması iki bilimin birbiri için önemini vurgulamaktadır.

⁴¹ Ataseven, U.(2018), Eskiçağlardan Günümüze Yer Adlarını Etkileyen Unsurlar”, *academiaedu.com*. s.2-3

⁴² Togan, Z.V.(1985), *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, s.22.

Anadolu'nun tarihi coğrafyası denilince akla gelen ilk konu Hititlerdir. Uzun yıllar boyunca güçlü bir krallık kurarak Anadolu'nun tarihine yine veren Hititler dönemindeki Anadolu coğrafyası, Yakınoğu araştırmalarının en ilgi çekici konularından olmuş, her zaman üzerinde tartışılan, merak uyandıran bir araştırma kaynağı olmuştu. Kazılar sonucu ortaya çıkan Hitit kaynakları, bu alandaki araştırmacıların erişebileceği hale gelmesinden itibaren, edinilen metinlerde geçen pek çok coğrafya isminin lokalizasyonu için araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Hitit metinlerinde 30 bini geçen yer adlarının olmasına rağmen, kaynakların yetersiz olması ve kentlerin büyük tahribatlara uğrayarak toprak altında kalması nedeniyle çok az sayıda kentlerin yerleri tespit edilmiştir.⁴³ Bunun sebebi ise biręok olaya bağlamak mümkündür. Doğal şartlar, toprak altına gömülmeleri, büyük tahribatlar, baskınlar, afetler, tekrar bu kentlerin üzerinde yerleşimler kurulması, bulunan tabletlerin kırık olması, isimlerin değişikliğe uğraması gibi biręok sebepten dolayı kentlerin çoğu bulunamamıştır.

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda çıkan buluntular sonucu özellikle Çorum Alacahöyük'te altın, gümüş, elektron, bronz eserler M.Ö.3.binde Anadolu'daki önemli bir uygarlığın varlığını ortaya koymaktadır. Bu uygarlıkların temelini atan Anadolu'nun bilinen ilk yerli halkı olan Hattiler'di. Akad devleti zamanından başlayarak M.Ö.7.yy. ortalarına kadar Mezopotamya yazılı kaynaklarında ve Hitit kaynaklarında Anadolu için Hatti ülkesi olarak bahsedilmesi yerli halkın Hattililer olduğunu ispat etmektedir. Hatti kelimesi Kültepe tabletlerinde de geğmekte ve Hitit devletinin başkenti Hattuşa'da bu kökten gelmektedir.⁴⁴ Hatti ve Hitit konusu Anadolu için çok önemli olduğunu, Atatürk'ün Hatay'a M.Ö.2. ve 1. binlerde Hatay bölgesi Hattena ve Hatti olarak bahsedilmesinden dolayı bunu anımsatan Hatay adını vermiştir.⁴⁵

Anadolu'da meydana gelen çoğu medeniyetlerin coğrafyasını kesin bir şekilde çizmek imkânsız olmuştur. Özellikle eskiçağ insanlar her şeyini bulunduğu coğrafyaya göre şekillendirmiştir. Buldukları coğrafya ne kadar sert iklime sahipse insanları da o kadar sert bir kişiliğe sahiptir. Tabi bunlar devlet yönetiminde de kendini göstermiştir. Devletin askeri birliği mutlaka coğrafyasına göre şekillenmiş, silâh, kıyafet, teçhizat ve iaşeleri coğrafyanın imkân sağladığı olanaklar içerisinde karşılanmıştır.⁴⁶

⁴³ Demirel, S. (2012), "Hitit Devleti'nin Kuzey Komşusu Pala Halkı ve Bu Halkın Hititlerle Olan İlişkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.33, s.232.

⁴⁴ Günbattı, (2017), s.28.

⁴⁵ Günbattı, (2017), s.29.

⁴⁶ Ataseven, (2018), s.4.

Eskiçağ Anadolu'sunda ortaya çıkan medeniyetlerin çoğu tarihe adını yazdırarak güçlü imparatorluklar kurarak, Anadolu kentlerini kendilerine yurt ve başkent yapmışlardır. Bunlardan bazıları tabiri caizse tarihin tozlu sayfalarına gömülmüş bazıları ise yüzyıllar geçse dahi başarılı politikaları sayesinde kurdukları siyasî, askeri ünlerini günümüze kadar duyurmuşlardır. Anadolu coğrafyası, jeopolitik öneminden dolayı rakip devletlerin arasında sürekli sahiplenilmek istenen bölge olmuştur. Ancak bu coğrafyanın şanssız bir yanı komşusu Mezopotamya coğrafyasında daha erken kullanılmaya başlanan yazının burada neredeyse bin yıl sonra, yine Mezopotamyalı kavimler aracılığıyla Anadolu'da kullanılması olmuştur. Bu şanssızlık Anadolu coğrafyasının büyük bir tarihi kaybıdır. Çünkü yazının kullanılmasıyla tarihe devirlere geçilmesi, kullanan devletlerin, toplumların kendi siyasî, askeri, ekonomik, toplumsal, günlük yaşamları hakkında bıraktıkları belgelerde bize kendini göstermiştir. Şuan merak edilen konu, Anadolu'da yaşayan kavimlerin kurmuş oldukları ancak bilinmeyen şehirlerin bulunmasıdır. Bu çalışmalara ışık tutan kaynaklar ise özellikle burada yaşayan halkların bıraktıkları çivi yazılı tabletler olsa da, kentlerin çoğunun bulunmaması oraya ait belgelerin de ortaya çıkmasını zorlaştırmıştır. Anadolu'da en fazla yazılı belgelerin bulunduğu yer Hattuşa'dır. Kentin Hititlere uzun süre başkentlik yapmansın da katkısı vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere biz bu belgelerin çoğunu özellikle başkentlerde aramalıyız. Fakat ne yazık ki tarihin parçalarını tamamlayacak bazı belgelerde geçen ama lokalizasyonu hakkında bir bilgi edinemediğimiz belgelerde geçen başkentler vardır. Bunlara örnek olarak araştırma konumuzu oluşturan, Kuşşara, Tarhuntaşa kentleri vermekteyiz. Biz bu kentlerin varlığından yazılı belgeler sayesinde haberdar olmaktadır. Ancak bazı yetersiz bilgiler, okunamayan çivi yazıları, kırık bulunan tabletler, bu yerlerin konumunun belirlenmesinde yetersiz kalmış ve çalışmaları zorlaştırmıştır.

Lokalizasyonu yapılamayan ama döneminin mihenk taşı olan bu yerler hakkında bilgiler bulduğumuz kaynaklar mevcuttur. Özellikle bu kentler, belgelerde edindiğimiz bilgilerle bize başkentlik yapmış olduğuna dair ipuçları veriyorsa göz ardı edilemeyecek konu oluşturmuştur. Çünkü bir devleti devlet sıfatına sokan diğer kentlerden daha ayrıcalıklı özelliklere sahip olan başkentler olmuştur. Başkent, devleti tüm dış faktörlerden koruyan, gerektiğinde bütün teçhizatların toplanacağı, bütün askeri güce sahip, özellikle ekonomik anlamda strateji yapacağı bir yerde bulunacak konumdadır. Halkın çoğunun yaşadığı, askeri idarî faaliyetlerin yönetildiği, dini ritüellerin gerçekleştiği başkentlerin günümüzde

bize, sadece kendi tarihlerini değil, yaşadığımız bu coğrafyada var olan kültürü ortaya çıkarmamıza, tanımamıza, yardımcı olmaktadır.

3.2.1.Kuşşara'nın Coğrafi Konumu Hakkında Görüşler

Kuşşara Hitit devletinin daha doğrusu devlet kurulmadan önce, küçük bir beylikken Hititlerin ortaya çıktığı ilk yer olmuştur. Buranın lokalizasyonu belirlenemediği için net bilgiler vermek mümkün değildir. Fakat bu krallıktan kalan önemli bir metin Kuşşara'nın neresi olduğuna dair fikir yürütmek ve bu krallık hakkında bilgi edinmek için bize yarayan en önemli belge Kuşşara kralı Pithana'nın oğlu Anitta'nın metnidir. Bu metin devletlerarasında geçen savaşları, beyliğin idarî ve siyasi yapısını, zapt edilen kentlerin isimlerini yani Anadolu coğrafyasına dair bilgileri bize ulaştırması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca metinde ele geçirilen yerlerin Kuşşara'nın lokalizasyonu hakkında fikir yürütülmesine olanak sağlayan bir belgedir.

Orta ve Genç Tunç Çağı'nda Anadolu'nun güneyinde, Anti Toros bölgesinde, Asur'a giden ana ticaret rotalarının yanında ya da üzerinde olduğu tahmin edilen Kuşşara kenti, Asur Koloni Çağı'nın II. evresinde siyasi gücünü artırarak, Pithana ve oğlu Anitta'nın krallık yaptığı kentti. Hem Pithana'nın Neşa'yı fethetmesi, hem de I.Hattuşili'nin Hattuşa'yı kurmadan önce kral hanedanlığına başkentlik yapmıştır. Ayrıca Hattuşili'nin vasiyetnamesini burada yazdırmıştı.⁴⁷ Acaba bu kentlerin konum olarak birbirlerine yakın bölgelerde yer olabilir mi sorusunu akla getirmektedir.

Kuşşara şehri, Anadolu'nun en eski tarihinin merkezinde yer alan, Eski Asur kaynaklarında en iyi şekilde varlığı kabul edilen kentlerden biridir. Kuşşara ile ilgili, 26 belgede bu kentten bahsedilir ancak diğer kentlerin coğrafi bilgilerinden çok daha yetersiz bilgiler içermektedir. Bu nedenle Kuşşara'nın yerini belirlemek için adının daha çok geçtiği kentlerin coğrafi bilgileri üzerinden istatistiksel bir çalışma ile belirlenmeye çalışılmıştır.⁴⁸

Hitit kaynaklarında sadece Anitta metninden (CTH1) başka Kuşşara'nın konumu belirlemeye yardımcı olacak hiçbir coğrafi bilgilere rastlanılmamıştır. Hâlbuki vasiyetnamesini yazdırdığı, krallığının son dönemlerini orada geçiren Hattuşili'nin orada bir sarayı olabilirdi. Hitit kaynakları sık sık Kuşşara'yı, Pithana ve sonradan da I.Hattuşili

⁴⁷ Bryce, T. (2009), *The Peoples and Places of Ancient Western Asia; The Near East From the Age to the Fall of the Persian Empire*, New York, s.400.

⁴⁸ Barjomovic, (2011), s.143.

ile özdeşleştirilen bir kent gibi bahsetmişlerdir. Her ikisi kral da metinlerde, Kuşşara'nın oğlu, "Kuşşara kralı" ve "Kuşşaralı adam" olarak ifade edilmişlerdi. Son yıllardaki Asur metinlerinde kent hakkındaki referanslar iki katına çıkınca Kuşşara'ya yakın olan Luhuzattiya, Hurama ile olan güzergâhlar arasındaki bağlarla bu yerlerin tespiti yapılmaya çalışıldı.⁴⁹ Ayrıca İmparatorluk çağında III. Hattuşili'nin yeğenini indirerek kendisinin tahta geçme hakkını, soyunu Kuşşara krallarına bağlayarak onlardan aldığını ifade etmiştir. Bu durum bize M.Ö.1200'lerde bile Hitit krallarının Kuşşara kentini ve krallarını benimsediğini ve kralları ataları olarak kabul edip aynı soya ait olduklarını ifade etmektedir.

Kuşşara kentinin lokalizasyonu için belgelerde birlikte geçtiği kentlerle ilişki kurulmak istenmiştir. Hurama ve Kuşşara ile ilk bağlantılar, AKT 6,149 nolu mektupta bulunmuştur. Bu kaynak Tegarama ve Hurama arasında bağlantıyı açıklamak için kullanılırken Kuşşara'da buraya eklenmişti. Mektupta bir kişinin Tegarama'da kaldığını ve Ali ahum adlı kişinin Hurama yâda Kuşşara'da kendisiyle buluşmasını istemesi dikkat çekici bir detaydır.⁵⁰ Anlaşılan o ki Hurama kenti hem Kuşşara hem de Şamuha için kilit noktaysdı, bu kentin tespit edilmesi diğer iki kentin yerlerine dair önemli bilgilerin ulaşılmasını sağlayacaktı. AKT 4,71'nolu metinde Kuşşara ve Şamuha'nın birbirlerine on günlük uzaklıkta konumlandırılmıştı.⁵¹ Buna göre bu kentler birbirlerine yakın olmalıydı. Dönemin ulaşım şartlarına bakıldığında ulaşım araçlarının yetersiz olduğu bir dönemde iki kentten birinde buluşmak istemesi demek ki çok kısa mesafelerle birbirlerine yakın olduğunu gösteriyor.

Kuşşara ve Hurama ile ilgili diğer bir belgede TC 1,10 nolu mektuptur. Belgede, bir yandan Luhuzattiya ve Şamuha, diğer yandan Luhuzattiya ve Kuşşara arasında yakın ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.⁵² Bu mektuptan anlaşıldığına göre, Bazia adında bir şahsın seyahati sırasında Kaneş'e uğrayıp buradan Şamuha ve Kuşşara'ya gideceğine dair bilgiler mevcuttur. Bu bilgiye göre Şamuha ve Kuşşara'nın konumu üzerinde durulmuş, Emin Bilgiç ve Sedat Alp Şamuha'yı Murat Suyu üzerinde, Fırat'ın biraz batısında, Malatya'nın

⁴⁹ Barjamovic, (2011), s.143.

⁵⁰ Barjamovic, (2011), s.145.

⁵¹ Barjamovic, (2011), s.146.

⁵² Barjamovic, (2011), s.145.

kuzeyine konumlandırmış, bu tahmin doğrultusunda Kuşşara'nın Kaneş'in doğusunda olduğunu savunmuşlardı.⁵³

Kuşşara'ya ait bilgilere Anadolu'nun birçok kentinde rastlanılmasından dolayı, genellikle bu yerleri Kuşşara ile tanımlamaya çalışmışlardır. Kuşşara krallarının Kaneş ve Alişar'da Asurca yazılmış tabletlerde isimlerinin geçmesinden⁵⁴ dolayı ilk olarak Alişar ile Kuşşara arasında bağ kurulmaya çalışmıştır. Ancak son zamanlardaki araştırmalar sayesinde Alişar'ın Ankuwa olduğu yönündeki görüşler daha kabul edilebilirdir. Bu nedenle Kuşşara kenti Kültepe metinlerinde Şamuha ile birlikte geçtiği için, daha çok Kaniş'in kuzeydoğusunda olabileceğinden dolayı araştırmalar bu yöne kaydırılmıştır.⁵⁵ Ayrıca Alişar'ın da Kuşşara olamayacağı, başkentlik özelliklerini göstermemesi, başkentlerde çoğunlukla inşa edilen yapıların saraylar, tapınaklar vs bulunmaması ve burada koloni çağında Asur yazsının hâkim olması Alişar ile eşitliğine dair görüşleri çürütmüştür.⁵⁶ Bir başka görüş ise Sandıklı ilçesindeki Kusura kentinin Kuşşara kenti ile telâffuz bakımından benzerlikleri neticesinde, kentin Afyonkarahisar-Sandıklı civarındaki Kusura ile Aksaray'daki Gursaura kenti ile aynı olabileceğini düşünenler de olmuştur.⁵⁷

Asurolog J. Lewy Kuşşara ile ilgili bütün kayıtları gözden geçirdikten sonra, yapmış olduğu incelemeler sonucunda, Kuşşara'nın nerede olduğuna dair tahminlerini *Hebrew Union College Annual 1962* ile *Bossert* anma kitabında yayınladı.⁵⁸ Lewy'nin, Kuşşara'nın lokalizasyonu ile öne sürdüğü görüşler, Elbistan ile Binboğa Dağlarının batısında ve Pınarbaşı-Maraş yolu üzerinde bulunan Kemer'de aramayı teklif etmişti.⁵⁹ Sedat Alp ise Kuşşara'nın Kültepe ile Asur arasında bir kervan yolu üzerinde bulunması gerektiğini ayrıca Kemer tarafında bulunan Şar kentinin Hitit çağında Kummani olduğu için buranın Hurri bölgesi olmasını ileri sürerek Hitit başkentini Hurri coğrafyasında aramanın anlamsız olduğunu ileri sürmüştü. Yine Alp'e göre Kuşşara bir krallık merkezi olduğu için burada bir sarayında içinde bulunduğu yerleşim yerinin olması gerektiğini söyleyerek, Kuşşara,

⁵³ Yanar, U. (2004), "Boğazköy Çivi Yazılı Metinlerinde Geçen Eski Hitit Devri Yerleşim Yerleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri Ve Kültürleri Bölümü Hititoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s.87–88.

⁵⁴ Garstang, J.- Gurney, O.R. (1959), *The Geography Of The Hittite Empire*, British Institute At Ankara, London, s.63.

⁵⁵ Şahin, H.A. (2004), *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö.1975–1725)*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, s.60.

⁵⁶ Alp, S. (1990), "Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası; Bazı Atılımlar Ve Yeni Umutlar", *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum, s.24.

⁵⁷ Bülbül, P. (2010), "Neolitik deviren M.Ö. 2. Binyıl Sonuna Kadar Afyonkarahisar ve çevresi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 21, Afyon, s.5.

⁵⁸ Alp, (1990), s.23.

⁵⁹ Alp, S. (1963), "Kaniş=Anişa=Nişa Erken Hitit Çağının Bir Başkenti", *Belleten*, XXVII/107, s.367.

Neša kenti önem kazanmış olsa bile başkent olarak devam ettiğini ileri sürmüştür. Boğazkale'de ele geçen çivi yazısının çok gelişmiş başka bir türünün bulunması sonucunda, aslında bu yazının Boğazkale'de değil de Kuşşara'da geliştiği öne sürülmüştür. Çünkü bu yazı, Asur değil Babil ve Suriye etkilerine ait izler taşıması bakımından, etkilendiği bölgenin izlerine ait örneklerle göre kentin lokalizasyona yardım etmiştir. Bu nedenle bu yazı türü Asur etkisinin az olduğu bir yerde gelişmiş olduğu düşünülerek büyük sarayların da bulunduğu Achemhöyük, Kuşşara için en uygun mekân olarak gösterilmiştir.⁶⁰

Kuşşara ile ilgili belgelerin azlığından dolayı, tahminden öte gidilmeyen kentin yerinin tespit edilmesi için araştırmalar devam etmektedir. Anadolu'nun siyasî hayatını değiştirmesi ve Hititler'in tarihine öncülük yapmasından dolayı önemli bir konumu olan kent için, ileride yapılacak olan kazılarda buraya dair önemli ipuçları bulunulması halinde, sadece Hitit tarihi için değil Anadolu'nun eski tarihini yeniden yazdıracığı kesindir.

3.2.2. Neša/Kaneš'in Coğrafi Konumu

Eski çağ tarihinde Anadolu için önemli mihenk taşlarından birini oluşturan Neša/Kaneš kenti Anadolu halklarının yazıyla tanışmasına vesile olan Asurluların ticaret ağlarının baş merkezi olmuştu. Kentin bulunduğu coğrafi konumu ve ticaret yapmak için önemli unsur olan kervan yollarına yakınlığı muhtemelen baş karum olarak seçilmesinde yabana atılmaz bir nedendir. Hitit devletine başkentlik yapmış olan Kuşşara ile yakın bir bölgede olduğu düşünülen bu kent neyse ki Kuşşara gibi aynı kaderi paylaşmamış, yapılan kazılar ve çivi yazılı belgeler sayesinde kentin bulunduğu coğrafya tespit edilmişti. Kentin keşfiyle ortaya çıkan binlerce tablet gerçekten de bu kentin Anadolu için önemini gözler önüne sermektedir. Kent, belki de tarihi coğrafya kavramını en iyi tanımlayan bir örnektir.

M.Ö.1950'lerde Anadolu'da Orta Tunç Devri'nde uluslararası ticaretin kurulduğu eski Neša/Kaniş kenti, Orta Anadolu Plâtosunda yer alan en yüksek dağ olan Erciyes Dağ eteklerinin ortasında bulunan, Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda bulunan Kültepe köyünün bulunduğu bölgedir.⁶¹ Kentin sınırlarında yer alan Karahöyük köyünün ismi ile de anılan Kültepe (bknz. ek.10), Höyük/Tepe ve Aşağı Şehir olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. I.Tepe kısmı bulunduğu ovadan 21 metre yüksekliğinde, 550x500 metre

⁶⁰ Alp, (1990), s.24, Alp, (2000), s.49.

⁶¹ Kulakoğlu, F. (2010), "Kültepe Kaniş-Karumu Anadolu'nun Eski Uluslar arası Ticaret Merkezi", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, Kültür Yayınları, Kayseri, s.40.

çapındaki genişliğiyle sahip olmasıyla Anadolu'daki en büyük höyüklerden biri olma özelliğine sahipti. Asur Ticaret Koloni Çağı'nın sona ermesine kadar sürekli yerleşime açık olan Tepe, Koloni Çağı'ndan sonra terk edilmişti. Daha sonraki dönemlerde ise Demir Çağı'ndan Geç Roma Dönemine kadar tekrar yerleşim izlerine rastlanılmıştı. II. Aşağı Şehir kısmı ise Asurlu tüccarların Karumlarının bulunduğu ve onların yerleştiği, ticaretin yönetildiği bölgeydi. Neredeyse 300 yıl iskân edilen yerleşim yeri idi. Tepe ile birlikte 2,5 km çapa ulaşmaktaydı.⁶² Burada yapılan bilinçsizce kazılar ve köylülerin toprakları kullanması yerleşim yerlerinde büyük tahriplere yol açmıştı. Aşağı Şehir, Tepe'den çok önce kurulmuş ve ondan önce terk edilmişti. Kentte uzun yıllar yerleşimin sürmesi, ticaret ağının merkezi olması, kazılarda çıkan, tarihe ışık tutacak önemli vesikalar sayesinde Kaneş hem Anadolu'nun hem de Yakındoğu'nun en büyük ören yerlerinden biriydi.⁶³

Eski Asur Çağı'nda ise Kaneş kentinin sınırları belgeler ve topografik kanıtlar sayesinde belirlenebilmekteydi. Kent idarî, ekonomik ve dini örgütlenmesiyle gerçek bir kent özelliğine sahip olduğunu göstermiştir. Kentin etrafında belgelerden tespit edilen Armanma, Duruduruwa, Harharan, Hartimika, Kaşena, Kipita, Şalahşuwa, Tahişra ve Tinipiya adlarında küçük yerleşim yerlerinin olduğu tespit edilmiş. Güneybatısında Konya Karahöyük, Konya Ereğlisi'nde Hubişna, Waşhaniya (İncesu) ve nerede oldukları tespit edilmemiş olan Athuruşna, Nenaşsa, Şalatuwar, Ulama şehirleri vardı. Doğu ve güneydoğusunda ise Eluhut (Vişranşehir), Hahhum (Samsat), Hurama (Elbistan), Şalahşua, Tegarama (Darende), Urşu, Zalpa kentleri yer almaktaydı. Mama, Nihriya (Kazenehöyük), Timelkiya, Haqa, Luhuzattia bölgede yer alan diğer kentlerdi.⁶⁴ Bazılarının lokalizasyonu yapılmamış olsa da bu kentler o bölgeyi tanımamız ve yer tespit çalışmalarında konumu belirlenmesi açısından kazı çalışmaları için faydalı bilgilerdir.

Kültepe'nin kuzeydoğusunda iki geçiş sınırları vardı. Bunlardan biri Bünyan'da Lale-Beli Geçidi, diğeri ise Gemerek'in biraz daha güneyinde Beştepeler Geçidi idi. Kentin doğu ve güneyinde Erciyes Dağı ve etekleri aşılması zor bir set oluştururken, kuzeybatıya doğru kentin en belirgin sınırını Kızılırmak tarafından belirleniyordu. Tartışmalı konulara sebep olan batı sınırı ise Gülşehir'e kadar daha batıya doğru çizilmişti. Ancak bu sınır Bir Göz Köprü'nün çevresindeki nehrin güney sınırını takip eden ve merkez Kapadokya'nın karstik görünümünü andıran kuru plâto doğal bir set görünümündeydi. Erciyes'in

⁶² Kulakoğlu, F. (2008), "Kültepe kazısı", *Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*, Ankara, s.156-157.

⁶³ Özgüç, (2005), s.8.

⁶⁴ Bayram, S. (2010), "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.16-17.

güneydoğusunda, Yeşilhisar ve Develi arasındaki göl ve bataklıkların olması, yürütülen araştırmalarla eski yerleşmelerin Yeşilhisar ve İncesu'dan modern yolun batısında kaldığı tespit edilmiştir. Kaneş'ten batıya giden ana yol muhtemelen şehrin yakınında olan Kızılırmak'tan geçiyordu. Ayrıca Bir Göz Köprü ve Çok Göz Köprü Kaneş'i Anadolu'nun daha kuzeyindeki ana iki yola bağlıyordu. Kaneş ovasını oluşturan Sarımsaklı Nehri ise bataklık bir delta ve Boğazköprü'den Kültepe siteleri boyunca geçer ve Bünyan'a inerdi.⁶⁵

Kaniş M.Ö.1800'lerden önce Asurlular ticaret ağı kurmak amacıyla buraya yerleşmiş ve burası onların karumu yani ticaretin merkezi olmuştu. Onlar sayesinde burada Asur dilinde yazılmış olan, Asurlu tüccarlara ait çok fazla tabletler bulunmuştu. Buradaki tüccarlar, uğraştıkları işlerle ilgili Asur'la sürekli bir yazışma halindeydi. Yazışmaların sürekli devam ettiği ve bunların biriktirilmesi ve saklanmasıyla kazılarda ortaya çıkan arşivler oluşturmuşlardı.⁶⁶ Kenti, ülkemize ve dünyaya tanıtan, eski çağ araştırmalarına en büyük katkıyı sağlayan, 24 bine yakın çivi yazılı tabletlerin oluştuğu bu arşivlerdi. Ortaya çıkan bu tabletler ülkemizde bulunan yazılı belgelerin en erken döneme ait olanlarıydı. Şüphesiz ki bunun nedeni de yazının tanınmasına vesile olan Asurluların burayı baş karum yapmasıydı. Bu nedenle Kültepe-Kaniş Anadolu'da tarihi başlatan ve tarihi belgelere sahip olan ilk noktadır.⁶⁷ Kaniş ticaret yollarının kavşak noktasında yer almasının sağladığı avantaj ile 4 bin yıl önce Mezopotamya'dan gelen eski dünya ticaretinde ve siyasetindeki yerini sağlamıştı. Kentin M.Ö.3.bin yılın son çeyreğinde bile Mezopotamya yazılı belgelerinde yer almış, Anadolu'nun en eski beyliğiydi. Kentin yerleşim tabakalarındaki kazılarla ortaya çıkarılan belgeler, günümüzde Kültepe olarak adlandırılan kentte 1871'de bulunmaya başlamış ve bulunan belgeler Kapadokya yöresinde olması ve Kültepe'nin henüz bilinmemesinden dolayı ilk olarak Kapadokya tabletleri olarak adlandırılmıştı.⁶⁸ Buradaki belgeler ticarî meseleleri içersede ticaret yollarının güzergâhları, bahsedilen nehirler, dağlar herhangi coğrafi özelliklere dair verdikleri bir takım ipuçları sayesinde bazı yerlerin tespitlerinde yardımcı olmuştu. Bu belgelerin sayesinde araştırmacılar kentin keşfinden önce, Kaniş'in nerede olduğuna dair fikirler öne sürmüş ve Kayseri'deki, Kültepe şehriyle aynı yerden bahsedildiği tespit edilmişti.⁶⁹

⁶⁵ Barjamovic, (2011), s.236–237.

⁶⁶Garstang-Gurney, (1959), s.4.

⁶⁷ Emre, K. (2010), “Kaniş'in Keşfinin Hikâyesi”, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, Kültür Yayınları, Kayseri, s.20.

⁶⁸ Kulakoğlu, (2008), s.151.

⁶⁹ Özgüç, (2005), s.6.

3.2.3.Hattuša'nın Coğrafi Konumu

Eskiçağ Anadolu kentlerinden Kaniş gibi Hattuša kenti de jeopolitik, stratejik, doğal savunma alanlarına sahip olması açısından kentler arasında özel bir yeri vardı. Neredeyse 450 yıl kadar Hitit devletine ev sahipliği yapmış olan kent, Hitit devletinin en bilinen başkenti olmakla birlikte bazı görüşlere göre tek başkent özelliğine sahip kentiydi.

Anadolu kentlerinin diğerlerinde olduğu gibi M.Ö.19. ve 18. yy.da Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarların yaşadığı ve ticaret yaptığı kentlerden biridir. Orta Anadolu'daki diğer Tunç kentleri gibi benzer mimarî ve şehir plânlarının özelliklerini gösteren kentin adı ilk kez çivi yazılı belgelerde Sümerce "Hattuş" olarak geçmektedir. Bu durum muhtemelen koloni çağında kentte gümüş ticareti yapıldığını düşündürmektedir.⁷⁰ Hitit devletine başkent olan kentin şuan ki kurak görünümünden ziyade, ormanlardan oluşan ve doğal savunmaya sahip bir mekân olarak gözlemek mümkündür. Eskiçağ başkentlerinde Hattuša'dan başka yükseklerle kurulmuş, dağlık tepelik, kayalıktan oluşan başka bir başkent olmamıştı. Yaklaşık 1000 metre üzerinde yer alan tabiri caizse bu dağ kentine Hititler "Gümüşkent" (URU KÙ.BABBAR) adını vermişlerdi.⁷¹

Günümüzde Boğazkale olarak bilinen Hattuša kenti, İç Anadolu'nun kuzeyinde Antik Kapadokya bölgesinin kuzey kenarında Kızılırmak Nehri'nin kapsadığı bölgenin baş merkezinde bulunuyordu. Kentin o dönemlerde iklimi daha nemli ve ılıktı, kuzeye doğru sık bitki örtüsü ve ormanlarla kaplı alanlara sahipti. Aslında bu özellik onu doğal savunma sistemine sahip hale getirmiş etrafını çevreleyen dağlar sayesinde doğal bir koruma sağlamıştı.⁷² M.Ö.17.yy'da Orta Anadolu'nun kuzeyinde Erken ve Orta Tunç çağı kentlerinden olan Hattuša başkentimiz Ankara'nın 160 km doğusunda yer almaktadır. Orjinal adı belgelerde "Hattuş" olarak geçen kent, Asur Ticaret Kolonileri zamanda ticaret yapan kentler arasında yer almaktadır. M.Ö.18.'yyda Kuşşara kralı Anitta tarafından tahrip edilmiş, M.Ö.17.'yyda ise Hattuşili tarafından yeniden inşa edilerek devletin başkenti olmuştu.⁷³ Metinlerde Hattuša ile doğrudan bağlantılı geçen kentler, Ankuwa, Şinahuttum, Şuppiluliyâ ve Zimişhuna'dır, Mama ile Zalpa ise Kızılırmak kavsinin içindeki bölgedeydi. Hattuş ile Zimişhuna kentini birbirine bağlayan güzergâhlar Hattuş'tan, Eskiypar ve

⁷⁰ Seeher, A.-J. Schachner, A. (2012), *Hattuša'da 106 Yıl: Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü/ Metinler ve Konsept*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.15.

⁷¹ Ünal, A. (2016), *Hititçe-Türkçe Türkçe- Hititçe Büyük Sözlük*, Bilgin Kültür Sanat, Ankara, s.20.

⁷² Seeher, J. (2008), *Hattuša Kerpiç Kent Sur; Bir Rekonstrüksiyon Çalışması*, Ege Yayınları, İstanbul, s.168.

⁷³ Bryce, (2009), s.298.

Ortaköy vasıtasıyla Çekerek nehrine gidiyordu.⁷⁴ Kentin güneyinde Toroslar, kuzeyinde Kuzey Anadolu Dağları ile çevrilmiş orta Anadolu Platosu içinde buluyordu. Ancak kent tarıma elverişli topraklar bakımından Suriye, Mezopotamya, Nil Havzası kadar verimli alan değildi.⁷⁵

Hattuša kentinin kuzeyinde tarım arazileri, büyük ovaların sonunda dik yamaçlar ve şehri saran 6 km uzunluğunda surlar bulunmaktaydı. Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir diye ayrılan kentin kurulduğu yer başkentin tüm ihtiyaçlarına cevap verecek bir coğrafyaya sahip olduğu tespit edilir. Doğuda ve batı bölgelerinde vadiler şehri dışarıdan gelecek, saldırılardan koruma konumunda, aşılması zor bir savunma mekanizmasına sahipti. Şehrin merkez yerine kurulan Büyükkale diye bilinen kayalık bölgesi, kraliyet saraylarının bulunduğu alandı. Ticarî ilişkiler yapılan Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya uzak bölgede bulunan kent, İmparatorluk çağında doğu batı yönünde yayılmalar olmuştu.⁷⁶

M.Ö.16. yy.ın ikinci yarısından itibaren kentin yüz ölçümü güneye doğru iki kat genişletilmişti. 6 km.yi bulan kentin surları günümüze kadar ayakta kalan gösterişli kapılar ile ihtişamlı bir görünüm kazanmıştı. Savunma mekanizması görevindeki surlar, kentin güvenliği için en önemli güvenlik mekanizmasıydı.⁷⁷ Kurulduğu zamanki tabiatıyla günümüzden çok farklı bir görüntüye sahip olan kentin ilk kurulduğu yer sayılan bölge Aşağı Şehir'di. Dışa karşı kolay bir şekilde savunabilecek özelliğe sahipti. Tepenin etrafında ki bol su kaynakları yerleşimin burada yoğunlaşmasının sebeplerindendi. Surlarla çevrili ve şehrin iç kısmında bir yerde kurulması kentin güvenliği açısından son derece önemliydi.⁷⁸ Kentin en önemli yerleşim yerleri Büyükkale'deki Saray Mahallesi, Aşağı Şehir'de mabet ve çevresi, Yukarı Şehir'de Tapınaklar Mahallesi ve Büyükkaya'dır Hattuša'nın bulunduğu bölgede Kalkolitik (M.Ö.6000) çağa kadar giden yerleşimler mevcuttu. Genellikle dağ etekleri ve yamaçlarında küçük yerleşimler halindeydi. Büyükkaya'nın üst kesimindeki köy buradaki ilk yerleşim olarak kabul edilmişti. Hattuša'nın 2 km kuzeydoğusundaki Yazılıkaya'da başka bir yerleşme bulunmuştu. İlk Tunç Çağı'nda M.Ö.3.bin'de yerleşmelerde ise sıkı bir ilişkiye dayanan daha büyük

⁷⁴ Barjamovic, (2011), s.292.

⁷⁵ Schachner, (2019), s.30.

⁷⁶ Seeher, (2002), s.461.

⁷⁷ Seeher- Schachner, (2012), s.16.

⁷⁸ Aktüre, (2004), s.145.

yerleşme kuşakları bulunmuştu. Bu çağda yerleşimlerinin artmasının sebebinin Kuzey Anadolu'daki maden yataklarından dolayı olduğu düşünülmektedir.⁷⁹

3.2.4.Şapinuva'nın Coğrafi Konumu

20. yüzyılların başlarında başlayan Hititler hakkındaki yoğun araştırmalarla, kent henüz keşfedilmeden önce Boğazköy arşivlerinde Şapinuva kentinin geçtiği kayıtlar mevcuttu. Belgelerde genellikle, daha çok Hurri dinsel etkilerinin yoğun şekilde görüldüğü için kentin konumunu, Hattuşa'nın güneydoğusuna yerleştirmişlerdi. Kent üzerinde sistemli şekilde araştırma yapan Aygül ve Mustafa Süel hocalarının yaptığı çalışmalar sayesinde kentin güneydoğunun aksine bir yerde keşfedilmişti. Aygül ve Mustafa Süel hocaların çalışmalarıyla konumu doğrulanan Şapinuva, Hattuşa'nın kuzeydoğusunda olduğu doğrulanmıştı. Yeni buluşla Hitit dünyasının kayıp bir kenti oraya çıkarılmış, bu yeni bilgi Hitit tarihine hem de Anadolu'nun tarihi coğrafyasına yeni boyutlar kazandırmıştı. Şapinuva'nın konumunun doğrulanmasıyla Hanziva, Şahumişa, Dahaşda, Kama, Hutpa, Tata, Şapantalliya, Malazziya, Şuppiluliyu, Şulupaşsi adındaki, Şapinuva ile aynı yerde olduğu tahmin edilen Hitit kentlerinin de kuzeydoğu da aranması gerektiğine dair katkı bulunmuşlardı.⁸⁰

Kentin keşfedilmesiyle coğrafi konumu tam olarak tespit edilen kent, buna göre, Orta Anadolu'nun kuzeyinde Çorum şehrinin 53 km güneydoğusunda bulunan Ortaköy (bknz. Ek.11) ilçe merkezinin 3 km güneybatısında yer alan önemli bir Hitit kentiydi. Hititler bölgeye geldiklerinde köylere yerleşmek yerine plâtonun üzerindeki araziye düzelterek kendilerine yerleşim yeri olarak bu şehri kurmuşlardı. Teraslarında yukarı bölgelerinde saray gibi idarî yapıların olduğu tespit edilmişti. Batı yönünde tepelere doğru genişleyen kentte, dini ve askeri yapılara ait mimari izler bulunmuştu.⁸¹ Kentin etrafında yer alan Göynücek ve Alaca ovaları sayesinde geçit konumunda olan kent, Alaca ve Amasya ovalarını birbirine bağlayarak, Boğazkale-Hattuşa arasındaki yolları kontrolünde tutmuştu.⁸²

⁷⁹ Seeher, (2008), s. 171.

⁸⁰ Süel, A.-M. (2006), "Ortaköy Araştırmaları", *İdol Dergisi*, sayı:28, s.14–15.

⁸¹ Süel, A. (2010), "Başkent Şapinuva: Hitit Dünyasındaki Yeri Ve Önemi", *1. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.103.

⁸² Reyhan, E.-Ozolu, İ.M.-Tombuş, E.F. (2012), "Ortaköy-Şapinuva Hitit Yolu", *2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.144.

3500 yıldır yerleşilen bir bölge olan, Hitit başkentleri arasında sayılan Şapinuva kenti bu özellikleri sayesinde içinde bulunduğu Ortaköy'e sosyo-kültürel bir miras değeri bırakmıştı.⁸³Kentin sahip olduğu doğal yolların ağında bulunması da kenti önemli kılan diğer bir özellik olmuştu. Anadolu'daki tarihi doğal yolların en önemlilerinden biri olan Kelkit-Yeşilirmak vadisine yakın bölgedeydi. Kafkaslardan geçen ticaret yolunun bu hat üzerinden Anadolu'ya girmesi ve Şapinuva şehri yakınından geçmesi, kentin ekonomisini artırmakla birlikte, kente geçit ve konaklama özelliği sağlamıştı. Bu özellikler sayesinde kent, sahip olduğu tarihsel önemin yanında ticarî öneme de sahipti.⁸⁴

Boğazkale'deki Hitit belgelerinde, kentin etrafında sur duvarlarıyla çevrildiği, bu sayede merkezlerin savunma sistemleri ile korunduğuna dair bilgiler vardı. Ayrıca kent, içinde barındırdığı askeri güç sayesinde garnizon kenti görevini de üstlenmişti. Hitit çağında Hattuşa'dan sonra devletin önemli ikinci büyük şehri ve başkentiydi. (Şapinuva) belgelerine göre kentin ikliminden dolayı Hitit ordusu bazen burada toplandığı ve ordu komutanlarının bulunduğu bir kentti.⁸⁵

3.2.5.Tarhuntašša'nın Coğrafi Konumu Hakkında Görüşler

Tarhuntašša, Hitit devletinin son dönemlerinde başkentlik yapmış olan kentin nerede olduğu hala kesinleşmemiştir. Yapılan kazılarda ne yazık ki kente ait kesinlik kazandıracak bir ipucunun çıkmaması hem bu kentin gün yüzüne çıkarılmasına hem de Hititlerin son dönemlerinde yaşanan olayların ayrıntılarını öğrenmemize engel olmuştur. Kentin bulunduğu konuma dair görüşler ileri atılsa da, yapılan kazıların sonuç vermemesi kenti daha da bilinmeze götürmüştür.

Fırtına Tanrısı için inşa edilen kent, çivi yazılı belgelerde Fırtına Tanrısı'nın ideogramı *URU Du-ta-aš-ša* şeklinde geçmektedir. Kentin adı eskiden Datašša olarak okunmasını savunan olduğu gibi, Fransız Hititolog E.Larache ve F.S.Kretschmer, belgelerde *du-ta-aš-ša* geçen kentin adının Datašša değil de Tarhuntašša olarak okunması gerektiğini savunmuşlardı. Bunun sebebi ise Fırtına Tanrısının ideogramının Hititçe ve Luvice'de

⁸³ Gülersoy, A.E.-Ö. (2016), "Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)'ün Doğal -Sosyal-Kültürel Miras Değerleri Ve Turizm Potansiyeli", *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, s.485-530, (<http://jss.gantep.edu.tr>), s.487.

⁸⁴Süel, A.-M. (2013), "Şapinuva: Hitit Devletinin Başka Bir Başkenti", *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.191.

⁸⁵ Süel, (2010), s. 103-104.

Tarhunt olarak okunmasıydı.⁸⁶ Etimolojik olarak Tarhuntašša, Fırtına Tanrısı *Tarhunt(a)* 'nın kentiydi. (dU(t)aša). Daha sonra Suriye'de bulunan birkaç belgedeki tespitler sonucunda kentin ismi *Tarhundašša* ya da *Tarhuntašša/i* heceleriyle yazılmıştı. Hitit kralı Muwatalli döneminde, başkent seçilerek, yeniden kurulan kent hakkında antlaşma metinleri, mühürler ve belgelerde yer alan bilgiler sayesinde birçok farklı görüşler ileri sürülmüştür. 1980'lerin sonlarına doğru Muwatalli'nin oğlu Kurunta'ya ait olan, mühürlenmiş bullar ve en önemlisi krala ait Bronz Tablet bulunmasıyla Tarhuntašša kenti son otuz yıl içinde Hititoloji'de büyük merak uyandıran ve çok tartışılan bir konu olmuştu.⁸⁷

Tarhuntašša hakkında son yıllarda çalışmalar süreklilik göstermesi buradaki krallıkla ilgili ilginç detayların ulaşılmasını sağlamıştı. Özellikle Bronz Tablet, Kurunta mühürleri, Konya-Hatip Kurunta Yazıtı ve kaya kabartmalarının bulunması sonucunda yapılan incelemelerde krallıkla ilgili öne sürülen tezlerin gidişatını değiştirmişti. Kentin coğrafi konumu genellikle bulunan anıtlara göre şekillendirilmeye çalışılmıştı. Konya ovasının güneyinde bulunan Burunkaya'da Tarhuntašša krallarından Hartapuš'a ait olan hiyeroglif yazıtları ile Yalburt Yazıtları arasında bağlantı kurulması sonucu kralın idarî dönemi M.Ö.1150'ye tarihlendirilmiş olup, yazıtların bulunduğu coğrafi konum nedeniyle Tarhuntašša kentinin coğrafi konumu da daha güneye kaydırılmıştır.⁸⁸ Ancak Bronz Tablet ve bu konuları içeren Ulmi-Tešup antlaşması gibi metinlerde, Tarhundašša ülkesinin sınırlarını saptamaya çalışılsa da, kentin coğrafi konumunun belirlenmesine ve yerinin bulunmasına fayda sağlayacak bilgiler bulunamamıştır.⁸⁹ Kentin bulunmasını zorlaştıran önemli bir detay vardı. Belgelerde kentle birlikte anılan ancak tespit edilemeyen Pitašša ve Tiulaya Irmağı Ülkesinin yerleri bilinmediği için kentin coğrafi konumunun belirlenmesini de zorlaştırmıştı. Bazı araştırmacılar Tiuluya Irmağı Ülkesini, Çarşamba Çayı Vadisi ve Suğla Gölü çevresiyle ilişkilendirilmişti.⁹⁰ Muhtemelen bu görüş, Çarşamba Çayı'nın ve Suğla Gölü'nün Konya bölgesinde yer almasına dayanmaktaydı.

⁸⁶ Alp, S. (1995), "Bronz Tablet ve Tarhundašša Kentinin Yeri", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansı*, Ankara, s.11.

⁸⁷ D'Alfonso, L. (2011), *The Kingdom Of Tarhundašša: A Reassessment of its Timeline and Political Significance*, (ed.Taracha, P.-Kapelus, M.), *Proceedings Of The 8th International Congress Of Hittitology*, Warsaw, s.221.

⁸⁸ Karauğuz, s.74–75.

⁸⁹ Alp, (1995), s.14.

⁹⁰ Mellaart, J. (1962), "The Late Bronze Age Monuments Of Eflatunpınar and Fasillar Near Beyşehir", *Anatolian Studies*, S.12, s.117.

Yapılan araştırmalarda bugüne kadar Tarhuntaşşa kentinin yeri ne yazık ki hala saptanamamıştır. 1986 yılında Hattuşa'daki kazılarda ortaya çıkan Hitit kralı IV. Tudhaliya ile Tarhuntaşşa kralı Kurunta arasında yapılan Bronz Tablette ülkenin sınırlarıyla ilgili kısa bilgiler içermekteydi. 1998'de Prof. Dr. Ali Dinçol başkanlığında gerçekleştirilen arazi çalışmasıyla ortaya çıkan verilere dayanarak, Tarhuntaşşa'nın merkezinin Sedat Alp tarafından öne sürülen Konya-Karaman bölgesinin kuzeyinde bulunan Kızıldağ ile aynı olduğu bilim dünyasına duyurulmuştu. Bu görüş, Tarhuntaşşa'nın siyasi merkezi olarak kabul edilen Kızıldağ ve Tarhuntaşşa ülkesinin sınırları, Bronz tablette geçen yer isimleri doğrultusunda ve diğer filolojik veriler ile arkeolojik buluntu malzemelerinin bir araya getirilmesiyle ne sürülmüştü.⁹¹ özellikle Hartapuş yazıtlarının Hitit imparatorluk yazıtları olan Yalburt hiyeroglif yazıtlarıyla gösterdiği benzerliğe dayandırılan bu görüş, Kızıldağ'da Hitit imparatorluk özelliğini yansıtan bu hiyeroglif yazıtlar dışında hiçbir arkeolojik malzeme bulunmamasından dolayı Kızıldağ'ın bu kent olduğu düşünülmemektedir. nkn başkent olarak inşa edilen Tarhuntaşşa, Hattuşa kadar olmasa bile aynı yer olduğu düşünülen Kızıldağ'da Hitit seramiği ve mimarisinin özeliklerini yansıtmaması gerekmektedir.⁹² Ancak Kızıldağ'da bu özelliklere sahip buluntulara rastlanılmamıştı.

Kral Muwatalli, başkent Hattuşa'dan ayrılırken Yukarı lke'nin yönetimini kardeşi III. Hattuşili'ye verip, kendi de Hattuşa'nın tanrılarını alıp Aşağı lke'ye Tarhuntaşşa'ya (bkz. Ek.13) gittiğinde burada gerçekleştirdiği inşa faaliyetlerinden önce kent kuytu bir köy tipindeyken, Hitit ağında kralın ikametghi olarak seçilmesinden sonra gelişmişti.⁹³ Bryce göre ise; Bronz tablet ve diğer bilgilere göre kent, Kapadokya ve Klsik Likya'nın kuzey kıyılarında aranması gerekti. Bu kent Pamfilya ve Klsik Kapadokya boyunca Anadolu'nun güney kıyılarına yerleştirilmişti. Burası Kizzuwatna ülkesiyle ilgili sınırlandırılmış ve Hulaya Nehri⁹⁴ olarak adlandırılan bölgeye dhil edilmişti. Batı sınırı Kastaraya Nehri ve Parha şehri tarafından işaretlenmişti. Bu iki klsik isim bu kentin sınırı için Pamfilya'nın doğusunda bir bölgeyi ya da en güney kısmını işaret etmekteydi.⁹⁵

⁹¹ Alparslan, M. Doğan, (2011), "Anadolu'nun Kayıp Başkenti: Tarhundaşşa", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.21, s.53.

⁹² Karauğuz, G. (2013), "Tarhundaşşa ve Konya-Karaman Araştırmaları zerine", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.30, s.43.

⁹³ Garstang-Gurney, (1959), s.65.

⁹⁴ Hulaya Nehri, Kurunta'nın tahta çıkmadan önce amcası III. Hattuşili ile yaptığı Ulmi Teşup antlaşmasında Tarhuntaşşa'nın sınırlarından bahsederken nehrin adı çok sık geçmektedir. Bknz: Treaty with Ulmi Teşup (KBo 4.10).

⁹⁵ Bryce, (2009), s.690–691.

Kentin coğrafi konumu hakkındaki çalışmalar 2000’li yıllarda Belkis Dinçol ile meslektaşları Jak Yakar ve Avia Taffet Tarhuntaşsa’nın sınırları hakkında yayımladıkları yazıda önemli boyuta ulaşmıştı. Kentin sınırlarını değerlendirmelerinin en önemli sonuçlarından biri kuzey yamacı boyunca Tarhuntaşsa’nın güneydoğu sınırının uzandığı bilgisini vermişlerdi. Onların bu iddiasını Freu’da kabul etmişti. Starke ise Tarhuntaşsa’nın güneydoğu sınırının Lamos boyunca daha doğuda olduğunu iddia ediyordu. Batı sınırı ise IV.Tuthaliya zamanında da belli olan Kastoraya Nehri boyunca çevrelenmişti. Boğazkale’de IV.Tuthaliya ile Kurunta arasında yapılan Bronz tabletin bulunmasıyla, tablet üzerindeki metnin bu sınırı doğruladığı düşünülmektedir. Kentin kuzey sınırı hakkında ise geniş bir fikir birliği vardır. Konya’nın güneyinden, Eğirdir Gölü’nün kuzeydoğusu ve doğu-güneydoğu boyunca başlayan kuzey sınırı ve Bolkar Dağının yakınında bitmekteydi. Kentin doğu sınırı ise Pargauwaz’ın ifadesine göre Kurunta antlaşmasında “*HURSAG-az*” dağın tepesindeki anlamına geldiği için daha yüksek bir yakın bir yer olduğu tahmin edilmişti.⁹⁶ Muwatalli’nin dua metinlerinde burası Hulaya Nehri’ndeki Parsug-Handa ile birlikte Aşağı Ülke’ye yerleştirilmiş ve Tarhuntaşsa’nın sınır olduğuna dair bilgi vardır.⁹⁷

Ünal ise Tarhuntaşsa’nın Hatunsaray-Lystra civarında olduğu görüşünü belirtmektedir. Bu görüşünü savunmasına dayanak olan nokta ise Konya ovasının doğu kesimine göre bu bölgenin daha dağlık, tepelik ve korunaklı, ormanlık alanda olmasıydı. Kentin bulunduğu konum diğerlerine göre daha yerleşilebilir, ulaşımda kolay bağlantı sağlayan yolların üzerinde bulunduğu için Batı Anadolu, Orta ve Güney Anadolu ile ilişkiler daha iyi sağlanmaktaydı.⁹⁸ II.Muwatalli’nin oğlu Kurunta’ya ait kaya kabartmasının Konya Hatip’te bulunması da Konya’nın Tarhuntaşsa olacağı üzerindeki tezleri artırmıştı (bknz. ek.4). Hatip, Konya ovasını kontrol eden stratejik bir coğrafi noktada yer alması, Hititlerin denetim ve güvenlik için burayı tercih edebilecekleri düşünülmüyordu. Ve burası, açık bir havada 60-70 km mesafedeki bir alanı çıplak gözle görme olanağını da sağlayan bir bölgedir. Kentin bu özelliği, belli süre zarfında, bölgede yaşayanlara, herhangi bir düşman saldırısına karşı kendi hazırlama şansı vermekteydi. Hatip bölgesi bugün olduğu gibi, Konya Ovası ile Seydişehir ve Beyşehir çevresi ile önemli yolları birbirine bağlamaktaydı. Özellikle dönemin şartlarında bu rota Hititlerin güney ve güneybatı Anadolu istikameti

⁹⁶ Melchert, C.H. (2007), “The Borders Of Tarhundaşsa Revisted”, *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan VITA*, Ege Yayınları, İstanbul, s.507.

⁹⁷ Garstang-Gurney, (1959), s.69.

⁹⁸ Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.196.

boyunca ulaşımında çok önemliydi. Beyşehir-Fasıllar ve Fflatunpınar, Kadınhanı, Köylütolu, Iğın, Yalburt, Emirgazi, Kızıldağ ve diğer Hitit yerleşimindeki bölgelerdeki anıtlar gözlemlendiğinde çok açık bir şekilde Hitit egemenliğinin burarda tespit edilmekteydi. Özellikle bu bölgelerde bulunan anıtların bağlantı noktasına konumlandırılan Hatip bölgesi jeopolitik bir avantaja sahipti.⁹⁹ Hasan Bahar'a göre bu bilgiler sonucu Hatip Kayalığının Tarhuntaşsa Krallığı olabilirdi. Ancak bölge ile ilgili yeterli belgelerin olmayışı ve savunulan görüşlerin bu konuya aydınlatacak bir durumda olmamasından dolayı bu konu yorumsuz kalmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki başkent için Hatip ve çevresi böyle bir lokalizasyon için çok küçük bir yerleşmeden oluşmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca Muwatalli'nin Sirkeli'de Ceyhan vadisindeki kabartmasının bulunduğu yerin ilk kez Güterbock, tarafından Tarhuntaşsa olduğu desteklenmişti. Ancak Sirkeli'nin Kizzuwatna (Kilikya) toprakları içinde yer alması ve Hititlerle çağdaş yerleşim yerleri bulunmadığı için bu tez Münih Üniversitesi tarafından yapılan kazılar sonucu, Ahmet Ünal bu görüşün doğru olmadığını duyurmuştu.¹⁰¹

Yazılı belgelerde rastladığımız kentin hakkındaki bilgilere göre, Hititlerin hem dini hem de siyasî hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan Tarhuntaşsa kentinin nerede olduğu ve sınırlarının nereye kadar uzandığı bölgeler tam olarak hala tespit edilememiştir. Yapılan araştırmalarda birçok bilim adamları bu kentin lokalizasyonu hakkında birçok önerilerde bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları Zencibar Kalesi, Torosların Güneyi, Suğla Çayı ve çevresi, Dalisandos, Meydancık Kale, Sirkeli, Hatip, Kızıldağ, Hatunsaray yaygın görüşler arasında yer almaktadır.¹⁰² Genellikle Tarhuntaşsa krallarına ait anıtlar ve kaya kabartmalarının bulunduğu konuma göre ileri atılan görüşler için kesin kabul edilen bir tez yoktur. Tüm araştırmalara rağmen kent henüz keşfedilmemiş olsa da kentin Konya bölgesinde olduğunu kabul eden görüşler çok daha fazladır.

⁹⁹ Bahar, H.- Çay, T.- İscan, F. (2007), "The Land City Of Tarhundaşsa Geodetic Researches Around It", *XXI International CIPA Symposium*, Greece, s.3.

¹⁰⁰ Karauğuz, (2013),s.43.

¹⁰¹ Ünal, (2002), s.198.

¹⁰² Turgut, M, (2015), "Tarhuntaşsa'daki Su Kültü Mekânları", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14, s.339.

3.3.Kazılar ve Yerleşimler

3.3.1.Kaneş'in Keşfi ve Kazı Çalışmaları

Kaniş, Eski Asur Koloni çağının bilimi için önemli kaynaklara sahip olan, Anadolu'nun merkez konumunda Aşağı Şehir olarak adlandırılan bölgede, ticaretin yapıldığı yer anlamına gelen *karum* olarak kurulmuştu. Asurlu tüccarların yoğun bir şekilde ticaret yaptığı kent düzenli olarak 1948'den beri kazı çalışmaları yapılmaktadır. Bu kazılarda daha çok Asur varlığına ait gösterişsiz ve hasarlı maddî kalıntılara ulaşılmıştı. Yerel Anadolu halkının maddî kültürünü yansıtan bol kalıntılarda çıkarılmıştı.¹⁰³ Kente ilk defa 19. Yüzyılda bilimsel amaçlı geziler yapılmıştı. 1881'de ilk defa Theophilus G. Pinches bölgeye gitmiş, ilk kazı ise 1893-1894'te Ernest Chantre tarafından yürütülmüştür.¹⁰⁴ Ardından 1906 yılında Hugo Winckler 8 günlük kısa kazılar başlatmış. Aynı yıl H. Goethe höyükte tablet bulmak amacıyla araştırmalara devam etmişti. Kültepe/Karahöyük bölgenin klâsik devirlerdeki adına atfen Kapadokya tabletleri diye adlandırılan tabletlerin buluntu yeri olması bakımından tarihi öneme sahip olan bölgede kazılara başlamadan önce, burada yaşayan köylüler buldukları tabletleri yabancılara satmış ve Anadolu tarihi için önemli olan bu tabletlerin yurtdışına çıkarılmasına neden olmuşlardı. 1925'te B.Hronzy tarafından aylarca süren kazı çalışmaları yapılmış ancak Hronzy'nin kazı çalışmaları buraya zarar vermiş hatta mimarî kalıntıları tahrip etmişti. Hronzy'nin uğraşları sonucunda tabletlere ulaşamayınca kazıyı durdurma kararı almışken, orada yaşayan halkın yönlendirilmesi ile kazıları höyüğün tepesinde değil de eteklerindeki tarlalarda araması gerektiği bilgisi verilmişti. Bunun üzerine tarlada başlatılan kazılarda bin kadar tablet keşfedilmişti. Bu keşfedilen tabletler sayesinde Asurlu tüccarların oturduğu Aşağı Şehir olarak bilinen baş karum yani Kaneş Karumu bulunmuştu.¹⁰⁵

Hronzy'nin yapmış olduğu kazılar sayesinde bulunan tabletler üzerindeki çalışmalarından sonra Eskiçağ'daki Kaneş adının günümüzdeki Kültepe ile aynı olduğunu doğrulamıştı. Tabletlerde geçen Kaneş ve Neşa şehri üzerindeki çalışmalar sonunda Boğazköy'de bulunan Kaneş kraliçesi öyküsü sayesinde bu iki kent adının aynı yerin adı olduğunu kanıtlamışlardır.¹⁰⁶ Bu doğrulamaya yardımcı olan önemli bir belge ise Hititlerin başkenti

¹⁰³ Eidem, J.-Veenhof, K.R. (2008), *Mezopotamia The Old Assyrian Period*, Van Den H.- RuprechtGmbH-Co KG, s.43.

¹⁰⁴ Özgüç, (2005), s.8.

¹⁰⁵ Günbatti, (2012), s.32-33.

¹⁰⁶ Alp, (1990), s.21.

olan Hattuša'da bulunan kral Anitta'ya ait bir metindi. Kaneš'i ele geçiren Anitta kitabesinde Neša olarak bahsettiği kentin, Zalpa kralı Uhna tarafından tahrip edilmesi ve babası Pithana'nın Neša'yı zapt ederek, kentte yaptığı imar faaliyetlerinden bahsederken şehrin adından sıkça bahsetmiştir. Kültepe metinlerde Pithana ve Anitta'nın *rubu'um (kral)* olarak ifade edilmesinden anlaşıldığı üzere ikisinin de burada kral olduğunu kanıtlamaktadır. 1930'larda E.Forrer ve 1956'da H.G.Güterbock'un Kaneš ile Neša'nın aynı yer olduğunu iddia etmesinin sebeplerinden biri budur. Bu görüşü savunan Sedat Alp'te yazılı kaynaklarda Neša ile Kaneš'in aynı yer olduğu için yan yana geçmediğini ileri sürerek, iki yer adlarının birbirlerinin yerine aynı şehri tarif etmek için kullanılmış olacağı gerçeğini ortaya koymuşlardı.¹⁰⁷ H.Otten'e göre de M.Ö.2. binde ticaret merkezi olmasından dolayı, Boğazkale, Kültepe, Alishar, Tel el Rimah'da bulunan tabletlerinde geçen ve Roma döneminde kadar Aniša adıyla bilinen kenti Kaniš olarak kabul etmişti.¹⁰⁸ Ayrıca Neša-Kaneš-Aniša adlarını telâffuz ederken de benzerliği görülmektedir.

Ülkemizde Kültepe'de ilk kez sistemli olarak kazılar Türk Tarih Kurumu adına Tahsin Özgüç ve onun başkanlığını yaptığı bir heyetle 1948 yılında başlamış ve kesintisiz olarak devam etmişti. Etrafı surlarla çevrilmiş olan kentin, Aşağı Şehir'de iki evreli olmak üzere 5 yapı katı, Tepe'deki kazılarda 18 yapı katı tespit edilmişti. Eski Tunç Çağı'nın ilk evresinden son yapı katına kadar kazılmış olan Tepe'nin 1-2 yapı katları yani son iki kültür tabakası Roma'yı, 3. Yapı katı ise Helenistik kültürü yansıtıyordu. 11. ve 13. yapı katları Eski Tunç Çağı'nın son evresine aitti. Bu evreye kadar Aşağı Şehir henüz kurulmamış, ilk defa anıtsal yapıların izlerine rastlanılmış, Mezopotamya ve Suriye ile ticaret alışverişinde bulunulduğunu gösteren Akad silindir mühürleri ve eşyalarından anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Özgüç tarafından başlatılan bu kazılarda, Kaniš krallarından Warşama ve Anitta'nın saraylarına ait olan kalıntılar tespit edilmişti. Kral Warşama'nın sarayında Kaniš krallığına ait kralların tasdikleri belgelere denilen *iqqati vesikalari* bulunmuştu. Bu belgelerin yanında Mama kralına ait bir mektupta vardı.¹¹⁰ Buradaki önemli buluntulardan biri de dönemin önemli kent beylerinden olan kral Anitta'ya ait olan hançerdi. Üzerine yazılmış *É.GAL Ani-ta ru-ba-im* ibaresinden hançerin Kuşşara kenti kralın ait olduğu anlaşılmıştır.¹¹¹

¹⁰⁷ Topçuoğlu, (2010), s. 24.

¹⁰⁸ Otten, H. (1990), "Eski Anadolu Kültürünün Devamlılığı ile İlgili Bazı Düşünceler", *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, Çorum, s.25.

¹⁰⁹ Özgüç, T. (2002), "Neša Bir Şehrin Gelişim Öyküsü", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk, Bonn*, s.460.

¹¹⁰ Şahin, (2004), s.23.

¹¹¹ Eidem-Veenhof, (2008), s.41.

Osmanlıdan önce burada en son Roma devrinde iskân edildiğine dair izler bulunmuştur. Roma devrinde burası Kayseri’de Mazaka krallığına bağlı yerleşim yeri idi. Osmanlı zamanında ise karumda yerleşmeler devam etmekteydi. Osmanlı’dan önce 1027 tarihli Kayseri Mahkeme Sicillerindeki kayıtlarda Kültepe’nin adı *Karye-i Kınış* şeklinde geçmekteydi. 20. yüzyılda kazıların başladığı zamanda ise 55 haneli bir köy olarak iskân edilmişti. Ancak kentin eskiçağda önemli bir kent olduğunun anlaşılması sonucu devamlı hale gelen kazı çalışmaları için bölge boşaltılmış ve halk Kayseri’ye yerleşmişti.¹¹²

Kaniş Karum’unun bulunduğu Aşağı Şehir’de tespit edilen yapı katlarından 2 arkeolojik tabaka bulunmuş bu tabakalar maddî kalıntılar ve yazılı kayıtların çokça bulunduğu II ve Ib katlardı. Daha çok Asurluların varlığını hissettiren kalıntıların yanında yerel Anadolu halkının maddî kültürünü yansıtan zengin buluntular ortaya çıkarılmıştı. Burada bulunan metinlerin tümü Eski Asur lehçesiyle yazılmıştı. Belgeler daha çok Asurluların özel hayatlarını, alışveriş kayıtlarını içeren konular yer almaktaydı. Bulunan belgelerin çoğu Kaniş Karum’un II. çağı boyunca oraya yerleşmiş olan tüccarların evlerin oluşturdukları arşivlerden çıkmıştı. Yaklaşık olarak 24 bine yakın tabletler keşfedilmişti.¹¹³ II. yapı katında bulunan yazılı tabletlerin üzerinde ilk sistematik çalışmayı başlatan Emin Bilgiç, 3 bin kadar tabletin üzerinde çalışmış. Bu tabletlerdeki kelimeleri, filolojik olarak inceleyip Anadolu’nun yerli dillerine ait kelime malzemelerini yer, tanrı, şahıs adları ve appellatifler olmak üzere incelemiş ve sınıflandırma görevini ise Hasan Ali Şahin yapmıştı. Yaptığı filolojik değerlendirmeler sonucunda, Hititlerin Koloni devrinde Anadolu’da bulduklarını daha o tarihlerde ortaya koymuştur¹¹⁴ Asur yerleşiminden önceki dönemlerde ise M.Ö.3.bin yılın sonu Orta Tunç Çağı’nın başına tarihlenmiş, ana zemin üzerine kurulu III. ve IV. yapı katlarında yazılı belgeler ele geçmemiştir. Buna rağmen yerleşmeye ait izler tespit edilmiştir.¹¹⁵

Kazılarda keşfedilen *limu* listelerinin sayesinde Kültepe’nin kronoloji sorunu çözülmüştü. Koloni devrinin sonlarına yakın bir tarihte yazılmış olan *limu listesi* (TK. 01/287)’ne göre Asur Ticaret Kolonileri Devri Anadolu’da M.Ö.1928’lerden başlayıp M.Ö.1720 yılına kadar devam ettiğini gösterir. Bu süreç çerçevesinde Asurlu tüccarlar II. tabakada 90 yıl, koloni devrinin geç safhasını oluşturan Ib tabakasında ise 110 yıl oturdukları kanaatine varılmıştır. II. tabaka zamanının sonunda ise Kaniş Karum’u terk edilmiştir. Asurlu

¹¹² Günbattı, (2012), s.37.

¹¹³ Eidem-Veenhof, (2008), s.41.

¹¹⁴ Günbattı, (2012), s.39.

¹¹⁵ Özgüç, (2005), s.9.

tüccarların yerleştiği bu tabakanın, kazılarda anlaşılıyor ki her şeylerini bırakıp kaçmaları aniden bir düşman saldırısına uğradıklarını ve bu tabakanın yakılıp yıkıldığını göstermektedir. Yaşanan felâketten iki-üç yıl sonra ise tüccarlar tekrara buraya gelerek bu defa I.tabakanın Ib safhasında görülmüşler daha sonra ise buradan da izlerini kaybettirmişlerdir.¹¹⁶ Kazılarda ortaya çıkan seramikler sayesinde Erken Bronz Çağı ve tarih çağları arasında geçiş dönemi olduğu tespit edilmiştir. Geçiş çağı tabakalarında Erken Bronz Çağı'na ait elde yapılmış monokrom keramiği ve çarkta yapılmış Eski Hitit keramiği bulunmuştur. Karum'un IV. yapı katında ise Suriye keramiği olarak bilmen ithal keramiğin bulunması Kaneş ile Kuzey Suriye arasında ticarî ilişkilerin yapıldığını kanıtlar.¹¹⁷

Tepe'de yapılan kazılarda Kaniş krallarına ait saray ve tapınaklara ait kalıntılara bulunmuştu. Asurlu tüccarların yaşadığı Kaniş Karum'unda ise yerli halklarla yan yana oturduklarını gösteren evlere rastlanılmıştı. Burada gün yüzüne çıkarılan evlerin yan yana, dikdörtgen plânlı, yassı taşlarla kaplanmış bir mimarîde yapıldığı gözlemlenmişti. Sokakları ise çok küçük, kaldırım taşlarının altından atık su kanallarının geçmesi günümüzdeki şehircilik anlayışına yakın bir kent plânlaması olduğunu gösterir. Mimarî yapı örneklerinden başka burada ortaya çıkarılmış maden ve taşlardan yapılmış takılar, çeşitli eşyalar, heykelcikler, silindir ve damga mühürleri o kadar zengindir ki Anadolu'nun başka bir ören yerinde bu kadar değerli eserler ortaya çıkmamıştır.¹¹⁸ Hronzy tarafından yapılan kazılarda, tüccarlara ait üç bine yakın belgenin bulunmasıyla tepenin eteğinde Asurlu tüccarlara ait mahallelerin olduğu anlaşılacak, kazı raporlarında Kaniş karumu olarak adlandırılan kentte ortaya çıkan buluntular sayesinde Anadolu halkının ekonomik ve sosyal hayatına ışık tutan bilgilere ulaşılmış. Ayrıca tahıl taneleri, taş ambarlar, yemek koymak için küpler ticarete olduğu gibi tarımda da ileri seviyede olduğunu gözler önüne sermektedir.¹¹⁹

Ülkemizde, bilim insanlarından Tahsin Özgüç ile 1948'lerde başlayan Kültepe kazıları onun başkanlığında 2005 yılına kadar aralıksız devam etmişti. Onun ölümünden sonra ise bu görevi öğrencileri üstlenmiş, kazılara devam edip gün yüzüne kayda değer birçok buluntular çıkarmışlardı.¹²⁰ Hala da Kaniş'te kazılar sistemli olarak devam etmektedir.

¹¹⁶ Günbattı, (2012), s.37.

¹¹⁷ Baydur, N. (1970), *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.36.

¹¹⁸ Günbattı, (2012), s.36.

¹¹⁹ Aktüre, S. (2004), *Anadolu'nun Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.118-119.

¹²⁰ Günbattı, (2012), s.39.

Kaniş sadece ticaretin yapıldığı şehir olarak değil yazının da Anadolu'da buradaki ticaret ağı sayesinde kullanılması bakımından önemli bir yerdir. Bulunan tabletlerde sadece ticarî değil Anadolu ve Asur halkı arasında sosyal ilişkilerinde kayıtlara geçmesi, o zamanın yerli halkları hakkında sosyal ve siyasal bilgilere ulaşılmasını kolaylaştırmıştır.

3.3.1.1.Kaniş'te Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Adını tarihe hem Anadolu için hem de Asur için önemli ticaret kenti olmasıyla ve dünyanın en çok tabletlerinin bulunduğu, Asur, Hitit ve Hitit öncesi Anadolu'daki kentler ve siyasi tarihleri hakkında bilgilere ulaşmamızı sağlayan Kaniş kentiydi. Kent en ünlü çağını Asurlu tüccarların Anadolu'ya geldiği dönemde yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yaşamış, günümüze kadar adını duyurmayı başarmıştı.

M.Ö.2.binlerde Asurluların Anadolu'ya gelmesi kendi içlerinde yaşadıkları bazı sorunlardan kaynaklandığına dair belgelerde bilgiler mevcuttur. Bu dönemde Mezopotamya'da Sümerliler tarafından kurulan son devlet III.Ur hanedanlığı yıkılmıştı. Bu durumundan yararlanan Asurlular bağımsızlığına kavuşmuş ve yeniden bir kalkınma dönemine girmişlerdi. Başarılı şekilde uyguladıkları kalkınma plânlarıyla Asur, konumunun sağladığı olanaklarla imar faaliyetlerine girişmiş, vergileri indirmiş ve komşu devletlerin tüccarlarını Asur'a çekip tekel ticareti kaldırmak için istikrarlı adımlar atmıştı. Asur devletinin aldığı ticarî kararlar ona ekonomik başarılar sağlamış kısa süre içinde ülkeyi, uluslararası ticarete önemli bir yere koymuştu. Bu değişimler sayesinde zengin tüccarlar, Mezopotamya'dan komşu ülkelere ihraç ettikleri malları ithal etme plânlarıyla ticaret dünyasına açılmışlardı. Buradaki ilk rotaları zengin ham madde kaynaklarına sahip olan, konumu ile de Mezopotamya'ya yakın olan Anadolu olmuştu. Asur'dan Anadolu'ya ticareti yapılan ürünler çeşitli kumaşlardan oluşuyordu. Mezopotamya ham madde bakımından çok fakir olduğu için getirdikleri bu ürünler karşısında Anadolu'dan ham madde alımı sağlayacaktı.¹²¹ Asur Elbistan, İran'dan ihtiyacı olan çeşitli ham maddeleri karşılıyordu ancak önemli ticaret güzergâhlarına ve doğal zenginliklere sahip olan Anadolu ile ticarete başlaması ticaret hayatında daha kolaylıklar sağlayacaktı.¹²² Böylece ticaret yapmak için Anadolu'nun stratejik açıdan önemli kentlerde karum ve vabartumlar kurmuşlardı. Bu kentlerin en önemlisi, kolonilerin idarî merkezi ve karum-wabartumların başkenti Kaniş'ti. Tüccarlar ticaretle ilgili sıkıntılı bir durumda Kaniş Karum'una

¹²¹ Günbatti, (2012), s.30.

¹²² Özgüç, (2005), s.3.

başvururlardı. Karumlar Asurlular tarafından yönetilirdi. Ayrıca bu kurumlar tüccarların yerli halk ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan, kendi halklarının haklarını özenle korurlardı.¹²³

Asur kralı Erişum'dan sonra Anadolu'dan gümüş, bakır, altın, kalay, arpa gibi maddeleri karşılaması sonucunda başlayan ticaret ağı sayesinde Kaneş'de Anadolu tarihi başlamıştı. Eşek kervanlarıyla yaptıkları bu ticaret ağı uzun haftalar süren yollarla başlamıştı. Aslında Akadlı Sargon'un Puruşhanda'daki tüccarları korumak için geldiği Anadolu' bu sefer yine Mezopotamyalı kavim olan Asurlular bu geleneği devam ettirmişlerdi.¹²⁴

Asurlular Anadolu ile başlattıkları ticarî ilişkileri önceleri karşılıklı ticaret yapmak amacıyla kurmuşlar, zamanla büyüyen bu ticaret ağının sürekli denetlenme ihtiyacının doğması, şehirlerde yaptıkları ticaretlerin uzamasının ardından Asur'daki evlerine geri dönmek zor bir hale gelmişti. Ticaret Pazarı olarak gördükleri yerlerde onlar için yerleşmenin daha iyi ticarî iş imkânları sağlayacağını düşünmeleriyle, Anadolu'ya yerleşmeye karar verdikleri tahmin edilmektedir. Bu tüccarların Anadolu içindeki ticarî faaliyetlerinin yayılması da sonucunda ticaret ağlarının bulunduğu kent beylerinin barınmaları için verdikleri onayla Anadolu'da yerleşik olarak kalmaya başlamışlardı.¹²⁵

Kaniş kentinin bulunduğu stratejik konum itibarıyla hem Anadolu için hem Asur için çok önemli bir konumdaydı. Zaten özellikle konumu itibarıyla, kervan yollarının geçtiği bölgelere yakın olması, idarî yönetim açısından iyi bir fırsat yaratması Asurlu tüccarların buraya yerleşmesinin en önemli sebebiydi. Asur ile Anadolu arasındaki ticaretin, Kaniş'ten daha rahat denetlenme imkânına sahipti, ayrıca ticaret merkezlerine giden yol ağlarının Kaniş vasıtasıyla daha yakın olması (bknz. ek.9) burayı ticaret merkezi haline getirmişti.¹²⁶ Örneğin; Kaniş'in batısındaki Şalatuwar kentine gidecek olan kervan önce Kaniş, ardından Waşhania, Athuruşna, Nenaşsa'dan geçerek Şalatuwar'a varıyordu. Bu yol güzergâhı günümüzde Kayseri, İncesu ve Nevşehir istikametini kapsıyordu. Kervanlar bu yoldan başka yine Kaniş'in kuzeybatısı istikametinden giderek yine bu kente ulaşabilirdi. O zaman ise yine Kayseri, Waşkania, Malitta güzergâhını izleyerek Wahşuşana'ya ulaşabiliyorlardı. Yine bu yol ise günümüzde Kayseri'den İncesu'ya, ardından Ürgüp veya

¹²³ Albayrak İ. (2000), "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar İle Yerli Halk Arasındaki İlişkiler", *III. Kayseri ve Yöresi ve Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s.36-37.

¹²⁴ Colins, B.J. (2007), *The Hittites and Their World*, Society of Biblical Literature, Atlanta, s.28.

¹²⁵ Eidem-Veenhof, (2008), s.34.

¹²⁶ Akurgal, E. (1993), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul, s.46.

Gülşehir yakınlarından geçerek Hacibektaş üzerinden Kaman olduğu tahmin edilen Wahşuşana'ya uzanıyordu. Baktığımızda her iki yolun ana başlangıcı noktası Kaniş'ti.¹²⁷

Bu dönemde Kaniş Aşağı Şehir'de çeşitli etnik gruplara sahip halkın birlikte yaşadığı, Asur belgeleri sayesinde arşivlenmişti. Asurlular, yerli halka genel anlamda “*nu'ā'um*” “*yerli*”, yerli halk ise Asurlulara *tamkārūm* “*tüccar*” ifadesini kullanmışlardı. Gerçekten de yerli halkın belirttiği gibi Aşağı Şehir'de yaşayan tüm Asurlular tüccardı. Ayrıca burada bulunan yerli halkın çoğu da ticaretle uğraşmaktaydı. Anadolu'da bulunan Asurlular yönetim olarak yerel krallıklardan bağımsızdı, ticari antlaşmalarda onların görev ve hakları yeminli olarak belirlenmişti. Herhangi bir durumda Kaniş Karum'u temsilcileri ile irtibata geçiyorlardı.¹²⁸ Bu çağda birçok irili ufaklı şehir devletleri mevcuttu, ancak şehir devletlerinin içindeki nüfus aynı etnik kökenden oluşmamaktaydı. Bunu da zaten Kültepe'deki kazılarda çıkan malzemelerde yapılan incelemeler sonucu, farklı dil ve kültürlere ait olan şahıs ve tanrı adlarındaki filolojik farklılıklar göstermektedir. Ne yazık ki Anadolu'nun yerli halkına ait dil buluntularının az olması ve çoğunun da okunamamasından dolayı Eski Asurca ve Hititçe metinlerde rastlanılan yerli şahıs adlarının incelenememesi onların etnik kökenlerinin belirlenememesine neden olmaktadır.¹²⁹

Asurlu tüccarların Anadolu kentlerinde ticaret yaptığı bu dönemde Anadolu'nun şehir devletlerinin oluşturduğu siyasî yapılardan oluştuğunu biliyoruz. Mutlaka bu kentlerden biri de Kaniş'ti. Kentin siyasî tarihine ilişkin bilgileri burada bulunan Asurlu tüccarların bıraktıkları belgelerde geçmektedir. Kaniş/ Kültepe'de ele geçen tabletler sayesinde o dönemde Kaniş'i yönetmiş olan 10 kralın isimlerine rastlanılmıştır.¹³⁰ Belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Kaniş kentinin bilinen ilk kralı İnar'dı. Bu kral döneminde Kaniş, Asurluların kurdukları ticaretin merkezi olma özelliğine sahipti. Çünkü Asurlu tüccarların bu kralın izniyle kentte buldukları, sarayın ihtiyacı olan kalay ve kumaşlar tüccarlar tarafından sağlanıp, buraya gelen mallardan çeşitli vergiler alındığı bilinmektedir. Kolonilerin merkezi olarak ticarete yön veren Kaniş, Anadolu'nun en zengin şehri haline gelmişti. Sahip olduğu zenginlik ve önem çevredeki kralların ilgisini çekmiş, bu nedenle sürekli kenti ele geçirmeye çalışan devletler olmuştu. İnar kendi politikaları doğrultusunda Mama krallığı ile iyi ilişkiler kurma yolunu tercih etmişti. Mama kralı ile aralarında onaylanan bir belgede, Mama Krallığı'nın başında Hurmeli olduğunu ve çağdaş

¹²⁷ Bayram, (2010), s.16–17.

¹²⁸ Michel, C. (2014), “Considerations on the Assyrian Settlement Kaneš”, *Current Research at Kültepe-Kanesh*, (ed. Atıcı, L.-Barjamovic, G.-Fairbairn, A.-Kulakoğlu, F.), s.72.

¹²⁹ Albayrak, (2012), s.15.

¹³⁰ Günbattu, (2012), s.44.

olduklarının anlıyoruz. Daha sonra Mama Krallığında tahta geçen Anum-Hirbi ile de çağdaş olduğu görülür. Bu krallar zamanında iki ülke arasındaki ilişkiler gayet dostane şekilde devam etmişti. Aslında İnar'ın bu kadar iyimser politika izlemesinin arkasında başka bir neden yatmaktaydı. Bu neden galiba Mama ülkesinin Kaniş- Asur kervan yolu güzergâhı üzerinde bulunmasıydı.¹³¹

İnar'dan sonra Kaniş tahtında Waršama adında kral görülür. Belgelere göre aslında kralın iki oğlu vardı. İnar, diğer oğlu Šamnuma'yı veliaht yapmış ancak onun tahta geçtiğine dair belgelerde izine rastlanılmamıştır. Kültepe metinlerinde geçen *rabi simmiltim* unvanıyla veliaht olduğu bildiğimiz her prens tahta çıkmamıştır. Bunun sebepleri savaşlar, prensler arasındaki mücadeleler, ya da veliaht seçiminde sonradan verilen karar değişiklikleri olabilir. Eskiçağ tarihinde ünlü mektubun sahipleri, Mama kralı Anum Hirbi ile çağdaş olan diğer Kaniş kralı Waršama'ydı.¹³²

1955'te Kaniş'te Anitta sarayının doğusunda keşfedilen bina temellerinde sağlam bir oda gün yüzüne çıkarılmıştı.¹³³ Kaniş harabelerinde bulunan odanın içinde Ib tabakasına tarihlenen iki adet çivi yazılı tabletler ortaya çıkarılmıştı. Bu tabletlerde geçen bilgiler Anadolu'nun ilk tarihi belgesi olma özelliğini taşımaktaydı. Mektup metnini içeren belgede Mama kralı Anum Hirbi Tarafından Kaniş kralı Waršama'ya gönderilen mektuptu. 1957 yılında Kemal Balkan tarafından yayınlanan mektubun içindeki konular, bahsedilen dönemde mevcudiyeti kesinleşen krallıklar arasındaki ilişkileri, vassallik ilişkileri, yaşanan olaylar hakkında bilgiler sunmaktadır.¹³⁴

Mektup Metni

2) Mama (1) rubau'su şöyle söyler: 3) Kaniş rubau'su 2) Waršama'ya de ki: 4) “sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: 5) 2 kölem Taišama'lıyı 6) ben teskin edeceğim. Fakat sen 7) kölen Sibuha'lıyı)teskin ediyor musun? Mademki 9) Taišama'lı senin köpeğindir. 19) ne için başka šarru'larla 11) münakaşa ediyor? 13)benim köpeğim Sibuha:'lı14) diğer šarrularla 15) münakaşa ediyor mu? Taišama'lı bir ruba'u 16) bizim aramızda üçüncü bir rubau 17–18) olmalı mı? Düşmanın beni öldürür öldürmez (=yener yenmez, yendiği zaman) 19) Taišama'lı 20) memleketime akın edip 21) oniki şehrimi tahrip etti. 22) (bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını 23) alıp götürdü. O şöyle dedi: ruba'um 24) ölmüştür. Bu sebepten (benim kuş) avcı(sı)nın tuzağını kaldırdım. 28) O, 25) memleketimi 26)koruyacak ve 27) bana 28) kalp verecek (beni cesaretlendirecek) 29) yerde 27)memleketimi

¹³¹ Şahin, (2004), s.20–21.

¹³² Şahin, (2004), s.21.

¹³³ Balkan, K. (1957), *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup*, TTK, Ankara, s.6.

¹³⁴ Şahin, H.A. (2007), “Cumhuriyetin 80. Yılında Kültepe Kaniş Kazıları”, *Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, Kayseri, s.156.

28)yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumanı da 29) pis kokuttu. Baban 30) İnar, Harşamma şehrini 31) dokuz yıl boyunca muhasara ettiği 29) zaman 31) benim memleketim (0 benim halkım) 32) senin memleketine akın edip 33) tek bir sığır veya tek bir koyun 34) öldür dü mü? Bugün sen bana mektup yazıyorsun 35) ve şöyle diyorsun? Ne için yolu 36) benim için serbest bırakmıyorsun? Yolu 37) senin için serbest hale getireyim (getireceğim) şahitler (=elçiler) [.....] 38)[.....] sinler. Şehri [....] 39) ve [.....] yolu 40)[.....] 41) [serbest hale] getireyim. [.....] 42) 17 adamla [buraya gel]sin[ler]. 43) [.....] 44)....onların [.....] 45) buraya [.....] 46) memleketin [.....] 47) buraya getirdikleri ... [.....] 48) [.....] ve 49) [..... sen]bana [bir mektup gönderdin] 50) ve şöyle dedin: ‘yemin edelim’. 51) önceki yemin kafi değil mi? 42) senin habercin (=elçin) 53) bana gelsin. 54) ve sonra benim habercim sana 55) muntazaman gitsin. 56) tarikutama gümüş yerine taşları mühürleyip 57) (burada) bıraktı. Bu (hareket) tanrılara (= tanrılar nazarında) iyi midir? ¹³⁵

Anum-Hirbi, mektupta ismi verilmeyen bir ülke ile savaşa giriştiğinde, Warşama'nın vassali Taişama kralı Mama'nın 12 şehrini tahrip etmiş, sığır ve koyunlarını alıp götürmüştür. Bunun üzerine Anum-Hirbi Kaniş'ten gelen kervanlara yolları kapatmıştır. Şimdi Anum-Hirbi karşılıklı olarak elçilerin gelip gitmesini teklif etmekte, yeni bir antlaşmaya gerek olmadığını, önceki antlaşmanın hâlâ yürürlükte olduğunu ve kervanların geçişine izin vereceğini belirtmektedir.

1957'de okunan yayınlanan mektupta, bu iki kral zamanında en önemli olay iki ülke arasındaki en önemli olayları içermektedir. Mektubun içeriğinde ise Anum-Hirbi'nin ismi belli olmayan bir ülke ile savaştığı sırada, Kaniş kralı Warşama'nın vassali Taişama kralının, Mama Ülkesi'nin 12 şehrini tahrip ettiği, sığır ve koyunlarını alıp götürerek yapılan anlaşmaya karşı çıkan bir tavır sergilediğinden şikâyetçiydi. Bu olaydan sonra Anum-Hirbi Kaniş'ten gelen kervanlara yolu kapatmıştı. ¹³⁶ Daha sonra ise TC 18 tabletinde Karum'un II. tabaka çağında Mama ile Kaniş krallıklarının sınır oldukları geçmektedir. Bu belge aynı zamanda Asur ile Kaniş arasındaki yolun güzergâhını gösteren en iyi belgedir. Bu mektubun 8–10 ve 32-46'ncı satırları Landsberg tarafından tercüme edilip buna göre Asur'dan Kaniş'e ticaret kervanları Hahhum'dan geçen yol tehlikeli olduğunda Urşu-Mama yolunu tercih ettiğini öğreniriz. Bu bilgilere göre kentin Urşu ile Kaniş arasındaki yolun ortalarında bir yerde bulunduğu tahmin edilir. Mama şehrinin dağlık bir bölgede olduğu bilindiği için bu konuda, 1.Elbistan, 2.Comana Kapadokya,3.ise Göksun Bölgesinde olduğu yönünde üç fikir atılmıştır. ¹³⁷

¹³⁵ Balkan, (1957), s.6–7.

¹³⁶ Günbattı, (2012), s.50.

¹³⁷ Balkan, (1957), s.34–36.

Waršama'dan sonra Kaniš'te krallığa kimin geçtiği konusunda tartışmalı bir dönem mevcuttur. Waršama'nın veliahdı olduğunu tahmin edilen Halkiašu'nun Kaniš tahtında kısa süre kaldığı anlaşılmaktadır. İcraatları hakkında bilgiye sahip olmadığımız kraldan sonra ise Mama kralı Hurmeli zamanında *rabi simmiltim* olan, İnar ve Waršama zamanında Alişar'da hüküm süren Harpatiwa adında bir gasp kralın tahtı ele geçirip Kaniš kralı olduğu bilinmektedir. Bu kraldan sonra ise yukarıda da değindiğimiz *iqqati*¹³⁸ vesikalarında adı geçmeyen Labarša adında birinin Kaniš kralı olduğu bilinir. Bu kralın icraatlarına sahip olamasak dahi tahta çıkışı bir borç senedinde tarihleme olarak kullanılmıştır.¹³⁹ Asur kaynaklarında bir borç mukavelesindeki “gümüğü (borç olarak) Labarša krallığı ele geçirdiği zaman aldılar” notuyla tutulan kayıta Labarša'nın yönetimi ele geçirdiğini anlamaktayız.¹⁴⁰

Boğazkale arşivlerinde bulunan Kuşşara kralına ait olan Anitta metninde Kaniš'te önemli bir siyasî değişimin olduğu gözlenmiştir. M.Ö.1750'lerde Kaniš'i, İnar ve Waršama hanedanının yerine yeni bir hanedan ele geçirmişti. Bu hanedanının yeni üyeleri Kuşşara kralı Pithana ve oğlu Anitta'ydı. Anitta Metni ve bu döneme ait olan diğer belgelerde Pithana'nın burayı ele geçirdiğine dair çok sayıda bilgiler mevcuttur. Aynı zamanda bu dönemde Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son demleri yaşanıyordu. Anadolu'da M.Ö.1700'de ise Kaniš kenti ve karum 1b katı yok edilmiş ve Asur Koloni Çağı sona ermişti. Karanlık bir döneme giren Anadolu'da bir müddet siyasî ve sosyal hayatına dair bilgiler kesintiye uğramış ve Asurlu tüccarlardan kentten ayrılarak kurmuş oldukları koloni dönemi Anadolu'da tamamen kapanmıştı. Bunun birkaç yıl sonrasında Anadolu'da Hitit Çağı başlayacaktı.¹⁴¹

3.3.2.Hattuša'da Keşif ve Kazı Çalışmaları

İlk defa Kültepe Tabletlerinde “*Mat Hattum*” yani “*Hatti Ülkesi*”¹⁴² olarak rastlanılan Hattuša'da ilk defa 20. Yüzyılda arkeologlar ve filologlar tarafından keşfedilmeye başlanmıştı. Bundan önce aslında burası 1834 yılında Charles Texier tarafından keşfedilmiş ve buradaki tabakaların varlığı onun sayesinde bilinmişti. Bu kalıntılar basit bir

¹³⁸ Bir kral ve kraldan sonraki en yüksek dereceli görevliye verilen, “*rabi simmiltim*” “merdiven büyüğü” denilen kişiler tarafından onaylanan belgelerdir. Bknz. Günbattı, (2012), s.44.

¹³⁹ Şahin, (2004), s.22.

¹⁴⁰ Günbattı, (2012), s.58.

¹⁴¹ Veenhof, (2010), s.35.

¹⁴² Memiş, (2009), s.66.

yerleşim değil, önemli bir şehir kalıntılarıydı.¹⁴³ Ancak Texier Boğazkale ve Yazılıkaya'daki karşılaştığı eserleri, hiyeroglif yazıtlarını kime, hangi döneme ait olduğu hakkında bir görüş ileri sürememişti. Texier yayınladığı kitapta Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'ndaki tanrı ve tanrıça kabartmalarını hiçbir alâkası olmayan, Grekler ve Amazonlar arasındaki savaşların tasvir edildiğini, buradaki tapınağı ise Zeus tapınağı olduğunu ifade etmişti.¹⁴⁴ Aslında Charles Texier Hattuşa'yı Heredot'un eserinde bahsettiği, Halys Nehri boyunca Med toprakları içinde M.S.547'den beri Lidya kralı Croesus tarafından tahrip edilip ele geçirilen Heredot'un bahsettiği bir Kapadokya şehri olan Pteria olduğu düşünmüştü. Buradaki binalar ve bulunan yapılar, heykeller ve kabartmaların klâsik olmayan özellikleri bazılarında suru andıran karaktere sahip olduklarını ya da İran-Sak sanatına sahip olduğunu düşünenler olmuştu. Bazıları ise burayı Tawium kenti ile eşitlemişti.¹⁴⁵ Bu nedenle de burada gördüğü bina kalıntılarını, kent plânlarını, şehir surlarını, betimleyen çizimler yapıp bu onu hakkında Fransa'da konferanslar vermişti.

Hititlere ait olan Yazılıkaya, Alacahöyük ve İvriz kabartmaları ile Kuzey Suriye'de bulunan hiyeroglif yazıtlarının arasındaki benzerliği gözlemleyerek 1876–77 yıllarında ilk kez A.Sayce tarafından *Hittites* ismi kullanıldı. Daha sonra Sayce, 1879'da Hitit hiyerogliflerini ilk kez çözen bilim adamı olmuştu.¹⁴⁶ 1884 yılında Stlington Sterrett Amerika Arkoloji Enstitüsü bölgeye geldi. Hattuşa'nın 9 mil güneydoğusunda bir kent keşfettiler, bu kent Tawium kentiydi. Bu buluşla Hattuşa'nın ne Pteria nede Tawium olmadığı anlaşıldı. W.Wright ardında ise Sayce burada geçen yapıların içeriğini araştırmaya başladı. Buradaki heykelleri özgün bir resim yazısı alfabesiyle bağlantılı stilistik bir grup tarafından şekillenen yapılar olduğu ortaya çıktı. Bu eserleri oluşturan grup yüksek bir kültüre ulaşmış bir seviyedeydi. Sayce bu kültüre Hitit kültürü adını verdi.¹⁴⁷

Hattuşa'ya yapılan bu geziler her yerde yankılar uyandırınca yabancı bilim adamları bölgeye akın etmişlerdi. 1890'da bölgeye gelen Human ve Punchstei Boğazkale dâhil olmak üzere Anadolu araştırma gezilerine koyulmuştu. Neredeyse her yıl bilim adamlarının akınına uğrayan Hattuşa'da 1893–94 yıllarında Fransız E.Chantre ve Alman E. Schaffer Boğazkale'de harabeler içindeki Büyükkale'de yaptıkları kazılarda ilk Hititçe

¹⁴³ Bittel, K. (1970), *Hattusha the Capital of the Hittites*, Oxford Universty Press, Newyork, s.7.

¹⁴⁴ Ünal, (1999), s.15.

¹⁴⁵ Bittel, (1970), s.7.

¹⁴⁶ Ünal, (1999), s.17.

¹⁴⁷ Bittel, (1970), s.8.

tabletleri bulmuşlardı. Bu tabletlerin bir kısmı çözülmemiş ve anlaşılması zor bir dil olan Hititçe idi. Hitit çivi yazısı ve Neşice olarak adlandırılan metnin diğer parçaları da Akadça dili denilen dille yazılmıştı. Bu tabletlerin 1887 yılında bulunan ünlü Amarna tabletleri ile çağdaş olduğu anlaşıldı. 14. yy. ilk yarısında firavun III. Amenhotep ve IV. Amenofis çağını kapsayan Amarna tabletlerinde Hitit kralı Şuppiluliuma'ya ait bazı kayıtlar bulunmuştu. Bu kayıtların bulunması kafaları iyice karıştırmış, bunlar arasında bulunan Arzava kralının yazdığı mektuplarla bağlantı kurularak, Boğazkale'de ortaya çıkan tabletlerin bazılarının Arzava mektuplarıyla aynı dilde yazılmış olmasından dolayı buranın Arzawa'nın başkenti olabileceği bile düşünülmüştü.¹⁴⁸

1900'lerde T.Messerschmid tarafından o zamana kadar bulunmuş tüm hiyeroglif yazıtlı kitabelerin Corpus'unu yayınladı. Hattuşa artık her ülkenin ilgisini çekmeye başlamıştı. Buradaki kazılardan bir şeyler koparmak isteyen özellikle yabancı devletler araştırmalarını devam ettirmek için Osmanlı Devletinden izin alabilmeye çalışıyorlardı. Asıl amaçları 1883'ten beri çivi yazılı tabletler vermeye başlayan Boğazkale'de kazı yapma müsaadesini alarak kendilerine malzeme arıyorlardı. O dönem Osmanlı yönetiminin Almanlara karşı ılımlı yaklaşımı ve Alman İmparatoru Wilhelm'in arkeolojiye meraklı olması sebeplerinden ötürü kazı yapma izni Almanlara verilmişti.¹⁴⁹ 1907'den beri Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Hattuşa'da ilk sistemli kazılar yapılmaya başlanmıştı. İlk başta bu kazılar Winckler tarafından idare edilmiş. Daha sonra kazılara Kurt Bittel, Peter Neve, J.Seeher ve A.Schachner katılmıştı. Winckler kazılar sırasında bulduğu bir tablette ki bilgiler sonucu bu kazılan yerin aslında uzun yıllar Anadolu'ya hâkim olan Hitit devletinin başkenti Hattuşa olduğunu tespit etmişti.¹⁵⁰ Önce Hattuşa'nın başka Tawium, Piteria kentleri ile karıştırılması ve ardından Arzawa'nın başkenti olabileceği düşüncesinden sonra Winckler 1906'da Makridi ile birlikte Boğazkale harabelerinde geniş çaplı kazılara başladı. Büyükkale'nin batı yamacında 2500'den fazla tablet bulundu. Çeşitli içeriklere sahip bu tabletler bir kral kütüphanesinin arşivinde bulunmuştu. Bunlar arasında Akadça yazılı tabletler de vardı, rahatlıkla anlaşılabilir Akadça yazılı tabletler, antlaşmalar ve mektuplar, karşılıklı ortak anlaşmalar, o günlerdeki mahkemelerde işlenen diplomatik ilişkiler arasındaki ifadeleri içeren belgeler mevcuttu. Bunların birçoğunun Hitit ve Mısır arasındaki yazışmalara ait belgelerde vardı. 20 Ağustos 1906'da Yukarı Mısır'da Teb yakınındaki Karnak Tapınağındaki duvarlar üzerine oyulmuş Mısır hiyerogliflerini

¹⁴⁸ Bittel, (1970), s.8.

¹⁴⁹ Ünal, (1999), s.17.

¹⁵⁰ Bryce, (2009), s.298.

incelemeye giden Winckler ve Makridi, Mısır hiyeroglif metinlerinin özelliğine sahip Akadça versiyonu olan bir antlaşma metni buldu. Bu antlaşmanın M.Ö.1270 yılında II. Ramses ile Hitit büyük kralı III. Hattuşili'nin arasında yapılan ünlü Kadeş Antlaşması olduğu kararlaştırılınca Hitit İmparatorluğunun merkezinin Kuzey Suriye olmadığı Anadolu'daki Boğazkale aranması gerektiğine dair çalışmalar sonucu Boğazkale ile Hattuşa'nın Hitit şehri olduğu ortaya çıkmıştı. Kent sadece Hitit kenti değil ayrıca Hitit başkenti özelliğine sahip olduğu anlaşılmıştı. Bu belgelere göre kentin adının Hitit öncesi en eski formu *Hattush*'tu. Hatta Winckler burada 5 nesli kapsayan 7 kralın hanedan kaydına ulaşmıştı.¹⁵¹

Bir süre Hattuşa'da yapılan kazılar Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı, Türk-Yunan savaşları gibi nedenlerden dolayı birkaç yıl engellemişti. 1931 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Alman Orient Toplumunun ortak gözetimi altında tekrar kazılara başlandı. 2. Dünya savaşının meydana gelmesine kadar çalışmalar devam etti. 1952'den günümüze Hattuşa kazıları yıllık küçük ya da büyük içerikli yaz ve sonbahar mevsimlerinde devam etmişti. Bu kazılarla anlaşıldı ki Hitit imparatorluğunun sınırları hiç bir zaman sabit değildi sürekli değişken bir haldeydi.¹⁵² Devam eden kazılarda Hitit sarayının yapıları ve sarayı çevreleyen sur duvarlarının büyük bir kısmı ortaya çıkmış ve burada 4600 civarında çivi yazılı tabletin bulunduğu iki yeni arşiv kazılmıştı.¹⁵³ 1906'dan beri Hattuşa'da devam eden kazılarda binlerce çivi yazılı kil tabletler bulunması kentin tarihi için en önemli verilerdi. 1915 yılında Berlin'de düzenlediği konferansta Hitit çivi yazısı üzerine araştırmalar yapan çek bilgini B.Hronzy bulunan tabletlerdeki dilin dolayısıyla Hititlerin kullandıkları dilin Hint-Avrupa dil grubundan olduğunu bildirmişti.¹⁵⁴ Hronzy'nin çözmeyi başardığı cümle "ekmek yiyecek, su içeceksin" olmuştu.

Boğazkale/Hattuşa Asurluların kurduğu koloni devri zamanında Aşağı Şehir'in kuzey ve güney bölgelerinde daha çok yerleşilmişti. Burada karum dönemine ait yerleşme tabakaları ana toprağa kurulmuş olduğu görülmektedir. Burada bulunan çivi yazılı tabletler sayesinde, koloni devri yerleşimin Kültepe'deki karumun Ib ve Alişar Höyüğü'nün 11/10T tabakalarıyla paralel dönemde olduğu anlaşılmıştır.1930'lu yıllarda yapılan kazılarda Aşağı Şehir'in IV. tabakasında bir mahalle gün yüzüne çıkarılmıştı. Mahallenin bir bölümünde kuzeydoğu-batı yönündeki ana yollar daha küçük olan tali yollarla birleştirilmiş haldeydi, evler ise

¹⁵¹ Bittel, (1970), s.9.

¹⁵² Bittel, (1970), s.10.

¹⁵³ Seeher-Schachner, (2012), s.73.

¹⁵⁴ Klengel, (2002), s.413.

yolların uzunluğu boyunca sıra halinde bulunmuştu. Ortaya çıkarılan bu mahalledeki genel yapı ile Kültepe'nin şehir yapısı arasında çok net benzerlikler gözlemlenmiştir. Karum dönemi Hattuša'daki evler ve yapıların Kültepe ile benzerliklerinin yanı sıra, bu evlerde çivi yazılı tablet buluntuları, depo hazneleri, küçük odalarda depo kapıları bulunmuştu. Evlerdeki merkezi odalarda ise düzenli bir şekilde içerisinde mutlaka bir ocak yeri, bazende fırın bulunmuştur. Evlerin iç düzenlenmesinde merkezi oda, çalışma ve depo odası olarak ayrılması Kültepe'deki buluntularla uyuşmaktaydı.¹⁵⁵

İmparatorluk çağında, kentim çok geniş alanlara doğru genişlediği kazılarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Büyükkaya, Kuzey Şehri, güneyde üst şehrin bulunduğu bölge yeni bir duvar tahkimatı ile kapatılmıştı. Özellikle büyük kral III.Hattuşili ve en önemlisi de IV.Tuthaliya döneminde, Aşağı Şehir'de tapınak I, şehrin duvarları, tüm tapınaklarda, Büyükkale III'ün sarayı, neredeyse tüm tapınaklarda ve şehrin duvarlarında inşa veya yeniden inşalar yapıldığını göstermektedir. M.Ö.13. yy.'a kadar 48 hektarlık mütevazı bir görünümde olan kent aniden büyümesiyle 180 hektarlık bir alana kadar genişlediği tespit edilmişti.¹⁵⁶

Neredeyse 17. yüzyılda arkeolojik izlerine rastlanılmış ancak bilgilerin eksikliği sebebiyle yanlış yönlendirmelere ve tahminlerin alâkası olmayan yerler ile eşitlenmesiyle, aslında Hattuša olan kentin keşfi yapılamamıştı. Maalesef ki eski medeniyetler keşfedilirken yazılı belgelerin yetersizliği, doğal sebepler, savaş gibi belgeleri tahrip eden nedenlerden dolayı bulmak zor olmuştur. Kimi zaman basit bir rastlantı ile bulunan kimi zaman uzun uğraşlara rağmen toprak altında tarihin büyük kentleri yer almaktadır. Bu kentlerin keşfi içinde yaşadığımız coğrafyanın bize verdiği armağanı sayabiliriz. Bizim şuan üstünde yaşadığımız topraklarda kurulan medeniyetler ve onların bıraktıkları izler bugün bize bırakılan nimettir. Ne yazık ki bizden çok batıyı ilgilendiren bu konularda biraz daha dikkatli davranırsak kendi coğrafyamızın tarihini kendimiz keşfedebiliriz. Hattuša'da hala devam eden kazılarda çıkacak olan her buluntu, maddî kalıntı ve belgeler bizi yeni bilgilere götürdüğü gibi mevcut bilgileri çürütmeye de sebep olabilir.

3.2.2.Hattuša'nın Mimari Yapısı

¹⁵⁵ Schachner, A. (2012), "Hititler Öncesi Boğazköy", 2.Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu, Çorum, s.90-91.

¹⁵⁶ Seher, J. (2006), "Cronology in Hattuša: New Approaches to an Old Problem", (edt: Mielke, Schoop, Seeher), *Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, BYZAS 4, s.198.

M.Ö. 2.bin yılda Orta Anadolu’da büyük bir imparatorluğun sahibi olan Hititler sadece askeri alanda değil mimarî alanda dahi kendine hayran edecek yapılar ortaya çıkarmışlardır. Günümüzde tahrip olmuş şekilde izlerine rastladığımız yapıların temelleri sayesinde inşa ettikleri tapınaklar, evler, surlar, kullanılan malzemeler, yapı teknikleri hakkında fikir yürütebilmemizi sağlamıştır. Yapıları sadece taş yığını ile ortaya çıkarmayan Hititler bu yapıları sanat eseri havasında ihtişamlı birer mimari yapılar olarak inşa etmişlerdir. Sanatsal öğelerin bolca kullanıldığı mimarîde hâkim oldukları bölgenin etnik yapısından dolayı kültür ve din bakımından etkilenecek mimarîde de bu izleri yansıtmışlardır. Bin tanrılı halk olarak da bilinen Hititlerin kentlerindeki yapılarda dinsel etkileri görmek oldukça mümkündür. Tanrılara saygılarını, korkularını göstermek ve yardımlarını almak için tanrılar için yaptırmış oldukları tapınaklar Hitit mimarîsinde özel bir yere sahiptir.

Hitit mimarîsi; Hattuša’nın başkent olmasının verdiği ayrıcalıktan dolayı, anıtsal tapınak kompleksleri, saraylar, savunma sistemleri, tonlarca ağırlıktaki taşlarla yapılmış devasa kapıları, potern adı verilen özel taşlarla yalancı tonoz tekniğinde yapılmış olan tüneller önceliği oluşturmaktadır. Hitit mimarîsinin temelleri aslında imparatorluğun oluştuğu coğrafya ile kuzey Suriye’de aramak gerekir. Elbette ki mimarînin yapı malzemeleri bölgenin gerektirdiği doğal şartlara uygun malzemeler kullanılmıştır. Genellikle yapıların inşaatında duvarların üstüne fırınlanmamış kerpiçten tuğlalar, binaların temellerinde ise taş yada taş bloklar kullanılmıştır. Yapıların çatıları ise ahşap hatıl ve dalların balçıkla yalıtılmasıyla düz biçimde örtülmüştür.¹⁵⁷

Hititlerin Anadolu’da bıraktıkları mimarî kalıntılar, onların iyi bir mimar olduklarını gözler önüne sermektedir. Özellikle bu imparatorluğa başkentlik yapmış Hattuša’da savunma sistemi, saraylara ait yapılar ve tapınaklarda Hitit mimarlığını yansıtan en güzel örnekler olmakla birlikte, mimarlığın özelliklerini de göstermektedir. Bu binaları inşa eden mimarlar ise aslında Hitit krallarıydı. Şehir savunması için yapılan surlar ve şehir kapıları askeri mimarinin yapılarıydı.¹⁵⁸ (bknz. ek. 6). Dönemin şartları büyük taşlarla büyük yapılar inşa ettirmeyi zorlasa da Hititler duvar inşasında ilk başlangıcı taş blokların biçimlendirilmesiyle oluşturmuşlardır. Taşın biçimlendirmesi günümüz şartlarında demirlerle yapılıyorken, Hitit çağında demirin değerli ve nadir bir maden olmasından dolayı bu işlerde kullanmak için diyorit ve sert kayalardan yapılan kesici araçlarla taşın

¹⁵⁷ Schirmer, (2002), s.482.

¹⁵⁸ Darga, M. (1985), *Hitit Mimarlığı/1 Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s.27.

biçim almasını sağlıyorlardı. Düzeltilen taşların yapılarda kullanılmasıyla sağlam bir duvar oluşturuluyordu.¹⁵⁹

Tapınaklar (É.DİNGİR^{LİM 160}): Hattuša'da ortaya çıkan mimarî buluntular ile tapınak mimarisinin arasında bir uyum söz konusudur. Bu zamana kadar buluntularına rastlanılan tapınaklar arasında mimarî açıdan bir farklılık göstermemektedir. Genelde tapınak yapılarının içlerinde dörtgen bir iç avlu bulunmaktadır. Bu avlulara ise peş peşe dizilen kapılar aracılığıyla girilmekteydi. Tapınaklarda bulunan çoklu oda grupları avluyu çevreler ve buradan direkli galeri açılırdı, bu galerilerin arkasında ise küçük odalarla çevrilmiş kült odaları bulunurdu. Bu kült odalarına varmak için dolambaçlı bir yol izlenirdi. Kült odaları diğer oda gruplarına göre daha ön safhalara inşa edilmişti. Yukarı Şehir'deki Tapınak Mahallesi'nde yer alan küçük tapınaklar ise daha çok kapalı dikdörtgen bir yapıya sahipti.¹⁶¹

Anadolu'da Tunç Çağı'nda Hitit döneminden kalma etkileyici bir tapınak grupları vardı. Tapınakların kalıntılarında anlaşıldığı kadarıyla duvarların ana malzemeleri ahşap ve kerpiçlerden oluşuyordu. Çok özel şekilde inşa edilen bu yapılar bölgede çok sık kar ve yağmur yağması nedeniyle malzemeleri dayanıksız yapmıştı. Ancak yapılar taş temeller üzerine inşa edildiği için temel yapıları korunmuştu.¹⁶² Hattuša'daki metinlerde Hattuša'nın bin tanrısından bahsetmeleri tapınakların çokluğunu göstermekle birlikte Hattuša'yı büyük bir kült merkezi yapmıştı. Bu tapınaklar saraylardan daha yukarı bölgelere inşa edilmiş, saraylar ise halkın evlerinin bulunduğu aşağı bölgenin yukarı kesiminde bulunuyordu. Daha önemli görevlere sahip tanrılar için evler, diğer tanrılar için steller, küçük yapılar inşa edilmişti. Hattuša'da Yukarı Şehir'de (bkz. ek. 2) 30, Aşağı Şehir'de 1 tapınak bulunuyordu. Tapınak Mahallesi'nin yer aldığı Yukarı Şehir'de 24 tapınak bir dizi gibi sıralanmış 5 tapınak ise daha yukarda inşa edilmişti.¹⁶³

Günümüze ulaşmış Hitit tabletlerinde tanırının evi olarak inşa edilmiş çok sayıda tapınak yer almaktadır. Festivallerle ilgili belgelerin okunmasıyla Güneş'in Tapınakları, Palai Tanrısı Zıparwa, Fırtına Tanrısı, Zababa, Hannu, Halep Fırtına Tanrısı, İlâhî koruyucu, Ana Tanrıça, Aşhgaşhepa, Ea, Zitharya ve adı bilinmeyen birçok tanrı için yapılan tapınakların yapıldığı geçmektedir. Hattuša'daki bu tapınaklar incelendiğinde buralarda yer

¹⁵⁹ Neve, (2013), s.339–340.

¹⁶⁰ Ünal, (2016), s.109.

¹⁶¹ Schirmer, (2002), s.484.

¹⁶² Seeher, J.(2011), Thinking Hattusha: Astronomy and Landscape In The Hittite Laws, *Science History Publication, JHA*, xlii, s.8.

¹⁶³ Seeher, (2002), s.450.

alan kapılar, merdiven, avlu, avlu geçitleri, hıllamar, kült odaları ve *E.ŞA* olarak bilinen mekânların benzer özelliklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Kült odalarına direk geçişler yoktu, bu özellikle Hititlerin dini ritüellerini mimarîye taşıdıklarını doğrulamaktadır.¹⁶⁴

Hititler tapınaklarda kâinatın düzenini korumak için tanrılara özel festivaller sunuyorlardı. Tapınaklarda çeşitli görevleri üstlenen bir grup rahipler vardı. Ancak her tapınağın hizmetinde ki rahiplerin görevleri farklıydı. Bu özel görevleri arasında festivallerin uygun zamanda kutlanmasını sağlamaktı.¹⁶⁵ Erken imparatorluktan II.Şuppiluliuma'nın dönemine kadar inşa edilmiş Hattuşa'nın Yukarı Şehir'deki süslü anıtsal kapılara sahip tapınakların sadece dünyevi işleri olmadığını Hitit festivalleri ve törenleriyle bağlantılı olan ayinleri de içeriyordu.¹⁶⁶

Aşağı Şehir'de ise Hattuşa kentinin en büyük tapınağı olan Büyük Tapınak bulunuyordu. Üstü açık iç avlulardan oluşan tapınakta kutsal bilimler ve tanrılara ait heykellerin bulunduğu odalar vardı. Büyük Tapınak'ın duvarları işlenmiş taş bloklardan oluşturulmuştu. Kült odası ve başka bazı yerlerde cilâlanmış çok parlak bir renkte olan yeşil gabro taşı kullanılmıştı. Kapı ve geçitlere masif denilen blok taşlardan eşikler yapılmış, sokaklar ise kireç taşından yapılmış çok büyük taş bloklardan oluşmaktaydı. Duvarların yüzeyindeki çıkıntılar ise yapılar anıtsallık katmış, duvarların bir bölümünde gömme ayaklar kullanılmıştı. Tapınağın duvarlarındaki taş kaidelerin oluşturduğu bloklarda pencere pervazına benzeyen izlerden aşağıya kadar pencerelerin uzanarak içeriye ışık girmesi amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.¹⁶⁷

1834 yılında Charlies Texier tarafından keşfedilen Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, Hititlerin dinsel yaşantısını günümüze yansıtan en önemli mimarî kalıntıdır. Hattuşa'nın 2 km kuzeydoğusunda bulunan Yazılıkaya o zamanlarda aktif bir su kanalının olması sebebiyle tepe yamacında kayalık bir bölgeye kurulmuştur. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nın üzerinde yer alan Hitit tanrılarının kaya kabartmalarının bulunması tapınağı diğerlerine nazaran daha anıtsal bir özellik katmıştı.¹⁶⁸ 1960'larda Kurt Bittel ekibiyle birlikte Yazılıkaya'da başlattığı sondaj çalışmalarıyla tapınağın ön yüzündeki mimarî

¹⁶⁴ Salihoğlu, E.F. (2018), "Hitit Uygarlığında Büyük Tapınak Mimarîsi Ve Etkileri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3),s.1764.

¹⁶⁵ Seher, (2011), s.12.

¹⁶⁶ Seher,(2011), s.22.

¹⁶⁷ Neve, (2013), s.322–323.

¹⁶⁸ Kıymet. K.-Özcan, A.-Yiğit, T. (2018), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, (ed. Yiğit, T.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, s.26.

kalıntının kazılması sonucunda bu bölüm ile kabartmaların bulunduğu alanın aynı yapıya ait olduğu ve bu yapıların birleşimiyle tapınağın meydana geldiği anlaşılmıştır.¹⁶⁹

Etrafında sur olmaması ve tamamen açık bir alana sahip olmasıyla dikkat çeken Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nda odalar bulunmaktaydı. Geniş bir oda olan A odasının 66 tanrıyı temsil eden tanrılar alayı vardı, her iki tarafta tanrı ve tanrıçalar ayrı olarak tasvir edilmişti. Ziyaretçiler girdiğinde sağında tanrıçaları solunda tanrıları görecektir şekilde düzenlenmişti. Ana temsili taşıyan odanın arka duvarına doğru bu iki tanrı alayı bazen hareket ediyor bazen daha canlı adımlarla ilerliyor gibi betimlenmişti. Burada alaylarının başında ayakta duran üst tanrı ve tanrıça birbirlerine bakar vaziyette tasvir edilmişti. Ana gruptaki bölümde tüm kabartmalar aynı boyuttaydı. Ana kabartmaların en büyük yedi ilâhlarından dört tanesi tanrı, üç tanesi tanrıçaydı.¹⁷⁰

Yazılıkaya'nın A odasının iki taraflı duvarında aynı yöne bakan tanrı ve tanrıçaların kabartmalarında, tanrılar kısa etekli, boynuzlu ve sivri başlıklı, ayaklarında uçları sivri ayakkabılarla tasvir edilmiş, tanrıçalar ise üzerinde kemerli uzun pileli eteklerle, saçları uzun örgülü, sivri ayakkabılarla tasvir edilmişti. Karşılaşma sahnesi olarak bilinen bu platformda tanrı ve tanrıçalar ana sahneye doğru gidiyormuş gibi görünmekteydi. A odasının sol duvarında bulunan kabartmalarda 12 yer altı tanrısı bulunuyordu. Sağ duvarda ise sadece tanrıçalardan oluşan kabartmalar vardı. Ana sahnenin tam karşısında A odasının 64 nolu kabartmasında ismi yazılmış, Tuthaliya olarak geçen bir kral tasvir edilmişti.¹⁷¹ Omzunda arkası uzun kuyruklu bir pelerin, sol elinde ucu yukarıya bükülmüş litusa gibi bir asa, kafasında yuvarlak bir başlık, yukarıya kaldırmış sağ elinde Hitit hiyerogliflerinin kraliyet kabartması Kanatlı Güneş Diski ile taçlandırılmıştı. Hititlerin bu isimde 4 kralı vardı. Kazılarda bu kralın M.Ö.1250-1220 yıllarındaki IV.Tuthaliya olduğu anlaşılmıştı.¹⁷²

B odasının sağ ve solunda ise demon denilen vücutları insan şeklinde yaratıklar tasvir edilmişti. Batı duvarında ise 12 yer altı tanrısı kabartması vardı. Bunlar A odasındaki gibi kısa etekli, kemerli, bir boynuzlu ve sivri başlıklı, ayaklarında sivri uçlu ayakkabılarla tasvir edilmişti. Kulaklarında ise halkaya benzeyen küpeleri, sağ ellerinde orağa benzeyen kılıç taşıyan 12 erkek figürü vardı. Odanın doğu duvarında ise Koruyucu Tanrı Şarruma'nın himayesinde IV.Tuthaliya'nın kabartması bulunuyordu. Diğer duvarda ise Kılıç Tanrısı'na ait kabartma bulunuyordu. Buradaki iki kabartmanın diğer dünya ile ilgili

¹⁶⁹ Seeher, (2012), s.106.

¹⁷⁰ Bittel, (1970), s.95.

¹⁷¹ Arslantürk, N. (2018), "Hitit Açık hava tapınağı: Yazılıkaya", *İktisat Ve Toplum Dergisi*, S.89, s.78-79.

¹⁷² Bittel, (1970), s.96.

olması B odasının IV.Tuthaliya'nın mezarına ait olduğu düşüncelerini akla getirmişti. Ancak belgelerde bu düşünceyi destekleyecek bir bilgi ortaya çıkmamıştı. Ayrıca B odası daha elverişli hava şartlarına sahip olduğu için buradaki kabartmalar daha iyi korunmuştu.¹⁷³

Bu tapınaklardan başka Hattuša Yukarı Şehir'de birçok tapınağın oluşturduğu Tapınak Mahallesi vardı. Nişantepe ve Sarikale'ye kadar uzanan Tapınak Mahallesi III.Hattuşili döneminde yapılmıştı. İlk evrede sadece 4 nolu tapınak bulunurken, ikinci evrede 30 tane tapınak bulunmuştu. M.Ö.13.yüzyılda kült haline gelen Tapınak Mahallesindeki en büyük tapınaklar 2,3 ve 5 nolu tapınaklardı. Buradaki tapınakların her biri aynı boyutta değildi, bazıları 1200–1500 metrekare iken bazıları 400-600 metrekarelik boyutlarıyla farklılık göstermekteydi. Eğimin olduğu bölgelerde yapılar 2–3 kat arasında değişebiliyordu. Kazılarda bu tapınakların duvarlarının sıvalı ve renkli olduğu izlerine rastlanılmıştı. Ancak M.Ö.13. yüzyılın sonlarına doğru buradaki tapınaklar bazı özelliklerini yitirmişti nedeni ise halkın bazı sebeplerden dolayı bu bölgeye taşınmasıydı.¹⁷⁴

Saraylar (É.GAL): Hattuša'da Hititlere ait diğer önemli mimarî yapı devletin yönetildiği merkezi birim olan saraylardı. Saraylar başkent nerede ise orada inşa edilirdi. Çünkü burası iktidarın, merkezi gücün sembolüydü. Her türlü askeri, siyasî, toplumsal kararlar burada verilirdi. Tapınaklar nasıl tanrıların eviyse saraylarda kralların eviydi.

Hattuša'da saraylar kentin en yüksek noktasında bulunan Büyükkale'de inşa edilmişti. M.Ö.17. yüzyılda başlanılan saray inşası zaman geçtikçe çeşitli basamaklarla genişletilip kendine özgün bir forma kavuşmuştu. Etrafındaki surla kentten ayrılan saray çeşitli işlevlere sahip bağımsız yapılardan oluşmakta, bu durum ise Hitit saray mimarisinde özgün bir tarz sergilemekteydi. M.Ö.14–13 yüzyılda üç geniş avluya sahip olan sarayda, avluların giriş çıkışları farklı yerlerden sağlanıyordu. Geliştirdikleri bu yapı tarzıyla kendinden önceki ve komşu devletlerin kültürlerinden farklı bir üslûp geliştirmişlerdi.¹⁷⁵ Sarayların yapımında işlenmiş kireç taşı blokları, kalın ağaç hatıllar ve direklerle desteklenen kerpiç duvarlar kullanılmıştı. Coğrafyanın eğimine göre bu yapılar 2–3 katlı olabilirdi. Sarayların tavanları ahşap hatıllardan oluşan döşemeyle kapanıyordu. Balçıkla sıvanmış duvarlar ve boyalı iç mekânlar saraylara ihtişamlı bir görünüş sağlıyordu.¹⁷⁶ Sarayların içlerindeki

¹⁷³ Arslantürk, (2018), s.79.

¹⁷⁴ Çilingir, S. (2011), "Hitit Tapınak Kentleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, s.57–58.

¹⁷⁵ Schachner, (2013), s.170.

¹⁷⁶ Seeher, (2002), s.435.

avluların etrafında ise bu yapıya özel, resmi kabul salonu ve devlet arşivi gibi çeşitli binalar bulunmaktaydı. Büyükkale'deki saray yapılarının içinde E yapısı daha görkemliydi. Bu yapı, kral sarayının avlusuna doğru çifte paye ile desteklenen sofaya bağlanmış orta odadan oluşmaktaydı. Odanın etrafında ise birçok küçük odalar yer almaktaydı. Asurca bir terimle ifade edilen, inşa edilmiş bu tarz görkemli ev ya da saray yapılarına "bit hilani" denilmekteydi.¹⁷⁷ Saray buluntuları incelendiğinde ortaya çıkan yapılar bölümlere ayrılmıştı. En altta yani bodrum katında birbirine paralel duvar kalıntıları bulunmuştu. Bu duvarlar aslında üst katta bulunan ahşap dikmeler temel görevinde bulunuyordu, bu dikmeler kolon görevinde üst katları ayakta tutuyordu. Üst katta bulunan ahşap dikmeler ise 32 metre uzunluğunda kare plânlı salonun çatısını taşıyordu. Sarayda kült yapısı ise C yapısıyla tanımlanmıştı bu yapının ortasında su havuzu vardı. Üst katta ise kabul salonunun olduğu kabul edilen D yapısı yer almaktaydı. Kabul salonuna Orta Avlu'dan giriliyordu. Yukarı avluda buluna E ve F yapılarına da Orta avludan giriş yapılıyordu. Burası tahminen kralın ve ailesinin özel hayatında kullandığı kendilerine ait mekândı. Hitit tarihi açısından önemli alan ise A, K ve E yapılarıydı çünkü buralarda büyük kil tabletlerden oluşan arşiv bulunmuştu. Sarayın G yapısında ise geometrik desenli, figürlerle şekillendirilmiş, çok renkli duvar sıvılarının parçaları bulunmuştu. Bu kalıntılardan Hititlerin iç mekânlarını renkli duvar resimleriyle döşedikleri ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁸

Saraylar, Hitit tarihin kronolojisini, tarihi olaylarını aydınlatmak için önemli bir yere sahipti. Çünkü kralların ikamet edip, devleti yönettiği bu yapılarda krallara ait, mühürlere, bullara, devletlerarası mektuplar ve önemli konuları içeren çivi yazılı tabletleri yoğunca olduğu bir yapıydı. Gün yüzüne çıkan bu kalıntılar sayesinde hem Hitit tarihi hakkında hem de yapıların ihtişamı sayesinde Hitit mimarîsi hakkında tespitler yapmak kolaylaşmıştı.

Diğer yapılar: Mimarîde de kendi yeteneklerini gösteren Hititlerin saray ve tapınaklardan başka birçok yapıda da kendine has tarzlarıyla yapılar inşa etmişlerdi. Hititlerin mimarî yapılarındaki avlu geleneği evlerinde de devam etmiş, evler çift duvar tekniğiyle yapılmış, her evin kendine ait dış duvarı vardı. Tapınakların etrafına yapılan kanalizasyon genellikle her alanda görülmektedir. Atık suyun yerleşim yerinden atılması için cadde ve sokaklarda kanalizasyon kumuşlar bazen de evlere bağlamışlardı. Evlerin iç mekânları ise neredeyse her dönem aynı şekilde düzenlenmişti. Genelde her evde ocak ve fırın bulunurdu. Bu

¹⁷⁷ Schirmer, (2002), s.483.

¹⁷⁸ Seeher, (2012), s.319.

yapılar bazen evin içindeki ana mekâna bazen de avluya kurulmuştu. Kimi evlerin oturma odalarının duvarlarında kerpiç tuğla ya da taşlardan örülmüş, sıvalı alçak setler olduğu anlaşılmaktadır. Bu setler Anadolu'daki Türk evlerinde bulunan sedirle benzer yapıda olduğu için bu setlerinde sedirler gibi oturma ya da eşyaları koyma amacıyla yapıldığı tahmin edilmektedir.¹⁷⁹

Hattuša Aşağı Şehir'de bulunan Hitit ev yapılarının Yukarı Şehir'den daha gelişmiş örneklerine rastlanılmıştır. Aşağı Şehir'de genellikle evler yukarıdaki plâna uygun, taş temeller üzerine inşa edilmiş, büyük ve fazla odalı, evin ortasında üstü açık bir avlu ve avlunun etrafında odalar yer almaktaydı. Daha sonra bu avlular çatıyla kapatılıp sofa benzeyen mekâna dönüştürülmüştü. Evler genellikle tek katlı yapıya sahipti. Rahip, memur, tüccar ve zanaatkârların da yaşadığı düşünülen buradaki evler inşa edilirken mutlaka arazi şartlarına ve kişilerin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmişti.¹⁸⁰

Hattuša Yukarı Şehir'de ise kent terk edilmeden M.Ö.1200'lere ait çömlekçi atölyesine benzeyen buluntular buranın zanaatkâr için yapılan konutlara ait bir alan olduğu düşünülmüştü. Bu yapılar da basit nitelikteydi. Taş temeller üzerine özenilmeden inşa edilmişti. Yukarı Şehir batı kısmında konutlara ait üç yapı bulunmuştu. Evlerin iki tanesi kare plândan oluşurken, yapıların iç bölümlerinin ortasında ocak yeri bulunan ve sıra halinde dizilmiş küçük odalardan oluşan büyük alanlara sahipti, üçüncü konut yapısı ise bunlardan daha küçük ancak iç düzenleri diğerleriyle aynıydı. Bu evlerde savaş âletlerine rastlanması, askerler için inşa edilen konaklama yerleri olduğu düşünülmüştü. Daha batıda ise saray muhafızları için inşa edildiği düşünülen daha büyük yapılı, 20'den fazla odalı ve 25x20 boyutunda evler bulunmuştu. Kültle ilgi kap kaçaklara da rastlanması evlerinde de tapınaklar gibi dini işlerin yapıldığı ortaya çıkmıştı. Bunların dışında ise Yamaç Evi olarak bilinen 36x26 metre ölçülere sahip çok katlı bir yapı tespit edilmişti. Bu yapının üst katında 13x17 metrelik bir salon bulunuyordu. Yapının genişliği dikkate alındığında bu yapının da önemli amaçlar için inşa edildiği düşünülmektedir ayrıca kazılarda ortaya çıkan çivi yazılı tablet arşivi ortaya çıkmıştır.¹⁸¹

Kentin etrafında ise kentin güvenliğini sağlayan büyük bir savunma sistemi vardı. Bu savunma sistemi 6–8 metre genişliğinde, sandık duvar tekniğinde inşa edilmişti. Yüksek bir yapıya sahip surlar güneşte kurutulan kerpiç tuğlalarla örülmüş metrelerce

¹⁷⁹ Sey, Y. (1996), *Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.108.

¹⁸⁰ Seher,(2012), s.315.

¹⁸¹ Seher, (2012), s.316–317.

yükseklikteki duvarlardan oluşmuş, üstlerinde ise üçgen mazgallar oluşturulmuştu. Surların altlarında 80–100 metre aralıklarla geçen potern denilen tüneller bulunmaktaydı. Bu geçitlerin hangi amaçla kullanıldığı bilinmese de barış zamanlarında yayaların yer altı geçidi niyetinde ya da savaş zamanlarında düşmana saldırmak için kullandığı görüşler vardı. Yukarı Şehir’de ise 3–4 km uzunluğunda yeni inşa edilmiş olan sur duvarı vardı. Daha geç bir dönemde sur duvarların önüne ikinci duvar örülerek daha sağlam bir yapı oluşturulmuştu. Şehrin girişini sağlayan anıtsal kapıların çoğu yeni sur üzerinde bulunmaktaydı. Bunların en ihtişamlısı aslan kabartmalarının olduğu Aslanlı Kapı (bknz. ek.8) ile silâhlı bir tanrı figürünün bulunduğu Kral Kapısı idi.¹⁸²

Hitit yapılarına tek bir giriş olmadığı için tek kapı değil, birçok kapı vardı. Eski Hitit ve Büyük Krallık döneminde şehir kapılarının bazıları değişik görünümdeydi. Hattuša’daki anıtsal kapılar, iki kule arasında yer alan üstü kapalı kapı odalarına sahip, dış yönde bir avlu, dış ile iç yöndeki kapı geçitlerinde çift kapı kanatlarından meydana gelen kapılar vardı. Bu kanatlar kapıların örtüldüğünde kilitlenmesini sağlıyordu. Kapıların üzeri dikdörtgen bazende çokgen şeklinde taş duvarlardan örülmüştü. M.Ö.2.bine ait Hattuša kapıları bindirme tekniğinde yapılmış, yontma taş monolitler kullanarak sivri kemer şeklinde üç kapı ortaya çıkmıştı bu kapılar hariç diğer kapılar biçim olarak dikdörtgen şeklindeydi. Yazılı belgelerde kapılar Sümerce ideogram “KÁ”, Hititçe “aška” kelimeleriyle tanımlanmıştır. Şehrin korunması için önemli bir savunma sistemi olan kapılar kralların talimat verdiği kişiler tarafından kontrol ediliyordu. I.Arnwanda’nın Hattuša’da yüksek görevli memura ülkenin kapılarını akşamları kapattırdıktan sonra mühürlettirip, sabahları ise mühürlerin bozulup bozulmadığını kontrol etmeden kapıların açılmayacağına ilişkin talimatları vardı.¹⁸³

3.3.2.1.Hitit öncesi Hattuša kentinde yerleşim

Hititler Hattuša’ya yerleşmeden, devletin merkezi yapmadan önce bölgenin çok eskilerden beri yerleşim yeri olduğuna dair izler bulunmuştur. Ancak M.Ö. 2.binlere kadar yazı Anadolu’da kullanılmadığı için buradaki yerleşimlere ait yazılı bir belge bulunması imkânsızdır. Bunun için arkeolojik malzemelerle yerleşim katmanlarının dönemleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹⁸² Seeher, (2002), s.462.

¹⁸³ Seher, (2002), s.462.

Arkeolojik buluntular sayesinde M.Ö.1650–1200 yılları arasında Anadolu’da sağladığı güç ile başarılı bir siyasi birlik kuran Hitit devletinin başkenti Hattuša’da Hitit öncesi yerleşik tarım topluluklarının izleri M.Ö.6.bin ve 4.bin yıllarına kadar uzanmaktadır. Kalkolitik Dönem’de Hattuša bölgesinin kendine özgü kültür özellikleriyle şekillendirilmişti. Bu dönemde insanlar az sayıda da olsa paltolarda taş temelli evlerden oluşan küçük yerleşimler kurmuşlardı. M.Ö.3.binde Boğazkale ve çevresindeki kültürel gelişmeler çok net bilinmemektedir. Ancak aynı bin yılın sonlarında Hattuša’da kurulan yeni yerleşim tarihinin aydınlanmasında son derece önemliydi. Bu yerleşimler uzun yıllar sürmüş, inşa edilen mimarî yapıların formlarındaki ilk kez denenen değişik formlar uygulanmış haldeydi.¹⁸⁴ Kalkolitik Çağda M.Ö.6.binlerde ilk yerleşimler Büyükkaya’nın en üst kesiminde kurulmuş olan bir köy Hattuša şehir alanı üzerinde olduğu anlaşılmıştır. Yine bu döneme ait başka yerleşme Hattuša’nın 2 km kuzeydoğusunda Yazılıkaya’da ortaya çıkmıştı. Sonraki yıllarda ise İlk Tunç Çağı’nda büyük yerleşme kuşakları ortaya çıkmıştı. Bunlar küçük yerleşimlerden farklı olarak daha geniş siyasî ve dini merkezlerin izlerine rastlanılan yerleşimlerdi. Biraz daha büyük bu yerleşimlerin ortaya çıkmasına en büyük sebep, Anadolu’nun sahip olduğu zengin ham maddeler özellikle Kuzey Anadolu’nun maden yatakları bu gelişime etki ettiği düşünülmektedir. Daha sonraları ise Hattuša’da Hititlerden önce bu bölgelerde yerli halk olarak bilinen Hatti halkının yerleşim izleri görülmüştür. Böylece İlk Tunç Çağı’nın geç dönemlerine doğru kentte sürekli yerleşimler başlamıştı.¹⁸⁵

Kalkolitik Çağ’da Üst Plato’da meydana gelen küçük bir yerleşimde günümüze kalan 30–40 cm kalınlığında tabakaları ulaşılmıştır. Bu tabakalardan anlaşılacağı üzere İlk Tunç Çağı yapı faaliyetleri sırasında tahrip edilmiştir. Kalkolitik Çağın yapı plânlarında sıvalı tabanlar, düz döşeme taşları üzerine kurulmuş ocaklar, taş yığınları ve çukur izlerine rastlanılmıştır. Schoop’a göre burada bulunan tek renkli, gri kahve açıkılı çanak çömleğin Geç Neolitik Dönem’e ait olduğunu saptamıştır. Hattuša’daki yüzey araştırmalarında tespit edilen Kalkolitik Çağ buluntu yerleri genellikle dağ yamaçları ya da tepelerin üstlerindeki küçük yerleşmelerin olduğu bölgelerdir. İlk Tunç Çağı’nın sonlarında Büyükkaya’da iki evreli yerleşim yerleri tespit edilmişti. Bu yerleşmeler daha çok Üst Plâto’nun sınırları içine kurulmuştur. Buradaki yerleşmeye ait tabak kalıntılarının izleri paltonun tüm yüzeylerinde görülmektedir. Uzun bir sur duvarı ile korunan plâtonun üzerinde taş temelli kerpiç yapılar inşa edildiği gözlemlenmişti. Plâtodaki buluntular Aşağı Şehir’de Kuzeybatı

¹⁸⁴ Schachner, (2013), s.150–151.

¹⁸⁵ Seeher, J. (2002), *Hattuša Rehberi: Hitit Başkentinde Bir Gün*, Ege yayınları, İstanbul, s.169–170.

Yamaçlarındaki 9–8 C-D tabakalarıyla aynı döneme eşitlenmişti. Yine bu dönemde tepede bir düzlükte kurulan Büyükkale’de de yerleşim izleri tespit edilmişti.¹⁸⁶

Bu dönemlere ait ilgili tarihlendirmeler konusunda kesin bir delil olmasa bile bölgedeki yerleşim kalıntılarına ait maddî kültür izleri sayesinde burada yeni bir dönemin başladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun belirtisi ise yerleşim bölgesinin daha önceki dönemlerden daha değişik bir yapıya sahip olup, büyüyüp gelişerek M.Ö.17.yy’ın ikinci yarısından itibaren Hitit başkentine dönüşmüştür. Bu nedenle Hititlerin, gelişim ve kökenlerini Hattuša’da aramak mümkün olmuştur. Kent M.Ö. 3. binden 2. binin ortalarına kadar sürekli iskân edilen bir yer haline gelmesi buradaki kültürel değişimin nasıl gelişmeler gösterdiğini aşamalı olarak gözler önünde sermesi bakımından örnek olan tek yerleşim yeri olması nedeniyle önemlidir.¹⁸⁷ Koloni döneminde de önemli merkezlerden biri olan Boğazkale’de bu döneme ait yerleşim izlerine Aşağı Şehir’de IV. tabakada, Büyükkale’de Kuzeybatı Yamaç’ının 8 b-a tabakasında, Büyükkaya’da ve Yukarı Şehir’de batı kısmında o dönemin izlerine rastlanılmıştır. Buralarda yapılan kazılar daha eski yıllara dayandığı için bu döneme ait çok az sayıda radyokarbon tarihlendirmeleri yapılmıştır. Tarihlendirmelerin çok sınırlı olmasının nedeni ise coğrafi şekillerin yarattığı olumsuzluklar ve yükseklik farklarının çok fazla olması ayrıca kentte uzun mesafeli alanların olmasından dolayı diğer bölgelerle buranın çağdaşlık seviyesinin olup olmadığı tartışmalı bir durum olmuştur.¹⁸⁸ Asur koloni dönemine ait bazı belgelerde kentin adı gümüş anlamındaki KÙ.BABBAR yazı işaretiyle belirtilmesi kentin gümüş yataklarına sahip bir yer olmasından ziyade bu dönemde gümüş ticaretinin yapıldığı ya da işlendiği önemli bir kent olma ihtimalini ortaya çıkarıyordu. Burada Karum dönemine ait yapılar bulunmamış olsa bile kentte ortaya çıkan kalıntılar bu dönemin yaşandığını arkeolojik olarak desteklemekle birlikte Aşağı Şehir’in kuzey bölgesinde Kültepe’deki mahallelere benzeyen Karum dönemine ait en büyük odasında ocak yerlerine rastlanılan konut tipi yapıların bulunduğu bir mahalle ortaya çıkarılmıştı. Ayrıca evlerde bulunan çivi yazılı tabletler burada yaşayan kişilerin Anadolu ticaretinde bağlarını ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

Hattuša’da Hitit öncesinde de kentin başında burayı yöneten kişiler vardı. O dönemindeki yöneticilere genel olarak bey ya da Hattuş beyleri deniyordu, bu beyler Büyükkale’de oturuyordu. Büyükkale’nin etrafı sur duvarlarıyla çevrilmiş bir güvenliğe sahip olması

¹⁸⁶ Seher, J. (2000), “Hattuša/ Boğazköy’ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış”, *TUBA-AR*, III, İstanbul, s.16.

¹⁸⁷ Schachner, (2012), s.84.

¹⁸⁸ Schachner, (2012),s.88.

¹⁸⁹ Schachner, (2019), s.53.

beylerin burada oturmasını sağlamış olmalıdır. Asurlu tüccarların kentteki yerleşimi ise şehrin kuzeyindeydi. Kalkolitik Çağdan beri yoğun yerleşime sahip olan Hattuša, M.Ö. 3.bin yılın sonları ile 2.bin yılın başlarında daha Hitit göçleri yeni yeni Anadolu’da başlamıştı. Burada Hatti kökenli bir beylik-prenslik vardı ve bu beyliğin başkentiydi. Dönemin sonlarına doğru ise Anadolu’da Kuşşara kentinin kralı, Hititlerin atası olan Anitta diğer kentlere düzenlediği baskınlarla hâkimiyetini geniş alanlara yayma politikası yürütüyordu. Bu kentler arasında Hattuša’da vardı ve bu kent kralın azabına uğramış yakılıp yıkılmıştı. Büyükkale’de IV. D tabakasındaki yangın izlerine ait buluntular bu tahribata ait kanıtları gösteriyordu.¹⁹⁰ M.Ö.1650–1180 arasındaki süre zarfında ise kent “eski kent” Aşağı Şehir, “yeni kent” Yukarı Şehir’den oluşmuş yerleşime sahipti. (bknz. ek. 3) Hititler döneminde kentin etrafının 6,8 km uzunluğa sahip dayanıklı surlar tarafından çevriliydi.¹⁹¹

Ancak Asur Koloni çağından 400 yıl kadar önce, Hatti ülkesinde bir kralın olduğu bilinmektedir. Bu krallığa dair ilk bilgileri içeren, Akad kralı Sargon ve torunu Naramsin’in Anadolu’ya yaptıkları askeri seferlerin anlatıldığı Şartamhari “Savaşın Kralı” metniydi, Akad krallarının Anadolu’ya gelerek Hatti kralı Panpa ve Kaneş kralı Zipani’nin yer aldığı 17 yerli kralın oluşturduğu koalisyona karşı savaştığından bahsetmiştir.¹⁹² Bu bilgiler sayesinde Anadolu’nun siyasî yapısı hakkında fikirler üretmemizi sağlamıştır. Metinde bahsedilen Hatti ülkesi bugünkü Boğazkale, Hitit zamanındaki Hattuša olan, Hitit öncesi Hatti halkının yaşadığı kentti. Bu belge sayesinde kentin şu ana kadar bilinen ilk kralına ulaşmamızı sağlamıştı.

Asur Koloni Çağı’nın son evresine tarihlenen Anitta zamanında ise kentin başka bir kralını öğrenmekteyiz. Hattuša kentini ele geçiren Kuşşara kralı Anitta’ya ait metin kentin son dönemlerindeki siyasî tarihini bize sunan belge olması özelliğine sahiptir. Boğazkale’de bulunan Anitta Metni’ndeki bilgiler ışığında kentin kralı ve kente verdiği zararlardan bahsetmektedir. Belgeye göre Hattuša tahtında Pijusti adında kral vardı. Kral Pijusti’nin hedefinde olan Kaniş kentini ele geçirme teşebbüslerinde bulunmuştu. Kaniş’e karşı başlattığı ilk seferde başarılı olamayan kral, kendini desteleyen ancak kim olduğunu bilmediğimiz müttefikleriyle tekrar bir harekete geçmişti. İlk iki seferinden başarısız dönen kral Pijusti, Hattuša’daki tüm askerleri yanına alarak tekrar Kaniş üzerine yürümüştü.

¹⁹⁰ Ünal, A.(2005), *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.31.

¹⁹¹ Schachner, (2019), s.5.

¹⁹² Sir Gavaz, Ö. (2014), “Hitit Öncesi Anadolu’nun Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış”, *Çorum Kültür Sanat: Bilim, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi*, S.15, Çorum, s.38.

Kaniş'i ele geçirip, hâkimiyetinde altında bulunduran kral Anitta ise Pijusti'nin yaptığı hata karşısında savunmasız bırakılan Hattuşa kentine yürüyerek daha Pijusti Kaniş'e varmadan burayı yakıp yıkmıştır.¹⁹³

Orta Anadolu'nun ulaşılması güç bir coğrafyada, dağlık bölgede yer alan Hattuşa kentinin, Anitta tarafından ele geçirilişini kral şöyle anlatmaktadır; “Hattuşa kenti açıklıktan kırılınca, tanrı Şiu, onu taht tanrıçası Halmaşuit'e teslim etti. Ve ben bir gecede onu güçle aldım. Ve kent in yerine yabanî otlar ekdim. Bundan sonra kim kral olur da Hattuşa'yı iskân ederse, o, gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın lânetine uğrasın”.¹⁹⁴ Anitta'nın bu lânetinden dolayı rivayete göre kent uzun yıllar iskân edilmemiş, karanlık bir döneme girdiği ilk başlarda tahmin edilse de kazıların verdiği sonuçla aslında burada yerleşimin seyrekte olsa devam ettiği hatta Hattuşili'nin buraya yerleşmeden önce hali hazırda iskân edilen bir bölge olduğu tespit edilmiştir. Ancak tuhaf olan şudur ki, kenti Hitit başkenti haline getiren Kuşşara krallarını ataları olarak kabul eden, burada merkezi bir devletin temellerini atan I.Hattuşili olmuştur.

3.3.3.Şapinuva'da Kazı Çalışmaları

Çorum bölgesi Hitit dünyasına ait önemli kalıntıların bulunduğu bir bölge olması bakımından diğer kentlerden çok önemli bir yere sahiptir. Burada yürütülen arkeolojik araştırmalar sayesinde Hititlerin keşfi ve burada yaşattıkları dünyayla ilgili buluntular ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵ 1980'lerde başlatılan araştırma projelerinden sonra Ortaköy Hitit Şehri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ile Prof. Dr. Aygül Süel ve Mustafa Süel tarafından yapılan kazı çalışmalarına başlanmıştır.¹⁹⁶ 1990 yılında devam eden kazılar neticesinde Ortaköy'ün Hitit kenti Şapinuva olduğu anlaşılmıştır. Araştırmalarda, burada kralın ikametgâh yeri ve idare merkezi olan saray kalıntılarının varlığı tespit edilmiştir. Mustafa ve Aygül Süel'in idaresinde yapılan bu kazılarda birçoğu mektuplardan oluşan çok fazla tablet keşfedilmiştir. Resmi kazılar sonucunda burada kurtarılan sadece üç tane mektup yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak resmi kazılar başlamadan önce Ortaköy'de bulunan ve Ahmet Ünal tarafından yayınlanan 5 mektup eklenerek Çorum müzesinde bulunmaktadır. Bulunan tüm bu metinlerin dili ve yazısıyla Orta Hitit Dönemi'ne ait

¹⁹³ Şahin, (2004), s.58.

¹⁹⁴ Sir Gavaz, (2014), s.40.

¹⁹⁵ Ünal, (2012), “Çorum Ve Çevresinde Arkeolojik Keşif Ve Kazılar, Bölgenin Anadolu Arkeolojisinde Konumu ve Turistik Beklentiler”, 2. *Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum s.172.

¹⁹⁶ Süel, A. (2008), “Şapinuva Kazısı”, *Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30.Yıl Anısına Türkiye Arkeolojisi*, Ankara, s.235.

olduğu anlaşılmıştı.¹⁹⁷ Hitit devletinin başkentlerinden biri olabileceği anlaşılan kentte, 4 bini aşkın tablet ve kırık parçalar çıkarılmıştı. Bu tabletlerin konuları ve dilleri bu arşivin kraliyete ait olan belgelerden oluştuğunu göstermekteydi.¹⁹⁸

Hitit devletinin hem siyasî hem de dini hayatında önemli yeri olan Şapinuva'da yapılan kazılarla ortaya çıkarılan çivi yazılı arşivleri sayesinde Anadolu'da Hattuša'dan sonra önemli bir konuma sahipti. Kazılarda çeşitli dillerde tabletler ortaya çıkarılması Hitit tarihinde önemli bir yeri olduğunu doğrulamaktadır. Bu tabletlerin dilleri Hititçe, Hattice, Hurrice, Akadça idi. Genellikle tabletlerin konusu siyasî, dini, fal, idarî vs gibi önemli ve gündelik konulardan oluşan kraliyet arşivine ait tabletlerdi. Ortaköy (Şapinuva) arşivlerinin bize sunduğu çok önemli bilgiler sayesinde Hitit uygarlığının Anadolu uygarlıkları içindeki önemini ve Hitit devletinin oluşmasında etkili olan Hatti ve Hurri uygarlıkları hakkında da önemli bilgiler içermekteydi.¹⁹⁹

Kazılarla Ortaköy arşivinde bulunan or.9011452 nolu bir mektubun içeriğinde geçen ifadelerden buradan kral ve kraliçenin kaldığı başkent olduğunu anlamaktayız. Mektup *LUSANGA-rahip* tarafından kral ve kraliçeye gönderilmiştir. Rahip olarak tanımladığımız bu kişi “efendim güneşime ve beyiçem kraliçeye söyle! Köleniz rahip şöyle der: “efendim güneşimin ve beyiçem kraliçemin huzurunda her şey iyi olsun, tanrılar hayatta tutsunlar, uzun yıllar sağlık, sıhhat, kudret, yaşam, kuvvet versinler ve onları korusunlar” şeklinde iyilik dilekleriyle başlanmıştır. Yine bu arşivde bulunan or.9011766 nolu mektupta kral ve kraliçeye aitti. Ancak bu mektubu, isminin kırık olması sebebiyle kimin gönderdiği bilinmemektedir. Bu mektubun içeriği de kral ve kraliçeye iyi dileklerde bulunduktan sonra oğullar ve beyler için ayrıca iyi dileklerde bulunulduğu gözlemlenmişti. Mektubun gönderildiği ülkede her şeyin iyi olduğunu, düşmandan korunduğunun ve asayişin sağlandığının bilgileri yer almaktaydı.²⁰⁰

Şapinuva'da ilk kazı çalışmaları “A” Binasında (bkz. ek.12) başlamıştı. Aynı zamanda idari yapı özelliğine de sahip olan bina, önemli anıt yapı özelliği göstermekteydi. 2500 m² alana sahip olan yapının çevresindeki kazılarla binanın yaygın bir yapı kompleksine sahip olduğu tespit edildi. A binasının batı ucundan başlayarak kuzeye doğru uzanan bir oda

¹⁹⁷ Harry, A.-Hoffner, J.R. (2009), *Writings from The Ancient World Letters from the Hittite Kindom*, Society Of Biblical Literature, Atlanta, s.252.

¹⁹⁸ Süel, (2008), s.235.

¹⁹⁹ Süel, A.(2012), “Ortaköy-Şapinuva Arşivinde Yer Alan Hurrice Tabletlerin Belgelenmesi Projesi”, 2. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu, Çorum, s.219.

²⁰⁰ Süel, A.(2013), “Ortaköy-Şapinuva Tabletleri Işığında Anadolu Suriye İlişkileri Üzerine”, 4.Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, Çorum, s.72.

yapısının hizmet binasına ait olduğu anlaşıldı. Binanın etrafında alt dolgusu iri blokların yerleştirilmesiyle oluşmuş, dere çakıllarıyla yapılan istinat duvarı dikkat çekmişti.²⁰¹

A yapısının temel altının, alt yapıda görülen mimari özellikler sayesinde tespit edilmiştir. Yapının temel hizasında rastlanılan Roma Çağına ait iki sikkenin bulunması ve bazı roma cam malzemelerine ulaşılması, yapının temel taşlarının Roma döneminde başka alanlarda kullanılmak için alındığını gösterir. Bu taşların alınması sonucu yapılarda meydana gelen tahripler nedeniyle yapının temel plânının net şekilde görülmesine engel olmuştur. Binanın etrafında yapılan kazı çalışmalarında bulunan çanak çömleklerin yardımıyla A Binası'nın doğu avlusu üzerindeki bina ile çağdaş bir yapı bulunmuştur. Bu yapı hizmet binasının kalıntlarına aitti. Binanın temel altı yapısının altına döşenen, kırma taştan oluşan blokaj döşeme oluşturulmuş ve bina temellinde 50–60 cm kadar dışarı çıkmaktaydı. Bu döşeme sayesinde binanın düşey ağırlığı yayılarak temel yapısı daha sağlam hale getirilmiştir. Bu örneklere Ortaköy Hitit yapılarının çoğunda karşılaşılmıştır. Yapılan çalışmalarla bu binaya ait, kuzeydoğu-güneybatı yönüne doğru uzanan batı duvarı ile bu duvardan doğu yönüne doğru uzanan duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan kalıntılara rağmen binanın temel planı ve mimarisi daha sonraki dönemlerde bu yapıların tahribata uğramasından dolayı yapılar hakkında tam bir sonuç elde edilmesini engellemiştir.²⁰²

Diğer önemli yapı binalarından B yapı binası 1200 m² lik bir alana inşa edilmiş, temel duvarlarında 3–4 cm kalınlığında sıvalanmış, 110 cm genişlikte kerpiç duvarlarla yükseltilmiştir. Bu yapının dikkat çeken diğer detayı ise yiyecek ve içecek için yapıldığı sanılan birçok büyük küpler bulunuyordu. Dini yapı özelliğini taşıyan binalar ise C ve D bina yapılarıydı. Yapılar etrafını çevreleyen surların içindeydi. Surlar ise 75 metrelik duvarlara sahipti, bu duvarların bir bölümü bu kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Ortaköy Şapınuva'da mimarî yapıların kalıntılarında başka metal, taş, seramik vb. yapılmış küçük kalıntılarda ortaya çıkmıştır.²⁰³

Ağılönü mevkiinde, Bina 7 adı verilen başka bir yapı bulunmuştur. Yapının daha kuzeyinde ise Bina 5, Bina 6 ve Bina 3 yapıları bulunmuştur.²⁰⁴ Sağlam temeller üzerine kurulan Bina 3, kalın kerpiç duvarlar ve ahşap taşıyıcıların izleri tespit edilmişti. Binanın

²⁰¹ Süel, A.-M. (2009), s.24.

²⁰² Süel, M. (2012), "2012 Yılı Ortaköy Çalışmaları", 3. Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu, Çorum, s.75.

²⁰³ Süel, (2008), s.235.

²⁰⁴ Süel, (2012), s.78.

bir özelliği de törenlerde kullanılan önemli bölüm olmasıydı.²⁰⁵ Bina 3'ün yanmasıyla üstüne Bina 4 inşa edilmiştir. Ağılönü'nün batısındaki araştırmalarda daha fazla kullanılmış işlik karakterli yapılar bulunmuştur. Özellikle burada bulunan pişirme tekniğinde kullanılmak için yapıldığı aşıkâr olan yapılar, içinde ocaklar bulunan büyük fırın, büyük kül çukurları ve bu çukurların içine atılmış kırık kaplar önemli bilgiler vermektedir. Ağılönü'nün güneyine doğru yayılan etrafı yapılarla çevrili kurban alanları mevcuttur. Bu kurban çukurlarının üst düzey mimarî seviyeye sahip olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁶

Kentte ortaya çıkan binaların duvar sıvalarına basılmış kraliyet mühürleri, Hitit büyük kralı ve kraliçesine yazılmış tabletler, Tabarna mühürleri, çivi yazısı ile büyük kral yazılmış malzemeler bulunmuştur. Bu buluntular bir nevi kentin başkentlik sürecini göstermesi bakımından önemlidir. Bunların dışında çeşitli konuları ve dilleri içeren çivi yazılı arşivleri, kentin idarî kimliğiyle de bulunduğu coğrafyayı çok değerli kılmaktadır.²⁰⁷ Ortaköy'de bulunan metinlerin çoğu Hitit mektuplarını içeriyordu. Ayrıca idarî dokümanlar, politik ve askeri belgeler ve kehanet metinleri çok sayıda bulunmuştu. Dini metinlerin çoğu ritüeller içeren belgelerdi. Bu belgeler sayesinde Geç Tunç Çağı'nın ikinci yarısında Hitit kültürünün içindeki Hurri kültürünün etkilerini bariz bir şekilde görülmesi sağlanmıştı. Burada bulunan belgeler arasında iki dilli yazılmış olan siyasi açıdan önemli birkaç metin ele geçmişti. Bu iki dilli metinden anlaşılıyor ki genel olarak bu çağın dili uluslararası diplomatik dili olan Akadça idi. Burada bulunan tabletlerin çoğu kentin uzun süre var olduğunu, Hitit krallığının yıkılışına kadar önemli bir rol oynadığı tespit edilmişti.²⁰⁸

Şapinuva kentinin Hitit çağındaki konumundan dolayı, burada yapılan kazılarda iki önemli konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri Şapinuva kentinin konumunun stratejik açıdan önemli ve güçlü bir askeri güce sahip olmasına rağmen nasıl bir anda silindiği idi. Ele geçen yazılı belgelerde ve kazılarda çıkan maddî buluntulardan bu kentin düşman saldırısına maruz kaldığına dair bir bilginin ortaya çıkmaması, kentin doğal afet sonucunda ortadan yok olduğunu düşündürmüştü ve araştırmalar bu konu üzerinde yoğunlaşmıştı. Kazılarda üzerinde durulan diğer konu ise kentin üst tabakasında ortaya çıkan mimarî evrelerdeki yapı katlarının detaylı şekilde incelenmesi olmuştu. Özellikle Ağılönü kutsal

²⁰⁵ Süel, M. (2015), "Ortaköy- Şapinuva 2014 Yılı Kazı Çalışmaları", *5.Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.169.

²⁰⁶ Süel, (2008), s.78.

²⁰⁷ Süel, (2010), s.97.

²⁰⁸ Bryce, (2009), s.617.

alanındaki çalışmalarda burada bulunan sağlam temellerle inşa edilmiş Bina 3'ün yanarak yok olduğu ardından aynı zemin üzerine aynı plânda Bina 4'ün inşa edildiği ortaya çıkmıştı. Bina 3'ün temelleri, kerpiç duvarları ve ahşaptan taşıyıcı sistemlerinin izlerine hala ulaşılabilir. Bina 3 yapısının yangın sonucu yok olmasının ardından, doğu-batı yönünde bir yer hareketiyle itildiği ve bu itme sebebiyle binanın ağır çatısının etkisiyle taşıyıcı sistemi kullanılmaz hale geldiği tespit edilmiştir. Aslında bu sonuç Ağılönü'nde bulunan bütün mimarîlerde karşımıza çıkmaktadır. Ağılönü kutsal yerleşkesi ve tepelerinde inşa edilmiş kalelerdeki yapılarda da yangın tabakası gözlemlenmiştir. Burada yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçların verdiği bilgi, şehrin bir anda bütün şehri kapsayan büyük bir yangınla yok olduğu tespiti olmuştur.²⁰⁹

3.3.3.1.Şapinuva'nın mimarîsi

Ortaköy Şapinuva Hitit kentinin mimarî yapısı Hattuşa'daki gibi özel ve mimarî de ustaca yapılar yapılmıştır. Hitit döneminde etrafının ormanlarla kaplı olduğu düşünülen kentin mimarî malzemelerinin coğrafyanın yapısına göre kullanıldığı görülmektedir. Kazılarda çıkan 100 cm çapındaki kereste kalıntıları da bunu doğrulamaktadır. Ayrıca bu kalıntılardan çam, meşe, sedir olmak üzere üç çeşit ağaç türünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Saray inşaatında kereste kullanırken iyi cinsleri yapı malzemeleri olarak görülmektedir. Bu keresteler, Tapiqqa metninde geçen Şakaddunuwa dağlarından yani Ortaköy'ün 2 km kuzeyinde dağ silsilesi olan Karadağlardan sağlanıyordu.²¹⁰

Şapinuva'daki mimarî buluntularda buradaki yapıların temelinde dolgunun çok kullanıldığı görülmektedir. Anıtsal binalar oluşturmak, eski binaların yerlerini kapatmak ve yapılara taç noktaları oluşturmak için bazen çok uzun metrelere varan kil ve kille karıştırılan taş, blokaj, tarım toprağı ve büyük çakıl taşları ile dolgular oluşturulup yapılarda kullanmışlardır.²¹¹ Şapinuvalı mimarlar dere çakıllarını mimarîde çok kullanıldığı tespit edilmiştir. Genellikle dere çakılları, istinat duvarlarının yer altında sağlam zemine sahip olması için, blokların altındaki ağırlığı taşımak ve yollarda kaplama olarak kullanılıyordu. Duvarların önüne yerleştirilen dere çakılları istinat duvarlarının üst kısımlarını değişik bir dekorla kaplanmasını sağlıyordu. Blokları rastgele üst üste yerleştirerek, üst kısımlarında dere çakıllarından yapılmış mozaik görünüme sahip kaplamalara rastlanılmıştı. Yapıların

²⁰⁹ Süel, (2015), s.169.

²¹⁰ Süel, (1998), s.39.

²¹¹ Süel, (2006), s.17.

alt kısımlarında moloz taşların, üstlerinde ise dere çakıllarının kullanıldığı görülmektedir.²¹²

Kazılarda Şapinuva'nın Tepeler Arası bölgesinde dört anıtsal yapı ortaya çıkarılmıştır. Şehrin en kolay noktasında bulunan A Binası'nın yapı temellerinde kullanılan malzemeler incelediğinden de kireç taşı ve kum taşından yapılmış büyük taş bloklar kullanılarak yapılar inşa edildiği görülmektedir. Simetri yapıya sahip olan A Binası'nın avlusunda dere çakıllarından inşa edilmiş istinat duvarları ve taş döşemler Anadolu tarihindeki en erken döneme ait peyzaj mimarinin çalışmaları olarak görülmektedir. Bu yapıların ana kütlesi 2500 m²'dir.²¹³ Hattuşa arşivlerinde geçen bilgilere göre kentte saray olduğunu içeren bilgiler vardı. Muhtemelen bu yapı saray kalıntılarıydı. Burada çıkan tablet arşivleri de yapının idarî bir bina olduğunu, bu sebeple Hitit siyasi tarihinde incelenmesi gereken bir kent olduğunu göstermektedir.²¹⁴

B yapısının zemin katında ise depoyu andıran yapı ortaya çıkmıştı. Muhtemelen burası depo olarak kullanılıyordu. Diğer yapılar olan C ve D yapısı, tören kompleksini andıran bir yapıdaydı. Yapının içinde giriş koridoru ve mahkeme salonu ve ortostat kabartmalarına sahipti. Görünüşe göre burası bir tapınak yapısıydı.²¹⁵ B Binası'nın yapısında iki sıra halinde kireç taş bloklar kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunların üstünde ise ahşap hatılların yerleştiği mimarî düzen görülmektedir.²¹⁶

Ağılönü mevkiinde ortaya çıkarılan Taş Döşem ve Ağılönü kutsal alanı Anadolu'da yapılmış önemli bir anıtsal ve dini yapılardan biridir.²¹⁷ Ağılönü alanındaki çalışmalarda Bina 1-2 adı verilen yapılara rastlanılmıştır. Yapılar genellikle bitişik işlikler halindedir. Binaların kuzeyinde pişirme tekniğiyle yapılmıştır. Özellikle Hurri kültürünün etkisiyle dinsel alandaki kentin önemi dinsel yapılarda etkisini çok fazla göstererek binaların inşasında kendine has özellikleri meydana getirmiştir.

²¹² Süel, (2010), s.25.

²¹³ Süel, (2008), s.235.

²¹⁴ Bryce, (2009), s.616.

²¹⁵ Bryce, (2009), s.616.

²¹⁶ Süel, (1998), s.42.

²¹⁷ Gülersoy,(2016), s.513.

4.BAŞKENTLERİN SİYASÎ DÖNEMLERİ

Başkent, Hitit tarihinin meydana geldiği döneme baktığımızda birçok anlam taşımaktadır. Bunlar arasında kralın ikamet ettiği yer, dini ve siyasi işlerin yürütüldüğü merkez, idari mekanizmaların yönetildiği birim, devletin sevk ve idari işlerinin düzenlendiği kent anlamına gelmektedir. Hitit devleti uzun yıllar sağladığı siyasi hâkimiyeti boyunca bazı kentleri başkenti yapmıştı. Beylik olarak ortaya çıkan ve siyasî alanda ilk sivrilmenin başladığı yer, belgelerde Kuşşara kentinde gerçekleştiğinin izlerine varılmıştı. Ardından Neša, Hattuša, Şapinuva ve Tarhuntašša yer almaktadır. Her devlette olduğu gibi başkent değiştirme sebepleri hemen hemen aynı olsada Hititlerin yaşantısında inanç sisteminin ön planda olması başkent seçimlerine de yansımıştır. Hititler, dönemin şartlarına göre gerek Kaška saldırıları, gerek iç karışıklıklar ve bunun doğurduğu taht kavgaları, gerekse bulaşıcı hastalıklar ve politik nedenler,²¹⁸ jeopolitik konum, meydana gelen savaşlar, başkent kalıcı veya geçici değişmesine neden olmuştur. Hitit kaynaklarında başkent değişikliklerinin sebeplerine dair bilgi veren tek belge Boğazkale arşivinde bulunan II.Muwatalli'ye ait olan belgedir. Mısır ile savaş arifesinde olan II.Muwatalli'nin tanrıları ve atalarını alıp Tarhuntašša kentine yerleştiğini bildiren belge, başkent değişikliğini açıklayan önemli ve tek belgedir. Bunun dışında başkent taşınmasına dair bilgi veren belge ele geçmemiştir,²¹⁹ ancak devam eden kazılarda bu konuyla ilgili önemli ipuçlarının çıkması imkânsızda değildir.

Asur koloni çağının Anadolu'da sona ermesinden sonra Anadolu'nun girdiği karanlık dönemde başka bir siyasi güç oluşuyordu. Ünal'ın ifadesiyle ne olduysa bu karanlık dönemde olmuştu. Hititler Anadolu'ya yerleşerek bölgeyi istila edip talan etmeye başlamışlar ve önemli kentleri ele geçirerek kendi gücünü kuracak merkez oluşturma çabasıyla devlet kurma gayelerini gerçekleştirmeye bu karanlığın içinde başlamıştı.²²⁰

4.1.Kuşşara'nın Başkentlik Dönemi

İlk kez Anadolu'da şehir devleti olarak Kuşşara'da görülen Hititler, bu kentte tarihte kendilerinden söz ettirecek askeri başarılarının temelini atacak planlı bir siyasi otoritenin kurucularıydı. Anadolu'nun en önemli devletini kuran Hititlerin ataları olan Kuşşara

²¹⁸ Süel, (2010), s.95.

²¹⁹ Süel, (2010), s.95.

²²⁰ Ünal, (2019), s.318.

krallarının icraatları hakkındaki belgeleri Kültepe ve Boğazkale’de gün yüzüne çıkarılan belgelerden öğrenmekteyiz.²²¹ Bu krallığa ait detaylı bilgilere ulaşamamak da bilinen kralların icraatlarından kurmuş oldukları düzeni tahmin edebiliyoruz. Hititlerin kendilerine ait çivi yazısıyla yazdıkları en eski tarihsel içerikli, belge olan Anitta metni, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın son aşamasında yaşayan, Erken Hitit Çağı krallarından kabul edilen Anitta’yı konu almaktadır. Ancak bu belgenin nüshalarının tümü Anitta’dan daha sonraki yıllarda yazılmış olan örnekleri günümüze ulaşmıştır.²²² Asur Koloni Çağının II.safhasında Anadolu’da varlığını gösteren Kuşşara Krallığı, Pithana tarafından Neşa’nın alınmasına kadar başkent yapılmıştı. Kuşşara öyle görünüyor ki Hititler için devletin Hattuşa’da kuruluşundan sonra da önemini kaybetmeyen, hanedanlığın atalarının evi olarak görülmeye devam etmişti. Ayrıca Hattuşa’nın kurucusu Hattuşili ölüm döşegindeyken Kuşşara’da halefi olarak Murşili’yi atadığını ilân ettiği vasiyetnamesini burada en yüksek askeri sınıfın önünde vermişti.²²³

Hitit devleti siyasî egemenliğini Anadolu’da bir bütün olarak sağlamadan önce, küçük bir şehir devletinden ibaretti. Bu şehir devletinin merkezi olarak ilk karşılaştığımız yer Kuşşara kentiydi. Kuşşara bu sebeple Hititlerin ilk başkenti olarak kabul ettiğimiz siyasi hayata geçişin ilk evresini oluşturan yerd. Hitit devleti kurulduktan sonra başa geçen kralların da tahta çıkarken soylarını Kuşşara’da hüküm sürmüş olan kralların hanedanlığa bağlamaları aradaki bağın benimsendiğini gösteren önemli bir detaydır.²²⁴ Ayrıca kentte Asur Ticaret Kolonileri Çağında tüccarlar tarafından kurulan vabartumlar vardı. Yani kent sadece siyasî değil ticarî olarak da önemli bir mekândı. Anlaşıyor ki burası Hititlerin ilk siyasî merkeziydi, tabi bunlar şuan elimizdeki bilgiler doğrultusunda kabul edilen görüşlerdir.

Kuşşara kentinin nerede olduğuna dair yorumları sıralamıştık, ancak yeri henüz tespit edilemediği için siyasî tarihi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Kentte başarılı icraatlar gerçekleştiren krallar, sadece bu kentte kalmamış Anadolu’nun önemli kentlerine karşı başarılı politikalar uygulamışlardı. Tabi biz bu bilgileri daha sonradan başkent seçtikleri Kaniş ve Boğazkale’de onlara ait birkaç belgeden ve koloni çağındaki vesikalardan öğrenmekteyiz. Hititler’in buraya tam olarak ne zaman geldiğini bilmese de

²²¹ Şahin, (2004), s.59–60.

²²² Yiğit, (2005), s.82.

²²³ Bryce,(2009), s.400.

²²⁴ Alp, (1963), s.367.

Asur Ticaret Koloni Çağının sonlarına doğru buraya yerleştiği tahmin edilir. Çünkü Asur Koloni Çağında burada bir önemli bir wabartum olduğu açık bir şekilde vurgulanmaktadır.

Belgeler sayesinde öğrenebildiğimiz kentin ilk kralı Pithana idi. Kuşşara kralı Pithana'nın Asur Ticaret Kolonileri Çağının sonlarına doğru Kuşşara'da güçlenip Orta Anadolu'nun önemli şehirlerini ele geçirecek güce ulaşmıştı. Anitta metninde geçen bu bilgilerin yanı sıra Pithana'nın zapt ettiği Harkimaş, Zalpuwa, Şalatiwar, Neşa, Hattuşa,²²⁵ Puruštatum'a karşı yaptıkları seferleri anlatırken, şehirlerin isimlerinin yer alması Anadolu'nun tarihi coğrafyasının şekillenmesinde yardımcı olmuştur.²²⁶ Anitta metninde kralın yaptığı ani saldırılardan kaçan Şalatiwar kralının Hulana Irmağı'nın etrafındaki bir bölgeye sığındığı anlaşılmaktadır.²²⁷ Ayrıca Anitta'dan kalan ve Hititçe olarak elimize geçen belge Hititlere ait en eski histografik belgedir. Metnin içerdiği bilgiler Hitit devletinin kurulmasından önceki döneme ışık tutması ve önemli bilgileri kaydedip günümüze kadar ulaşmasını sağlamaları ilk zamanlardan beri Hititlerde var olan tarih bilincini yansıtmaktadır.²²⁸ Kral Anitta'ya ait Yozgat'ın 45 km güneydoğusunda yer alan Alişar höyüğünde krala ait iki tablet bulunmuştur. Bulunan tabletlerin birinde Pithana'nın veliaht olarak tayin ettiği Anitta'ya ait kral mührü ele geçmiştir. Diğer tablette ise Anitta'ya ve onun oğlu olduğu düşünülen Beruwa'dan bahsedilmiştir. Tablette Anitta için "*büyük kral ve merdiven büyüğü*" olarak Beruwa'dan bahsedilmiştir. Bu bilgide anlaşılacağı üzere Anitta'nın ölümünün ardından veliaht olan oğlu Beruwa'nın geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kuşşara kentinin siyasî hayatına baktığımızda, Asur Ticaret Kolonileri Çağına son veren Kuşşara kralları, aynı zamanda Anadolu'da ilk siyasal birliğinde kurucuları olmuşlardı. Boğazkale kazılarında bulunan ve Kuşşara krallarına ait olan tablettten öğrenildiğine göre, Kuşşara kralları yukarıda adı geçen krallıkları üzerinde sağladığı üstünlükle Orta Anadolu'daki şehir devletlerini merkezi bir idari yapı altında toplamayı başarmışlardı.²²⁹ Kuşşara kentinde siyasî varlıklarını sürdüren krallara ait bilgi içeren en önemli belge kuşkusuz Boğazkale'de bulunan 8 tabletin içerdiği bilgilerdir. Bu tablette bulunan 79 satırlık bir belgenin A,B,C olarak üç kopyası bulunmuştur. Bu kopyalardan A kopyası M.Ö.16.yüzyıla tarihlenmiş olup dili Eski Hititçe özelliklerini taşıdığı görülmektedir. B ve C kopyaları ise M.Ö.13.yüzyıla tarihlendirilmiştir. Metinde Kuşşara'da krallığın

²²⁵ Şahin, (2004), s.59–60.

²²⁶ Arslan, (2010), s.49.

²²⁷ Ünal, A. (1997), "Eski Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt Ve Anımsamalar", *Archivum Anatolicum- Anadolu Arşivleri* 3, s.351.

²²⁸ Arslan, (2010), s.49.

²²⁹ Bülbül, (2010), s.5.

yöneticileri Pithana ve Anitta'nın Orta Anadolu'daki politikalarını kronolojik sırayla anlatmaktadır. Kralların buradaki siyasî dönemleri, askeri başarıları, Hitit krallığının kurulmasına öncülük eden gelişmeleri içermesi bakımından çok önemli yere sahiptir.²³⁰

Kuşşara kralı Anitta babasının ve kendisinin yaptığı icraatları şöyle anlatmaktadır. “Kuşşara kralı kentten büyük bir kudretle indi, Neša'yı bir gecede gücü sayesinde aldı. Neša kralına saldırdı ama Neša halkına kötülük etmedi. Onları analar ve babalar yaptı. Babam Pithana'dan sonra ise, ben aynı yıl içinde bir isyanı bastırdım, hangi ülke ayaklandı ise onu tanrı Šiu yardımıyla yendim (CTH1)”. Anitta burada kendisiyle birlikte babasının icraatları hakkında bilgiler verdiği için metnin sonraki Hitit krallarına örnek olacağı düşünülmüştür.²³¹ Kral Anitta'nın uyguladığı başarılı politikalar sonucunda Kaneš Ib dönemi boyunca Orta Anadolu'da bazı şehir devletlerini ele geçirerek bir krallık altında toplamıştı. Bu başarısı onu ilk yerel kral yapmıştı. Babasıyla ileride göreceğimiz Kaniş kentini ele geçirip başkent yapmışlar, Karadeniz'den başlayarak Kızılırmak'ın güneyindeki alana kadar hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdi.²³²

Yaklaşık 4 bin yıl öncesinde Hititlerin ilk başkenti olarak belgelerde tespit edilen Kuşşara, aynı zamanda ilk kez siyasî, askeri, idari alanda Hititlerin tarihe çıkışının merkeziydi. Neresi olduğuna dair tespitler, yapılan yorumlardan öte gitmeyen kentin siyasî tarihi de sadece birkaç Hitit merkezinde çıkan bilgilerden ibarettir. Kuşşara krallarının donanımlı askeri güce sahip olmaları sonucunda uyguladıkları fetih politikasıyla Kaniş başta olmak üzere önemli kentleri ele geçirmişler, böylece Anadolu'da siyasî birliğin temellerini ilk kez onlar atmışlardır.

4.2.Kaniş'in Başkentlik Dönemi

Asurluların Anadolu'da kurdukları ticaret kolonileri sonucu, Asur'a giden kervanların yerli kralların bölgesinden geçmesi sonucunda bu bölgelerin değer kazanması Anadolu'da toprak kavgasına yol açmıştı. Anadolu'nun o zaman ki küçük beyliklerden oluşan ve güçlü bir hâkimiyete sahip olmayan siyasi yapısı beyliklerin başlarında bulunan bey ya da kralları toprak kavgalarına itmişti. Şehir beyleri topraklardan geçen kervanların vergileri ve bunun sonucunda elde edecekleri ticari kazançlar onların menfaatlerine daha uygun olacaktı. Yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgular bu dönemde şiddetli bir

²³⁰ Topçuoğlu, (2010), s.26.

²³¹ Alparslan, (2010), s.51.

²³² den Hout, (2010), s.22.

çatışmanın olduğunu göstermektedir. Asur koloni döneminin ilk evresine çağdaş olan II.yapı katındaki çalışmalar sonucu ortaya çıkan tahribatlar bu tabakanın şiddetli bir yangın sonucu yok olduğu ortaya çıkmıştır. Yaklaşık M.Ö.19. yüzyıla denk gelen bu dönem, Anadolu'ya göçlerin yoğunlaştığı zamanla aynı dönemdedir. Koloni devrinin ikinci evresinde devam eden yerli krallar arasındaki çatışmalar, Anadolu'da ki bazı şehirlerin yok olmasına bazılarının ise el değiştirmesine sebep olmuştu. Buna örnek Kuşşara kentinden gelen hanedanın yayılmacı hareketleri Anadolu'nun siyasî tarihinde değişikliklere yol açmıştı. Bu dönemde Orta Anadolu'nun, Hitit devleti kontrolü altında birleştiren kapsamlı bir siyasî düzen Kuşşara'da hanedan tarafından kurulmuştu.²³³ Hitit devletinin temellerini atan Kuşşara kralları kazandıkları zaferler sonucu diğer şehir devletlerine saldırmış ve ilerde kurulacak olan büyük Hitit imparatorluğuna zemin hazırlamıştı.

Koloni devrinin ikinci evresinde meydana gelen kargaşa sonucunda Anadolu'daki siyasî düzenin zayıflamasından fırsat bilenler uyguladıkları politikalar ile kendi menfaatlerine uygun ortam yarattıkları gibi, yanlış politikalar sonucu başka devletlerin hâkimiyetine girenler de olmuştu. Güçlü bir siyasî birlik kurmak için en güzel politikayı Kuşşara şehrinin kralları uygulamıştı. Kuşşara kralı Pithana ve oğlu Anitta'nın siyasî güçleri sayesinde Anadolu'da birçok kenti ele geçirmiş ve hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdi. Harkimaş, Zalpuwa, Şalatiwar, Hattuşa gibi birçok şehri ele geçiren Pithana ardından Kaniş'i ele geçirmesiyle kenti devletin merkezi yapmıştı. Pithana'nın ölümünden sonra yerine geçen Anitta Kaniş'e gelerek buradaki krallığın sahibi olmuş ve "*rubaum rabium*" "*büyük kral*"²³⁴ unvanını almıştı. Böylece Karum Ib dönemi boyunca Kültepe höyüğü üzerine kurulan Neşa şehrinde Kuşşara kralları hüküm sürmüştü.²³⁵

Yaklaşık 250 yıl süren koloni döneminde Kuşşara krallarından önce, Kaniş'in siyasî tarihinde bildiğimiz ilk kral İnar'dı ve sonrasında onun soyundan gelenler Kaniş'i yönetmişlerdi. Ancak koloni döneminin sonuna doğru burada İnar soyundan gelen hanedanlığın yerine başka soydan kralların başa geçtiği dönem başlamıştı. Bu krallar Hititlerin öncüsü Kuşşara krallarıydı, böylece burada yeni bir siyasî dönem başlamıştı. Kuşşara kralı Pithana'nın oğlu Anitta'nın düzenlediği baskın sonucu kentin ele geçmesiyle, kent artık daha geniş alanlara hükmeden bir krallığın merkezi haline gelmişti. Kuşşara kralları gerçekten bu kente çok önem vermişlerdi. Metinlerden öğrenildiğine göre, Anitta'nın burada gerçekleştirdikleri imar faaliyetleri, yaptırdığı tanrı heykelleri, tapınaklar

²³³ Topçuoğlu, (2010), s.24.

²³⁴ Şahin, (2004), s.60.

²³⁵ Akurgal,(1998), s.39.

inşa etmesi ve özellikle halkına kötülük etmemesi, halkı da dâhil kente karşı beslediği iyi niyetin göstergesidir.²³⁶

Kuşşara kralı Pithana'nın oğlu Anitta der ki: Göğün Fırtına Tanrısı onu tutuyordu. Göğün Fırtına Tanrısı'nın onu tuttuğu (kadar), Neşa kralı Kuşşara kralına (bir o kadar) [düşmandı]. Kuşşara kralı çok sayıda (askerlerle birlikte) kentten dışarı çıktı ve bir gece baskısıyla Neşa'yı zaptetti. Neşa kralını tutsak etti ama Neşalılara kötülük yapmadı. Onlara anne baba gibi davrandı. Babam Pithana'nın (ölümünden) sonra aynı yıl (çıkan) ayaklanmayı bastırdım. Güneşin altında ayaklanan her ülkeyi yendim. [Sonra da] Ulama kentine [savaşa gittim?]....Arkasından Hatti kralı [savaşıma üzere bana karşı] ge[ldi]. Onunla [...] teşma kentinde savaştım ve (onu esir alarak) Neşa'ya gönderdim. Gündüz gözünde Harkiuna kentini aldım. [Ulla[ma'yı (ise) geceleyin aldım. [Waşhaniya] kentini gündüz gözünde aldım. Onları Neşa'nın Fırtına Tanrısı'na adadım ve onlar Neşa Fırtına Tanrısı'nın malı oldular. Benden sonra kim kral olursa, her kim Neşa'nın [düşmanları Ullama, Waşhaniya] ve Harkiuna kentlerini iskan ederse, o Neşa [Fırtına Tanrısı'nın] düşmanı olsun! O (aynı zamanda) tüm ülkenin de [düşmanı] olsun!²³⁷

Babamın [ölümünden] sonra [aynı yıl] denizin Zalpa'sına gittim. Denizin Zalpa'sını [sınır yaptım?]. Bu [sözleri] kapımdaki tablete [yazdırdım]. Bundan böyle [hiç kimsebu tableti] tah[rip etmesin!] Kim tahrip ederse, Fırtına [Tanrısı'nın] düşmanı olsun! Eskiden Zalpa kralı Uhna Şiuşummi Tnarısı'nın [heykelini] Neşa'dan alıp Zalpa'ya götürmüştü. Ben büyük kral Anitta Şiuşimmi (heykelini) Neşa'ya geri taşıdım. Zalpa kralı Huzziya'yı (da) canlı olarak Neşa'ya getirdim.²³⁸

Anitta metnindeki bu bilgiler doğrultusunda, kenti ele geçirirken, diğer kentlere yaptığı gibi yakıp yıkmak yerine hem Neşa'ya hem de halkına zarar vermemesi onlara ana baba gibi davranması akıllarda merak uyandıran önemli bir detaydı. Buna sebep olabilecek durum hakkındaki görüşlerin en yakını Kuşşara ile Neşalılar arasında etnik bir bağ olduğu düşüncesi en tahmin edilebilir olanıydı. Fakat aradaki bu bağın neden kaynaklandığı bilinmemektedir. Diğer bir görüş ise Neşa'nın, Zalpa kralı Uhna tarafından tahribata uğraması ve Neşa kentinin tanrısı Şiuşummi'yi ülkesine götürmesinin ardından Neşa halkında yarattığı kızgınlık halkın Zalpa kralından kurtulma arzusuyla Kuşşara kralının saldırısına karşı durmadıkları yönünde görüşler vardır. Çünkü kral Anitta şehri ele geçirinca Zalpa'nın buradaki hâkimiyeti sona ermiş olacaktı, Neşalılar ise etnik bağ olsun ya da olmasın bu duruma itiraz etmemişlerdi. Ve kral Anitta'nın Neşa halkının tanrısını tekrar Neşa'ya getirmesi ve tanrımız diyerek onu benimsemesi Neşa halkının gönlünü kazanmasına sebep olduğu kabul edilen gerekçedir.²³⁹

²³⁶ Himmetoğlu, M. F. (2018), "Kaniş'ten Mazaka'ya Antik Çağ'da Kayseri Siyasî Tarihi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.13, s.363.

²³⁷ Ünal, (2018), s. 267.

²³⁸ Ünal, (2018), s.268.

²³⁹ Topçuoğlu, (2010), s.27.

Anitta Neša'yı ele geçirdikten sonra kent içinde düzenlemelere başlamıştı. Bu durum sanki Hitit krallarının başkent değişikliğinde yapmış olduğu kentteki düzenlemelere benziyordu. Belki de Hitit kralları bu yönlerini de ataları Kuşşara krallarından almışlardı. Anitta kentte çeşitli tanrılar adına tapınaklar yaptırmış ve şehri bir surla çevirmişti. Anitta'nın dikkate değer ve ilk örneği görülen bir icraatı da yaban domuzu leopar, aslan, dağ keçisi geyik gibi 120 yabanî hayvandan oluşan bir hayvanat bahçesi kurmuş olmasıdır. Bu bildiğimize göre şüana kadar tarihte en eski hayvanat bahçesidir.²⁴⁰ Anitta kentte yapmış olduğu metninde imar faaliyetlerinden Anitta metninde bahsetmektedir. Metinde açıkça inşa ettirmiş olduğu yapılardan haberdar olmamızı sağlamıştır;

ve Neša'da şehir duvarını inşa ettim. Ve şehir duvarının arkasına göğün fırtına tanrısının evini ve Şiuşummi'nin tapınağını inşa ettim. Onları savaştan elde ettiğim ganimetlerle süsledim. Aynı gün iki aslan, yetmiş yaban domuzu, yüz yirmi ayrıca leoparlar, büyük ve küçükbaş, yabanî koyun, Neša'ya tanrılarima getirdim.²⁴¹

Bu metin Hititlerin kültürel hayatında din ve tanrı anlayışının çok önemli olduğunu devlet kurulmadan öncede daha şehir beyliği halindeyken bile tanrılara karşı olan saygılarını, tanrıların onların hayatında her dönem var olduğunu ispat etmektedir.

Bu yapılardan başka hem metinlerden bildiğimiz hem de Kültepe'deki kazılarda üzeri yazılı bulunan hançerin tercümesinin yapılması sonucu, bu hançerin Kuşşara kralı Anitta'ya ait olduğu anlaşılmıştı. Hançerin üzerindeki yazı ve tercümesi, "É.GAL A-ni-ta-ru-ba-im" "Kral Anitta'nın Sarayı" olarak yapılmasıyla buranın bir saray kalıntısı olduğu ve bu sarayında Anitta'nın Sarayı olabileceği tahmin edilmişti. Sapı kavisli gövde ucuna doğru sivrilen hançerin üzerinde çivi yazısının üzerinde kabartma olarak işlenmiş hilâl motifi vardır. Bu arkeolojik malzemenin Anitta'nın sonradan başkent yaptığı Kaniş şehrinde bulunması, gerçekten de burada onun krallık yıllarının varlığına ait deliller sunmaktadır.²⁴² Sargon'un hikâyesine benzetilen Anitta metninde olaylar ve şahsiyetler gerçektir. Anitta'nın yapmış olduğu seferler, gerçek bir tarihsel kişiliğe sahip oluşu gerçek bir olaydır. Onun Anadolu'daki bu yükselişi diğer krallara da ilham olmuştur.²⁴³

Pithana'nın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Anitta zamanında Kaniş kenti siyasi ve askeri alanda büyük bir güce sahip hale gelmiştir. Asurlular zamanında Anadolu'nun ticaret merkezi olan şehir Kuşşaralı kralların sayesinde siyasî ve dini alanda önemli bir

²⁴⁰ Günbattı, (2012), s.28.

²⁴¹ Akurgal, (1998), s.37.

²⁴² Ateş, (2014), s.7.

²⁴³ Torri, G.(2009), "Sargon, Anitta and the Hittite Kings against Puruṣhanda", *Altorientalische Forschungen, researchgate.net*, 36 (1), s.115.

kent olmuştur. Yayılmacı politikasını sürdüren Anitta rakip olarak gördüğü şehirleri tek tek hâkimiyeti altına alıyordu. Kaniş'i krallığın merkezi yaptıktan sonra gözünü Hattuşa'ya dikmişti. İlginçtir ki kral buraya karşı farklı bir kin beslediği metinlerde yansımaktadır. Yaptığı faaliyetleri anlatan metinde en büyük rakibi olarak gördüğü Hattuşa'ya bir gece baskısıyla ele geçirip, şehri yakıp yıktığını anlatmaktadır. Kral buraya verdiği zararlarla kalmamış bir de burayı lânetlemiştir.²⁴⁴

Anitta zamanında Kaniş Ib döneminde, Anadolu'da ki kent devletlerine karşı uyguladığı askeri gücü sayesinde devletin sınırları hem fizikî hem de siyasi olarak genişlemeye başlamıştı. Sınırların artması ve siyasi gücün yoğunlaşmasıyla kral unvanlarında da değişiklikler meydana gelmişti. Kültepe'de bulunan tablette "kral Pithana ve merdiven büyüğü Anitta" ifadesi yer alırken, Anitta'nın geniş bölgelerde hâkimiyet sağlamasıyla Alishar'da ele geçen tablette "büyük kral (rubā'um rābi'um)" ifadesinden de anlaşılacağı üzere büyük kral unvanını alarak yeni bir düzen kurma yolunda olduğunu gösterir.²⁴⁵

Pithana ve Anitta'nın sahip oldukları askeri güç ve siyasî birlik kurma bilinci sayesinde ele geçirdikleri kent devletlerinde kurdukları siyasi düzenle, Anadolu topraklarında Kuşşara krallarından önce kimsenin yapmadığını yapmışlar, Anadolu'da kapsamlı bir siyasi yapının ilk örneğini atmışlardı. Bu krallardan sonra, krallığın başına ne geldiğini bilmemekteyiz, ancak Anitta'dan sonra merdiven büyüğü olarak atadığı oğlu Beruwa'nın geçmesi gerekmektedir. Ancak yazılı kaynaklarda ve arkeolojik verilerde Beruwa'ya ait herhangi bilgi rastlanılmamıştır. Belgelerde ise Zuzu adlı kişinin Kaniş'in son kralı olduğu geçer. Ve onun zamanında sakiler başı görevinde olan kişinin zamanında Kuşşara'da yeni bir hanedan kurduğu, Kaniş Krallığının sona erdiği tahmin edilmektedir.²⁴⁶ Ancak Zuzu'nun Anitta'nın soyundan mı olduğu yoksa başka bir soydan mı geldiği bilinmemektedir. Eğer bu bilgiler doğruysa, anlaşılıyor ki Anadolu'nun siyasî yapısında bazı hareketlenmeler artmıştı. Kuşşara'da yeni bir hanedanın kurulması kentin hala önemini koruduğunu göstermektedir.

Anadolu'nun ticarî ve siyasî alanında çok önemli bir merkez konumuna gelen Kaniş kenti, Kuşşara krallarından sonra özellikle Hattuşa'nın merkez olmasından sonra ne yazık ki önemini kaybettiği düşünülmektedir. Bu dönemden sonra belgelerde çok sık geçmeyen kentte Hitit hâkimiyetinde ticaret devam etmiştir. Ayrıca Hitit kralları Kayseri-Çukurova

²⁴⁴ Himmetoğlu, (2018), s.364.

²⁴⁵ Reyhan, E. (2017), *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim: Direktif, Yemin, Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat, Ankara, s.29.

²⁴⁶ Şahin, (2004), s.60.

kervan yollarının aktif olduğu bölgede hala görebileceğimiz kabartmalar yaptırmışlardır. Develi Franktin ve İmamkulu kabartmaları bunlara örnektir. Kaniş'te yapılan kazılarda ortaya çıkan eserlerde gösteriyor ki, eski Hitit ve Hitit imparatorluk çağı kültür ve medeniyetinin temellerinde Asurlu tüccarların aracılığıyla oluşan Anadolu-Mezopotamya ilişkilerinin etkisiyle meydana gelen ve Anadolu etkisinin ağır bastığı bir sanat üslûbu oluşmasında Kaniş merkezli Asurlu tüccarların aracılığıyla kurulan koloni döneminin etkisi vardır. Bu üslûbun kaynağı ise tabii ki Neşa/Kaniş kentidir.²⁴⁷ Çünkü Kaniş kenti koloni döneminde Mezopotamya-Anadolu arasında bağlantı noktasıydı ve Mezopotamya'dan gelip buraya yerleşen tüccarlar sayesinde oranın kültür izlerinin görüldüğü bir yerd. Daha sonra Hititlerin başkent olmasıyla, Hititler buranın kültürel yapısından etkilenmişlerdi. Nasıl ki yazı Asur'dan gelen tüccarlar vasıtasıyla burada kullanılmaya başlanılmış, yazılı belgeler bulunmuşsa, onların diğer kültürel izlerini de burada görmek mümkündür.

4.3.Hattuša'nın Başkentlik Dönemi

4.3.1.Hattuşili ve Hattuša

P[iyušti] Hattuša'yı [iyice tahkim etti]. (Onun için şimdilik) onu bir tarafa bıraktım. Ancak sonradan açlık baş gösterince, Şiuşummi onu Taht Tanrısı'na (Halmašuit) (yani bana) verdi. Onu geceleyin zorlu bir savaşla ele geçirdim. Yerine üzerlik otu ekim. Benden sonra kim kral olur Hattuša'yı iskan ederse, Göğün Fırtına Tanrısı onu çarpsın! ²⁴⁸

Hattuša kralını yenip, kenti yakıp yıkan Kuşşaralı kralının tabletinde yazılı olan bu lânet metni eski Hitit dilinde yazılı olarak uzun bir tapınak yazısı içinde parça olarak ele geçmiştir. ²⁴⁹ Peki, kral neden buranın iskân edilmesini önlemek istemiş ve lânetleyecek kadar öfkelenmişti. Hattuša kenti Neşa gibi Anadolu'nun önemli kentlerinden biriydi. Asur zamanında da bildiğimiz Hattuša kentinde Akad krallarının Anadolu'da yaptıkları seferler sonucunda burada askeri bir güç bulunuyordu. Bazı görüşlere göre ta o zamanlarda başlayan siyasî yapılanma bazı kentlere endişe veriyordu. Bunlardan biri de Anadolu'da birçok kent devletinin üzerine yaptığı baskınlarla bu kentleri kendi çatısı altında toplayan Anitta'ydı. Kral o dönemlerde Kaniş/ Neşa kentinde hâkimiyet sürerken, Hattuša şehrinin

²⁴⁷ Himmetoğlu, (2018), s.364.

²⁴⁸ Ünal, (2018), s.268.

²⁴⁹ Cream, C.W. (2008), *Tanrıların Vatanı Anadolu*, (çev. Erendor, E.N), Remzi Kitabevi, İstanbul, s.85.

askeri ve siyasî gücünü artırarak Neša kentini tehdit etmesi ve stratejik olarak iyi bir noktada bulunması iki kent arasında ekonomik çatışmaları da doğurmuştu.²⁵⁰

Yukarıda kral Anitta'ya ait olan söz, onun soyuna bıraktığı vasiyetname özelliğindedir. Fakat bu sözü çiğneyen Hitit kralı I.Hattuşili bu kenti başkent yapmış ve yüz yıllar boyunca Hitit hâkimiyetinin merkezi haline getirmişti. Hitit kralının bu lâneti önemsemeyip kenti yerleşim haline getirmesi aslında şaşılacak bir konuydu. Eskiçağ insanlarında çok yaygın bir inanç vardı. Uğursuzluk, lânet, beddua, fırtına, afet... Bunların sebeplerini açıklayamadıkları için onlar için korku yaratan durumları. Başlarına gelen kötü bir olayı binden fazla olan tanrıların öfkesi olarak gördükleri halde kral buna neden uymamıştı? G. Steiner, Hattuşili'nin kral ailesindeki hırslı üyelerden biri olduğunu savunarak, kraliyet içindeki bazı sebeplerden dolayı Hattuşili'nin burada tahta çıkması istenilmediği düşünülerek kendine ait krallık kurmak için Hattuşa'ya taşındığı görüşünü savunmuştur.²⁵¹

Kesin delillerle konuşamadığımız bu dönem hakkında atılan görüşler çok fazladır. Belki de, Hattuşa kentinin doğal bir savunma mekanizmasına sahip olması, yüksek bir yerde olması, etrafında bir surla çevrilmesi, Anadolu'daki önemli ticaret yollarına yakınlığı, koloni döneminde ticaret kenti olması gibi birçok açıdan burayı tercih etmiş olabilir. Kuşşara kralı Pithana ve oğlu Anitta zamanında yükselmeye başlayan siyasî gücün korunabilmesi için ve gücü devam ettirmek için bulunduğu coğrafyanın güvenli olması gerekti. Belki de Kuşşara kenti güvenlik açısından zayıf bir bölgede bulunuyordu, bu nedenle başkenti Kaniş'e taşımışlardı. Ardından lânete rağmen Hattuşa kenti yeniden iskân edilmesi, Kaniş ve Kuşşara'da bir şeylerin ters gittiğini göstermekteydi. Bu ekonomik, askeri, dini, savunma, doğal afetler vs sebepler olabilir. Ancak kesin olarak şu sebeple taşındılar diyebileceğimiz bilgi söz konusu değildir. Bir de şöyle bir ihtimal var, Anitta ile Hattuşili arasında tahmine göre 5–6 kral olabilir, bu sebeple belki de kralın bu lanetten hiç haberi yoktu. Çünkü Anitta metni Kültepe'de bulunmuştu. Anitta zamanında başkent Kaniş/ Kültepe kentine taşınmıştı. Daha sonraki bilgilere öğreniyoruz ki başkent tekrar Kuşşara'ya olmuştu. Hattuşili'de merkezi buradan Hattuşa'ya taşınmıştı. Anitta'dan sonra Kaniş kentinin öneminin azalması ve burada krallığın sonlarına doğru karmaşaların yaşanması, kralın böyle bir lânet metnine rastlamamış olabileceğini düşündürmektedir. Dediğimiz gibi birçok görüş öne sürebiliriz ancak bunun nedenini kesin bir dille

²⁵⁰ Yiğit, T. (1994), "I.Hattuşili ve Dönemi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, Doktora Tezi, s.53.

²⁵¹ Yiğit, (1994), s.54.

açıklamaya sahip değiliz. Ancak son zamanlarda Hattuša'da Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir'deki kazılardan çıkan buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla Hattuşili kenti başkent yapmadan önce orada zaten hayatını devam ettiren halkın var olduğunu, kentte yerleşimin devam ettiğine dair izlere rastlanıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde Hattuş olan kentin adının Hattuša olarak kullanılması kentin terk edilmediğini kanıtlamaktadır. Buna göre aslında Anitta'nın lanetinin bu kadar abartılmaması gerektiği düşünülmemektedir. Kazılardan çıkan sonuçlara göre kentin iskânının sekteye uğradığı ve lanetten dolayı yerleşilmeyen bir yer olmadığı anlaşılmıştır.²⁵²

1957'de Boğazkale'deki Büyükkale'nin K yapısında iki dilli metin bulunmuştu. Bu metinde Hattuša'da devletin kuruluşuna dair önemli bilgiler içermekteydi. Belgeye göre eski Hitit krallığının kurucusu I.Hattuşili idi. Aslı Akkadca olan metnin Hititçe versiyonu da vardı. Akkadca kısmında devletin kuruluşuna dair şu bilgiler yer almaktaydı "Büyük Kral Tabarna, Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu, Hattuša'da kraldı", Hititçe kısmında ise; "Büyük Kral Hattuša Kralı, Kuşşaralı adam, Tabarna Hattuşili, Hattuša ülkesinde kraldı".²⁵³ Bilgileri bize buradaki ilk kralın Hattuşili olduğunu kanıtlayan en güzel örnektir. Tabi bu belgelerden anladığımız kadarıyla Hattuşili'nin tahta çıkış olayları biraz daha farklıydı. Bu annallerde Tawananna'nın kardeşinin oğlu olarak göstermiş, krallık ona büyük babasından kalmış ve ondan da varislerine geçecek bir silsilenin devam ettiğini bildiriyordu. Telepinu fermanında Hattuşili'nin Labarna unvanıyla eski güzel günlerin temsilcisi ve Anadolu birçok merkezin temsilcisi olarak bahsedilmiştir.²⁵⁴

Anadolu'da dönemin en büyük devletini hatta krallığını kurmayı başaran Hitit devleti, bu kadar güçlü olmasını siyasi politikalarını sürdürmek için seçtikleri merkezlere, bu merkezlerde izlediği stratejiye borçludur. İnsanoğlu yaşadığı alanın her özelliğine dikkat edip, seçimini ona bu özelliklere göre yapıyorsa, devletler için başkentlerin seçimi de, milleti yöneten bir devletin en önemli yapı taşıydı. Bir devleti yok etmek için önce başkente ele geçirilmesi yeterlidir. Çünkü başkent devletin siyasi, idari, ekonomik hatta dini merkezidir, başkent devletin dış dünyaya açılan kapısı, yönetim merkezidir. Başkent ne kadar savunmalı ne kadar korunaklı ve zenginse o kadar devlet sağlamdır. Başkent düşman eline geçtiği zaman ülkenin yönetim organları başta olmak üzere tüm faaliyetleri sona erer. Hattuša kentinde Hitit devletine yıllardır başkentlik yapmasının sebepleri

²⁵² Schachner, (2019), s.58.

²⁵³ Akurgal, (1998), s.55.

²⁵⁴ Beal, R. (2003), "The Predecessors Of Hattuşili I", *Hitite Studies In Honor Of Harry A. Hoffner Jr. On The Occasion Of His 65th Birthday*, (ed. Beal, R.-Beckman, G.- McMahan, G.), Indiana, s.14.

saydığımız özelliklere sahip olmasındandır. Neredeyse 400 yıl devlete başkentlik yapmış olan Hattuša kentinin keşfiyle Hitit tarihinin kaynaklarına ışık tutulmuştur.

Bu zamana kadar elimize geçen belgelerde icraatlarını bildiğimiz ya da bilmediğimiz birçok Hitit kral isimlerine rastlanılmıştır. Yazılı belgelerden Hitit tarihindeki rolü, gerek başkenti Hattuša'ya taşıyıp büyük bir imparatorluğun kurulmasını sağlaması gerekse izlediği politikalarla Hitit tarihindeki rolünü gözlemleyebildiğimiz ve dört yüz yıldan daha uzun süre Hitit krallığı yıkılışına kadar devam edecek olan krallar silsilesinin, net bir şekilde tanıyabildiğimiz ilk kralı I.Hattuşili'dir. Bazı belgelerde Hattuşili'den önceye giden bir kral silsilesi olduğu ortaya çıksa da M.Ö. II. bin yılda yapmış olduğu faaliyetler Anadolu tarihine adını yazdırması ile Hattuşili zamanında olmuştur. Hitit tarihi asıl onun zamanında tanındığı için Hitit krallığının asıl kuruluş dönemi Hattuşili ile başlamıştır. Kralın oluşturduğu siyasal ve kültürel alandaki yeniliklerin ilk izleri görülmüş, sürekli gelişim gösteren bir dönem ortaya çıkmıştır. Kralın yaratmış olduğu bu yöntem kendinden sonrada diğer krallar tarafından Hitit tarihi boyunca devam etmiştir.²⁵⁵

Hattuša'nın siyasî dönemi boyunca devletin sonlarına kadar başkent özelliğini koruması, kralların ikametgâh merkezinden başka, Hitit devletinin her işleyiş organlarındaki özelliklerini yansıtması ve yeri değiştirilmeyen özellikte olması, kentin farklı yapılara sahip olduğu bir mekân haline getirmişti. Saray yapıları, tapınak mahalleleri, surlar, ata kültleri kendilerine has yapı formlarını yansıtır. Yazılıkaya, Büyükkale gibi yerleşimlerde bulunan önemli mimarî eserler kentin siyasi, dini, kültürel açıdan önemli özelliklere sahip olması başkent olma unsurlarını gösterir.²⁵⁶ Kentin sahip olduğu avantajlar Hattuşili'nin burayı başkent seçmesindeki en önemli sebepti. Etrafının dağ sırasıyla çevrilmesiyle Orta Anadolu'nun ovalarından gelecek tehlikelere karşı korunabilen bir coğrafyadaydı. I.Hattuşili'nin Hattuša'da yaptığı faaliyetler ile kenti genişletirken burayı imparatorluk merkezinden ziyade Anadolu'nun içinde bulunduğu çatışmalardan daha güvenilir bir bölge olarak kurmayı amaçlamıştı. Kentin ulaşılması zor doğal yapıya sahip olmasına karşın o dönemin şartlarına göre arazinin düzenlenmesi ve bölgeye uygun mimaride yeni unsurların gelişmesini sağlayarak kendine özel ve anıtsal özellikleriyle ihtişamlı bir kent havasına bürünmüştü.²⁵⁷

²⁵⁵ Yiğit, T. (2004), "Hitit Krallığı'nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası", *Archivum Anatolicum* 6/2, s.143.

²⁵⁶ Schachner, (2013), s.171.

²⁵⁷ Schachner, (2019), s.59.

Çalışmalarda hala gün yüzüne çıkmaya devam eden, sayıları on binleri geçen çivi yazılı tabletlerle birlikte, Anadolu'da bıraktıkları kültürel kalıntılar vasıtasıyla tanıdığımız Hitit devleti M.Ö. 2. bin yılda yüksek bir uygarlık meydana getirmişler, yerleştikleri bu topraklarda geniş çaplı siyasi birliğin ilk kurucuları olmuşlardı. M.Ö.17. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyılın sonlarına kadar devam eden askeri güçleri boyunca Anadolu'da kurulmuş kentlerin ve devletlerin siyasî ve kültürel değerlerinin yönünü değiştiren bir devlet olmuşlardı. Başkent Hattuša'nın stratejik özelliğini kullanarak geniş bir coğrafyaya yayılıp yüzyıllar boyu varlığını hissettirmiş, dönemin tüm Ön Asya'da en önemli ve ilgi çeken güçlerinden biri haline gelmişti. Kuruluşun ilk yıllarından itibaren çoğu devletçikleri, kentleri hâkimiyetine alıp imparatorluk düzeyine yükselmişti. O zamandan itibaren yıkılışına kadar ana hatları belirli ama zamanın ortaya çıkardığı bazı değişiklikler meydana gelsede yüz yıllar boyu siyasal ve kültürel gelişim seviyelerine sahip olmuşlardı.²⁵⁸

Başkent Hattuša'ya taşınması ve önemli bir devlet konumuna gelmesiyle idari sistem yeniden şekillenmişti. Genel olarak Hitit idarî sistemine bakıldığında karşımıza iki türlü bir sistem çıkmaktadır. İlki vassal statü ile krallığa bağlanan, idari yapılanması buna göre oluşturulan bölgeler. Diğerisi ise doğrudan merkeze bağlı olarak idare edilen bölgelerdi. İdari alan alanını yani Hattuša'yı içine alan, merkeze bağlı bölgeler Kızılırmak bölgesi ve yukarı alanlar, Hitit merkez bölgesinin doğu ve kuzeydoğusunu içeren *Yukarı Ülke-KUR^{URU} UGU^{TI}* dediğimiz bölgeyi ve Kızılırmak'ın Orta Anadolu'da çizdiği dönemecin güneyini içeren *Aşağı Ülke-KUR ŞAPLİTU* denilen bölgelerdi. Geniş bir alana sahip olan devlet bu idari bölgelerin yönetimi için prens ya da merkezden yani Hattuša'dan atanan üst düzey memurlar yollanmaktaydı. Geniş bir alana sahip olmanın doğurduğu yönetim merkezlerindeki sistemden anlaşılıyor ki Hititlerin düzenli bir idarî sisteme sahip olduğu ve bu sistemin başında duranların son derece iyi donanımlı, devlet işlerinde prestijli konumlarda bulunan kişilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.²⁵⁹ Artık devlet büyümeye başlayınca, kralların unvanları da değişmişti. Krallar, *Büyük Kral* anlamına gelen *LUGAL.GAL* unvanını kullanıyorlardı. Hitit devlet yönetiminde önemli bir konuma sahip büyük kraliçe olan *Tawanannalar* Hitit devletinde ilk kuruluş yıllarından itibaren son dönemlerine kadar yazılı belgelerde her zaman yer edinmişti. Krallığın devlet yönetiminden dinsel alanlara kadar çoğu faktörlerde etkin bir kurum olan Tawananna

²⁵⁸ Yiğit, T.(2004), "Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.35, s.220.

²⁵⁹ Yiğit, (2004), s.226–227.

belgelerden siyasal alanlarda da ağırlığını görmekteyiz.²⁶⁰ Tawananna unvanına sahip kraliçeler her türlü devlet işlerin sorumlu olup eşleriyle birlikte hareket ederlerdi. Kralın ölümünden sonra ise hak ve yetkilerini yeni bir kral zamanına kadar kullanırdı. Dini açıdan önemli görevlere sahip olan Tawanannalar tanrılara kurban sunup ayinlerde önemli görevlere sahip olurlardı.

Zaman içinde büyük sorunlara yol açan bu unvan özellikle Hattuşili zamanında devlet işlerinde sorun teşkil etmişti. Kaynaklarda Hattuşili'nin hangi şartlarda hangi vasıtalarla tahta çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hattuşili kral oluşunun haklılığını göstermek için kendini Tawananna ile akrabalık bağlarını sürekli dile getirmişti. Halası olarak bildiğimiz Tawanannanın yeğeni olarak *ŠAMUNUŠ Tawananna DUMU ŠEŠ-ŠU* olarak belgelerde geçmektedir. Ancak bu fermenda bahsedilen Tawananna halası olarak yıllıklarında bahsettiği tawananna değildir. Bu fermenda yasaklanan Tawananna'nın unvan mı ya da şahıs ismi mi olduğu konusunda fikir ayrılığı vardır. Ancak anlaşılıyor ki kralın yıllıklarında bahsettiği Tawanannalık Kurumu onun son dönemlerine kadar etkili bir kurum olmuştur. Bu fermenda anlaşıldığı üzere tawananna ile ilgili satırlar ve kralın dönemine ait diğer belgelerde tawanannanın yoğun bir şekilde geçmesi, bir ya da birbirini takip eden birden fazla kadının aynı mevkide bulunduğunu ve etkinliğini gösterir. Vasiyetname olarak bilinen bu belgede kral kızının ve kız kardeşinin ülkede ortaya çıkan iç karışıklıkların ve isyanların sebebi olarak göstermektedir. Kraliyet ailesindeki kadınların bu olaylara sebep olması onların krallığın siyasî hayatında da etkin bir güce sahip olduğunu göstermesi bu kadınların tawananna unvanını taşımış olma ihtimalini düşündürmektedir. Kral ile kan bağı olduğu düşünülen bu Tawanannaların isimlerinin dahi söylenilmesinin yasaklanması kralın onlara karşı duyduğu öfkenin boyutunu ortaya koymaktadır. Hattuşili krallığını meşru kılmak için bahsettiği tawananna halası, kendine karşı isyan eden kızı ve Hattuşa'da büyük karışıklıklara sebep olan kız kardeşi onun dönemin önemli tawanannalarıdır.²⁶¹

Hattuşili'nin yıllıklarında bahsettiği Tawananna ile fermenda bahsettiği Tawananna aynı kişi değildi. Krallığının son yıllarında yazdırdığı fermenda bahsettiği Tawananna Hattuşili'nin kızı olduğu düşünülmektedir. Çünkü halası olan Tawanannanın kralın son dönemlerinde aynı mevkide bulunması beklenmeyen bir durumdur, halası ölmüş olması yüksektir. Ve bu kişilerin aynı olamayacağını kesinleştiren asıl konu yıllıklarda bahsedilen

²⁶⁰ Yiğit, T. (2007), "Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 41, s.4.

²⁶¹ Yiğit, (2007), s.4.

kadının daha ılımlı, fermandakinin ise daha acımasız ve çıkarıcı bir kişiliği olduğu görülür. KBo III 27 nolu belge ile KBo III 24 nolu bozuk bir metinde okunabilen sözcüklerden anlaşıldığına göre *MUNUŠ Tawananna , ve baba” , kız, kızdan aldım... ”* ifadeleri böyle bir görüşü ileri sürmüştür. Bu kelimeler birleştiğinde Hattušili'nin vasiyetnamesinde bahsettiği kızının isyanının geçtiği satırlarda geçmesi bunu açıklamaktadır. Bundan dolayı KBo III 27 nolu metinde geçen Tawanannanın kralın kızı olduğu üzerinde durulmuştur. Vasiyetnamede kral kızının öncülük ettiği isyanın ülkeye yarattığı zarar sonucunda kızının mallarına el koyup ülkeden sürgün etmesi, daha da ileri giderek evlâtlıktan reddetmesi bu görüşü destekleyen en önemli ipucudur. Bu yaşanan olaylar muhtemelen kralı çok öfkelenirdiği için artık onun adını duymaya bile tahammül etmediği KBo III 27 nolu metinde sert tepkiler savurduğu Tawananna'dır.²⁶²

4.3.2.Hattuša'da Siyasî Dönem

Kuşşara'dan beri devam eden Hititler'in hâkimiyet düşüncesi sürekli gelişerek devam etmişti. Kuşşara'da yönetimde ortaya çıktıkları ilk dönemlerde kent devleti durumundayken merkezi devlet kurma düşüncesiyle siyasî hayatlarını yönlendirmişlerdi. Böylece şehir beyliğinden merkezi devlet sistemine geçiş Hattuša'da başlamıştı.

Hititlerin ilk kralları hakkında bilgi veren devletin kurulmasından 150 yıl sonra hükümdar olan Telepinuş'tu. Kendisinin tahtın varisi olmadığı halde yönetimi ele geçirmesinden dolayı tahta çıkma usulünde yaptığı değişikliklerin sebeplerini anlatmak için hazırlattığı bu fermanda tarihsel bir giriş yapıp önceki krallar hakkında bilgiler vermişti. Telepinu devletinin babaları dediği kurucuları olarak Labarna, I.Hattušili, I. Muršili'ye yer vermişti. Ancak Labarna adı krala ait bir unvan olarak kabul edildiği için tıpkı sezar, kayzer, çar gibide düşünülmektedir.²⁶³ Labarna adı gerçekten başka bir kralı mı ifade ediyordu yoksa Hattušili'nin unvanı mıydı hala tartışma konusudur. Kimileri Labarna'yı ayrı bir kral olarak kabul ederken kimileri de Labarna'nın Hattušili'nin unvanlarından biri olduğunu düşündükleri için aynı kişi olduğu kabul edilmektedir.²⁶⁴ I.Muršili'ye gelirse Hattušili'nin ardından tahta çıkması ve Hattušili'nin yarım bıraktığı işleri tamamlaması, Halep'i fethetmesi gibi büyük başarılarından dolayı kabul ettiği düşünülebilir. Ancak bu devleti

²⁶² Yiğit, (2007), s.5.

²⁶³ Cream, (2008), s.85.

²⁶⁴ Bu konu için bkz; Yiğit, (1994), s.41-44.

kuran kişi değil de gelişmesini sağlayan, toprakları genişleten, başarılı politikalar izleyen biri olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Hattuşili'nin vasiyetnamesine göre Kuşşara krallarından sonra Hitit tahtında Puşarumma sülâlesinden krallar geçtiği tespit edilmişti. Vasiyetnamedeki bilgilere göre Hattuşili'nin dedesi olarak Puşarumma (Tudhaliya) adında kralın olduğu ve onun Labarna ve Papadilmah adında iki oğlundan Labarna'yı veliaht seçmişti. Ancak kardeşlerin ayrı taraftarlara sahip olması, yönetimde söz hakkına sahip asiller meclisi olan Pankuş ve komutanlardan oluşan Dugudlar Meclisi Papadilmah'ı tutmasına rağmen tahtı Labarna'nın ele geçirdiği tahmin edilir. Çünkü kurban listeleri ve Telepinuş fermanında kral olarak Labarna gösteriliyordu.²⁶⁵ Şu detayı ayırmak gerekir buradaki Labarna ile Hattuşili'nin karıştırıldığı Labarna ayrıdır. Hattuşa'daki çivi yazılı belgelerin içerdiği devlet arşivinde resmi yazılı belgeleri olan ve Hitit devletinin kurucusu olarak kabul edilen ilk kralı Hatti dilinde hükümdar anlamına gelen Labarna unvanlarını taşıyan I.Hattuşili geçmektedir.²⁶⁶ Diğer metinlerde geçen Hattuşili'den önceki I.Labarna ve Tawananna'nın, Hattuşili'nin büyükbabasının çocuklarıydı. Hattuşili'nin Tawananna'nın erkek kardeşinin oğlu olduğu bilinmektedir. Ancak kralın vasiyetnamesinde I.Labarna'dan büyük babasının oğlu olarak tanıtması babası olmadığını düşündürür. Çünkü kralın babası için bu tabiri kullanmamış olması²⁶⁷ mantıklı bir yaklaşımdır.

Hattuşili'nin kral yıllıkları, Hitit devletinin ilk yıllarının tarihi açısından önemli bir dönemin icraatlarını kapsamaktadır. Anitta metni, nasıl ki devletin kuruluş aşamasını ve siyasi birlik yolunda sağladıkları ilk askeri başarılarını öğrenmemizi sağladı ise Hattuşili'nin vasiyetnamesi ve yıllıkları da siyasi açıdan önemli bilgiler öğrenmemizi sağlamıştır. Hattuşili'nin dönemi Hititlerin Anadolu'da siyasal birlik sağlama yönündeki faaliyetlerinin yoğunlaşp, aynı zamanda kültürel ve siyasal alanlarda devletin geliştiği, yönetim sisteminin, geleneklerin, devlet kurumlarının esaslarının oluşup şekillendiği bir zaman dilimini oluşturuyordu.

Telepinu fermanında kralın dönemiyle ilgili, küçük prenslikten Anadolu'nun doğu yarısına kadar uzanan önemli bölgeyi kendine katarak krallığı oluşturmaya başlamıştı. Hattuşili'nin bu başarıları gelecekte diğer krallara ilham oluşturmuştu.²⁶⁸ Hattuşili'nin askeri

²⁶⁵ Memiş, (2009), s.90–91.

²⁶⁶ Ünal, (2002), s.66.

²⁶⁷ Yiğit, (1994), s.43.

²⁶⁸ Bryce, T. (2003), *Letters Of The Great Kings Of The Ancient Near East: The Royal Correspondence Of The Late Bronze Age*, London, s.28.

icraatlarındaki başarılarıyla Hitit tarihinin hem kurucusu hem de önemli bir kralı olmuştu. Hattuşili yıllıklarında kendi ağzıyla Arzava memleketine sefer yaptığından bahsetmiş, bunun nedeni Arzava krallığına bağlı Suriye'deki bölgeleri ele geçirecek rahat bir ortam oluşturmaktı. Bu seferlerden başarılı dönmüş olmalıdır ki ülkesine dönerken büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar götürmüştür. Arzava memleketleri özellikle erken imparatorluk döneminden başlayarak batının büyük gücü olan Ahhiyava ile Hititler arasındaki çekişmenin merkezindeki önemli nokta olmuştu.²⁶⁹

Hitit devleti Kuşşara'da çıktıkları tarih sahnesinden beri ilk kez Hattuşili'nin döneminde Anadolu dışında icraatlarda bulunulduğunu görmekteyiz. Bu zamana kadar hiçbir kralın yapmadığı sefer haritası belirlenmişti. Seferin yönü bulunduğu konum itibarıyla kilit noktada bulunan Suriye bölgesiydi (bknz. ek. 5). Anadolu'da otoritesini sağladıktan sonra daha geniş alanlara yönelme arzusu kralı Suriye bölgesine sefere zorlamıştı. İlk hedef ise bölgenin en büyük gücüne sahip olan Halpa/Halep merkezli Yamhad Krallığı²⁷⁰ etkisiz hale getirerek burada daha iyi yayılma fırsatı bulmaktı. Dönemin paylaşılmayan toprakları olan Suriye'nin batısında Doğu Akdeniz ticaret yolları ve limanlarının yer alması, doğusunda Mezopotamya, güneyinde Suriye Çölünün bulunması konumunu stratejik olarak daha önemli kılarak istilâlara açık bir bölge haline gelmişti. Sadece Hattuşili değil, istilâcı bir kavim olarak kaynaklarda geçen Mutilerin ve Mısır'daki firavunların Suriye'ye yönelmesi kralın işini biraz zorlaştırmıştı. Hattuşili Kuzey Suriye'ye yöneldiğinde kendine karşı, Halep kralının başında bulunduğu Alalah (Tel Açana), Karkamış, Urşu, Haşşu (Tilmen Höyük), Ugarit, Emar (Tel Meskene), Ebla (Tel Mardik), Tunip krallarının oluşturduğu Yamhad konfederasyonu oluşmuştu.²⁷¹ Kralın buraları ele geçirmesiyle Akdeniz'de ve Kuzey Suriye'de ticaret ağına katılmış olacaktı.²⁷² Kralın Suriye'ye yapmış olduğu seferler Hattuşa'da bulunan arşivlerdeki kil tablet üzerine yazılmış çivi yazılarıyla kaydedilen vesikalarda tutulmuştur.²⁷³

Hattuşili'nin ekonomik alandaki gelişimler için ticaret merkezi olan Kuzey Suriye'yi seçmişti. Bu coğrafyanın ekonomisinden yararlanmak için bölgede askeri ve siyasi üstünlüğünü sağlaması gerekti. Hattuşili döneminde yeni bir başkentle büyük bir adım atan devlet olma yoluna giren Hititler kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra, Anadolu'daki

²⁶⁹ Peker, H.(2013), "Hitit Devleti'nin Uluslararası ilişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi", *researchgate.net*, s.65–66.

²⁷⁰ Gavaz, Ö.S. (2007), "Hitit İmparatorluğunun Suriye Ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası, *İCANAS 38 Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, s.2821.

²⁷¹ Peker, (2013), s.65–66.

²⁷² Memiş, (2009), s.92.

²⁷³ Bryce, (2003), s.30.

yaşanan kargaşaları bastırıp buradaki küçük kent devletleri üstünde siyasi ve askeri başarıyı sağlayınca yönünü dışarıya çevirmişti.²⁷⁴ Hattuşili'nin buradaki amacı önce en güçlüyü etkisiz hale getirerek oluşabilecek tehlikeleri ortadan kaldırmak ve böylece diğer krallıklar üzerinde daha rahat askeri gücünü uygulamak olmalıydı. Ardından ise Anadolu'da sağladığı siyasî ve askeri üstünlüğünü burada kurmaktı. Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen Asurlular ve onlardan önce Akadlıların farklı bir coğrafyaya gidip oradaki amaçları ticarî olmuştu. Ama Hititlerin amacı oralara askeri gücünü ispat ederek hâkimiyet kurmaktı. Bu düşünce bile Hititlerdeki hâkimiyet anlayışını ve büyük bir siyasi politika içinde olduklarını göstermektedir.

Hattuşili ele geçirdiği bölgelerde, hâkimiyetini sağlamlaştırmak için yeni idarî düzenlemeler yoluna gitmişti. Hititlerden önce Eski Anadolu'da var olan özerk bölgelere yakın akraba ve eş dostlarını sınır boylarında arazileri dağıtarak yerleştirmişti. Bu yöntem bölgelerin Hititleşmesini kolaylaştırarak, bölgelerde yönetimi daha uzun dönemlere kadar elde tutmayı amaçlıyordu. Ayrıca Hitit kanunlarının uygulandığı idarî ve hukukî kurumlarda düzenlemelerin yapılması onun yaptığı en önemli işler arasındaydı.²⁷⁵ Bu düzenlemelerde başarılı olmasının en önemli nedeni de başkentini bu bölgelere yakın olup herhangi bir sorunda başkentten idare edilebilecek durumda olmasıydı.

Hattuşili Karadeniz kıyılarından Toroslara kadar uzatılmış olan bölgeler ve Toroslardaki geçitler üzerinde denetimler kurdurmuştu. Bu sayede Anadolu'ya Mezopotamya'dan gelen saldırıların yolu olan geçitlere egemen olacaktı, o günün uygar dünyası olan Mezopotamya dünyasına katılmak için önemli bir adım atılmış oldu. Hattuşili yaptığı Arzava ve Halep seferleri ile Hitit devletinin Akdeniz ticaretine fiilen katılmasını sağlamış bu da devletin ekonomisini geliştirmişti. Arzava ülkelerinden Antalya–Elmalı yöresinde yer alan Valma'nın ele geçirilmesi ile Hitit devleti Akdeniz'de bir çıkış yeri elde etmeyi başarmıştı. Akdeniz ticaretini Basra körfezine bağlayan Fırat kervan yolunun Suriye'deki kısmını denetleyen Halep krallığını ele geçirmese bile Kuzey Suriye'nin ticaretine dâhil olmuştu. Hattuşili gerçekleştirmiş olduğu askeri başarıları ülkeye kültürel açıdan önemli sonuçlar doğurmuş kendi heykellerini yaptırarak, kahramanlıklarını yazıya döktürmüştü. Askeri başarılar sonucu çok sayıda kaliteli insan ve işçilerini Hattuşa'ya getirmiş olan kral, Alalah, Urşu, Haşsu, Hahhum gibi önemli merkezleri ele geçirmişti.²⁷⁶ (bknz. ek.1).

²⁷⁴ Gavaz, (2007), s.2822.

²⁷⁵ Ünal, (2002), s.66.

²⁷⁶ Karadağ, (2014), s.115.

I.Hattuşili'nin Hattuşa'yı başkent yapmasıyla başlayan yeni dönemde, Tarhuntaşşa'ya bir dönem başkent taşınması hariç, kent krallığın yıkılışına kadar başkent olarak devam etmişti. Hattuşili zamanında Kuşşara'nın atalarının şehri olmasından dolayı ilişkiler yine devam etmiş, kral bazı zamanlarını orada geçirmişti. Hatta veliahdını belirlediği vasiyetnamesini burada yazdırarak, bu konudaki isteklerini devletin ileri gelenlerine burada ulaştırmıştı. Ancak bu kraldan sonra Kuşşara kentiyle ilgili bilgiye karşılaşılmamıştır. Ne olursun olsun sonraki krallar zamanında kentin rolüyle ilgili bir şey ortaya çıkmasa da Hitit tarihinin sonraki dönemlerinde de kralların, atalarının kenti olarak gördükleri için her zaman kökenlerini bu şehre dayamışlardı.²⁷⁷

4.3.3.Hattuşa'da Diğer Kralların Siyasî Faaliyetleri

4.3.3.1. I.Murşili

Kentin kurucusu Hattuşili'nin ardından Hattuşa kentinde yeni krallar tahta çıkmaya başlıyordu. Kralların yürüttükleri hâkimiyet politikası devletin merkezi başkenti etkiliyordu. Başarılı olan krallar sayesinde başkent dış dünya tarafından bilinen merkez olarak sonraki dönemlerde hedef noktası olacaktı. Hititlerin rakip devletlere karşı giriştiği savaşlardan başarılı çıkması başkent içinde devleti yönetmek için kurulmuş düzene ve kentin konumunun devletin siyasi-askeri-idari organlarının gerçekten de güçlü bir temel üzerine kurulmasına bağlıydı. Bu güçlü yapılanmadan bazı krallar teşkilatlanarak devletin gücünü de artırmışlardı. Bunlardan biri de Anadolu dışında seferlerini devam ettirerek önemli olaylara adını yazdıran I.Murşili'dir. Ancak Murşili'nin kim olduğu konusunda Hitit belgelerinde kesin olmayan bir şekilde evlatlığı, torunu, yeğeni vs gibi kimlikler yüklenmiştir. I.Murşili, II. Murşili'nin Halep kralı yapmış olduğu antlaşmada açık olarak *Murşili DUMU.DUMU^{ŞU} ŞA Hattuşili* yani Hattuşili'nin torunu olduğu kesin bir ifadeyle belirtilmiştir. Kimilerine göre ise kral, Hattuşili'nin öz oğlu olarak kabul edilir. Ancak bu konu hakkındaki bilgiler hala karmaşık bir yapıya sahiptir.²⁷⁸

Hattuşili'nin Kuşşara kentinde yazdırdığı vasiyetnamesinde bahsettiği çocukları ile arasındaki anaşmazlıklar sonrası onun güvenini kaybeden büyük oğlu yerine I.Murşili'yi tahtın adayı göstererek oğlunun krallık hakkını elinden aldığı bilinmektedir. Vasiyetnamesine göre bahsettiği bu durum nezdinde ölümünden sonra yerine I.Murşili

²⁷⁷ Yiğit, (1994), s.51.

²⁷⁸ Ünal, (2018), s.409.

M.Ö.1620-1590 yılları arasında tahtta bulunmuştu.²⁷⁹ I.Murşili'nin tahta geçtiği andan itibaren ülkenin geleceği için dış politikada bazı kararlar almıştı. Bu kararlarının başında I.Hattuşili'nin varis olarak bıraktığı devleti genişleterek ona örnek bir kral olmuştu. Onunda siyasi politikası Hattuşili gibi Suriye bölgesi üzerine yönelikti. I.Murşili tahta geçtiğinde ilk faaliyeti Hattuşili'nin yarım kalan politikasını sürdürmek olmuştu. I.Murşili, I.Hattuşili zamanında ilk kez sefer düzenlenen ancak ele geçirilemeyen Yamhad Krallığının merkezi Halep'i ele geçirip krallığa son darbeyi vurmuştu. Kralın böyle büyük bir zafer kazanması hem Hititlere hem de diğer devletlere üstünlüğünü ve sahip olduğu gücü göstermişti. Hantili'ye ait bir metinde I.Murşili'nin Halep şehrine gidip Hattuşili'nin sona erdiremediği Kuzey Suriye sorununu oğluna görev olarak bıraktığı için babasının intikamını almak istediği ve bunun üzerine de Halep'e saldırarak ele geçirdiğini belirtmişti. Murşili daha sonra Babil'e de sefer düzenleyerek Mezopotamya'da iki yüz yıllık bir geçmişe sahip sülâlenin sonunu getirmişti. Eski Babil sülâlesine son veren kral bu zaferinden çok fazla ganimetlere sahip olmakla birlikte, Hitit ve Mezopotamya kültürleri arasında etkileşime olanak sağlamıştı. Kralın dış politikada kazandığı bu zaferler sonucunda Hitit Devleti'ni Ön Asya'daki büyük devletlerin içinde önemli bir saygınlığa ulaştırmıştı.²⁸⁰ Hititlerin bu başarısı sonucu imparatorluğun kuzeydoğusunda firavunların, kuzeybatısında Mezopotamya'dan sonra ilk kez doğunun üçüncü söz sahibi olan büyük siyasal güç olarak ortaya çıkmıştı.²⁸¹ Murşili'nin Suriye'ye düzenlediği sefer ile Yamhad Konfederasyonunu dağıtmayı başarmıştı. Halep ele geçtikten sonra bu krallığın bölgede sağladığı siyasî boşluğu Hurriler dolduracaktı. İndo-Ari yönetici sınıfıyla tarihe çıkan Mitanni devleti bu dönemde önce Mısır'ın düşmanı olup sonrasında Hititlere karşı müttefik olacaklardı.²⁸²

Halep'in ele geçmesiyle, Hitit devletinin Mezopotamya'ya yayılmasının önünde duran engellerin kalkmasını sağlamıştı. Kralın kazandığı bu askeri başarı plânlı programlı şekilde oluşturulan sefer değildi. Sadece Hattuşili'nin başlattığı işi bitirme plânlarıyla hareket ediyordu. Nitekim bu başarısıyla Hitit tarihinde bir daha karşılaşılamayan büyük bir başarı sağlanmıştı. Ancak Hattuşa'da yeni kurulan bu devletin daha ilk dönemleri olduğu için, ele geçirilen yerlerdeki hâkimiyetin sürekliliği için iyi organize edilmiş bir sisteme sahip değildi. Hatta bu uzak yerlerdeki başarılar sonucunda ganimet olarak aldıkları tanrı

²⁷⁹ Cream, (2008), s.87.

²⁸⁰ Gavaz, (2007), s.2823.

²⁸¹ Cream, (2008), s.87.

²⁸² Peker, (2013), s.65-66.

heykelleri vs gibi eşyalar mesafelerin uzun olması ve ulaşımının zor olmasından dolayı yollarda bırakılmıştı.²⁸³ Devletin, merkeze uzak ve önceki dönemlerde hâkimiyetinden çok uzak bölgelere hâkim olmuş deneyimi olmadığı için bu bölgeleri elinde tutması çok zordu.²⁸⁴

Murşili seferini tamamlayıp başkente gitmekte acele ediyordu. Çünkü Mezopotamya ve Orta Anadolu'da etkili bir güç haline gelen Hurriler olası saldırılar gerçekleştirebilirdi, ayrıca başkentte kralın bulunmaması taht kavgalarına neden olabilirdi. Babil seferiyle ilgilenmesinden dolayı uzun süre başkentte bulunmayan kral bu durumu değerlendirip kendi otoritesini düşürecek etmenlerden korkuyordu. Kralın bu şüphesi yerindeydi çünkü başkente geldiğinde iktidara sahip olmak isteyen kraliyet ailesi mensuplarından Hantili adındaki kız kardeşinin kocası ve onlara destek olan yandaşların kurduğu bir komploya kurban gitmişti. Bu olay M.Ö.16. yy. tarihlenen Telepinu Fermanında geçmektedir.²⁸⁵

Hitit krallarından bu zamana kadar bildiğimiz tahta çıkma isteği için kurban giden ilk kral Murşili diyebiliriz. Kız kardeşinin kocası tarafından öldürülen Murşili ülkeyi geniş sınırlara ulaştırıp, Babil ve Suriye'yi ele geçirip, büyük başarılarla adını duyurmuştu. Murşili'den sonra Hitit tarihinde Gasıp Krallar devri olarak adlandırılan karanlık bir dönem başlamış, Hitit tahtında krallık soyundan gelen krallar değil de hanedanın damatlarının geçtiği bir dönem yaşanmıştı. Ne yazık ki Murşili'nin sonunu hazırlayan Hantili'de kendi kazdığı kuyuya düşmüş ve onun ardından birkaç kralın zamanında da tahtı ele geçirmek için kan dökerek kendilerini kral ilan edenler bir süre devleti yönetmişti.

Hitit tarihinde bilinmezliklerle dolu karanlık dönemi başlatan ve Murşili'den sonra tahta geçen kral Hantili'ydı. Onun ardından Zidanta, Ammunaş, Huzziya adındaki krallar saray entrikalarında geçen krallar arasındaydı. Hepsinin ortak noktası kral soyundan gelmemesi ve birbirlerini öldürerek tahta geçmiş olmalarıydı. Karmaşanın içinde büyüyen bu dönemde, soylular ve rahipler kralla güç tartışmalarının olduğu yoğun bir dönemdi.²⁸⁶ M.Ö.1590-M.Ö.1525 yılları arasında süren kargaşa dönemi boyunca sarayda, başkentte, iç ve dış siyaset alanlarında yoğun olarak kendini göstermiştir. Hantili'nin sebep olduğu bu karanlık dönemde tahtı ele geçirmesi belirli kurallar dâhilinde kral seçilen Hitit yönetiminde ve toplumunda kabulü zor bir durumdu. Devletin askeri ve siyasî alanlardaki gücünü yıpratın bu durum, devamında bir süre daha tahta usule göre geçilmeyip entrika ve

²⁸³ Yiğit, T. (2007), "Hititler", *Uygarlık Tarihi*, Ankara, s. 91.

²⁸⁴ Gavaz, (2007), s.2822.

²⁸⁵ Yiğit, (2007), s.92.

²⁸⁶ Cream, (2008), s.88.

cinayetlerin sonucunda kral olarak rahta çıkma dönemi yaşanmıştı. Bu durum sadece siyasî değil kültürel yönüyle de devleti etkilemişti. Çünkü böyle istikrarsız ve gergin ortam yazılı belgelerin oluşmasını zorlaştırmış, oluşarlarda belki de karışıklıkla içinde tahrip edilmişti. Hantili'nin dönemine ait bildiğimiz en önemli bilgi Hattuša'nın etrafını surlarla çevirtmesi olmuştur. Çünkü devletin içinde yaşanan huzursuzluklar diğer kavimleri harekete geçirmiş, en büyük tehlikede Hurri kavimlerinden gelmişti. Hitit kralları Hurriler karşısında eşlerin ve çocuklarını esir edilip öldürülmesine karşı gelemeyecek kadar güçsüz kalmışlardı.²⁸⁷ Bu durumdan anlaşılıyor ki ülkedeki karışıklıklardan yararlanmak isteyen düşmanlar başkente saldırılarına başlamıştı. Aslında bu olay şunu da ortaya koymaktadır. Hititlerin varlığı ve gücü kabul edilmiş ve bu güç tehdit bile görülmektedir ki devletin başkentine saldırarak devletin gücünü zayıflatıp, etkisiz hale getirilmesi amaçlanmıştı. Yani güçlü bir başkentle tam teşekküllü yapıya sahip bir devletin varlığı kabul edilmekteydi

4.3.3.2.Telipinu'nun fermanı

I.Hattuşili ve I.Murşili'nin 60 yıllık saltanatı boyunca devletin siyasî, idari, ekonomik ihtişamının artmasına rağmen tahta geçen krallar zamanında yaklaşık 100 yıllık hâkimiyetleri boyunca devlet gücünü kaybetmekle beraber kan bağı olmayan kişilerin çıkardığı taht kavgalarıyla içerde ve dışarıda siyasî gücü zayıflamış, güneydeki bölgelerde Hitit hâkimiyeti yitirilmişti. Bu durumdan en çok yararlanan ise Hurriler olmuştur. I.Şuppililuma'nın tahta geçişine kadar 100 yıla yakın bir dönem boyunca Mısır'dan sonra dönemin ikinci büyük siyasî gücü olmuştur.²⁸⁸ Eski krallık döneminde I.Hattuşili'ye ait olan yıllıklardan devletin kurulmasından itibaren varlığını bildiğimiz Hurrilerin istilâsından bahsedilmekle beraber yine Hattuşili'nin dönemine ait geniş bilgiler içeren çivi yazılı metinlerde bu kavim Hititlerin egemen olduğu bölgelere kadar saldırılarda bulunarak devleti uğraştırmaya başlamıştı. İlk dönemlerden itibaren önemli siyasî güce sahip olan Hurrilerin gücünü zayıflatmak için Hititler genellikle seferlerini güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye'ye yöneltmişlerdi.²⁸⁹

Hitit tahtında bir süre yönetime gasp krallar geçmişti. Devletin içte ve dışta seferler dâhil gelişimini sekteye uğratan bu duruma son noktayı koyan kral Telepinu olmuştur. Hantili,

²⁸⁷ Yiğit, (2007), s.92.

²⁸⁸ Akurgal, (1998), s.66.

²⁸⁹ Yiğit, T. (2006), "Eski Hitit Krallığının Güneydoğu Anadolu Ve Kuzey Suriye Politikası", *XV.Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.106.

Zidanta, Ammuna ve Huzzia'nın devam ettirdiği zorla yönetimi ele alma dönemi Huzzia'yı gasp ederek tahta geçen Telepinu bitirmişti. Telepinu devrinin en meşhur olayı şüphesiz ki çıkardığı kanunlardır. Murşili'nin öldürülmesiyle başlayan taht entrikaları Telepinu devrine kadar sürmüştü. Belgelerden öğrendiğimize göre Telepinu'da kralların soyundan değildi. O da tahtı gasp eden diğer krallar gibi, krallıkla akrabalığı damatları olmasına dayanan bir ilişkiydi. Telepinu'nun da tahta geçişi usullere aykırıydı. Ama kral bu usulsüzlüğü kapatmak için bir takım önlemler alma yoluna gitmişti. Bu olayı örtbas etmek için onu yeni kanun çıkarma yoluna götürmüştü. Kral, Hitit kanunlarının en eski kaleme alınan kanunu çıkararak, bu kanunlarda kendinin de cinayetle ele geçirdiği taht kavgalarını engellemeye yönelik kararlar aldırması. Onun zamanına kadar gelen kral ailesinde işlenen cinayet ve haksızlıkların içeriğini anlatan ferman, bundan sonraki başa geçecek olan kralların uyacağı şartların koyulduğu anayasa özelliği taşıyan bir kanundu.²⁹⁰

Hititlerde tahta geçme konusunda karşılaştığımız ilk ferman I.Hattuşili'ye ait olan CTH 5-6 nolu fermanlardır. CTH 5 Hititçe-Akadça olmak üzere iki dilde yazılmış ve konusu Hattuşili'den sonra tahta geçecek olan I.Murşili'nin veliaht prensliği ile ilgilidir. CTH 6 ise Tawananna ile ilgiliydi. Ancak Telepinu Fermanı bunlardan daha çok bilinen ve daha geniş konuları içeren bir ferman olarak karşımıza çıkmıştı. İçerik bakımından da daha farklı konulara yer verilmişti. Aslında bu ferman Telepinu'nun yapmış olduğu bazı konulara açıklık getirmek için amaçlanmıştı. Telepinu'nun hazırladığı fermanla devletin içinde bulunduğu zor şartlar sonucunda, Hattuşa'daki hanedan üyeleri arasında meydana gelen taht kavgalarını önlemek ve veraset-veliahtlık sistemlerini belirli kurallarla gerçekleştirmek amacıyla kaleme alınmıştı. Daha kuruluş döneminde devlet otoritesinin sarsılması ve meydana gelen kargaşa döneminde özellikle baba katillerinin akıbetlerinde kendi öldürdükleri kralların sonu gibi olduğunu, ilâhî cezaların onları da bulduğunu anlatır. Fermanın ana ilkesi kraliyet mensuplarının şartlara uygun olarak tahta çıkacağını ve böylece hem tahta geçmede hem de devletin içinde hiçbir problemin olmayacağı üzerine kurulmuştur. Ayrıca devletin ekonomik ve diğer sorunlarına fermanla yer verilmişti.²⁹¹ Böylece taht mücadelelerinin çıkması engellenip devletin iç işlerindeki karışıklığın bitirilerek, yeni bir sistem kurulması sağlanmıştı. Kimileri bunu anayasa olarak kabul ederken kimileri ise bunun asla anayasa olamayacağı görüşündeydi.

²⁹⁰ Alp, S. (1947), "Hitit Kanunları Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.5, S. 5, Ankara, s.470.

²⁹¹ Ünal, (2002), s.118.

Telepinu'nun Huzzia'yı öldürüp tahtı ele geçirmesiyle devlet için alınan önlemlerle başlayan istikrarlı bir döneme girmişti. Hazırlattığı bu fermandaki kurallara göre kralların tahta geçme usulü belirlenecekti, böylece yönetim ve disiplin organları devreye girmesi sağlanmış oluyordu. Telepinu'nun koyduğu yeni yasal hükümler onun tarafından sıkı bir şekilde gözetim altına alındı. Kralın devlet içinde sağladığı bu düzen sayesinde artık krallık eski askeri seferlerine tekrar başlamış ve kaybedilen bölgelerin ülkeye tekrar katılması sağlanmıştı.²⁹² Telepinu'nun Murşili'nin ölümünden sonra gerilemeye giren devleti yeniden yapılandırmış, yeni yerleşimlerin sayısında artışlar olmakla beraber Hattuša kenti iki kat büyümeye başlamıştı.²⁹³

Fermanda belirtilen tahta geçme esasına göre; artık krallık babadan erkek evladına geçme kuralına göre belirlenmişti. Hattuşili'nin yeğenini varis göstermesindeki olayın tam tersine bir durumdu. 200 maddelik bir kanunlar silsilesi meydana getiren “Ben Telipinu, bundan böyle Hattuša'da hanedan mensubu bir çocuğa artık hiç kimse kötülük yapmasın ve ona bıçak çekmesin! (buyruğunu verdim)” dediği bir fermanını çıkarmıştı.²⁹⁴ Tahttaki kralın ölümünden sonra yerine geçecek kişi baş zevcesinden olan en büyük erkek evladı geçecekti, eğer eşinden ya da diğer ikinci derecedeki kadınlardan erkek evladı yok ise varsa kızlarının damadı kral olabilecekti. Ancak Hitit krallık tahtında hiçbir zaman kız damadın tahta geçmesine dair bir esas yoktu. Aslında bu kuralın uygulanmamasının nedeni bu zamana kadar devlet içinde böyle bir durumla karşılaşılmamış olmasıdır. Ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki genelde kralın erkek evlâdının küçük olduğu durumlarda tahta geçen kardeşleri göz önüne alınırsa bu madde aslında Hitit yasalarına uygun bir madde olmayabilirdi. Telepinu'nun buradaki amacı kendi krallığına meşruluk kazandırmaktı. Çünkü kendisi kralın kardeşinin kocasıydı ve tahtı ele geçirerek kral oldu. Bu durumda kral kendini kabul ettirmek, krallığının haklılığını çıkarmak için bu maddeyi eklemiş olduğu unutulmamalıdır. Telepinu'nun koyduğu bu hükümleri içeren fermanı bazı araştırmacılar Hitit devletinin anayasası gibi görmektedir. Ancak bu ferman Hitit tarihini içeren geçerliliği yoktur. Fermanın amacı Hattuša'da meydana gelen taht kavgalarının yarattığı kanlı olaylara son vermek, krallığını Hattuša'da kabul ettirmek için bu kuralları yayınlamaya mecbur kalan bir kralın çıkış yolu olarak kendisine aldığı tedbirlerdir. Ferman anayasa değil de sanki Murşili'den itibaren süregelen ve kendinin de uyduğu kanlı taht kavgalarını önlemeye çalışan, kendi tavsiyelerinden oluşturduğu ve yazılı hale getirdiği bir

²⁹² Bryce, (2003), s.31.

²⁹³ Yiğit, (1994), s.26

²⁹⁴ Ünal, (2002), s.72.

dizi önlemler listesini içermektedir. Bu fermana anayasa diyebilmemiz için alınan kuralların sadece kral tarafından değil, meclis veya senato tarafından görüşülüp onaylanması gerekmektedir. Kralın aldığı kurallar yayınlarken kendini onaylayan bir danışma meclisinin bu işin içinde olduğuna dair bir kayıt ulaşmamıştır. Kralın amacı Hitit toplumunu anayasa düzenine sokup bu yasa doğrultusunda yönetmek değil, taht olaylarına son vermektir. Ayrıca Hitit yasalarının çok ağır hükümler içermesine rağmen bu kuralların Hitit tarihinde birçok kez ihlal edildiği görülmüş ancak kuralları çiğneyenlere bir ceza verildiği görülmemiştir.²⁹⁵

Ortaya koyduğu fermanla yer alan kurallar ile devrimci kral olarak tanınan Telipinu, yazdırdığı bu ferman sayesinde bir kaç kuşak devam eden başkentteki kan davalarını durdurmayı başarmıştı. Kral kendinden önceki haleflerinin yaptığı Anadolu'dan uzak bölgelerdeki seferler yerine Anadolu'nun içindeki seferlere ağırlık vermiş ve bölgeyi güçlü bir idarî teşkilât altına almıştı. Anadolu'yu hâkimiyet altında tutmak için eyalet sistemi kurarak bölgenin Hitit hâkimiyetinde kalıcılığını devam ettirmek için idarî teşkilâtta yapılandırmaya girmişti. Buralarda hizmet eden bürokrat, asker ve din adamlarının hem ihtiyaçlarını sağlamak için hem de kentlerin kıtlık ve açlığa karşı önlemini almak maksadıyla tahılların depolanmasını ve korunmasını sağlayan tahıl siloları kurduğunu. Bu silolar, son yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkan Boğazkale, Büyükkaya ve poternli sur yakınlarındaki dev tahıl ambarlarına ve büyük tapınağın batı kesiminde bulunan büyük küplere benziyorlardı.²⁹⁶

Telepinu ülkenin bozulan düzenini yeniden kurmaya çalışmış fakat Suriye'deki fetihler sekteye uğramış, Kizzuvatna üzerinde sağladığı kontrol zayıflamıştı. Bunu Telepinu'nun Kizzuvatna kralı İşputahşu ile yaptığı eşitlik antlaşması ortaya koymaktadır. Bu antlaşma aslında Kizzuvatna'nın tam bağımsızlığını kazandığını göstermektedir.²⁹⁷ Yapılan bu antlaşma ile Hitit antlaşmalarını kapsayan kronolojik sıralama başlamaktadır. Ardından II. Zidanta'nın Kizzuvatna kralı Pilliya ile yaptığı antlaşma bu sıralamayı izlemektedir.²⁹⁸

Onun dönemindeki siyasî bozulmalar devletin, Anadolu'nun güney bölgelerinden çekilmesine neden olmuştu. Güneyde Adana bölgesi elden çıkmış, Hititler'in güney kıyılarından çekilmesiyle Kizzuvatna güç kazanmıştı. Bu sebeplerden dolayı kral bu

²⁹⁵ Ünal, (2002), s.104.

²⁹⁶ Ünal,(2002), s.72-73.

²⁹⁷ den Hout, (2013), s.26.

²⁹⁸ Akdoğan, R. (2007),“Hitit Devlet Antlaşması ve Huqqana Antlaşması İle İlgili Bazı Notlar”, *Belkıs Dinçol Ve Ali Dinçol'a Armağan VITA*, Ege Yayınları, İstanbul, s.27.

antlaşmayı yapmaya mecbur kalmıştı. Bu antlaşma Hititlerin imzaladığı ilk devlet antlaşması kabul edilir. Ancak Akadça ve Hititçe kopyaları olan antlaşmanın metninin bütünlüğünü içeren belge kalmamıştı.²⁹⁹ Kizzuvatna ile olan ilişkiler doğrultusunda Hurililik bu dönemde artmış, özellikle Hurri kökenine mensup olan hanedan üyelerinin bulunduğu Kizzuvatna ile geliştirilen ilişkilerde bu durumu artırmıştır. Özellikle Hitit kültürünü etkileyen Hurri kültürü Anadolu'da yaygın bir şekilde kendini göstermekle birlikte Hattuša ve diğer önemli kentlerde bu kültürün izleri yoğun olarak görülmüş ve yıkılışa kadar da devam etmişti. Hatta Hurrice dili ikinci dil olarak kullanılmıştı.³⁰⁰

Kralın tahta geçme usulüne yeni bir sistem getirerek hazırladığı kurallardan oluşan ferman, kanlı olayları bir nebze durdursa dahi maalesef ki tamamen engel olamamıştı. Hatta kralın karısı İştapariya ve veliaht olan oğlu Ammuna kralın muhalifleri tarafından öldürülmüş, kesin olarak bilemesek bile Telipinu'nun da bu kişiler tarafından öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Onun ölümünün ardından yine devlette karışık bir dönem mevcuttu. Tahta çıkan kralların silsilesi ve metinlerin tarihlenmesinde karmakarışık bir durum söz konusuydu. Telepinu'nun öldürülmesinden sonra yerine geçen Alluwamna adında damadı olabileceği düşünülen kişinin geçtiği tahmin edilir. Daha sonra ise kral listesinde Telepinu'dan sonraki kral isimleri arasında II.Hantili, II.Zidanta, II.Huzziya isimleri görülse dahi bu kralların faaliyetleri hakkında yeterli bilgiler mevcut değildir.³⁰¹

4.3.3.3. I.Tuthaliya ile devletin yükselişi

Hitit tarihi siyasi dönemlere ayrılmış ve bu dönemler genellikle devletin kurulmasından itibaren aşamalı bir şekilde yükselişe geçiş evrelerinden baz alınmıştır. Bazı kaynaklara göre Hitit Devleti Eski Krallık ve Büyük Krallık olmak üzere iki döneme ayrılmışken bazı kaynaklarda ise Eski Krallık, Orta Krallık ve Büyük Krallık-İmparatorluk olarak üç döneme ayrılmıştır. Telepinu'nun öldürülmesiyle tahta geçmiş, icraatları hakkında kesin bilgilere ulaşamadığımız karışık bir kral silsilesi ortaya çıkmıştır. Ancak bu kralların ardından tahta geçen Tuthaliya ile Eski Krallık dönemi bitmiş Orta /Yeni Krallık Dönemi (M.Ö.1460–1370) başlamıştır.³⁰² Tuthaliya'nın tahta geçişiyle Hitit devletinde başlayan yeni dönemde, Hititler hem Anadolu'nun batısına hem de Suriye'ye bir kere daha askeri teşebbüslere girişildiği bir dönemdi. Özellikle M.Ö.14. ve 13.yüzyıllar Hititler'in en doruk

²⁹⁹ Akurgal, (1988), s.64.

³⁰⁰ Ünal, (2002), s.73.

³⁰¹ Ünal, (2002), s.73.

³⁰² Ünal, (1999), s.42.

noktaya ulaştığı ve Yakınoğu'nun süper gücü olduğu bir dönem olmuştı. Bryce bu dönemi Yeni Krallık dönemi bazen de Hitit İmparatorluk Çağı olarak adlandırılmıştı. Tuthaliya'nın Suriye ve Batı Anadolu'daki önemli askeri başarıları sayesinde Hititler uluslararası en büyük güç olarak ününü yeniden kurmuştu.³⁰³

Hititler zamanında Hurri etkisi aslında I.Hattuşili ve I.Murşili'nin güneydoğuya yaptığı seferler ile bu bölgedeki yoğun nüfusu oluşturan Hurriler sayesinde, Hitit coğrafyasında hissedilen Hurri etkisi, Orta Hitit çağında daha da artarak etkisini göstermişti. Özellikle tahta geçen kral ve kraliçe isimlerinde Hurrili isimlerin kullanılması, kraliyet ailesinin de etkilendiğini göstermiştir. Öyle ki buna en güzel örnek I.Tuthaliya'nın eşinin Nikalmati, oğlu yada damadı olarak bildiğimiz I.Arnuwanda ve Aşmunikal çifti ile II. Tuthaliya'nın eşleri Taduhepa ve Şata(n)tuhepa adları tamamen Hurrice isimlerdi.³⁰⁴ Ayrıca II. Tuthaliya'nın tahta çıkmadan önceki adı Hurrice Taşmişarri idi. Hurrililer Hititleri sadece isimlerle değil, özellikle Hurri kültürünün etkisi Hitit sanatında kendini belli etmiş, bunun yanında Hurri tanrıları da Hitit panteonunda yer almıştı. Ayrıca yine Hurrice yazılmış belgeler ve Hurri isimlerinin kullanılması birçok yerde etkili olmuştı.

Uzun yıl devam eden istikrarsız dönemin ardından, tahta geçen I.Tuthaliya yeniden düzeni sağlayarak devleti kargaşa ortamından çıkarmıştı. Kralın devleti yeniden ayağa kaldırmak için uğraşları sonucunda krallık eski gücüne kavuşmaya başlamış ve yayılmacı politikalarına tekrar başlamıştı. Bu dönemde seferler yoğun olarak batıya yapılmıştı. Hitit ve Ahhiyawa ülkeleri arasında ilk temasların bu dönemde başlayarak IV.Tuthaliya dönemine kadar yani M.Ö.15-13. yy. arasında devam ettiği bilinmektedir.³⁰⁵ Arzawa ve komşu ülkelerinin üzerine düzenlenmişti.³⁰⁶ Devlet içinde yeniden düzeni sağlayarak imparatorluk çağı öncesine hazırlık yapan kral Tuthaliya zamanında Arzava, Şeha, Wiluşa³⁰⁷ ülkesine ilk kez askeri sefer gerçekleşmişti. Aşşuwa ülkesinin yenilgiye uğratıldığı bu sefere ait bilgiler I.Tuthaliya'nın yıllıklarında bahsedilmişti. Seferin sonrasında ise ülkeye yüklü ganimetler gelmişti. KUB XXII de;

... ve esir olarak 10.000 piyade, 600 arabalı asker, arabalar (ve) sürücülerin beylerini getirdim ve [onları) Hattuşa'ya yerleştirdim; Piyama-Kurunta'yı,

³⁰³ Bryce, (2003), s.32.

³⁰⁴ Alp, (2006), s.20–21.

³⁰⁵ Genz, H. (2011), "Foreign Contacts of the Hittites", *Insights into Hittite History and Archaeology*, (ed. Henz-Mielke), ss.303–331, Belgium, s.303.

³⁰⁶ Turan, O. (2016), "Hititlerin Batı Anadolu İle Etkileşimi, Bağlamında Hitit-Wiluşa İlişkileri", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, s.93-94.

³⁰⁷ Viluşa Ülkesi, Ege Bölgesi'nden Karadeniz'e çıkış yoluna hâkim olan bir bölgedir., bknz:Peker,H (2011), Hatti-Ahhiyava ilişkilerine Doğru Akdeniz'den bir Bakış", s.6.

Kukkuli'yi ve Piyama-Kurunta'nın akrabası olan [Mala] ziti'yi onları da [Hattuša'ya] getirdim..."tablet in arka tarafında devam eden konu için kral "Hattuša'ya ulaştığı[ım zaman] : Piyama-Kurunta'yı ve Ma[laziti'yi] KILAM'ın Fırtına tanrısına cerdim, onun oğlu Kukkuli'yi [ise] [köl]e (olarak) aldım ve serbest bıraktım (KUB XXIII 11 Ay.III 1-3).

Ancak Kukkuli Tuthaliya'nın kendisine gösterdiği iyi niyeti suiistimal edip kinci kez krala karşı giriştiği askeri teşebbüs sonucunda, başında bulunduğu Aşšuwa ordusunun 10.000 piyade ve 600 arabalı askeri güce sahip olmasına rağmen Tuthaliya'nın ordusuna yenilmiş ve Kukkuli öldürülmüştü.³⁰⁸

Kralın batı seferinde elde ettiği ganimetler arasında bulunan 79 santim uzunluğunda ki tunç kılıçlar üzerine kral adak yazıtları yazdırdığı görülmekte ve bu baş tanrı Fırtına Tanrısı'na sunulmuştu. Kral henüz nerede olduğu bilinmeyen Tarwiza ülkesine yaptığı işgal ise gümüş tas üzerine betimlenmiş resim yazısıyla anlatmıştır. Batıya yaptığı seferlerle aslında kralın amacı Hitit işgal kuvvetlerini sürekli olarak orda bulundurmaya amaçlamaktı. Kralın Batı Anadolu'ya karşı sürdürdüğü politikaları devam ettirmek, sürekli işgal altında tutmak için, bu bölgelere müstahkem kaleler kurduğunu.³⁰⁹

Ne zaman kurulduğunu tam olarak bilmediğimiz Çukurova'daki Kizzuvatna devleti ile Hititler arasında, gasp kralların tahta geçtiği dönemde yapılan Kizzuvatna'nın bağımsızlığını tanımak ve eşitliğini kabul eden ilk antlaşmaların içeriği, Hitit kralı I.Tuthaliya'nın tahta geçmesiyle değişmişti. Çünkü kral başarısını Arzawa, Wiluşa gibi devletlere karşı güneydeki Kizzuvatna devletine karşı da sürdürmüştü. Bu dönemde Hitit devleti yapmış olduğu askeri seferleriyle aradaki eşitlik esasını kaldıracak güçteki başarıları sayesinde, Çukurova içlerine kadar ilerlemişti.³¹⁰ Hitit kralları yapacak antlaşmaları kiminle yapacaklarına göre iki kısma ayırmışlardı. Eğer Hitit kralı antlaşmayı yapacak tarafı kendilerine denk statüde görüyorsa bu krallar ile yapılan antlaşmalar paritetik yani eşitlik esasına dayalı olan antlaşmalardı. Bu antlaşmaya en güzel örnek III. Hattuşili ve II.Ramses arasında yapılan antlaşma sayılmaktadır. Eşitlik esasına dayanan antlaşmalarda söz hakkı sadece bir tarafın değil her iki tarafında kendi özgür düşüncelerini yansıttıkları antlaşmalardır. III.Hattuşili ve Ramses arasındaki antlaşma maddelerinde iki taraf ülkeler arasında barış, kardeşlik, karşılıklı savunma gibi esaslar mevcuttur. Diğer

³⁰⁸ Alparslan, M. (2011), "Artukka: Aşšuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu," *Anadolu Araştırmaları*, XVI, İstanbul, s.24.

³⁰⁹ Ünal,(1999), s.42.

³¹⁰ Ünal, A. (2008), "Çukurova'da Hitit Varlığı Tarihi Yanılgılar ve Gerçekler", *Ceyhun'dan Ceyhan'a 1.Ceyhan Sempozyumu Bildiriler*, s.321.

antlaşmalar ise vassal devletler ararsında yapılan antlaşmalardır. Bunlar Hitit devletine her açıdan tam bağlı, krallarına eşit olmayan kişiler ve devletlerdir.³¹¹

Kralın Batı Anadolu'da Arzawa memleketiyle uğraşmasını fırsat bilen Hurri ve Kaşkalar Hititlere karşı saldırıya geçmişti. Kizzuwatna ile yapılan savaş sonun da kral II. Şunassura ile antlaşma imzalanmıştı.³¹² Hititler ve Kizzuwatna arasında imzalanan bu antlaşmanın iki devlet arasında eşitlik hususuna dayanan son antlaşma olarak bilinmektedir. Çünkü bu antlaşmadan bir müddet sonra ise Kizzuwatna Hitit askeri hâkimiyetinde bir devlet olarak varlığını sürdürmüştü.³¹³ Hitit devleti uluslararası ortamda siyasi ve askeri üstünlüğünü tekrar kabul ettirmeye başlamıştı. Devlet bu dönemden itibaren hem Anadolu hem de Suriye'de hak sahibi olmuştu. I.Tuthaliya Kizzuwatna ile yapmış olduğu dostluk antlaşması ile Orta Anadolu'da şuan ki Çorum/Ortaköy yakınlarına kadar gelen Hurri-Kizzuwatna saldırılarını engellemişti. Tarsus/Gözlükule'de bulunan krala ait "*Kral Tabarna'nın mühürü, onu kim tahrip ederse öldürülecektir*" yazılı arazi bağış belgesinden anlaşıldığına göre daha sonra buralarda hâkimiyetini kurduğunu kanıtlar niteliktedir.³¹⁴

4.4.Şapinuva Ülkesi ve II. Tuthaliya

Hattuşa'dan sonra, Hititlerin, dini, ekonomik ve siyasî hayatında önemli bir yere sahip olan Şapinuva'nın ülkeye başkentlik edip etmediği hakkında farklı görüşler vardır. Kentte 1990'larda başlatılan kazılardan günümüze kadar binlerce tablet, mektup geçmişti. Bu mektuplar Şapinuva kentinin işlevlerine ait bilgiler verse de ne yazık ki geniş ayrıntılarıyla elimize geçen belgeler yoktu. Özellikle Aygül ve Mustafa Süel hocalar tarafından öne atılan Şapinuva'nın başkent olduğu görüşü; siyasi konuları içeren metinlerin, kral mektuplarının, burada kral ve kraliçe çiftine ait mühürlerin ve idari yapı kalıntılarının bulunmasına dayanmaktaydı. Genellikle tarihi açıdan önemli olan bu buluntular devletin yönetildiği idari merkezlerde yani saraylarda karşımıza çıkan türdendi. Ayrıca burada kraliyet ailesine ait bir saray kalıntılarının da bulunması bu görüşü desteklemekteydi.

Hititlerin devlet sisteminde en üst yönetici olan Büyük kral, devletin başında duran, bulunduğu bölgede sadece idari birimlerin olmadığı tanrıları ve tapınakları ile dini, askerlerin başında bulunması ve komuta etmesiyle askeri, devleti içte ve dışta uyguladığı

³¹¹ Akdoğan, (2007), s.27–28.

³¹² Ünal, (1999), s.42.

³¹³ Girginer, O.Ö. (2006), "Orta Ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova Ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış", *ÇTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, Sayı:3 (Arkeoloji Özel Sayısı), s.110.

³¹⁴ Akdoğan, R. (2017), "Hititler Döneminde ^{URU}Adaniya", s.13, *Archivum Anatolicum*, 11/1, s.13.

politikaları yürütmesiyle siyasi birimlerinde mevcut olduğu, ülkeyi yöneten kişiydi. Süel'e göre; krallık merkezinin sürekli Hattuša'da devam etmesini gerektiren bir şart yoktu. Çünkü bazı durumlarda ülkenin tehdit altında olduğu bir dönemde kralın başkentten kısa süreli ayrıldığı örnekleri vardır. Eğer böyle bir zorunluluk olsaydı Muwatalli Hattuša'daki tanrıları, heykelleri alıp başka bir yere başkent taşımazdı. Ayrıca kral, devletin kuruluşundan beri önemli bir konuma sahip olan Hattuša'nın idaresini Mitannuwa'ya bırakmıştı.³¹⁵

Ortaköy arşivlerinde ele geçen belgelerde kentin idarî statüye sahip olduğuna dair bilgiler içeriyordu. Bu bilgiler sayesinde burada büyük kralın başkent olarak oturduğu önemli bir Hitit kenti olduğu anlaşılmıştı. Buradaki büyük krala Ahhiyawa, Lukka, Alaşiya, Maşa, Lalanda, Alalah, Mira-Kuwalya, Halpa, Ugarit krallarının gönderdiği mektupların bulunması, siyasî askeri, dini işlerin bir dönem burada yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca Boğazköy tabletlerindeki tarihi bir metinde kentin kendine ait ordulara sahip Hatti ülkesinden ayrı bir kent olarak geçmektedir.³¹⁶ Boğazkale'de Şapinuva ile ilgili ele geçen, Hitit tarihine ve kentin siyasî hayatına ışık tutan belgede, Şapinuva ve Hatti ülkesine ait ordulardan bahsediliyordu. Bu bilgiler doğrultusunda kentin devletin merkezi statüsünde, başkentlik sıfatında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şapinuva'da yazılmış olan Maşathöyük mektubunda büyük krala ait ifadelerde "bu tablet size ulaşınca askerleri İşhupitta'dan acele sevke ediniz ve onları iki gün içinde acele olarak Şapinuva'ya majestenin huzuruna getiriniz" ifadesinden burada kralın ikamet ettiği ve ordu, asker, vs burada huzuruna davet ettiği çok net bir şekilde açıktır.³¹⁷ Kazılardan ortaya çıkan ve önemli bilgiler sunan bu mektuplarda anlaşılıyor ki Şapinuva'da bulunan idari merkezin başında kralların olduğu diğer kentlerden farklı bir yapıda bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektuplar kentin başkent vasfına sahip olduğunu gösteren noktalardan biriydi. Aynı Hattuša'da krallara verilen vassal ülkelerin durumu ile ilgili bilgiler burada da görülmektedir. Bu bilgileri veren kişiler ise konumu gereği devlet işlerinde denetim ve teftiş yapan insanlar olmalıdır

Hitit krallarının kullanmış oldukları mühürler devletin dış politikada başarılarını ve siyasi tarihinin yansıması olarak Hitit tarihinin aydınlanmasında çok önemliydi. Ortaköy'de kalıntılara rastlanılan anıtsal binalarda kentin fonksiyonunu değiştirecek çok sayıda mühürlere rastlanılmıştı. Çoğu hiyeroglif yazılı ve görevli memurlara ait olan mühürlerin içinde büyük krala ait Tabarna mühürlerinin de olması burada iktidarın sahibi kralın

³¹⁵ Süel, (2010), s.96.

³¹⁶ Süel, (1998), s.43.

³¹⁷ Süel, (2006), s.18.

varlığına işaret eder. Bu sayede kraliyet mühürlerinin Şapinuva’da bulunması kentin başkent olabileceği görüşünü desteklemektedir.³¹⁸ Orta Hitit dönemi çağlarına denk gelen bu dönemde II.Tuthaliya-Taduhepa kraliyet çiftinin hâkimiyetlerini bu kentte sürdürdükleri ortaya çıkmıştır. Ele geçen çivi yazılı belgeler idari konumu dolayısıyla Şapinuva kentinin geniş coğrafyaya yayıldığı görülmüştür. Burada bulunan çeşitli konuları ve dilleri içeren çivi yazılı arşivler sayesinde Şapinuva kentinin sadece Orta Hitit çağında değil, Hitit dönemi boyunca iskân edilip yerleşildiğini öğrenmekteyiz.³¹⁹ Bu Tuthaliya’nın ise M.Ö.14. yüzyıl başlarında kraliyet çiftlerinin ise Büyük Kral II.Tuthaliya ve Kraliçe Taduhepa çifti olduğu belgelerde tespit edilmişti. Daha sonra kısa bir süre için M.Ö. 13. yüzyılda büyük kral II. Murşili tarafından da buranın kraliyet merkezi olarak kullanıldığı bilinmektedir.³²⁰

Hitit tarihinde kralların isimlerinin birden fazla kullanılması, günümüze ulaşan belgelerin kırık, bozuk, eksik olması, belgelerin tarihlenmemesi kralların dönemlerinin saptanması için zorluk yaratan bir durumdu. Kesin olarak dönemini bilmediğimiz krallarının tahtta bulunduğu yılları saptamak, aynı ismi kullanan kralların dönemlerinin karışmalarına neden olmuştu. Hitit tarihine baktığımızda Hitit krallar arasında en çok kullanılan isimlerden biri Tuthaliya idi ve bu isimde krallık döneminde 4 tane Tuthaliya adında kral vardı. Hitit tahtında en çok tartışılan konu I.Tuthaliya’nın II.Tuthaliya ile II.Tuthaliya’nın III.Tuthaliya ile karıştırılmasıydı. 2018’de yeni kaynaklar ve araştırmalar sonucunda yayınladığı en son eserinde Ahmet Ünal I. ve II.Tuthaliya’yı ana başlık olarak ayırmış, I.Tuthaliya’yı Hititlerin Orta imparatorluk dönemine geçtiği kral olarak belirlemiş, II.Tuthaliya’yı ise Arnuwanda-Aşmunikal çiftinin oğlu Şapinuva’yı merkez yapan kral II.Tuthaliya olarak belirlemişti. Böylece bizde bu konuda bazı netlikler kazanarak yeni bilgiler doğrultusunda bazı değişimlerde bulunduk.

Bu bilgi doğrultusunda Şapinuva ile ilgili tarihi bilgiler II.Tudhaliya dönemine tarihlenmiş ve konuları artık açık bir şekilde ifadesi sağlanmıştı. Kentte bulunan mektuplaşmalar, mühürler ve kral çiftine ait dini belgelerin çokluğu burayı hem siyasi hem de dini başkent yaptığını göstermektedir. Peki, başkent neden Şapinuva olmuştu neden kral Hattuša’da kalmamıştı?

Bu konuda bazı bilgiler elde etmek için biraz geriye II. Tuthaliya’nın dedesinin dönemine gitmemiz gerekmektedir. I.Tuthaliya’nın döneminde ülkeyi tehdit eden Kaşka, Arzawa

³¹⁸ Süel, (2011), s.403, Bryce, (2009), s.617.

³¹⁹ Süel, (2013), s.71.

³²⁰ Süel, (2008), s.30.

ülkeleri başta olmak üzere Anadolu'daki birçok devlet Hattuša'ya hala bu dönemde tehditlerini devam ettiriyorlardı. Bu nedenle Hattuša hem siyasi açıdan hem de dini açıdan üstlendiği görevlerin tam anlamıyla yerine getirilemeyen bir yer olmuştu. Orta Hitit krallarından I.Tuthaliya, I.Arnuwanda ve II. Tuthaliya'nın etnik kökenlerinin Hurrili olması, Hititlerin kurdukları Hattuša'nın Hurri inançlarına uygun gelmediği için daha korunaklı yeni kentler, yeni yerler kurma ya da taşıma düşüncesine girmişlerdi. Özellikle bu amaçla kurulan Ortaköy, Kuşaklı bunun için en iyi örnek kentlerdi.³²¹

Burada bulunan büyük kral mühürleri ve dini ritüellere sahip belgelerin sahibi olan kişi I.Arnuwanda-Ašmunikal çiftinin oğulları II. Tuthaliya' idi. Tuthaliya babası zamanında *tuhkanti* yani veliaht ilân edilmişti. Babasından sonra tahta geçen kral ülkede bazı sorunlarla karşılaşmıştı. Suriye'de yeniden hâkim olmaya çalışan Hitit otoritesi bölgedeki Mısır-Mitanni ittifakı ile engellenmişti. Anadolu'da ise daha ciddi sorunlar vardı. Bu sorunun en büyüğü Kaşka halklarıydı. Hitit sınırının kuzeyinde bulunan Kaşkaların saldırılarını Hitit kralı ile Tapiqqa (Maşathöyük) arasında ki mektuplaşmada Kaşka istilâlarının sınırı nasıl tehdit ettiğini vurgulamaktaydı.³²² Hititlerin ilk döneminden itibaren ülke içinde en büyük tehdit oluşturan Kaşkalar bu dönemde yoğun saldırılarıyla ülke için büyük bir tehlike olmuştu. Tuthaliya'nın Kaşka saldırılarına karşı aldığı çözümler yetmemiş oluyor ki başkenti bir süreliğine terk edip, Şapinuva'ya yerleşmişti. II.Tuthaliya'nın saltanatında düşman Kaşka, Arzawa, Azziya gibi düşman ülkeleri Hitit krallığının başkentini işgal edip kenti yağmalamışlardı. Bu saldırılar sonunda, Kaşka ile sınır Nenašša, Arzawa sınır Tuwanuva ve Uda, Azziya ile sınır Şamuha olmuştu. Bu olay CTH 88'de geçmektedir. Tuthaliya döneminin en önemli olayı olan bu saldırılar metinde "eşmerkezli saldırı" olarak geçmektedir.³²³ Kral olmadan önce II.Tuthaliya prenslik dönemini Ortaköy'de karısıyla geçirmişti. Bu kentte hem siyasî faaliyetlerini hem de Hurri kültürünün dinde yarattığı etkilerle dini işlerini hallediyordu. Hurrili olan kraliçenin, Amarna mektuplarına göre III. Amenofis ile evlendirilmek istenen Mitanni kralı Tušratta'nın kızlarından biri olduğuna dair bilgiler vardı. Şapinuva'da bu kral çifte ait *itkalzi ritüel* metinleri, büyük inşaat faaliyetlerinde bulunduğunu gösteren yapı ayinlerinin parçaları bulunmuş, kentte yoğun bir Hurri kültürü yaşanıldığı tespit edilmişti.³²⁴

³²¹ Ünal, (2018), s.536.

³²² Bryce, T. (2005), *The Kingdom Of The Hittites*, Oxford University Press, Newyork, s.145.

³²³ Stavi, B. (2013), "The Last Years of the Reign of Tuthaliya III Reconsidered", *New Results And New Questions On The Reign Of Šuppiluliuma I*, (ed. de MARTİNO, S.- Miller, J.L.), Logisma, s.134.

³²⁴ Ünal, (2018), s.536.

Belgelerde Şapinuva kentinin başkentliğine dair kesin bilgiler içermemesi kimilerine göre başkent olarak kabul görülmezken kimilerine göre kentin bünyesindeki özelliklerin başkentliğine yeterli nitelikteydi. Hitit krallarının ülkeyi tehdit eden durumlarda kısa süreliğine kenti daha güvenli gördükleri yerlere taşıdıklarına birçok örnek belgelerde mevcuttur. Şapinuva kentinin de kısa süreliğine Hattuşa'nın içinde bulunduğu mevcut durumdan uzaklaşmak için seçildiği tahmin edilmektedir. Ancak kentteki kazılarda ortaya çıkan belgeler ve kentte idari yapı kalıntılarının çıkması devlet için önemli yönetim merkezi olduğunu desteklemektedir.

4.5. Hattuşa'da İmparatorluk Dönemi Kralları

4.5.1. Şuppiluliuma

Hitit devletinin kralları arasında Şuppiluliuma'nın dönemi devletin imparatorluğa doğru adım attığı bir çağ olmuştu. Şuppiluliuma'nın gerçek bir prens olduğu ve bir kralın oğlu olduğu konusunda ortak görüşler varken bazı araştırmacılar babasının kimliğine dair farklı görüşlerde bulunmuşlardı. Genel olarak Hattuşili, II. Arnuvanda ve II. Tuthaliya'nın oğlu olduğu konusunda görüşler vardı. Ancak 1980'de Maşat Höyük'te bulunan Mşt 76/15 damga mühür bu duruma biraz daha açıklık getirmişti. Mührün dış yüzündeki çivi yazısında; “^{NA} KIŠIB ^mŠu-up-p[i-l]u-li-u-ma LUGAL GAL UR.SAG” kahraman, büyük kral Şuppiluliuma'nın mührü”, mührün iç yüzünde ise; “^{DUMU} ^mDu-ut ha-li-ya LUGAL GAL UR.SAG kahraman, büyük kral Tuthaliya'nın oğlu”³²⁵ ifadesinde Şuppiluliuma'nın kralın soyundan geldiğini doğrulamaktadır. Ancak bulunan bir diğer mühür üzerindeki yazıların okunması sonucu “^{NA} KIŠIB He-en₆-ti- [i] M [UNUS. LUG] AL GAL DUMU MUNUS LUGAL GAL UR.SAG” büyük kralın kızının, büyük kraliçenin mührü” ifadesi kafaları karıştırmıştı. Şuppiluliuma'nın karısı olan Henti'nin mühürlerde kralın kızı olarak geçmesi, kraliçenin de Tuthaliya'nın soyundan geldiği yönünde bazı düşünceler ortaya koymuştur. Mühürlerdeki bu bilgiye göre Şuppiluliuma'nın aslında Tuthaliya'nın soyundan değil de Henti'nin kral soyundan geldiği, Şuppiluliuma'nın Henti ile evlenmesi sonucunda aileye girerek, Tuthaliya'nın damadı olarak kral olma hakkına sahip olduğu görüşleri de vardır.³²⁶ Mühür üzerindeki bilgilerin neye göre yazıldığı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz ancak kralın babasının Tuthaliya olduğu kabul görülen ortak görüştür.

³²⁵ Stavi, B. (2011), “The Genealogy of Suppiluliuma I”, *Altoriental Forsch, Akademie Verlag*, 38,2, s.228.

³²⁶ Stavi, (2011), s.229–230.

Šuppiluliuma tahta geçtiği dönemde ülkenin genelinde huzursuz bir ortam hâkimdi, nedeni ise başkent Hattuša'da büyük bir saldırının meydana gelmesiydi. Devlet merkezinin dört bir yandan sarılması, devlet işlerinin işleyişini durdurduğu gibi saldırıları bertaraf etmek için oluşturulacak askeri güce bile engel olmaktaydı. Bu durum başkentten bir dönem uzaklaşılmasına dahi neden olmuştu. KBo 6.28 obv'ye göre başkente yapılan saldırı Kaşka, Arzawa, Azzi düşmanları tarafından gerçekleştirilmişti. Bu saldırıyla Hitit ülkesi yenilgiye uğramış ve Hattuša talan edilmişti. Metnin 16. Paragrafına göre hiç şüphesiz II. Tuthaliya'nın dönemine, Šuppiluliuma'nın tahta çıkmasından önce devlet için dönüm noktası olan bu olayda Hitit başkenti Hattuša, düşmanlar tarafından savunmasız halde bırakılmıştı.³²⁷ Šuppiluliuma tahta geçince ilk iş olarak başkentte düşman etkilerini silmek olmuştu. Daha sonra ise siyasi politikada yönlerini belirlemişti. Tuthaliya zamanında Kizzuwatna'ya yapılan saldırının başarısız olmasıyla Hitit hâkimiyetine alınamayan bölgeye başarılı seferi Šuppiluliuma tamamlamıştı. Artık Kizzuwatna devleti Hitit eyaleti olarak devlete bağlanmış, Ünal'ın deyimiyle burada kukla rahipler devleti kurulmuş ve devletin yönetimi Hitit prenslerine verilmişti.³²⁸

Šuppiluliuma tahtta kaldığı dönem boyunca, Tuthaliya döneminde sekteye uğrayan devletin gücünü yeniden kurmak için hamleler atmıştı. Güneydeki Kizzuwatna krallığında sonra, kuzeyde Kaşka, batıda Arzawa tehlikesi vardı. Kaşka tehlikesine karşı Hattuša'nın etrafındaki savunma sisteminde yaptığı onarmalardan sonra Kaşka ve Arzawa üzerine askeri saldırılar düzenleyerek büyük galibiyet elde etmişti. Bu dönemde Arzawa devleti o kadar güçlüdür ki, yapılan savaşlar Kilikya yakınlarında Tuvanuva (Tyana=Bor) bölgesine kadar uzadığı bilinir.³²⁹ Kralın icraatları ile devlet imparatorluk çağına I.Šuppiluliuma döneminde girmişti, devletin bu dönemde ki gücü Hitit belgelerinde sık sık geçmiştir. I. Šuppiluliuma askeri seferlerini hem Anadolu içlerinde hem de Suriye'de sürdürmüştü. Kral önce Anadolu içlerindeki kargaşaya son verip, ülke içindeki huzuru sağlayıp Anadolu'da bir düzen kurduktan sonra Suriye seferine başlamıştı. Bu düşüncesinin altında yatan nedeni muhtemelen kral ülke dışı seferleri sırasında devlet içinde oluşabilecek tüm saldırıları ortadan kaldırıp, uzak bir bölgede olmasını fırsat bilip yararlanmak isteyen düşmanları engellemiş oluyordu. Hitit devletini önceden beri tehdit eden Kaşkalar bu dönemde yenilgiye uğratılarak devlete rahat bir nefes aldirmişti. Kuzey sınırlarında bulunan

³²⁷ Stavi, (2013), s.134.

³²⁸ Ünal, (2008), s.321–322.

³²⁹ Alparslan, M. (2006), "II.Murşili ve Dönemi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, s.42.

Kaşkaları Hitit topraklarından atarak, ülkenin kuzey sınırını güvence altına alınmıştı. Yukarı Ülke denilen bölgede Hurri, Arzava, Maşa, Huqqa, Kaşka ve Hitit ile birlikte geçen bu coğrafyada Hititler, Kaşka ve Azzi-Hayaşa'ya karşı tampon bölge olarak kullanılmıştı. Aynı zamanda Yukarı Ülke Hitit devletinin coğrafi açıdan çok stratejik bir bölgesiydi ve burası saraydan gelen prenslerin hizmetinde yönetiliyordu.³³⁰ Šuppiluliuma Hatti-Hayaşa sınırına yakın ve Yukarı Bölgede Hayaşa'ya karşı, Hatti içlerindeki yanı sıra Aşağı ve Yukarı bölgedeki Kaşka kabilelerine karşı ve Aşağı Ülkede Arzava'ya karşı savaşmıştı.³³¹ Kral Hayaşa krallığıyla Huqqana³³² antlaşması imzalamıştı. Kral, Kuzey Suriye'ye yönelik hedeflerini gerçekleştirmeden önce Anadolu'da başkenti ve diğer kentlerin güvenliği koruma altına almaya çalışmıştı. Hattuşa'yı Kaşkaların saldırılarına karşı sağlamlaştırarak, kentin aşağısındaki mahalleleri surlarla çevirtirip kentin korunmasını güçlendirmişti.³³³

Ülkenin içlerine kadar girerek Hattuşa'yı talan eden düşmanları ülkeden atmayı başaran Šuppiluliuma'nın İšuwa bölgesine düzenlediği sefere ait bilgilerin yer aldığı DŞ 25 fragmanter metninde, sefer boyunca bölgelere Hititler'in yerleştiği görülmektedir. Kış ayları boyunca İšuwa'ya seferleri sürdürmüştü. Hititlerin yapmış oldukları İšuwa seferleri CTH'de yer alan I.Suriye savaşları ile benzerlikleri vardır. Hatta bu benzerlikler KUB 34.23 (DŞ26)'ün ikinci sütununda da görülmektedir. Šuppiluliuma Zuhapa'ya da bir sefer yapmış, bu sefer sırasında buranın halkının Hayaşa'ya kaçtığı kaydedilmiştir.³³⁴

Šuppiluliuma'nın Suriye'ye karşı düşündüğü plânların önünde duran iki engel vardı. Bunlardan 1.Mısır, 2.Mitanni devletiydi. Mısır içindeki keşmekeş durumdan başını kaldıramadığı için saf dışı kalmıştı. Geriye kalan Mitanni devleti ise dönemin önemli güçlü devletlerindendi. Šuppiluliuma'nın sınırlarını ve gücünü ilerletmesi ve bazı devletleri kendine katarak güneye yönelmesi Mitanni için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Çünkü kral Kizzuwatna kralı yapmış olduğu antlaşma ve ittifak sonucu Mitanni topraklarını tehlikenin içine atmıştı. Mitanni kralı Tušratta için büyük sorun teşkil eden bu durum ne yazık ki onun aleyhine sonuçlar doğurmuştu. Šuppiluliuma yine başarılı bir askeri planla Mitanni devletine yapmış olduğu saldırıyla büyük bir zafer kazanmıştı. Šuppiluliuma burayı tamamen yıkmamış kendine bağlı hale getirmiş ve tahta geçecek kralı kendi

³³⁰ Sir Gavaz, Ö. (2007), "I.Šuppiluliuma Dönemi'nde Suriye ve Mezopotamya ile İlişkiler", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, s.24.

³³¹ Stavi, (2013), s.143.

³³² Karauğuz, G. (2002), *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, s.151.

³³³ Ünal, (2002), s.78.

³³⁴ Cordani, V. (2011), "Dating the Ascension to the Throne of Šuppiluliuma I", *KASKAL, Rivista Di Storia, Ambienti E Culture Del Vicino Oriente Antico*, Volume:8, s.144.

belirleyerek yapılan bir antlaşma ile (KBo I 1-CTH 5122) Tušratta'nın oğlu Mattiwaza (Šattiwaza) kral olarak Mitanni tahtına oturacaktı.³³⁵

Hitit kralı Šuppiluliuma ve Mitanni kralı Mattiwaza arasındaki antlaşmayı içeren KBo I'nolu metnin girişinde, Mattiwaza'nın babası Tušratta'nın Hitit kralına karşı yapmış olduğu küstahça davranışları nedeniyle bu iki devlet arasındaki gerginliğe değinmiş, ve Tušratta'nın ölümüyle Mitanni krallığının içindeki bozulmaları ve kaos ortamını anlatmaktadır. Bu antlaşmada iki devlet arasında ilişkilerin devamlılığı için siyasi evlilik meydana gelmişti. Hitit devletinin galip geldiği savaşın sonunda yapılan antlaşmayla, kral Mitanni'yi kendi tarafında tutmak için böyle bir evliliği kabul etmişti. Bu belgedeki koşullara baktığımızda, Mattiwaza Hitit kralının bir kızıyla evlenecek ve Mitanni tahtına oturacak, ancak Mitanni büyük krallığın yani Hititlerin vassali olarak varlığını sürdürecekti.³³⁶

KBo I 1- CTH 51'nolu metni içeren antlaşmanın ilgili bölümlerinde:

Eğer sen, prens Mattiwaza ve siz Hurriler bu antlaşmanın sözlerini uygulamazsanız, yeminlerin sahibi olan tanrılar (seni) Mattiwaza'yı, sizi Hurrileri ve ülkenizi karılarınız ve sahip olduğunuz her şeyle birlikte yok etsinler... Sen prens Mattiwaza ve (siz) Hurriler bu antlaşmayı ve yemini uygularsanız, tanrılar seni Mattiwaza'yı Hatti ülkesinin kızı (olan) karınla, onun çocukları ve torunları ile ve (sizi) Hurrileri karılarınız, çocuklarınız, torunlarınızla ve ülkenizle birlikte korusunlar! Mitanni ülkesi eskiden ulaştığı yere geri dönsün, gelişsin ve genişlesin! Sen Mattiwaza ve Hatti ülkesinin Büyük Kralının kızından gelen oğulların ve torunların ve (siz) Hurrililer ebedi bir krallığa sahip olasınız! Babanın tahtı sürsün, Mitanni ülkesi sürsün.³³⁷

Antlaşma metninden de anlaşılacağı üzere Mitanni tamamen ortadan kaldırılmamış, kral kızını tahta çıkardığı Mattiwaza ile evlendirerek kendine damat yapmış, onun hâkimiyetini sınırlandırmıştı. Šuppiluliuma'nın, Mitanni'yi yok etmeyerek kendi boyunduruğunda devam etmesine izin vermesindeki amaç Mezopotamya'da güçlenen Asur'a karşı tampon bir bölge yaratarak, kendi çıkarlarını garanti altına almaktı. Ancak Mattiwaza'nın ölümünden sonra yerine geçen ardıllarından sonra Hitit-Mitanni arasındaki müttefiklik sona ererek, Asur'un güçlenmesiyle yeni bir siyasi güç dengenin ortaya çıkmasıyla Mitanni M.Ö.1365–1335 yıllarında Asur'a bağlı krallık haline gelmişti.³³⁸

³³⁵ Yıldırım, N. (2017), "Mitanni Kralı Tušratta'nın Mektupları Çerçevesinde Diplomatik Evlilikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Archivium Anatolicum*, 11/1, s.161.

³³⁶ Luckenbil, D.D. (2012), "Hittite Treaties and Letters", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol.37, no.3, The Universty of Chiago Press, s.162.

³³⁷ Yıldırım, (2017), s.62.

³³⁸ Yıldırım, (2017), s.162.

Šuppiluliuma'nın tahta çıktığı dönemde Yakın Doğu farklı bir döneme girmişti. Orta Mısır toprakları içinde yer alan ülkenin başkenti olan Amarna'dan adını alan M.Ö. 14.yüzyılın ilk yarısını kapsayan Amarna Çağı yaşanmıştı. Anadolu'da dâhil yakın coğrafyaların etkilendiği bu dönem hakkındaki bilgilere Mısır'da Beni Hasan civarındaki Tel El Amarna köyünde bulunan vesikalardan öğrenmekteyiz. 400 civarında Akadça yazılan mektuplar ve Boğazkale vesikaları dönemin tarihine ışık tutan önemli vesikalardı. Tarihte ilk defa *beynelmillelik* kavramı bu dönemde ortaya çıkarak devletlerarasındaki diplomasi dili ortak kullanılmaya başlanmıştı, bu ortak dil Akadça idi. Dönemin diğer önemli noktası ise büyük devlet küçük devlet fikirleri ortaya çıkmıştı. Büyük devletler küçük devletleri kendi hâkimiyeti altına alarak kendi güçlerini genişletmeye çalışıyorlardı, bu devletlerin arasındaki antlaşmalar ise vesikalarla korunuyordu.³³⁹ Yakın Doğu, Anadolu ve Kıbrıs'la yapılan tüm uluslararası arası antlaşmalar Amarna arşivlerinde saklanıyordu. 19.yüzyılda tamamen bulunan bu arşiv dönemin siyasi ve askeri bilgilerini içeren vesikaları barındırmasıyla tarihi açıdan önemli bir kaynaktı.³⁴⁰

Dönemin güçlü devletlerinden biri olan Mitanni devletinin gücünü zayıflatarak kendine bağlı bir hale getiren Šuppiluliuma Eski Doğu ve Kuzey Suriye'ye yayılmak için önünde duran sert bir engeli kaldırmış oluyordu. Bundan sonraki hamlesi Mısır'ı yalnız bırakıp vassallerini yanına çekerek dostluğunu kazanmaya çalışmıştı. İlk girişiminde başarısız olan Šuppiluliuma özellikle stratejik açıdan Ugarit ile antlaşma imzalayarak aradaki ilişkiyi sıkı tutmak istemişti. Bu antlaşma Šuppiluliuma'nın Ugarit kralı II.Niqmaddu'ya gönderdiği mektuptan sonra olmuştur. Kralın Ugarit ile antlaşma ile ilgili ikinci bir mektup göndermişti. Buna karşılık Niqmaddu Šuppiluliuma'ya gönderdiği bir metinde Hitit ile ittifak teklifini kabul ettiğini ve antlaşmanın şartlarına bağlı kaldığını belirtti (CTH 46).³⁴¹ Amurru ve Mısır tarafından baskı altına alınan Ugarit krallığı Hitit kralının teklifini bir çıkış yolu görmüş olmalı ki bu teklifi kabul etmişti. Çünkü Hititlere karşı koalisyon oluşturan Nuhašše, Niya, Mukiš kralları Ugarit'in de bu koalisyona dahil olmasını istemelerine karşılık II.Niqmaddu bunu reddedince ülke bu krallar tarafından yağmalanmış, hatta ortaya çıkan yangın tabakası bu kralların yaptığı işgaller sırasında olabileceği düşünülmüştü.³⁴²

³³⁹ Memiş, (2009), s.107.

³⁴⁰ Ünal, (2002), s.78.

³⁴¹ Gromova, D. (2007), Hittite Role in Political History of Syria in the Amarna Age Reconsidered, *academia.edu*, s.281-282.

³⁴² Tüylü, D. (2014), "Ugarit-Hitit İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s.47.

II.Niqmaddu ülkesine yapılan bu saldırılara karşı Šuppiluliuma'ya şunları söyledi; “Güneşim, büyük kralım, efendim, beni düşman elinden kurtar.ben güneşin, büyük kralın, efendimin bir kölesiyim. Efendimin düşmanına düşmanım, müttefikin müttefikim. Krallar bana zulmediyor.”³⁴³ Bu sözler üzerine Šuppiluliuma Ugarit kralına yardıma gelerek düşmanların Ugarit'ten kovulmasını sağladı. İkili arasında Niqmaddu Antlaşması (CTH 46)³⁴⁴ imzalandı. Hitit ve Ugarit arasında yapılan antlaşma ile Ugarit büyük bir avantaj sağlamış Mukiş ülkesinin topraklarının bir bölümünü kendine katmıştı. Šuppiluliuma yaptığı antlaşmada kraldan savaşlarda asker göndermesini istememiş, bunun yerine çok büyük bir haraç ödemesine karar verilmişti. Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz ticareti için stratejik noktada bulunan Ugarit Krallığı'nı Hitit devleti kendine ekonomik destek olarak görüyordu. Suriye ve Doğu Akdeniz'i elinde tutmak isteyen Šuppiluliuma bu amacını gerçekleştirmek ve buradaki ekonomik süreci kontrol etmek için Ugarit Krallığı'nın gücüne ihtiyacı vardı. Hem stratejik açıdan hem de ekonomik olarak güçlü bir potansiyele sahip olan Ugarit Krallığının Hitit devletinin istemiş olduğu büyük meblağlardaki haracı kabul edip göndermesi, krallığın ekonomik ve ticari kapasitesinin düşünüldüğünden daha fazla olduğunu göstermektedir.³⁴⁵

Kral Akdeniz kıyıları ve Kuzey Suriye'yi ele geçirmekle birlikte buraya Hitit idari sistemini yerleştirmeyi ihmal etmemişti. Kral bunu yaparken Mısır'ın firavunlarından III. ve IV.Amenofislerin iç işleri ve dini reformlarla ilgilenmelerini hesaba katarak, ele geçirdiği bu fırsatı en iyi şekilde devletin yararına değerlendirmişti. Ayrıca dul kalan Mısır kraliçesine oğlunu damat olarak gönderirken Mısır tarafından öldürülmesi üzerine kral öfkelenerek Mısır'a karşı saldırıya geçmiş, Mısır'ın Suriye'ye yayılmasını engellemiş oldu.³⁴⁶Kral, Suriye üzerinde sürdürdüğü askeri seferleri ile bölgenin önemli birçok kenti ile Kargamış ve Halep'i Hitit hâkimiyetine almıştı. Šuppiluliuma bölgenin yönetimi için Halep'te Telepinu, Kargamış'ta Piyaşşili (Šarrikuşuh)'yi buralara vali olarak atamış bu bölgelerde Hitit hâkimiyetinin devamlılığını sağladı. Kralın buralara kendi oğlunu buralara vali olarak atamasının amacı elbette ki bölgede hâkimiyetini devam ettirmektir, böylece kral burada Hitit idarî merkezi kurmuş oldu. Hititlere ekonomi ve askeri alanlarda yardımcı olan bu fetihler sayesinde Suriye kralları Hititlere haraç ödemek ve savaşlarda asker gönderme yükümlülüğüne sahipti. Tabi ki Hitit kralı buradaki denetimi, bu kadarla

³⁴³ Gromova, (2007), s.282.

³⁴⁴ Karauğuz, (2002), s.166.

³⁴⁵ Tüylü, (2014), s.51.

³⁴⁶ Ünal, (2002), s.77.

sınırlandırmamış Suriye yöneticilerinin sadakatliğindeki davranışlarını Hititli prenseslerle ile yani siyasi evlilikler sayesinde devamlılığını sağlamaya çalışmıştı.³⁴⁷ Suriye’de Ugarit, güneyde Kizzuwatna, Suriye’nin güneyindeki Amurru, kuzeydoğuda Hayaşa, gibi sınır devletçikleri Šuppiluliuma’nın başarılı siyasetiyle imparatorluğa bağlanmıştı.³⁴⁸

Šuppiluliuma’nın Hitit tahtında kaldığı süre zarfı hakkında net bir bilgi yoktur. Krala ait metnin bazı bölümlerinde prensliğinde babasıyla yaptığı icraatlar hakkında bilgilerin korunmasına rağmen II.Tuthaliya’nın ölümüne ve Šuppiluliuma’nın tahta geçtiği döneme ait eksik bilgiler yer almaktadır. Tüm bu eksikliklere rağmen Šuppiluliuma’nın dönemi ile çağdaş olan Amarna mektupları, Mitanni kralı Šattiwaza ile yaptığı antlaşma ve Suriye’ye yaptığı seferler kralın Hitit tahtına çıktığı süre sayesinde bazı kıyaslamalarla belirlemek mümkün olmaktadır. Kralın ölüm tarihi, KUB 14.4 (CTH70)’de II.Muršili tarafından güneş olaylarına bağlı olarak tanımlanmıştır.³⁴⁹ Šuppiluliuma dönemi gerçekten Hitit tarihinin en zirvesini yaşadığı ve birçok coğrafyada gücünü kanıtladığı bir dönem olmuştur. Önce Anadolu’da dengeyi kurup, yayılmacı politikasıyla Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz ticaretlerinde söz sahibi olmak için Mısır’ın müttefiklerini saf dışı bırakıp Mitanni, Ugarit krallıklarını kendine bağlı vassal devlet haline getirmeyi başarmıştı. Ardından Doğu Akdeniz ve Kuzey Suriye ticaretinde pay elde etmişti. Hitit devletinin en başarılı dönemi sayılan Šuppiluliuma’nın krallığında devlet imparatorluk evresine geçerek, dönemin güçlü krallıkları arasında yerini alarak, bazı devletleri alaşağı etmişti.

4.5.2. II. Muršili

Šuppiluliuma’nın vebadan ölümünden sonra başkent Hattuša’daki Hitit tahtına oğlu II.Arnuwanda geçmiş ancak babasıyla aynı akıbeta yakalanarak kısa süre sonra ölmüştü. Hitit devleti en parlak dönemini yaşadığı Šuppiluliuma’dan sonraki tahta geçen bazı kralların devletin gücünü artıran icraatlara devam etmişlerdi. Šuppiluliuma’nın ölümünün ardından Hattuša’da yeniden düşman istilaları artmıştı. Muršili’den önce tahta geçen Arnuwanda’nın da ölmesi sonucu Hitit tahtında yaşanan otorite boşluğu düşman ülkelerinin işini kolaylaştırmıştı. Henüz çocuk yaşta başa geçen II.Muršili’nin deneyimsizliğini fırsat bilen düşmanlar tekrar saldırıya geçmesiyle ülke yeni tehditlerin etki alanına girmeye başlamıştı. İlk yıllarında başarısız seferler sergileyen II.Muršili bu

³⁴⁷ Genz, (2011), s.312.

³⁴⁸ Akurgal, (1993), s.45.

³⁴⁹ Cordanı, (2011), s.142.

başarısızlıklarından kurtulmak için diğer krallar gibi tanrılara yakarmıştı. Onun başarılı tarih yazıcılığı sayesinde bıraktığı anneleri bugün Hitit tarihinde en başarılı krallardan olan hem babası Şuppiluliuma'nın hem de kendisinin yapmış olduğu icraatları öğrenmekteyiz.

Ben majeste babamın tahtına oturunca, bana karşı savaşan etraftaki düşman ülkelerinin hiçbirine karşı henüz sefere gitmeden (önce) hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasını sabit bayramları ile ilgilendim ve onları yaptım. Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasına elimi kaldırdım ve şöyle dedim: "Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beni çocuk (diye) çağıran, beni küçük gören senin Arinna'nın Güneş Tanrıçasının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelere karşı benim yanıma aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önümde öldür! "Arinna'nın Güneş Tanrıçası sözlerimi işitti ve benim yanıma aşağıya geldi. Babamın tahtına oturduğum zamandan itibaren etraftaki bu düşman memleketlerini on yıl içinde yendim ve onları imha ettim.³⁵⁰

Yukarıdaki paragrafta da anlaşıldığı üzere II.Murşili tanrılarına saygılı, onları mutlu etme çabası içinde,yaşadığı bu talihsizliklerden ve başarısızlıklardan kurtulmak için Arinna'nın Güneş Tanrıçasına bayramlar düzenlemiş ve ona dua ederek yardımını istemiş. Daha sonra kral tanrıçanın yardımı sayesinde düşman ülkelere yaptığı seferlerle onları yendiğini metinlerde bahsetmektedir.

Yaşadığı bu olayların ardından güçlü bir kral olarak Hitit tarihinde yerini alan kral II.Murşili başarılı akınları, savaşları ve tedbirli idaresi ile Hitit tarihinin en önemli krallarından biri olmuştur. Kuzey, Batı Anadolu ve güney seferlerinde yaptığı icraatlar sayesinde, ülkede ara ara yaşanan başarısızlıkları ortadan kaldırmayı başarmıştı. Murşili Anadolu'nun kuzeyinde ilk iş olarak Kaşka üzerine sefer düzenlemiş, onların oturdukları dağlık bölgeyi Hattuşa'ya bağlı ülke durumuna getirdi. Şuppiluliuma'nın da yenilgiye uğrattığı, neredeyse I.Hattuşili'den beri Hattuşa'yı tehdit eden Kaşkalar bir süre bertaraf edilmiş oldu.³⁵¹ II.Murşili'nin asıl uğraştığı konu ise batıdaki Arzawa krallığıydı. Hitit tarihinde Arzawa ile en çok uğraşan kral II.Murşili olmuştu. Arzawa kralı Uhhaziti'nin Murşili'yi aşağılayıcı tavrı iki ülke arasında savaşların başlamasına neden olmuştu. Bunun üzerine kral abisi Şarri-Kuşuh'un birliklerinin yardımıyla batıya sefere başlamıştı.³⁵²

Kral daha sonra yönünü Arzawa üzerine çevirmiş, babasının zamanında devam eden ilişkilere son noktayı koyan Murşili olmuştu. Kral üçüncü yılında önce Ahhiyava idaresindeki Millawanda'yı bozguna uğratarak dağıtmış, bir yıl sonra ise Arzawa kralı kendi ülkesine geçen Hititli halkları iade etmemesi üzerine, sert dille yazdığı bir mektupla

³⁵⁰ Alp, (2006), s.125.

³⁵¹ Akurgal, (1993), s.48.

³⁵² Karauğuz, (2002), s.110.

ülkeye savaş ilan etmişti. Mektupta kralın ifadesi şöyleydi; “Sana giden uyruklarımı geri istedim. Onları bana geri vermedin. Bana çocuk muamelesi yaptın, beni küçük gördün. Haydi, öyleyse, şimdi savaşağız ve Gök Tanrısı benim efendim, bizim durumumuzu yargılasın.”³⁵³ Anlaşılacağı üzere kral çocuk yaşta tahta çıktığında kendisini dikkate almayan ülkelere karşı intikamını almak istemiş, askeri deneyimini yaptığı seferlerle onlara göstermiştir.

Tarhunderadu'nun saltanatı döneminde en büyük güce ulaşan Arzawa'nın en büyük rakibi Hitit ülkesiydi. Murşili üçüncü ve dördüncü yıllarında düzenlediğı seferlerde elde ettiği üstünlükler sayesinde Hitit-Arzawa sınırı olan Aştarpa Irmağı üzerinde Arzawa askerlerini yenilgiye uğrattı. Murşili'nin başkent Apaşa'ya yürümesi üzerine Arzawa kralı Uhhaziti deniz yoluyla Ahhiyawa ülkesine kaçtı. Bir sonraki yılı takip eden savaşla Şeha Nehri topraklarında ayaklanmalar bastırılmış ve düşman direnişleri yok edilmişti.³⁵⁴ Bölgenin gücünü kıran II.Murşili Arzawa'yı bileştiren krallıkları Mira (Kuvaliya ile) ve Hapalla olarak ayırarak Batı Anadolu'da dayanıklı bir yerleşim empoze etti.³⁵⁵ Böylece *divede et impera* politikasını ilk kez uygulayarak Batı Anadolu'da ki Arzawa'yı parçalayıp küçük beyliklere bölmüş,³⁵⁶ bundan böyle tahta oturtulan Arzawa prenslerinden her biri Hitit krallarının sadakatini alan kişiler olacaktı. Boğazkale arşivlerinde iki ülke arasında yapılan, antlaşmayı içeren ana dokümanlar Murşili'nin annelleri ile birlikte aşağı yukarı tam versiyonları bulunmuştur.³⁵⁷ Kral, Mira Krallığının başına Maşhuliuwa, Hapalla'nın başına Tarkaşnalli'yi tayin etmişti. Şeha ülkesi ise, kral Manapa Tarhunta ile yapılan antlaşmayla Hitit vassali haline gelmişti.³⁵⁸

Uzun yıllardır Batı Anadolu'ya hâkim olan Arzawa devleti Uhhaziti'nin döneminde Murşili'ye yenik düşerek siyasi anlamda artık ne bir söz hakkı nede bir askeri gücü kalmamış ve sona ermişti. Ülkenin toprakları ise Arzawa ülkesi sayılan devletlerarasında bölünmüştür.³⁵⁹ Kuzeyde Kaşkalara karşı, Batı Anadolu'da Arzawa'ya karşı, güneyde Kuzey Suriye ile uğraşan kral uzun saltanatı dönemi boyunca devletin siyasi istikrarını sağlayarak düşmanlar üzerinde gücünü uygulamıştı. Onun askeri politikalarını oğlu Muvatalli sürdürecekti. Fakat bu dönemde Hattuşa başkent olma özelliğini yitirmiş, yeni

³⁵³ Turan, (2016), s.96.

³⁵⁴ Hawkins, J.D. (2009), “The Arzawa Letters İn Recent Perspective”, *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan 14*, s.75.

³⁵⁵ Hawkins, (2009), s.75

³⁵⁶ Ünal, (2002), s.79.

³⁵⁷ Hawkins, (2009),s.77.

³⁵⁸ Olcay, (2016), s.97.

³⁵⁹ Alparslan, (2006), s.68.

başkent şuan sadece adını bildiğimiz yeri hakkında sadece tahminlerin yürütüldüğü hala bulunamayan Tarhundašša olmuş ve Hitit tarihinde yeni bir dönem başlamıştı

4.6.Tarhuntašša Ülkesi- Kur^{URU} Tarhuntašša

4.6.1.Başkent'in Tarhuntašša'ya Taşınmasının Nedenleri

Murşili'den sonra tahta geçen Muwatalli döneminde, siyasi başarılarından çok ülke içinde gerçekleştirdiği değişim yıllar sonra bile kendinden söz ettirmişti. Bu değişimi, Hititlerin merkezi bir devlet olarak kurulduğu kent olmanın yanında ilk defa askeri, siyasi, idari yönden yapılmış başkent olarak karşımıza çıkan Hattuša kentinden başkenti taşımaya gerçekleştirmişti. Başkent ilk defa onun zamanında kalıcı olmak amaçlı neresi olduğu bilinmeyen Tarhuntašša kentine taşınmıştı. Alınan bu kararların sebepleri olduğu gibi sonuçları da vardı. Ancak kentin izlerine ulaşılamadığı için burada gerçekleşen yönetim ve idari alandaki işleyiş yöntemleri, o dönemin tarihi olaylarını bilmemizi ve belgelerine ulaşmamızı engellemiştir. Çok az bilgilere sahip olduğumuz Muwatalli dönemine ait belgeler, bilinmeyen Tarhuntašša kentinde olduğu için devlet arşivlerine ulaşılamadığı için hem başkent'in değişikliği hakkında, hem de dönemin siyasi olayları hakkında bilgilerimiz kısıtlı olmuştur. Kral burayı başkent yaptığı için burada icraatlarını içeren bir devlet arşiv olmalıydı. Ne yazık ki bu kentin bulunmaması ne arşivlere nede kralın dönemine ışık tutacak bir bilgiye rastlanılmasına engel olmuştur.

Muwatalli'nin krallığı dönemi boyunca şüphesiz en unutulmayan icraatı başkent'in başka bir yere taşınması olmuştu. Ünal'ın deyişiyle bu olay *Büyük Exodus*'tu. Bu değişim tarihin krala dayattığı kaderin sunduğu bir seçenektir. Ortada hiçbir şey yokken kral, devletin geleceği için bu büyük olayı gerçekleştirecek değildi. Elbette başkent'in taşınmasının nedeni veya nedenleri vardı. Zaten Orta Anadolu'da sürekli meydana gelen siyasi olaylar yüzünden karmaşık bir hal mevcuttu. Ardı arkası kesilmeyen savaşlarda kazananlar olsa da Anadolu'nun ekonomik yapısında da bozulmalar başlamıştı. Ayrıca Şuppiluliuma'nın zamanından beri devam eden dönemin hastalığı veba salgınından ülke genelinde perişan bir görünüm vardı. Bu hastalık o kadar illetliydi ki kral Aşağı Ülke'ye taşınırken kardeşi Hapkiš kentine sığınmıştı.³⁶⁰ Peki kralı başkenti taşımaya iten bu yaşananlar mıydı yoksa başka sebeplerde var mıydı?

³⁶⁰ Ünal, (2018), s.708.

II.Muwatalli tarafından saltanın ikinci yılında, imparatorluğun siyasi gücünün zirvesinde olduğu dönemde Tarhuntašša olarak bilinen bölgede yeni bir başkent kurulmuştu. Muwatalli'nin başkenti Hattuša'nın güneyinden Aşağı Ülke'ye taşınmasının nedeni hala muammalı bir konudur. Bazı bilim adamları bu değişikliğin nedenini ülkenin iç ve dış siyasetindeki olaylara bağlarken bazıları ise aslında gerçek nedeninin II.Muwatalli tarafından bu kentte desteklenen dini bir reform olduğu düşünülmektedir. Ana neden olarak görülmesi de o dönemde Fırtına Tanrısı Tarhunt(a) Pihaššašši'nin³⁶¹ öneminin artmasının başkent değişikliğiyle ilgili önemli bir bağlantı kurulmaktadır. Fırtına Tanrısı kültünü II.Muwatalli tarafından Šamuha'da başlatılmıştı. Hattuša ve Arinna'daki tanrıların Tarhuntašša'ya taşınarak devlet kültünü inanç düzeninin değişmesine neden olan değişim kaynaklarda doğrudan ele alınmamıştır. Ancak muhtemelen tüm imparatorluğun seçkinlerinde, merkezinde ve taşralarda etkilenmeler olmuştu.³⁶² II.Muwatalli'nin metinlerinde Fırtına Tanrısı ile ilk kez Wiluša kralı Alakšandu ile yaptığı antlaşmada görülmüştür. Burada II.Muwatalli *Şimşegin Fırtına Tanrısı'nın Sevgilisi* olarak belirtilmiştir.³⁶³ II.Muwatalli'nin başkenti buraya taşıyarak Luwi unsurunu benimseyerek Şimşeklerin Fırtına Tanrısı'nın kültünün önemini artırmıştı. Bu dönemde geleneksel çivi yazısı yıllıkları yerine Luvi hiyeroglif yazılarıyla yazılmış Sirkeli'deki kaya anıtlarında rastlanılması gerçekten de Luvi etkisinin izlerini göstermektedir.³⁶⁴

II.Muwatalli döneminden önce başkenti buraya taşımadan, Batı Anadolu'da Hititleri tehdit eden Arzawa'nın yaptıklarından haberdar olmak, onu denetim altında tutmak için Konya çevresinde olduğu tahmin edilen Tarhuntašša'nın kurulduğu bilinir.³⁶⁵ Çünkü burası Arzawa'ya sınırdı ve bölge doğal bir kale konumunda olması sebebiyle daha güvenli bir mekân olan Hatip Kalesi'nin buranın merkezi olduğu tahmin edilmektedir. Tarhuntašša'nın Arzawa ile batı sınırını Kaštariya (Aksu) ırmağı oluşturuyordu.³⁶⁶

II.Muwatalli'nin başkenti Tarhuntašša'ya taşınması hakkındaki bilgileri en anlaşılır şekilde veren kaynaklar kardeşi III.Hattušili'nin otobiyografisi yada apolojisinde yer alan konuyla ilgili metinlerde bulabiliriz. Başkenti taşınmasıyla ilgili bu kaynaklar Kadeş savaşı

³⁶¹ Pihaššašši: Luwice bir isimdir ve piha “parlaklık, ışıklık” kökünden türemiştir. Pihaššašši “aydınlık olan” anlamına gelen sıfat türevidir, “şimşek” anlamında da kullanılır. Bknz: Singer, I. (2006), *The Failed Reforms Of Akhenaten and Muwatalli*, <http://www.thebritishmuseum.ac.uk/bmsases/issue6/singer.html> s.40.

³⁶² Alfonso, (2011), s.220–221.

³⁶³ Singer, (2006), s.39.

³⁶⁴ Ünal, (2018), s.709.

³⁶⁵ Bahar, H.(2015), “Eskiçağ'da Konya”, *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, s.7, Konya.

³⁶⁶ Bahar, H, (2017), “Türklerden Önce Konya Tarihi”, (edt; Aköz, A.-Yörük, D.), *Konya Araştırmaları Göç ve İskan*, Palet Yayınları, Konya, s.34.

raporlarından önceye aittir. Yani bu demek oluyor ki başkent taşınması Kadeş savaşından önce gerçekleşmiş ancak değişikliğin savaştan kaç yıl önce yapıldığıyla ilgili kesin tarihlendirme mümkün değildir.³⁶⁷ Muwatalli'den önce Hitit devleti kurulduktan sonra II.Tuthaliya zamanında bir başkent değişikliği olmuştu. Ancak bu değişim tamamen Hattuša'dan taşınmak için değil o zaman ülkeye yapılan saldırılardan daha güvenli bir yer aramak amacıyla yapılmıştı. İlk defa başkent Tarhuntaša'ya taşındığına dair kayıtlarda geçse de bu değişikliğin sebeplerine ait bilgiler mevcut değildi. Ancak tarihçiler bu konu üzerindeki görüşlerini öne sürmüşlerdi. Genel olarak Kaška saldırıları, Mısır ile yapılacak olan savaşın arifesinde olması, kardeşinin hırsları ve krallığında gözü olması yaygın görüşlerdi. Şimdi bu sebepleri daha açık bir şekilde ifade etmek konumuz için daha anlaşılır olacaktır.

Kaška Faktörü; Hititler merkezi bir otorite olarak Hattuša'da ortaya çıktıklarında, Karadeniz'in kuzey bölgesinde var olan dağ krallıklarından başıboş halde düzensiz, boylar halinde yaşayan, Kaşkalılar tarafından sürekli tehdit altındaydı. Kaşkalıların Hititlere yapmış olduğu sürekli saldırılarla başkent Hattuša tahribata uğratılana kadar yağmalanmıştı.³⁶⁸ İlk kez Hitit tarihinde I.Hantili ve oğlu Alluwamna zamanında kayıtlarda görülen Kaşkalılar, Hititlerin kuzey sınırının yakınındaki kutsal kentlerden biri olan Nerik kentini ele geçirdikleri kaydedilmiştir. Hititler tekrar Nerik kentinde hâkimiyeti yaklaşık 200 yıl sonra sağlamışlardı. Dışarıdan Hitit yurduna uygulanan saldırılara karşılık I.Hantili Hattuša ve diğer bölgedeki şehirlerle birlikte buraların tahkimatını güçlendirmeye başlamıştı. Aslında kralın bu hareketi krallığın merkezinin gelecek olan düşman saldırılarına karşı savunmasız olduğunu gördüğü için böyle bir hamleyle girişmişti.³⁶⁹

Görüldüğü gibi Hantili zamanında başlayan Kaşkaların saldırıları yıkılış dönemine kadar hiçbir zaman tam olarak ortadan kaldırılamamıştı. Özellikle Kaşkalıların savaşlarda uyguladıkları vur kaç taktiği sayesinde saldırıp geri çekilmeleri, göçebe olarak da değil ama tamamen yerleşik hayatlarının olmaması, merkezi bir otoriteye sahip olmamaları, yağmacı bağımsız boylar halinde yaşamaları onları daha da bencil bir halk yapmıştı. I.Şuppiluliuma, II.Murşili, gibi imparatorluk döneminin güçlü kralları zamanında bile baş edilmeyen bu halkın ülkenin merkezinin taşınmasında önemli payı mutlaka vardır. Hitit devletine coğrafi yakınlığını fırsat bilen Kaşkalılar başkent Hattuša dâhil kuzeydeki sınır kentlerine saldırmış, özellikle büyük seferlerde başkent boş olması, devletin içerisindeki

³⁶⁷ Singer, (2006), s. 39.

³⁶⁸ Bryce, (2005), s.47.

³⁶⁹ Bryce, (2005), s.113.

karışıklıklar³⁷⁰ onların istilalarını sürekli hale getirmişti. Muwatalli'nin tahta geçtiği dönemde tekrar güçlenmeye başlayan Mısır ile bir savaş kaçınılmazdı. Kaşka konusu üzerinde önemli araştırmalar yapan, Von Schuler'a göre, birbirinden bağımsız boylar halinde yaşayan Kaşkalar, Çorum/Mecitözü, Amasya yakınlarında yaşadıkları için buldukları bölge haliyle Hattuşa, Arinna, Şapinuva gibi Hitit kentlerine çok yakın konumdaydı. Bu iki halkın sınırları birbirinden keskin olarak ayrılmış olabileceğini düşünenler olsa dahi iki halkın arasındaki sınırın ayrıldığını gösteren bir bulguya rastlanılmamıştır.³⁷¹

Muwatalli tahta geçtiğinde aldığı kararlarla, hem Kaşka hem Mısır tehlikesini başarılı bir şekilde çözenin peşindeydi. Kral başkenti Aşağı Ülke'ye taşırken, Yukarı Ülke'yi başıboş bırakmamış, kardeşi III.Hattuşili'yi Kaşkaların oturduğu kuzeydeki büyük bölgeyi kapsayan Yukarı Ülke'nin *Büyük Meşedi* yani valisi olarak atamıştı. Kardeşini buraya vali olarak atanmasının en büyük nedeni şüphesiz Kaşkalar'dı. Hattuşili'nin de Kaşkalara karşı gösterdiği başarılı seferleriyle Kaşkaları yenilgiye uğratmış, Kaşkalılardan bazılarını toprak vererek kendisine bağlamıştı. Mısır ile olacak olan savaşla ilgileneceği sırada Kaşkaların Hattuşa'yı ele geçireceğinden korkan Muwatalli kardeşini Hitit sınır boyundaki iki önemli merkez olan Hakmiş ve İstahara Ülkesinin yönetimini vermiş ve onu Hakmiş kralı ilan etmiş, Hattuşa'yı ise yüksek memur olan büyük yazıcı Mitannamuva'ya vermişti.³⁷² Kral Kaşka tehlikesini hem başkenti taşıyarak hem de Kaşkaların bulunduğu bölgeye kardeşini atayarak, başkentin taşınmasından sonra oluşabilecek sorunlara bir müddet çözüm sağladığı tahmin edilmektedir.

Hitit krallarının Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirme isteği ile sürekli merkezden uzaklaşmasıyla, Hattuşa bu yağmacı kavmin istilalarıyla uğraşmıştı. Aynı hareketi Mısır ile olacak olan savaşta da yapacağını düşünen Muwatalli bir yandan güçlü bir devlet olan Mısır'la uğraşırken, diğer yandan merkezde yaşanacak olaylarla merkezin yağmalanıp tahrip edilmesini göze alamamış ve başkenti değiştirmişti. En azından yeni başkentin yeri Kaşkalıların yaşadığı yere daha uzaktı. Kral Tarhundaşša'dan rahatlıkla savaşı yönetebilecekti ve uzun süre merkezi boş kalmamış olacaktı.

Hattuşili Faktörü; Muwatalli'nin başkenti taşınmasının en kabul görülen nedeni kardeşi Hattuşili'nin tavırlarıydı. Kralı kardeşi Hattuşili küçüklüğünde geçirdiği hastalığından

³⁷⁰ Demirel, S. (2013), "Hitit Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular", *Akademik Bakış*, C.6, S.12, s.193.

³⁷¹ Demirel, (2013), s.194.

³⁷² Akurgal, (1993), s.81.

dolayı devlet işlerinden uzakta büyümüştü. Ancak zaman geçtikçe Hattuşili'nin içinde devlet işleriyle ilgilenme ve kral olma isteği doğmuştu. Hatta onun içindeki bu istekler onu kralın en büyük rakibi haline getirmişti. Kral kardeşinin hırslarını iyi niyetiyle çözmeye çalışsada aslında Hattuşili'nin niyetinin kral olmak istediğini anlamıştı. Eğer Hattuşili'nin böyle bir düşüncesi olmasaydı abisinin ölümünden sonra yeğenin hakkı olan tahtı ele geçirme niyetinde bulunmazdı. Muwatalli daha ılımlı yaklaşımlarıyla ve ona tanıdığı haklarla belli ki Hattuşili'nin bir süre fikrini ertelemiş oldu. Hattuşili küçüklüğünde devlet işleriyle uğraşmamış, çocukluğunu hastalıklarla geçirdiği için tapınağa verilerek rahip olarak yetiştirilmişti. Hatta otobiyografisinde bu konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Efendim İstar kardeşim Muwatalli’yi, babam Murşili’ye rüyasında gönderdi: “yıllar Hattuşili için kısadır; o sağlıklı değildir. Onu bana ver; o, benim rahibim olsun. O zaman sağlıklı olur. “ ve babam beni küçük çocuğunu aldı ve beni tanrıçanın hizmetine verdi...”³⁷³ Tanrının evinde onun denetiminde daha iyi olacağını düşünen Murşili oğlunu tapınağa vermişti. Çocukluğunu tapınakta geçirdiği için olmalıdır ki Hattuşili'nin hırsları ve kaptisleri genelde bu işlerden uzak olarak yetiştiği için olabilir. Kral bu durumu fark ettiği zaman kardeşiyle ayrı yerde durmayı tercih etmiş, tanrıları da alarak Tarhuntaşša’yı kendine yeni bir başkent yapmıştı. Kardeşi Hattuşili’yi önce *EN.KARAŞ* (*Ordu Beyi/Ordu Komutanı*) görevine daha sonra *GAL MEŞEDI* (*saray muhafızlarının Baş*) görevine getirmişti. Bu görevlerle birlikte Yukarı Ülke'nin idaresi de Hattuşili'ye verilmişti.³⁷⁴ Böylece kardeşine ait yönetim merkezi bulunuyordu, tapınaktan sonra devletin önemli işlerine verilmişti. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hattuşa'nın içinde bulunduğu Yukarı Ülke'nin idaresini kardeşine vermiş olmasına rağmen, Hattuşili'nin isteklerinden dolayı, Hattuşa'nın yönetimini ayrı olarak kâtiplerin başı olan Mitannamuwa'nın ilgilenmesini istemişti. Kralın bu kararı kardeşine olan güveninin azaldığını açıkça göstermektedir.³⁷⁵

Mısır Faktörü; Kuzey Suriye bölgesi, Akdeniz ticaretini ekonomik çıkarlarına göre yönlendirmek isteyen Hitit ve Mısır arasında dostane bir hava yoktu. Hitit devletinin güçlü bir rakibi olan Mısır, kendi içinde yaşadığı karışıklılardan dolayı bir süre dış dünyayla iletişimi kesmiş, askeri faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştı. Bu uğraşlarından dolayı Hitit devletinin Suriye'ye düzenlediği yayılmacı politikasına engel olamamıştı. Mısır tahtına geçen firavun Amenofis'in benimsediği tek tanrılı din anlayışı ile yeni bir inanç

³⁷³ Dinçol, (1982), s.47.

³⁷⁴ Alparslan, (2011), s.50.

³⁷⁵ Alparslan, (2011), s.51.

getirerek dini reform gerçekleştirmişti. Yeni inancının yarattığı kaos ortamında Mısır halkı ile firavun karşı karşıya gelmiş, ölümünden sonra yerine geçen damadı olarak bilinen Tutankamon'un genç yaşta ölmesi Mısır'ın iç dünyasında daha da karmaşık bir yapı ortaya çıkarmıştı. Hitit kralı Šuppiluliuma zamanında bu firavunun dul kalan karısı kralın oğullarından birini kendine eş olarak istemişti. Šuppiluliuma Aneksemon adlı kraliçenin ikinci mektubu üzerine oğlunu göndermiş fakat Hitit prensi muhtemelen tahta geçmek isteyen kişiler tarafından öldürülünce Hitit devletinin Mısır'a kin ve öfkesi artarak, iki ülke arasında düşmanca tavrın doğmasına neden olmuştu. Bu nedenle Šuppiluliuma Mısır vassalları üzerine yaptığı seferlerle onu yalnız bırakmak istemişti.

Mısır'da hem dini reformun çıkardığı hem de hanedana kan yada bir bağı bulanmadan tahta geçen, Amenofis döneminde okçuların başı görevinde bulunan Tutankamon ve Aya zamanında orduyu yöneten askeri görevi olan Horemheb tahtı zorla ele geçirmişti. Tahtı ele geçirdiğinde seleflerinin adını bulunduğu yerlerden sildirerek kendi adını yazdırmış, saltanat dönemi boyunca IV.Amenofis, Tutankamon, Aya yaşamamış gibi göstererek kendinden önceki dönemi III.Amenofis'in ölümüyle başlatmıştı.³⁷⁶ Yapılan bu haksızlığın Amenofis ve Tutankamon taraftarının öfkesine sebep olması kaçınılmazdı. İşte bu gibi sebeplerden dolayı Mısır bir süre dış siyasete dâhil olmasını engellemiş önce kendi içinde düzenlemelere gitmişti.

Ancak 19.Sülale kurulduğunda Mısır tekrar eski gücüne kavuşmaya başlamış, dış politikayla uğraşarak tekrar etki alanlarını hissettirmişti. I.Seti'nin tahta geçtiğinde Filistin ve Lübnan bölgelerini kendine katarak, Kadeş ve Hitit hâkimiyetinde bulunan Amurru'yu Mısır'a katması iki ülke arasındaki savaşa sebep olmuştu. Ancak I.Seti'nin ölmesiyle yerine geçen oğlu II.Ramses kuzey Suriye ile ilgilenmeye devam ederek babasının görevini üstlenmişti. Suriye'de çıkar çatışması olan bu iki devletin bu olayı savaşa götürmesi kaçınılmazdı. Bu nedenle kral daha öncesinde bu durumu sezdiği için vuku bulacak savaşın karşısında Hitit kralı önceden bir tedbir alarak, II. Muwatalli'nin hamlesi ile başkenti Konya civarında olduğu sanılan Tarhundašša kentine taşıdığı düşünülmüştür.³⁷⁷ Mısır ile olacak savaşta daha yakından müdahale etme ihtiyacını güden kral böyle yaparak, savaş anında başkentin Kaşka başta olmak üzere, düşmanların eline geçmesini önlemiş ve kendi hâkimiyetinde bulunacağı bölgeden çok uzaklaşmasına gerek duymadan savaşı yöneteceği bir bölgede merkez kurmuştu.

³⁷⁶ Vercouter, J. (2005), *Eski Mısır*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.86.

³⁷⁷ Özkan, S. (2007), "Ülkemizde Bulunmuş Eski Mısır Eserlerine Göre Anadolu-Mısır İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.22, S.1, s.84.

Ancak Mısır'la yapılacak olan savaşta, merkezin savaş bölgesine yakın olmasından dolayı başkentin taşınmasının gerçek neden olarak kabul edilemez. Zaten saldırı ve savaşlarla dolu olan Hitit tarihinde bu yöntemi kullanarak I.Hattuşili, I.Murşili, I.Tuthaliya, Şuppiluliuma ve II.Murşili, döneminde daha yoğun ve farklı cephelerde yapılan savaşların da iyi yönetilmesi için merkezin taşınması gerekirdi.³⁷⁸ Ancak hiçbir kral bu gerekçeyi kullanarak merkezden taşınmamıştı. Bu nedenle, başkentin taşınmasının nedenlerinden biri olarak görülen Mısır cephesi aslında çok kabul edilir bir neden değildi. Bunun yerine daha çok krallığın içindeki olaylar kentin taşınmasına neden olmuştu.

4.6.2.Tarhuntaşsa'da Siyasi Dönem

Muwatalli kral olduğu dönemlerde özellikle kardeşi Hattuşili ile yaşadığı bir takım sıkıntılardan dolayı kardeşine Hattuşa çevresinin idaresini bırakarak başkenti terk etmesi hem o dönemde hem de sonraki dönemlerde imparatorluğun ikiye paylaşılmasıyla sonuçlanmıştı. Bir ülkede iki yöneticinin olması ülkenin içten parçalanmasını kolaylaştıran en önemli nedendi. Bu değişikliğin yaşanmasıyla ülkenin iki tarafında bitmek bilmeyen olaylar meydana geldi. Muwatalli yeni başkentte kurduğu düzenle başarılı politikalar izlemiş, ülkenin içinde yaşanan iç kavgalara rağmen Batı Anadolu'daki saldırılarla uğraşmış ve Mısır'a karşı başarılı bir politika sürdürmüştü. Ne yazık ki Tarhuntaşsa'nın yeri tespit edilemediği için kralın orjinal belgeleri neredeyse hiç yoktur sadece Hattuşa'da saklanmış kopyalara ulaşılmıştı.³⁷⁹

III.Hattuşili bir metinde Muwatalli'nin başkenti taşınmasından bahseder. “kardeşim Muwatalli Hatti'nin tanrılarını ve Sedir Tanrılarını aldı, onları Tarhuntaşsa'ya götürdü ve Tarhuntaşsa'yı kendine büyük yer (başkent) yaptı.” Şeklinde ifade ederek ayrıca tanrılarını ve onlara ait olan altın ve gümüşü götürdüğünü anlatır. Kralın yaptığı bu değişiklik aslında taşınmanın geçici olmadığını Muwatalli'nin kalıcı olarak taşıdığını gösterir. Ayrıca kralın tanrı heykelleri ve tapınaklara ait olan eşyaların yerleştirilmesi için yeni binalar inşa edilme ihtiyacının olduğunu gösterir. Kral bu değişikliğinde kendine göre haklı olsa da halk içinde ona karşı sert tutumlar takıldığı tahmin edilmektedir. Çünkü Hattuşa Hitit ülkesinin en büyük kenti olmakla birlikte Hitit gücünü temsil eden bir kentti. Muwatalli'den önce ülkenin başında olan krallar genellikle tehlike karşısında başkent değişikliği yerine kentten uzaklaşma yoluna gitmişler bu süre zarfında kendilerine yeni bir başkent tahsis

³⁷⁸ Ünal, (2018), s.709.

³⁷⁹ Ünal, (1999), s.47.

etmemişlerdi. Örnek vermek gerekirse Şapinuva’da II.Tuthaliya dönemine ait belgelerin başkent Hattuša’dan daha çok bulunması kralın bu kentte bulunduğunu göstermektedir. Kaška saldırılarına bağlanan Tuthaliya’nın bu tutumu karşısında Hattuša hiçbir zaman başkent özelliğini kaybetmemiş, Tuthaliya’dan sonraki krallar yine Hattuša tahtında görülmüştü. Yani onların amaçları ülkenin içindeki tehlike geçene kadar oradan uzaklaşarak yönetimin devamlılığını sağlamaktı, başkenti kalıcı olarak taşımak değildi.³⁸⁰

Muhtemelen Muwatalli başkenti taşımadan önce Batı Anadolu’daki yaşanan olaylardan dolayı önce oraya müdahale etmişti. Bu dönemde orada Ahhiyawa devleti vardı. İki devlet arasındaki ilişkiler sekteye uğramıştı. Bu ilişkilerin bozulmasının nedeni Ahhiyawa krallığından yüz bulan Piyamaradu adındaki kişinin, Ahhiyawa kralının hizmetinde hareket edip Hitit devletini sıkıntıya sokmuştu. Piyamaradu adlı kişinin sürekli Hitit hâkimiyetindeki bölgelere saldırması üzerine Piyamaradu’yu etkisiz hale getirmek için sadece askeri değil diplomasi yoluna hatta büyüye bile başvurulmuştu.³⁸¹ Muhtemelen Arzawa kralı Uhhaziti’nin torunu olduğu sanılan Piyamaradu o dönemde Alakşandu tarafından yönetilen Wiluša’nın iç işlerine karışınca, Alakşandu Şeha Nehri Ülkesi kralı Manapa Tarhunda’dan yardım istemişti ancak Piyamaradu karşısında yenilgiye uğramışlardı. Piyamaradu’nun savaştan galip çıkması ve Şeha Ülkesine ait Lazba adasına saldırması sonucu Şeha kralı Hattuša’dan yardım istemişti.³⁸² Bunun üzerine Kaşu önderliğinde Hitit askeri gücünü Şeha Ülkesine yollayan Muwatalli³⁸³ sayesinde Wiluša’da tekrar eski düzen kurulmuştu. Kralın yardımıyla Wiluša ve Hitit ülkesi arasında Hititlerin avantajlı çıktığı antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Wiluša Hititlerin vassali haline gelmişti.³⁸⁴

Bu olayların geçtiği Tawagalawa mektubu olarak bilinen metin, Muwatalli ve III.Hattuşili dönemine tarihlenirken son yıllarda Ortaköy’de çıkan belgelere göre II.Tuthaliya dönemine ait olması gerektiği düşünülmüştür. Ancak belgelerdeki karma karışık durumlardan dolayı iki Piyamaradu olma ihtimali de vardı, eğer iki tane tarihi şahsiyete sahip Piyamaradu yoksa bu olaylar Muwatalli ve III.Hattuşili dönemine tarihlenmesi gereklidir.³⁸⁵

³⁸⁰ Alparslan, (2011), s.52.

³⁸¹ Kopanias, K. (2018), “Decon Structing Achilles. The Stories About Piyamaradu and The Making Of A Homeric Hero”, *academia.edu*, s.58.

³⁸² Turan, (2016), s.97.

³⁸³ Kopanias, (2018), s.59.

³⁸⁴ Turan, (2016), s.97.

³⁸⁵ Piyamaradu ve Tawagalawa Mektubuna ait olayları daha detaylı öğrenmek için bkz:Ünal, (2017), s.549-553.

Eskiçağ tarihinin en önemli olaylarından biri olan Kadeş savaşı öncesi Hititlerin yaptığı bu antlaşma siyasi alanda onların rahatlamalarını sağlamıştı. Mısır'da XVIII. Hanedanın başa geçmesiyle eski gücüne kavuşan ve Suriye üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Mısır tekrar dönemin en güçlü devletlerinden biri haline gelmişti. I.Seti ile başlayan hareketlenme Muwatalli ile çağdaş olan II.Ramses ile devam etmiş sonunda ise Kadeş savaşının çıkmasına neden olmuştu. Bu noktada savaşa katılacak olan ülkelerin yanında yardımcı müttefiklere çok önemli görev düşmekteydi. Muwatalli Anadolu'nun içindeki sorunları halledip, Batı Anadolu'daki kargaşaya son vermesi ile yaptığı Alakşandu antlaşmasına göre, Mısır ile yapılacak savaşta ona yardımcı olacaktı. Çünkü aşağıda değineceğimiz antlaşmanın maddelerinde Hitit devleti güçlü devletlerden biriyle savaşa girerse Wiluşa ülkesi ona yardıma gidecekti. Böylelikle askeri bir güç sağlayan Muwatalli savaşa avantajlı başlayacaktı.

Hitit krallarının güney bölgelerine sürdürdüğü seferler her dönem devam etmişti. Bir taraftan Akdeniz ticaret yolu diğer taraftan Kuzey Suriye'nin sahip olduğu ekonomik imkânlar Hitit krallarını zaman zaman buradaki yerel devletlerle beraber Mısır ile karşı karşıya getirmişti. Mısır'ın hem ticaret yollarını hem de Suriye'ye hâkim olma düşüncesinden dolayı iki ülke sürekli karşı karşıya getirmişti. Özellikle ticaret yolları ve Suriye toprakları içinde bulunan Amurru Ülkesi, Hitit ve Mısır arasında hâkimiyetin kurulması gereken bir yerdi. Bu bölgeye sahip olduktan sonra, diğer taraf saf dışı bırakılarak ticaret yollarına ve Suriye'ye egemen olacaktı. Nitekim önce Hititlere bağlı olan Amurru Krallığı, Ramses döneminde Mısır tarafına kaymasından dolayı, Mısır ve Hitit arasında beklenen savaşın doğmasına sebep olmuştu. Bu olaya IV.Tuthaliya kendine ait metinde değinmişti. Metinde bu olay şöyle geçmiştir:

Majestemin babasının kardeşi Muwatalli kral olunca, Amurru ülkesi adamları ona karşı suç işlediler. Ona şu haberi saldılar: "Kendi isteğimizle vassal olduk. Şimdi artık senin vassalın değiliz!" Mısır ülkesi kralının arkasına (emrine) geçtiler. Majestemin babasının kardeşi Muwatalli ile Mısır ülkesinin kralı, Amurrulular yüzünden birbirleri ile savaştılar. Muwatalli onu yendi. Amurru ülkesini de silahla imha etti ve onu (tekrar) vassal yaptı. Amurru ülkesinde Şapilli'yi kral yaptı.³⁸⁶

Muwatalli döneminden önce Kuzey Suriye ülkeleri içine doğru genişleyen Hitit toprakları Mısır'ın etki alanını daraltıyordu. Güneyde Orontes Nehri'nin batısında Kadeş ve Amurru devletlerinin kontrolü Hitit ve Mısır arasında tartışma bölgesiydi. Bu tartışma Mısır firavunu II.Ramses ve Hitit kralı Muwatalli arasında M.Ö.1274 yılında gerçekleşecek olan

³⁸⁶ Alp, (2005), s.144.

savaşın en önemli nedeniydi.³⁸⁷ II.Ramses Mısır tahtına geçtiğinde Amurru krallığına yaptığı seferle kral Bentešina'ya egemenliğini kabul ettirmişti. Bu hamleyle Mısır tekrar Ugarit'e kadar ki bölgelerde hâkimiyetini sağlamıştı. Amurru'nun Mısır tarafına geçmesi Hitit kralı II.Muwatalli'nin karşı hamleye geçmesine neden oldu.³⁸⁸ Mısır'ın Akdeniz ve Suriye'de varlığına engel olmak için harekete geçen Muwatalli, Amurru'yu tekrardan hâkimiyetine almak, Syblos/Gubla ve diğer Doğu Akdeniz limanlarına çıkan Humus geçidini kendi açık tutmak, Kadeş ve etrafındaki yerleri kaybetmemek için Mısır firavunu Ramses ile savaşa girmeye hazırdı. Böylece Ramses'in Mısır tahtındaki beşinci yılında Hitit kralı II. Muwatalli ile arasında M.Ö.1274 yılında Kadeş savaşı meydana geldi.³⁸⁹ Eskiçağ tarihinde Anadolu ve Mısır tarihi için çok önemli tarihi olaylardan olan Kadeş savaşı dünya tarihinde de iz bırakmıştı. Mısır kaynaklarında Ramses savaşın galibi olarak geçsede Hitit lehine sonuçlanan savaşta, Amurru Ülkesinin bir kısmı ile Kadeş'in Hitit hâkimiyetinde kalması galip olan gerçek tarafın Hititler olduğunu kanıtlamaktadır.³⁹⁰

Kadeş savaşına kalabalık bir grupla katılan Hititlerin yanında yer alan müttefiklerin kimler olduğuna dair bilgiler Hitit kaynaklarından çok Mısır kaynaklarında yer almaktadır. Hitit müttefikleri arasında Alše, Kaşka (kuzeyde), Aravanna, Dardaniya, Maşa (batıda), Aşuva, Qabaşu, Karkışa, Pitaşsa, Lukka, Kizzuvatna, Naharina, Ugarit, Nuhaşše, Kadeş ve (M)uşnatu, Kargamış, Halep³⁹¹ ile Kabşu ve İnişa adında bilinmeyen³⁹² krallıklar vardı. Hitit kralı Muwatalli'nin Mısır ile olacak olan savaş öncesinde Batı Anadolu'daki ilişkileri düzenleyip Wiluşa kralı ile yaptığı antlaşma savaşta Hitit tarafının avantajlı çıkmasını sağlamıştı. Yukarıda belirtilen Alakşandu ile yapılan antlaşmanın paragrafında yer alan;

... majesteme eşit olan krallar:Mısır kralı, Şanhara kralı, Hanigalbat kralı, Asur kralı(dır). Eğer bunlardan [biri], savaşa giderse ya da majesteme karşı dahili bir isyan çıkartırsa ve ben majestem yaya ve arabalı savaşçılar için sana yazarsam, sonra derhal yardımına "yaya ve" arabalı savaşçıları gönder.³⁹³

Bu ifadeler Wiluşa'nın, Hititlerin bu krallardan biriyle yapacakları savaşlarda desteğiyle yanında yer alacağını göstermektedir.

³⁸⁷ Bryce, T. (2012), *The World of the Neo-Hittite Kingdoms a Political and Military History*, Oxford Universty Press, New York, s.14

³⁸⁸ Peker, H.- de Vos, J. (2010), "Hitit-Mısır Büyük Düşmanlıktan İyi Kardeşliğe", *Arkeoatlas Dergisi*, S.7, s.100.

³⁸⁹ Peker, (2010), s.104.

³⁹⁰ Peker-de Vos, (2010), s.100.

³⁹¹ Alparslan, M. D. (2012), *Hiti Kralı II.Muwatalli: Kişiliği Ve İcraatı Filolojik Belgeler Işığında*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayını, İstanbul, s.140.

³⁹² Akurgal, (1993), s.82.

³⁹³ Karauğuz, (2002), s.144.

Mısır kaynaklarında Hitit müttefiklerinin geçmiş olmasına rağmen, Mısır tarafında savaşa katılan müttefiklerin kim olduğuna dair bilgilere ulaşılammıştı. Sadece Mısır tarafına geçen, askeri birliklerinin desteğiyle Mısır'ın yanında savaşa katılan Amurru Ülkesi bilinmektedir.³⁹⁴ Savaşta Mısır ordularının sayı olarak daha fazla olmasına rağmen Hititler, iki tekerlikli, hafif ve üç kişilik savaş arabaları ve Anadolu'dan topladığı yardımcı kuvvetler sayesinde savaşı kazanmıştı. Ayrıca Hattuşili'nin dize getirdiği Kaşkalılardan, askerleri toplayıp savaşa sokması da önemli bir detaydı.³⁹⁵ Mısır tarafı ise Amon, Reh, Ptah, Seth adlarını verdikleri dört bölük halinde, tahminen 20 bin kişilik bir ordudan oluşan grupla savaşa katılmıştı. Firavun Ramses ise Amon bölümünün başında yer almıştı.³⁹⁶ Kadeş'te düşman askerleri arasında çatışmalar başlamadan önce, Mısır'ın Re askeri bölümü kuzeye hareket ederken Hititlerin iki tekerlekli savaş arabaları tarafından ani bir saldırıya uğratılmıştı. Re askeri bölümünü neredeyse tamamını tahrip eden Hitit savaş arabaları daha sonra yakında kamp kurmuş olan Amon bölümüne saldırdı, bu saldırılar sonucunda savaş muhafızları buldukları bölgeyi terk etti. Hititler II.Ramses'in üzerine doğru ilerlerdi, kral ardından Ptah askeri bölümünün üzerine vezirini göndermişti.Kadeş savaşıyla ilgili edebi bir kayıt olarak bilinen “*Bulletin*”de savaşla ilgili bilgiler verirken II.Ramses ve muhafızlarının Hititler tarafından kuşatıldığı belirtilmiştir.³⁹⁷

Fakat majestemin babasının kardeşi Muwatalli kral olduğunda, Amurrular ona şöyle söyleyerek, ona karşı suç işlediler:” biz sana sadık köleler idik. Şimdi artık senin kölelerin değiliz.” Ve onlar Mısır ülkesine gittiler. Ve majestemin babasının kardeşi Muwatalli ile Mısır ülkesi kralı, Amurrular yüzünden birbiri ile savaştı. Muwatalli onu yendi. Amurru ülkesini (de) orduların gücüyle mahvetti. Ve ona boyun eğdirdi. Ve Amurru ülkesinde Şapilli'yi kral yaptı.³⁹⁸

IV.Tuthaliya zamanında imzalanan Şauşgamuva antlaşmasında savaşla ilgili verdiği bilgilerden, Muwatalli'nin kazanan taraf olduğunu vurgulayarak, kazanan taraf olduğu için Amurru ülkesinin başına Şapilli adında birini kral olarak geçirdiğini belirtmişti. Muwatalli'nin Amurru ülkesine kendi seçtiği kişiyi kral yapması, o bölgenin hâkimiyetinin ve iç işlerindeki söz hakkının Hititlerde odluğunu göstermektedir.

Hitit belgelerinde genellikle savaşın yönünü belirleyen ve sonucunda meydana gelen olayları içermekten ziyade daha çok savaş öncesi yapılan hazırlıklar hakkında bilgiler yer almaktadır. Mısır'da ise Kadeş savaşına ait hem yazılı hem görsel olarak çok zengin

³⁹⁴ Alparslan, (2012), s.140.

³⁹⁵ Ünal, (2002), s.80.

³⁹⁶ Akurgal, (1993), s.82.

³⁹⁷ Abbas, M.R. (2016), The Bodyguard of Ramesses II and the Battle of Kadesh, *ENIM* 9, s.117.

³⁹⁸ Karauğuz, (2002), s.198.

bilgiler vardır. Mısır kaynaklarında detaylı bir şekilde bahsedilen bu savaşa dair on üç anlatım vardır. Mısır'da Abydos, Luksor, Abu Simbel tapınaklarının duvarlarında savaşı tasvir eden kabartmalar mevcuttur. Mısır'ın bu kadar ayrıntılı bir şekilde savaşa yer vermesi aslında onun galibiyetini değil de yenilgisini bastırmak ve kendini zafer kazanmış gibi göstermek istediği düşünülmektedir. Muwatalli'den sonraki kralların verdiği bilgiye göre savaşın kazananı olan Muwatalli'nin savaş dönüşünde Tarhuntašša'da Kadeş savaşını içeren hiyeroglif ya da bu başarısını anlatan bir tablet belgenin var olup olmadığı Tarhuntašša kenti bulunmadığı için bilinmemektedir. Çünkü kralın yeni ikametgâhı ve başkenti Tarhuntašša olduğu için yazdırdığı belgeleri burada sakladığı düşünülmektedir.³⁹⁹

Zeki ve başarılı bir kişiliğe sahip olan Muwatalli mutlaka bu savaşla ilgili kaynaklar bırakmıştı. Zaten Mısır'a karşı kazandığı zafer önemsenmeyecek bir olay değildi. Bu zafer sayesinde tekrar Suriye, Amurru, Akdeniz gibi önemli bölgelere sahip olmuş, Mısır'ın bu bölgedeki emellerini suya düşürmüştü. Güçlü bir Mısır'a karşı kazandığı zaferi mutlaka taçlandıran krala ait belgeler başından beri dediğimiz gibi Tarhuntašša'nın yerinin belirlenmemesidir. Onun zamanında yaşanan yönetim merkezindeki değişiklik kralın açısından gerekli olsa da ölümünden sonra meydana gelen olaylar başkent değişikliğinin büyük bir hata olduğunu kanıtlamaktadır. Bu dönemden sonra devletin içinde iki başlı yönetim oluşmasına neden olmuş ve devlet iç ve dış siyasetinde başarısız olmaya başlamıştı. Bunun sonrasında ise devlet çöküşün içine girmişti.

³⁹⁹ Alparslan, (2012), s.140.

5. BAŞKENT DEĞİŞİKLİĞİNİN SONUÇLARI VE YIKILIŞA DOĞRU

5.1. Başkent'in Tekrar Hattuşa'ya Taşınması ve İç Karışıklıklar

Yüzyıllardır Hitit ülkesinin başkenti olan Hattuşa'dan merkezin aniden taşınmasıyla devleti siyasî olmak üzere bütün alanlarda etkileyen ciddi sorunlar meydana gelmişti. Muwatalli'nin Mısır ile yaptığı savaştan başını kaldırıp belki bu değişimin nelere sebep olacağını düşünememişti. Ölümünden sonra ülke içinde başlayan isyan, baş kaldırma, tahttan indirme, ekonomik çöküş bunun sonucunda da düşmanların ülkeye saldırılarının artması kaçınılmaz hale gelmişti. Değişimin yarattığı ağır fatura kralın kendi oğul ve torunlarına tüm soyuna yüklenmişti. Bundan sonrası devleti yıkılışa götüren olaylarla doluydu.

Muwatalli öldükten sonra yerine asıl kraliçeden değil de ikinci eşinden (DUMU es ERTİ) olan oğlu Urhi Teşup'u halef seçmişti. Telepinu'nun belirlediği kurallara göre tahta çıkmaya hakkı olan krala karşı hem ülke içinden hem de vassal ülkelerden tepkiler gelmiş hatta Şeha Nehri Ülkesi'nin kralı Manapa Tarhunda'nın oğlu Masturi krala destek vermemiş onu kraliçeden olmadığı için "ikinci dereceden bir oğlu mu koruyayım"400 şeklindeki ifadeleriyle krallığını tanımadığını belirtmişti.(Daha sonra Hattuşili'nin yeğenine karşı bir darbeyle tahtı ele geçirmesinde Masturi, Urhi Teşup'a karşı Hattuşili'yi destekleyen tarafta yer almıştı. ⁴⁰¹ Amcası Hattuşili ise abisi Muwatalli'nin isteğini yerine getirerek onu onurlandığını "Kardeşim için saygımdan, ona karşı hiçbir kötülük yapmadım. Ve birinci eşten oğlunu bırakmadığı halde ikinci eşin oğlu Urhi Teşup'u aldım ve onu Hatti tahtına yerleştirdim. Tüm Hattuşa'yı eline verdim ve Hatti topraklarında büyük kral oldu" ⁴⁰² İfadesiyle başta bu durumu onaylamış olsa da içinde abisi zamanından beri hiç bitmeyen tahta geçme arzusu ile uygun zamanı kollayarak yeğenini tahtan indirmek için bekliyordu.

Urhi Teşup tahta geçer geçmez kral ismi olarak dedesi Murşili'nin adını kullanmıştı. Aslında bunu tercih etmesinin sebebi kralın varisi olarak tahta oturma hakkı olduğunu kabul ettirme çabasıydı. Ancak Hattuşili ikincil bir eşten olan bu çocuğun karşısında boyun eğmek istemiyordu ve Hitit devletinin en başarılı ve önemli krallarının ismini taşımasına kızmış olmalı ki yeğeni için hiçbir zaman Murşili adını kullanmamıştı. Hattuşili

⁴⁰⁰ Bryce, (2012), s.252.

⁴⁰¹ Garstang-Gurney, (1959), s.95.

⁴⁰² Bryce, (2003), s.252.

abisinin isteklerine sadık kalmak için yeğenine karşı hislerini gizliden gizliye bir süre sakladı ve devlet işlerinde ona yol gösterdi. Kral tahta geçtiğinde en önemli hareketi başkenti yeniden Hattuša'ya taşımak olmuştu.⁴⁰³ Tarhuntaša ise krallığın önemli merkezlerinden biri olmaya devam etti. Urhi Tešup babasının aldığı bazı kararları değiştirmişti. Bazı bilim adamları tarafından tartışılan 31'nolu metinde babasının isteklerine karşı değişiklikler yaptığı ortaya çıkmıştı. Muwatalli zamanında sürgüne gönderilen Šeha Nehri Ülke'sinin eski kralı Manapa Tarhunda'nın sürgünden dönmesine izin vermişti. Ayrıca Amurru tahtında yaptığı kral değişikliği de bunlardan biriydi. Babasının Amurru kralı Bentešina'nın Mısır'la iş birliği yaptığını gerekçe göstererek tahttan indirip yerine getirdiği Šapilli'nin yerine tekrar Bentešina'yı getirmişti.⁴⁰⁴ Urhi Tešup kral olmasının verdiği özgüven yâda kendini kanıtlama çabasından mıdır bilinmez bu eylemlerinden sonra kuzeyde güçlenen Asur kralı Adad Nirari'nin samimi sözleri karşısında sinirlenmişti. Fırat'ın doğusundaki eski Mitanni toprakları üzerinde Hitit otoritesinin son kalıntılarının Asur'un eline geçmesiyle Adad Nirari askeri başarılarının verdiği samimi bir tavırla Hitit kralına “kardeşim” diyerek hitapta bulunmuştu.⁴⁰⁵ Kral ise bu kadar samimi hitap şekline sinirlenerek aynı anadan mı doğduk diyerek onu sert bir dille eleştirmiş, kendini Asur kralı ile aynı kefeye koymamıştı. Ayrıca III.Muršili Asur kralını “Büyük Kral” olarak kabul etmemesine rağmen, III.Hattušili döneminde Asur, Mısır, Babil kralları ile beraber dönemin büyük kralları olarak kabul edilmişti. Hatta Asur yeniden güçlendiği bu dönemde Mitanni Krallığından kalan kalıntılar üzerinde Hititlerle savaşacak ve başarılı olacak güce ulaşmıştı.⁴⁰⁶

III.Muršili bir yandan Anadolu, bir yandan Asur bir yandan da amcasıyla uğraşıyordu. Amcasının arzularının farkında olan kral, onun gücünden korkmuş olmalı ki amcasının yetki alanını daraltmaya çalışıyordu. Özellikle Hattušili'nin hâkimiyetinde bulunan ve bir zamanlar rahiplik yaptığı kent olduğu için ayrı bir önemi olan Nerik ve Hakpiš kentini⁴⁰⁷ elinden alması, Hattušili'nin beklediği hamleyi yakalamasına fırsat vermiş ve amca-yeğen karşı karşıya gelmişti. İkili arasında meydana gelen savaşta kazanan Hattušili olmuş, abisi döneminde ulaşamadığı emellerine artık ulaşmış ve yeğenini sürgüne yollamıştı.

⁴⁰³ Bryce, (2003), s.253.

⁴⁰⁴ Bryce, (2003), s.254.

⁴⁰⁵ Hoffner, (2009), s.323.

⁴⁰⁶ Genz, (2011), s.314.

⁴⁰⁷ Hattušili'ye ait olan otobiyografisinde tahta geçmeden önceki ve sonraki durumlardan bahsederken, tahta geçme hakkını nasıl elde ettiğini anlatarak, otoritesine karşı oluşacak ayaklanmaları önlemeye çalışıyordu, bkz. Alp, (2002), s.139

Hattuşili yapmış olduğu bu devrimi kendince haklı olduğu kanıtlara dayandırsa da Muwatalli'nin diğer oğlu olan Kurunta'nın tahta geçmesi gerekiyordu. Çünkü Telepinu fermanında da tahta geçiş usulü böyleydi. Hattuşili yeğeni Kurunta'nın isyan çıkarmasını önlemek için ona Tarhuntaşša'nın yönetimini vererek kendi dönemi boyunca oradan gelecek saldırılara engel olmak için Tarhuntaşša cephesini sağlamlaştırmıştı. Hattuşili yeğenleriyle olan sorunları çözdükten sonra Mısır'la düzeltilmesi gereken ilişkilere yoğunlaşmıştı. Çünkü Mezopotamya'da tekrar güçlenen Asur devleti bu iki devleti tehdit ediyordu, ileride daha büyük sorunlar yaşamamak için kendine güçlü bir müttefik bulması ve hemen Mısır'la diplomatik yollara gidilmesi gerekiyordu.

Hattuşili'nin tahta geçmesi Hitit toplumu açısından tasvip edilmeyen bir durumdu, bu nedenle krallığını kabul ettirmesi kolay olmamıştı. Çünkü Telepinu'nun çıkardığı kanunlardaki şartlara uygun değildi. Hattuşili'nin krallığının bu kurallara uygun olması için abisi Muwatalli'nin krallığının geçersiz olması, kendisine II.Murşili'den gelen krallığın tanınması gerekiyordu.⁴⁰⁸ Ancak III.Hattuşili'nin krallığı meşru değildi,krallık hakkı onun olduğu için çıkmamış, kardeşinin oğlunu tahttan indirerek yönetimi zorla ele geçirmişti. Bu nedenle meşruluğunu kabul ettirmek için bazı değişikliklere gitmiş, siyasi ve politik imkânlarını kullanmış ve uluslararasıda önemli konum sağlamak ve onun tarafında olanlara imtiyazlar sunmak için müttefik arayışına girmişti.⁴⁰⁹

Abisi Muwatalli'nin Mısır'la yapmış olduğu savaşın hesaplarını kapatma görevi elbette Hattuşili'ye düşmüştü. Muwatalli yapmış olduğu savaşın ardından Mısır ile bir uzlaşmaya varamadan ölmüş, yerine geçen oğlu Urhi Teşup'un kısa süreli krallığında Mısır ile antlaşma yapmaya zamanı olmamıştı. Hattuşili'nin tahta çıktığı dönem Mezopotamya'nın yeniden güç kazanmaya başladığı dönemdi. Dış politikasında Suriye'ye önem verip özellikle bu bölgeyi hâkimiyetine almak isteyen Hititlerin buradaki topraklarını tehdit edecek bir güç vardı. Asur devletinin eski gücüne ulaşmış ve Kuzey Suriye'de Hitit topraklarını tehdit etmeye başlamıştı. Bu olay III.Hattuşili ve IV.Tuthaliya zamanına ait İšuwa ülkesiyle ilgili kayıtlarda da geçmektedir. Asur'un tekrar ortaya çıkması devlette

⁴⁰⁸ Muwatalli'nin varis olarak bıraktığı UrhiTeşup'un yasalara aykırı olan bir durumu olmamasına rağmen Hattuşili'nin onu tahttan indirmesi kabul gören bir durum değildi. Çünkü Urhi Teşup krallığa haklı olarak geçmişti. Hattuşili ve Muwatalli'nin babası II.Murşili'nin tahta çıkması ile bu durumu aynı görenler olabilir fakat II.Murşili bu hakkı babası Šuppiluliuma'dan almıştır, çünkü abisi Arnuwanda vebadan dolayı ölmüş, saltanatı çok kısa sürdüğü için tahta çıkma sırası Murşili'de idi . Ancak bu durum Hattuşili ile aynı değildi. Bknz: Franca Pecchiali Daddi, (2006), s.11.

⁴⁰⁹ Daddi, F.P. (2006), “ The System of Government at the Time of Tuthaliya IV”, *The Life and Times of Hattuşili and Tuthaliya IV*, (ed: Hout, Th. PJ. van den), s.117-118.

panik oluşturmuş, Hititlerin siyasi politikasında İšuwa'nın⁴¹⁰ Asur tehlikesine karşı kullanıldığı görülmektedir. Çünkü İšuwa konumundan dolayı Hititler ve Asur arasında da sınır olmaktadır.⁴¹¹ Hattuşili'nin Mısır'la ilişkileri düzeltmek istemesinin diğer bir nedeni de Nuhaşşe'ye sürgüne yolladığı yeğeni UrhiTeşup'un Mısır'a kaçması olmuştu. Urhi Teşup'un II.Ramses'e sığınmasından rahatsızlık duyması üzerine Mısır'la dostluğa dayalı politika izleyerek savaşın ardından barış antlaşması yapmak istemişti. Hattuşili'ye ait olan Babil kralına yazılı mektupta, Mısır kralı için “düşmanı iade etmedi”⁴¹² ifadesinde bulunması bahsettiği bu düşmanın yeğeni Urhi Teşup olduğunu akla getirmektedir. Eğer böyleyse Urhi Teşup'un güçlü bir devletin kralını yanına alarak kendine karşı bir saldırıya girmiş olmasından korkmuş olmalı ki acilen Mısır'la dostane ilişkiler kurmaya başlamıştı. Çünkü UrhiTeşup'un Mısır'a kaçmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmişti. Hattuşili'nin Babil kralı Kadaşman-Enlil'e yazdığı mektupta “ona yazdığımda: ‘bana düşmanımı gönder’, onu göndermedi ve bu yüzden ben ve Mısır kralı birbirlerine kızdılar,” cümlesinin yer alması bu gerginliği doğrulamaktadır.⁴¹³

Hattuşili yeğenini tahtından indirmesinden sonra ülke içinde kendine karşı taraftarların oluşmasından kaçınırken bir de Mısır ile karşı karşıya gelmeyi istemedi. Bunun sebepten dolayı Kadeş savaşından tahminen 15 yıl sonra Hitit kralı III.Hattuşili, Mısır firavunu II. Ramses ile müzakerelere başlamış ve firavununun 21. İktidarlık yılında iki ülke arasında bilinen en meşhur antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşma sadece Hitit için değil Mısır içinde Asur'a karşı alınan bir önlemdi. Böylece iki devlet yapmış oldukları ittifak ile Asur'a karşı durabilirlerdi. Bu antlaşma III.Hattuşili ve kraliçe Puduhepa mühürlerinin bulunduğu gümüş bir tablet üzerine yapılmıştır. Ancak bu tablet hala elimize geçmemiştir. Mısırca versiyonu ise Boğazkale'de bulunan Akkadca kopyasından bir takım farklılıklar göstermektedir. Antlaşmanın Mısırca kopyası ise Karnak'ta Amon tapınağının duvarlarına kazınmıştır. Bu antlaşma iki devletin birbirlerini denk gördüğü eşitlik (paritetik) ilkesine dayalı bir antlaşmadır.⁴¹⁴ Bu antlaşma iki ülkeye barış getirmiş, aradaki soğuk savaşlar sona ermişti. Artık biliyorlardı ki dışarıdan gelecek saldırıya karşı güçlerini birleştirecek müttefikleri vardı. Antlaşmadan sonra iki ülke dostane ilişkiyi devam ettirmek için

⁴¹⁰İšuwa, günümüzde Elazığ bölgesini kapsamaktadır. Kuzeyde Murat Irmağı, batı ve güneybatıda Fırat Irmağı sınırındadır. Güneydoğusunda ise tam olarak belirlenemeyen Yukarı Mezopotamya düzlükleri ve Yukarı Dicle Havzasına kadar uzanan bölgedir. Bknz: Yiğit, (1995), s.233.

⁴¹¹ Yiğit, T. (1995), “Tarih Öncesi Ve Hitit Döneminde İšuwa Bölgesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, s.245.

⁴¹² Peker- De Vos, (2010), s.100.

⁴¹³ Ercüment, Y. (2012), “ M.Ö. II. Bin Yılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye,” *The Journal Academic Social Science Studies*, Volume.5, s.1394.

⁴¹⁴ Peker, (2013), s.74.

gösterişli değerli taşlardan yapılmış takılar, kaliteli kumaşlar yollayarak birbirlerine saygı ve nezaket içeren mektuplaşmalar yollamaya devam etmişlerdi. Hatta Hitit kralı aradaki dostluğu pekiştirmek için iki Hititli prensesi Ramses'e eş olarak göndermişti.⁴¹⁵ Antlaşmada yer alan iki ülkenin ilişkileri için önemli olan;

kim bu gümüş tablet üzerindeki sözlere sadık kalırsa, Mısır ülkesinin büyük tanrıları ve Hatti ülkesinin büyük tanrıları ona evleri, ülkeleri ve hizmetkârları ile birlikte sağlık içinde yaşatsın. Kim bu gümüş tablet üzerindeki sözlere sadık kalmazsa Mısır ülkesinin büyük tanrıları ve Hatti ülkesinin büyük Tanrıları onları, evleri, ülkeleri ve hizmetkârlarını mahvetsinler.⁴¹⁶

maddesi aradaki dostluğu sağlam temellere kurduran, ilişkilerin bozulmasını önleyecek bir maddeydi.

Hattuşili döneminin en önemli siyasi olayı olan Kadeş antlaşmasıyla yıllardır devam eden Mısır Hitit arasındaki savaş dönemi son buldu. Böylece dönemin iki önemli büyük gücü olan bu iki devlet kurdukları dostlukla gelecek olan dış saldırılara karşı birbirlerine destek olmaya yemin ederek, birbirlerine karşı saldırılara girişmeyeceklerini garantilemişlerdi. Abisinin başkenti değiştirmesinin üstüne, Hattuşili'nin yeğeninin elinden tahtı almasıyla devlet içinde kaos ortamı oluşmuş, Tarhuntaşşa ve Hattuşa cephesinde sürekli birbirlerine karşı iktidarı ele geçirme çabasında olmuşlardı.

5.2.Tarhuntaşşa- Hattuşa Cephesindeki Hareketlenmeler

Şuppiluliuma ile imparatorluk çağına erişen, Anadolu'da var olduğu dönemin en büyük siyasi gücü olan, Anadolu, Suriye, Mısır, cephelerinde akıllı politikalarıyla kayda değer başarılarla ulaşan Hitit devleti özellikle taht kavgalarıyla başlayan çöküşe doğru bir döneme girmişti. Buna sebep olan olay kuşkusuz Muwatalli döneminde olmuştu. Gasp krallar devrine baktığımızda hain planlarıyla tahtı ele geçirip kral olan kişileri görmüştük. Ancak bu olay diğerlerinden daha farklıydı. Bu farklılık ise başkentin değişmesiyle oluşmuştu. Çünkü başkentin değişmesi, Muwatalli'nin ölümünden sonra başkentin tekrar eski yerine taşınması, ardından Hattuşili'nin kral olan yeğeni III.Murşili ile taht mücadelesi ve diğer yeğeni Kurunta'yı Tarhuntaşşa'ya yollaması artık Hitit devletinde aktif iki merkez ve bunun sonucunda meydana gelecek taht mücadelelerini doğurmuştu. Muwatalli döneminde verilen görevleri başarıyla gerçekleştiren Hattuşili yaptıklarıyla kendini kral adayı olabileceğini aklına koymuş ve abisinin tahtına oturmayı amaçlamıştı. İkinci bir eşten olan

⁴¹⁵ Özkan, (2007), s.84–85.

⁴¹⁶ Dinçol, (1988), s.45.

yeğenin tahta çıkması onun işini daha da kolaylaştırmıştı. Farkında değildi ki Tarhuntašša'ya yolladığı yeğeni Kurunta'yı susturacağını sanmış ancak Kurunta bunun intikamını almayı aklına koymuştu. İşte bundan sonra artan taht kavgaları devleti içinden çıkılmaz bir hale sokmuştu.

Hattušili'den sonra yerine oğlu Tuthaliya geçmişti. Çoğu kaynaklarda Tuthaliya Puduhepa-Hattušili çiftinin oğlu olduğu kabul edilir. Ancak aslında Tuthaliya, Hattušili'nin genç yaşta ölen birinci eşinden doğmuştu. Puduhepa onun üvey annesiydi.⁴¹⁷ Hattušili, III.Muršili'nin krallığını kraliçeden olmadığı için onaylamamıştı. Ancak ileride göreceğimiz taht isyanları bu defa oğulları arasında da ortaya çıkmış, hatta ilk önce tuhkanti ilan ettiği Nerikkali'den vazgeçerek Tuthaliya'yı kral naibi olarak seçmişti. IV.Tuthaliya'nın krallığına ait birçok belgeler ortaya çıkmıştır. Ancak dini, siyasî, idari konuları içeren belgeler sayesinde Tuthaliya'nın kral olarak tahta çıkmasındaki meşruluğu sorgulanmaktadır. Çünkü Tuthaliya'ya, hanedanın erkek kardeş koluna mensup olan bir babadan tahtı devralmıştı. Tuthaliya'nın tahta geçişi geleneksel kurallara göre olmamıştı, kral babasının yolunu izlemişti. Tuthaliya'nın Hitit tahtındaki veraseti de bir hükümet darbesi ve muhtelif gruplar arasındaki çatışmalar sonucunda gerçekleşen bir olaya dayanmaktadır.⁴¹⁸

Kralın tahta çıktığı dönemde ülkenin içinde kaos ortamı mevcuttu. Babasının zamanından beri devam eden olaylar etkisini hala hissettiriyordu. IV.Tuthaliya ülkedeki durumu kontrolünde tutmak ve gücünü etkin kılmak için ülke içinde mutabakat sağlayacak bir politika geliştirmeye gitmişti. Yenilik ve geleneği bir arada kullanarak uzlaşmayı sağlayacak iki önemli araç kullanmıştı. Biat ile yeminin yasal aracı, kült anlayışının yönetsel aracı Tuthaliya'ya böylece Anadolu'nun hükümdarlarıyla iletişim kurmasını ve ülkesini tam olarak kontrol altına almayı temin etmişti. Kralın kullandığı yasal ve idari araçlar, ülkede yetersiz olan organizasyon ve hanedandaki krizlerin sebep olduğu zor dönemleri atlatmak için Orta Krallık döneminde I.Tudhaliya ve I.Arnüvanda tarafından tesis edilmişti.⁴¹⁹Tuthaliya'nın durumu denetlemek ve kendini meşru saydırmak için aldığı bu önlemler çokta işe yaramamıştı. Çünkü babası Hattušili zamanında Şeha Nehri Ülkesi kralı Masturi Urhi Tešup'a karşı babasını desteklerken onun zamanında ise batıdaki ülkelerle, Şeha Nehri Ülkesi artık Hititlerden ayrılmıştı. IV.Tuthaliya'ya ait kroniğin

⁴¹⁷ Ünal, (2018), s.849.

⁴¹⁸ Daddi, (2006), s.119.

⁴¹⁸ Garstang-Gurney, (1959), s.95.

⁴¹⁹ Daddi, (2006), s.119.

parçalanmış bir pasajında Ahhiyawa'nın Šeha Nehri Ülkesi kralının isyanını desteklediğine dair bilgiler yer almaktadır. Bu sebeple Tuthaliya'nın Arzawa, Hapalla, Šeha Nehri Ülkesine karşı saldırıya geçtiği ifadeleri bilgisi vardır.⁴²⁰

Güney Anadolu'da Konya bölgesinde yer alan Yalbur'ta kral IV.Tuthaliya'ya ait olan Genç Tunç Çağına tarihlendirilmiş, kaya üzerinde bir yazıt bulunmuştu. Hattuša'da ki iktidara karşı, UrhiTešup'un tahtan indirilmesinden sonra, Tarhuntašša cephesinden süregelen ayaklanmalardan fırsat bilen halkı Luwili olan Lukka bölgesinin ayaklanmasını bastırmak için bu halka karşı kazandığı zaferi anlatan sefer dönüşünde diktirdiği bir anıttı. Halk üzerinde askeri üstünlük kurduğunun göstergesiydi.⁴²¹ IV.Tuthaliya bu yazıtta kendini tanıtırken krallık şeceresinden de bahsetmesi krallığının meşruluğunu kabul ettirme çabasıydı. Kitabede kral “Kahraman, Büyük Kral Muršili'nin torunu, Büyük Kral Hattušili'nin oğlu, Labarna, Büyük Kral Güneş IV.Tuthaliya” olarak bahsetmesi, krallığın dedesinden babasına geçtiğini ve o da kralın oğlu olarak bu hakka sahip olduğunu duyurmaya çalışıyordu.⁴²²

Kral ülkenin içindeki olayları ve gücünün zayıflamasının nedenini tanrılara bağlamaktaydı. Babası zamanında tahtın ele geçirilmesiyle tanrıların imparatorluğun yanında olmadığını ve öfkelenildiğini belgelerde ima ediyordu. Bu konuyla ilgili Hattuša'da ele geçen IV.Tuthaliya döneminde hazırlanmış olan çivi yazılı metinlerde tanrıya karşı işlenen günahların telâfisi olarak kült reformu için hazırlıklar yaptığı görülmektedir. Kral işlenen bu günahların sebebini, babasının haksız yere tahtı ele geçirdiğini kabul ederek kendisinin de bu hataya düştüğünü, haksız yere ele geçirilen tahtı devralmasıyla hata ettiğini düşünüyordu. Krala ait olan ritüel metinlerinde açıkça babasının tahtı gasp ettiğini ve Hattuša'daki tahtın asıl sahibinin Muwatalli'nin oğulları Urhi Tešup ve o dönemde Tarhuntašša'ya kral olarak atanan Kurunta'nın olduğunu onaylamaktadır. Kral, tanrıya karşı işlediği bu günahın sonucu olarak ülkenin sürekli düşman saldırılarına maruz kaldığını metinlerde yansıtmıştır. Bunun için IV.Tuthaliya Güneş Tanrıçası'na, yapmış oldukları bu günahlarından arınmak için onun yardımını istemiş, bunun içinde tanrıçaya yapılacak festivalleri kusursuz bir şekilde zamanında yapacağını sözünü verip, ondan merhamet dilenmişti.⁴²³ IV.Tuthaliya babasının başlattığı onunda ortak olduğu günahın bedelinin çok ağır olacağını tahmin ediyor olmalıydı. Düşmanların sürekli ülkeye

⁴²⁰ Garstang-Gurney, (1959), s.95.

⁴²¹ Bryce, (2012), s.27.

⁴²² Bryce, (2012), s.28.

⁴²³ Özcan, A. (2017), “IV.Tudhaliya'nın Kült Reformu”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.18, s.49.

saldırmasıyla beraber, zaten ülkenin içindeki isyanlar, vassal devletlerin imparatorluktan ayrılmasıyla gün geçtikçe gücünü yitiren imparatorluğa çözüm bulmaya çalışan Tuthaliya'yı bekleyen bir tehlike daha vardı. Bu tehlike Tarhuntaşşa cephesindeki kuzeni Kurunta'dan geliyordu.

5.3.Tarhuntaşşa Kralı Kurunta ile Hattuşa Kralı IV.Tuthaliya

III.Hattuşili'nin Urhi Teşup'u sürgüne yolladıktan sonra, tahtın diğer yasal sahibi olan ve onun tarafından gelecek olaylara engel olmak için himayesinde tuttuğu diğer yeğeni Kurunta idi. III.Hattuşili, Kurunta'yı zamanında Tarhuntaşşa'ya yollayarak buranın hakimiyetini ona vermişti. Tarhuntaşşa'da bir kral bulunması ardından gelecek felâketlerin habercisiydi. Hitit devletinin iki başkent merkezi olan noktalarda kral ailesi soyundan gelen kişilerin bulunması, elbette Hattuşa'daki tahtın kendi hakkı olduğunu düşünen Kurunta'nın Tuthaliya'ya karşı atağa geçmesi kaçınılmaz olacaktı. Hattuşili nasıl ki abisinin ardından tahta geçtiyse Kurunta'da amcasının ardından aynı hamleyi yapmıştı. İkisi de sadakatten ötürü taht iddialarını bir sonraki kral döneminde gerçekleştirmişti. Taht mücadelesiyle geçen bu kralın dönemi aslında bazı kaynaklarda çok yer etmesede Hitit tarihinde Hattuşa'ya baş kaldırmasıyla önemli bir yere sahipti. Babasının bıraktığı tahta yasal olarak çıkmak nasip olmayan kralın mücadelesini bıraktığı anıtlarda anlaşılmaktadır.

Hitit tarihine ait bilinmeyenlere ulaşmak için sürekli devam eden kazılar sayesinde Kurunta'ya ait bilgilere ulaşılmıştır. 1986 yılı kazılarında Boğazkale'deki sfenksli kapının batısında, sur duvarının iç tarafında, killi moloz toprakla doldurulmuş bir çukur içinde, Anadolu'da ilk defa rastlanılan madeni çiviyazılı bir Hitit tableti ortaya çıkmıştı. Üzerinde yapılan çalışmalarla antlaşmanın yapıldığı kralların adı saptanamamıştı. Ancak antlaşmanın içeriği incelendiğinde bu tablet daha önce yapılmış olan bir antlaşma ile arasında büyük oranda benzerlik bulunmasıyla bazı ipuçlarına ulaşılmıştı. Antlaşmada yer alan konular, Hattuşa'da Büyük Kral ile Tarhuntaşşa'da kral olan UlmiTeşup arasında yapılan antlaşma ile aynı olduğu, sadece bazı değişikliklerin yapılmasıyla Bronz tablet üzerinde yeni bir antlaşma yapıldığı ortaya çıkmıştı.⁴²⁴ Çok iyi korunmuş halde bulunan Bronz Tablet'in keşfiyle Hitit tarihini değiştirecek yeni bilgiler tespit edilmişti. Bronz Tablet üzerindeki bu antlaşma Kurunta ile amcası Hattuşili'nin ölümünden sonra yerine

⁴²⁴ Dinçol, A.-B. (2011), "Anadolu'da Bulunan İlk Çivi Yazılı Tunç Tablet Ve Yeni Bir Hitit Kralının Ortaya Çıkışı", *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, S.18/1, s.3.

geçen oğlu IV.Tuthaliya arasında yapılmış olan antlaşma yazılmıştı.⁴²⁵Bronz Tablet'ten önce yapılan UlmiTeşup antlaşmasında ise adı belli olmayan kralın Tuthaliya'nın babası III.Hattuşili olduğu, Ulmi Teşup ile Kurunta kişisinin de aynı olduğu bilgisine ulaşılmıştır.⁴²⁶Ardından ise 1994 yılında Konya çevresindeki Hatip'te bir kayanın üzerinde Hitit büyük kralına ait olan bir yazıt daha keşfedilmişti. 1996'da yazıtın üzerindeki ismin okunması ile varılan sonuçta Bronz Tablet'te geçen Kurunta adı ile aynı olduğu anlaşılmıştı. Ve yazıtın üzerinde "Büyük cesur kral Muwatalli'nin oğlu, cesur kral Kurunta" yazılıydı. Kurunta'ya ait olan Hatip Kaya Yazıtı kralın kuzeni Tuthaliya'ya karşı başlattığı isyan hakkında bilgi⁴²⁷ vermekle birlikte Hitit kral listelerine yeni bir isim eklenmesini sağlamıştı.

Hattuşili yeğenin tahtını gasp ederek Urhi Teşup'u sürgüne gönderirken, diğer yeğeni Kurunta'yı, krallığını tehlikeye düşürmemek için kendi himayesinde yetiştirmişti. Bunu yapmakta ki nedeni Kurunta'yı Tarhuntaşsa kralı yaparak Hattuşa tahtında hak iddia etmesine engel olmaktı. Çünkü Muwatalli'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu UrhiTeşup'un tahttan edilmesiyle yasal varis Kurunta/UlmiTeşup sayılıyordu. Hattuşa'da vaziyet böyle olunca Hattuşili'nin Kurunta'yı uzaklaştıracak plânlar yapması gerekiyordu. Amcasına sadık olarak büyüyen Kurunta, artık kral üyelerinin Hattuşili'nin soyundan devam edeceğini de kabullenmişti. Hattuşili daha sonra Kurunta'yı Muwatalli'nin başkent olarak kurduğu Tarhuntaşsa tahtına oturtarak imparatorluğun en önemli alt krallıklarından birini yönetimine geçirmişti. Böylece Kurunta'yı Hattuşa'dan uzaklaştırma amacı yerine getirilmiş, ona Halep ve Kargamış'taki yöneticilere verilen statüler verilerek, birçok ayrıcalıklar tanınarak Kurunta'nın sadakatini kazanmayı garanti etmişlerdi.⁴²⁸Hattuşili'nin desteğiyle artık Tarhundaşsa Kurunta'nın himayesine ait olmuştu. Zaten Bronz Tablet'teki bu konuyla ilgili pasajlarda, tahta çıkma olayları ve Kurunta ile Hattuşa'daki yeni kraliyet ailesiyle arasındaki yakın ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Kurunta'nın tahta çıktığında bile bu ilişkilerin devam etmesinden dolayı bilim adamları Kurunta'nın tahta Hattuşili'nin desteğiyle çıktığı görüşündedirler.⁴²⁹

Geriye baktığımızda bu olay sanki Muwatalli kardeşi Hattuşili arasındaki olaylara benzemektedir. Çünkü Hattuşili'nin her zaman kral olma arzusunu içinde yaşamıştı. Nitekim yeğenini tahttan indirerek emeline ulaşmıştı. Burada şöyle bir benzerlik vardır, Muwatalli Tarhuntaşsa'ya gittiğinde kardeşine Yukarı Ülke'nin yönetimini bırakarak onu

⁴²⁵ Beal, R. (1993), http://journals.cambridge.org/abstract_S0066154600008152, Kurunta, s.29.

⁴²⁶ Dinçol, (2011), s.4.

⁴²⁷ Bahar, (2007), s.2-3.

⁴²⁸ Bryce, (2012), s.28.

⁴²⁹ Alfonso,(2011), s.227.

devlet işlerine dâhil edip bu zevki tattırdıysa, Hattuşili’de yeğeni için aynı kararları vermişti. Bu karar ilerde Kurunta’nın sadakatini hiçe sayıp IV.Tuthaliya’ya karşı başkaldırmasına neden olacaktı. Tarhuntaşša gibi devletin Aşağı Ülke’de önemli bağlantılarının olduğu ve bir zamanlar başkent olup kısa bir dönemde olsa ülkenin yönetildiği yere birinin getirilerek saltanata sahip olma duygularının kabarmasına neden olacaktı. Muwatalli zamanında başlayan bu ikili yönetim sisteminin sonuçları çok ağır şekilde devam ediyordu. Kurunta amcasının yanında yetişip ona sadık olsada sonraki yıllarda babasının ve abisinin hakkı olan krallığa kendi sahip olmak için savaşacaktı. Kurunta Tarhuntaşša kralı olsa dahi her şeyi amcası ve kuzeni IV.Tuthaliya tarafından denetleniyor, her yere kendi adamları yerleştirilip, herhangi bir isyana engel olmak için yönetim alanı küçültülüyordu. Tüm bu yaşananlar Kurunta’yı daha da cesaretlendirmişti ki kuzenine karşı isyan hazırlıklarına girmişti.

Kurunta Tarhuntaşša kralı olduktan sonra amcasına gösterdiği sadakati Hattuşa kralı IV.Tuthaliya’ya göstermeye devam ettiğini kanıtlamak için yukarıda bahsettiğimiz Tarhuntaşša dönemine ait hazırladıkları Bronz Tablet bunu desteklemektedir. Geniş konuların yer aldığı tablet üzerinde yapılan antlaşma ile Tarhuntaşša’nın sınırlarını, bundan sonra Tarhuntaşša tahtında olacak olan kralın şartlarını ve soyunu, Hattuşa ile dostluğun kalıcılığını, savaşlardaki yükümlülükleri içeren koşullardan oluşmaktaydı. Tabletten bir bölümünde “gelecekte hiç kimse Kurunta’nın torunlarını Tarhuntaşša Ülkesi krallığından uzaklaştıramaz” ifadesi yer alıyordu. Bu bilgi bize ülkenin yönetiminde Kurunta’dan sonra onun soyundan gelen kralların devam edeceği anlaşılmaktadır. Böylece Tarhuntaşša ülkesinin yönetimi Kurunta ve onun erkek çocuklarına verilmişti. Eğer tahta geçecek erkek çocuk yoksa yabancı bir ülkede dahi yaşasa kız çocuğun soyundan gelen kişinin veliaht olma şartı da koyulmuştu. Ayrıca tahta geçen Tarhuntaşša kralı Hitit kralının sadakatini ve desteğini mutlaka alacaktı.⁴³⁰ Tüm bu şartlar altında Hattuşa’ya bağlanan bir krallık, verilen vaatlerle kendi içinde bağımsız gibi gösterilse de başa geçecek kralın dahi Hattuşa’nın onayını alması aradaki gerginliği fitillemekteydi. Kendi krallığından uzaklaştırılan Kurunta, kuzeni ile yapacağı antlaşmadan sonra Hattuşa ile olan bağıni koparacaktı ve kendini büyük kral ilân edecekti.

Bronz tablet üzerinde IV.Tuthaliya tarafından dayatılan bu antlaşma aslında Kurunta’ya bir boyun eğdirme antlaşması olarak şekillendiği için antlaşmaların içerdiği karşılıklı şartları

⁴³⁰Arnheim, (2014), “Tarhuntaşša City Of King Muwatalli II and The Stormgod of Pihaşšaşši”, *Anatolia In The Bronze Age*, s.2.

içeren paritetik (eşitlik) antlaşması olarak yapılsa da aslında eşitlik ilkesine dayalı bir antlaşma olmadığı ortadadır. Bu nedenle ki, bir zamanlar Hitit büyük kralı tarafından güçlü bir konuma yerleştirilen genç kral, yerel seçkinler tarafından desteklenerek bağımsız olarak hareket etmeye ikna edilmişti. Bu durumda kralın Tuthaliya'ya karşı açıkça bir çatışmaya gitmesine neden olmuştu. Bullalarda ve Hatip Kaya yazıtında Kurunta'nın, saltanatının son yıllarında olduğu tahmin edilen sürede kendini Büyük Kral olarak görüyor ve bu şekilde iddialarda bulunuyordu. Tam bağımsızlığını ve Hattuşa'da krallığını iddia eden Kurunta'ya⁴³¹ ait Hatip Kaya yazıtının üzerinde "Büyük Kral, Kral Muwatalli'nin oğlu, Büyük Kral, Kahraman Kurunta" yazıtı ile Boğazkale'de bulunan mühürleri sayesinde Muwatalli'nin oğlu olduğunun kesin kanaatine varılarak, Hattuşa'da büyük kral olarak uzun bir süre tahtta kaldığını göstermektedir. Kurunta/Ulmi Teşup'un krallık süresini Hitit kronolojisine yerleştirmeyen, Hattuşa'da değil de Tarhuntaşsa'da kendini büyük kral olarak ilan ettiği fikrini destekleyenler olsa da açık ve nettir ki krala ait mühür baskıları, bullalar, Hatip Kaya Anıtı onun Hattuşa'da bir müddet kral olduğunu doğrulamaktadır.⁴³² Özellikle krala ait mühürlerin Hattuşa'da bulunması bile bunun için yeterlidir. Zaten orada başka bir kral bulunsaydı, iç işlerinden tahta çıkma şartlarına kadar her şeyine karışılan Kurunta'nın kendisi için büyük kral ifadelerinin yer aldığı mühürlerin bastırılmasına asla izin verilmezdi. Yazıtlardan ve mühürlerden anlaşılıyor ki Kurunta bu hedefini başarıyla gerçekleştirmiş ve kendi soyunun hakkını geri almıştı. Ancak Kurunta'nın Hattuşa tahtında ne kadar kaldığı hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak belgelerden anlaşılıyor ki Kurunta Hattuşa tahtını tekrar kaybetmiş, IV. Tuthaliya yeniden tahtı ele geçirmişti.

5.4. IV. Tuthaliya'nın Karşılaştığı Yeni Sorun; Heşni

Hattuşa'ya karşı sadakatle büyüyen Kurunta'nın içindeki öfke duygusu sonunda krala karşı yaptığı isyanla son bulmuştu. Hattuşa'da büyük kral olan Kurunta, IV. Tuthaliya tarafından yenilgiyle tahttan indirilmiş IV. Tuthaliya yeniden kral olmuştu. Yalburt yazıtlarından öğrenildiğine göre Tuthaliya tekrar tahtı ele geçirerek, Kurunta'yı sürgüne yollamış, Tarhuntaşsa'ya karşı sert tedbirler almış ve Tarhuntaşsa dâhil birçok kenti ele geçirmişti. Tarhuntaşsa'nın sınırlarını daraltarak kontrol altında tutmayı amaçlayan kral, bu olaydan sonra Tuthaliya'nın artık Tarhuntaşsa'ya kral yerleştirmeye cesareti olamazdı. Zaten Kurunta'nın yerine geçecek oğlu olmadığı halde aldığı bu tedbirler kralın bu olaydan çok

⁴³¹ Alfonso, (2011), s.227.

⁴³² Dinçol, (2011), s.6.

etkilendiğini göstermektedir.⁴³³ Kral, Amurru kralı Šaušgamuwa ile yapmış oldukları antlaşmada dahi güvenlik ve krala karşı iş birliği konularına değinmiş, kralın soyundan gelen oğullarının ve torunlarının korunmalarının sağlanmasına, cariyelerden olan çocukların taraflarının tutmamalarını söylemişti. Kralın sürekli tahta geçme kurallarını tekrar etmesinin nedeni korktuğu kişilerin olmasıydı. Bunlar; özellikle bir zamanlar kral naibi olan kardeşi Nerikkali, Huzziya ve Kurunta'nın soylarından gelecek olan kişilerdi.⁴³⁴ Kral bu antlaşma ile genişleyen Asur imparatorluğuna karşı ticaret ambargosu uyguladığı da bilinmektedir.⁴³⁵

Tuthaliya, kardeşlerinden Nerikkali, Huzziya'dan korkarken asıl ona karşı tuzak plânlarını Hitit kaynaklarında ismine nadir rastladığımız Hešni adlı kardeşi yapmıştı. Bu kişi hakkında birçok araştırmacılar kim olduğuna dair araştırmalar yapmış, bu kişiyi birçok yere koymuşlardı. Kimileri Kargamış kralı, kimileri Hitit devletinde memur, kimilerine göre Hattušili'nin oğlu Hitit prensiydi. Tuthaliya'ya karşı bu suikasttan bahsetmeden önce kaynaklarda adı geçen bu prens hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

Hešni ismi, Hitit imparatorluk çağı kaynaklarında kaydedilmiş Hurrice bir şahıs adıdır. Van Den Hout tarafından ilk kez Hitit metinlerindeki deliller üzerinde bu isimle ilgili prosografik araştırmalar yapılmıştır. Van den Hout, bu araştırmalar sonucunda Hešni isimli rahip ve prens kişilerinin olduğunu ve bu kişilerin aslında aynı kişi olduğunu iddia etmişti. Forlanini İmparati ise Hout'a katılarak, Hitit krallığında bazı rahiplerin siyasi rolüyle ilgili makalesinde prens Hešni'nin aynı zamanda rahip olabileceği üzerinde durulmuştu. Aynı zamanda yüksek devlet adamı ve rahiplik görevleriyle devletin önemli iç ve dış ilişkilerini kapsayan işlere müdahale ettiğini belirtmiştir. 1993 yılında, F.Malbran-Labat, Ugarit'te düzenlenen konferansta 1953'te bulunmuş ancak yayınlanmamış Ras Šamra tabletinin içeriğini sunmuştu. Ugarit kralı ile adı tahrip olan Ugarit'e komşu bir ülkenin kralı arasında toprakların bölünmesiyle ilgili konuları kapsayan tablette, F.Malbran-Labat LUGAL KUR URU Kar[gamış] olarak okuduğu kısmı Hešni ve unvanından bahseder. C.More ise mühür baskıları ve çivi yazılı metinlerde belgelenen tüm Kargamış prenslerinin kataloglarına Hešni'yi dâhil etmişti. Bu iki araştırmacı Hešni'yi Kargamış prensi olarak görüyordu. Ancak Stefano De Martino ise tarihsel ve kronolojik değerlendirmeler sonucu Hitit prensi

⁴³³ Ünal, (2002), s.186- 187.

⁴³⁴ Ünal, (2018), s.854.

⁴³⁵ Genz, (2011), s. 314.

Hešni'nin, Kargamış prensi unvanıyla Ras Šamra tabletinden bahsedilen kişiyle aynı olmadığına dayanan düşünceler ortaya atmıştır.⁴³⁶

Hitit metinlerinde ise III.Hattušili ile Tarhuntašša kralı arasında yapılan antlaşmanın şahitleri arasındaki listede prens DUMU LUGAL Hešni'den bahsedilmektedir. Onun dışında listede, o zaman tahtın varisi seçilen Nerikkali, prens Tašmi Šarruma, Kargamış kralı İni Tešup, Hanutti ve Huzziya'nın isimleri geçmektedir. Hitit kaynaklarına bakıldığında Huzziya ve Nerikkali onun kardeşiydi. Van den Hout kehanetle ilgili KUB 48.123'nolu metinde açık olmasa bile Hattušili'nin Hešni adlı bir oğlundan bahseder ayrıca bu kişinin KBo 4.10'nolu metinde geçen prens Hešni olduğu ortaya çıkmıştı. Bu nedenle bu iki metinde aynı kişi bahsedilir. KUB 60.1 KBo 16.38 numaralı Hitit tabletleri de Hattušili'nin oğlu Hešni'den bahsedilmektedir.⁴³⁷ Bunların dışında Hattušili'ye ait iki mektup olan KBo 18.34 ve KBo 18.48'nolu metinlerde Hešni'den "oğlum" olarak bahsederken, II.Ramses'in Hattušili'ye yazdığı mektup olan KUB 3.43 nolu metinde Hešni'ye ait bilgiler vardır.⁴³⁸

Sadece bir tablette değil birçok tabletin bu konuda aynı bilgileri içermesi, tabletlerden çıkaracağımız sonuç Hattušili gerçektede bu isimde bir oğlu olduğu kamsının doğru olmasıdır. Hattušili'nin Kurunta ile yaptığı antlaşmanın tanıklarının yer aldığı listeye baktığımızda, dikkat çekmemiz gereken bir nokta vardır. Antlaşmada Prens Hešni ayrı Kargamış kralı İni Tešup ayrı verilmektedir. O zaman yukarda C.More ve F.Malbran'ın görüşlerine baktığımızda bu kişilerin aynı dönemde yaşamsı sonucu Hešni'nin Kargamış kralı olmadığı zaten orda hali hazırda bir kralın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle prens Hešni'nin Kargamış'la bir bağlantısı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak prens Hešni Nerikkali, Huzziya, Tuthaliya'nın kardeşi ve Tuthaliya'nın krallığına göz diken kişiydi. Ve bu olaylarda tabletlere yansımıştı.

Hešni'nin Tuthaliya'ya karşı suikastta bulunduğu dair bilgiler içeren metin KUB 31.68 nolu tablette yer almaktadır. Bu tablette prens Hešni'nin adı çok açık bir şekilde suikastçı Hešni olarak geçmesi, krala karşı suikastın baş komplocusu olduğunu göstermektedir. Hešni bu koalisyona yüksek mevkideki bazı kişilerin yanında yer almasını ikna etmeye çalıştığı da tabletteki bilgilerden öğrenilmektedir. Tablet 11.34-37 ye göre Hešni'nin amacı, IV.Tuthaliya tahttan indirerek, kral olmaktı. Hešni'nin bu suikastı neden

⁴³⁶ De Martino, (2012), s.103

⁴³⁷ De Martino, (2012), s.104

⁴³⁸ Ünal, (2002), s.187.

düzenlediği tam olarak bilinmiyordu. Bazı görüşlere göre Heşni, Hattuşili tarafından varis olarak atanıp sonradan Tuthaliya'nın kral olması onu nefrete boğmuştu, kardeşine karşı duyduğu bu nefret ona suikast girişimlerini başlamıştı. Ancak bu zamana kadar ele geçen kayıtlarda bu kralın tuhkanti yani kral naibi olarak atandığına dair bilgilere ulaşılamamış olduğu için bu tez çok zayıf bir olasılıktır. Tabi bundan sonra gün yüzüne çıkan metinlerde bu konuya aydınlık getirecek bilgiler yer alır mı bilinmez. Şuan bu tezi kabul etmek için çok dayanıklı bir kanıt olmadığından sadece bir varsayım olarak kabul ediyoruz.⁴³⁹ Nasıl ki Hattuşili kral naibi atanmadığı halde tahtı yeğeninden ele geçirdiyse Heşni'nin de böyle bir girişimde bulunması için kral naibi olmasına gerek olmadığı, sadece kralın oğlu yâda bu soyu taşıması yeterli olduğu aşikârdır.

Heşni'nin tarafında isyana katılmış, ancak ismi anlaşılmayan kişiye ait olan mahkeme tutanağı olayları en ince ayrıntısına kadar bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu kişinin ifadesine göre ifadesine göre bu isyan muhtemelen Hattena kentinde plânlanmıştı. IV.Tuthaliya ya karşı önemli devlet adamlarını kendi tarafına çektiği kişilerin yardımıyla isyan başlatmıştı. Heşni'nin başlatmış olduğu bu isyanın sonucu bilinmemektedir.⁴⁴⁰ Ancak şu bir gerçek ki IV.Tuthaliya'ya karşı başlatılan isyanlar birbirine örnek olup artmaya başlamış, Hattuşa'daki yönetim gücünü kaybetmişti. Aslında tüm bu yaşanan iç huzursuzluğun sebebi Muwatalli'nin başkenti taşıması ve ölümünün ardından yönetimi III.Hattuşili'nin zorla ele geçirmesi olmuştu. Tahtın gerçek sahiplerinin kral olmak için yaptıkları isyanlar yönetimi zayıflatmış, diğer prenslere hatta vassal devletlere bile harekete geçirerek devlete karşı ardı arkası kesilmeyen olaylara sebep olmuşlardı. Devlet ömrünü tamamlamak üzere olsa bile geniş coğrafyalara gücünü kanıtlamış bir devleti çöküşe götüren sebeplerin kraliyet ailesinde başlamış olması, dış dünyada ne kadar güçlü olursa olsun önce kendi içindeki sorunlara yönelmenin doğruluğunu göstermektedir.

5.5. Hitit Devletinin Yıkılışı

Beylikten devlete, devletten koskoca bir imparatorluğa dönüşen Hitit imparatorluğu M.Ö.1200'lerde Anadolu'nun imparatorlukları arasından silinmeye yüz tutmuş, içte ve dışta yaşadığı baskılar sonucu en güçsüz dönemlerini yaşıyordu. Eskiden beri Hitit imparatorluğunun yıkılışı denilince akla ilk gelen nedenlerden biri bir grup halkın deniz yoluyla balkanlardan Anadolu'ya gelmesi ile yarattığı tahribat sonucu yıkıldığı görüşüdür.

⁴³⁹ De Martino, (2012), s.105.

⁴⁴⁰ Ünal, (2018), s.855.

Halbu ki daha Kuşşara'da küçük bir beylikken Anadolu'nun Kaniş, Zalpa, Hattuşa gibi önemli kentlerini ele geçiren, Anadolu'da ki en önemli güçlere karşı meydan okuyan, Anadolu, Mısır, Suriye, Mezopotamya'ya gücünü kanıtlayan Hitit imparatorluğunu bir anda bu halklar mı yıkmıştı? Bu yıkılışı sadece bu sebebe bağlamak Hititlerin siyasî yapılanmasını yok saymak, uyguladıkları askeri ve siyasi politikalarını görmezden gelmek, askeri güçleri sayesinde egemenliklerini kurdukları alanları önemsemek anlamına gelir. Hitit kraliyet ailesinin içinde yaşanan iktidar mücadelesi artık devletin gücünü zayıflatmış, dış politikada mücadele etmesi gerekirken olan gücünü içteki isyanlara harcayarak imparatorluğu meşgul eden bir konu olmuştu. Krallıkta yaşanan taht mücadeleleri, diğer devletlerin Hitit devletine karşı saldırı hamlelerini artırmalarına neden olmuş, artırdıkları güçleri sayesinde neredeyse Hitit imparatorluğuna denk sayılacak konuma gelmişlerdi.

Muwatalli zamanında gözü hep tahtta olan III. Hattuşili, yeğeni Urhi Teşup'tan zorla aldığı krallığı ele geçirmiş, yaptığı bu hatasını kabul etmek yerine dönemi boyunca Murşili'nin kabahatlerini yazdırarak, kendisini haklı gösterip yeğenini suçlamayı amaçlamıştı.⁴⁴¹ Aslında Muwatalli döneminde kral olmayı düşünse de abisinin ona karşı ılımlı yaklaşımı ve özellikle başkent taşınmasıyla Hattuşa'nın onun kontrolünde olması buna engel olmuştu. Bu yıkılış bir anda yaşanan olayların sonucu değildi. Asıl bu yıkılış Muwatalli döneminde başlamıştı. Nedeni ise Muwatalli'nin yaptığı bu hamle açıkça imparatorluğun iki kardeş arasında bölündüğü⁴⁴² anlamına geliyordu. Nitekim öylede olmuştu.. Urhi Teşup'un başkenti yeniden Hattuşa'ya taşınması, Hattuşili'nin tahtı gasp etmesi, Muwatalli'nin diğer oğlu Kurunta'nın Hattuşa'da hak iddia etmemesi için Tarhuntaşsa'ya kral yapılmasının ardından gelen bir sürü karmaşa Muwatalli döneminde yaşanan başkent değişikliğinin sonucuydu. Muwatalli'nin soyundan gelenler Tarhuntaşsa'da kral olsa da kendi hakkı olarak gördüğü Hattuşa tahtına sürekli saldırıda bulunmuşlardı. Açıkça artık Hitit imparatorluğunda iki merkez vardı. Ana merkez olan Hattuşa'da meşru olmayan krallar tahta geçerken, bir dönem başkent yapmış Tarhuntaşsa'da tahtın asıl sahipleri olan krallar vardı. Bu durumda halk ve devlet adamları da ikiye bölünmüş oluyordu. Bir tarafta tahtın gerçek sahibi hayatta olup kral olamıyorken diğer tarafta ise hakkı olmadığı halde kral olanlar vardı. Çok uzun sürmeden bu olaya karşı isyanlar başlamış, ülke içinde bitmek bilmeyen entrikalar ve taraf tutmalar başlamıştı. Muwatalli soyundan gelen kişiler ilk önce Tarhuntaşsa'da barınıp, belli bir güce gelince büyük kral olma arzusu gerçekleştirme

⁴⁴¹ Cammarosano, (2009), s.177.

⁴⁴² Ünal, (2002), s.181.

yoluna giriyorlardı. Acımasız bir dönem olan o zamanda Hattuşili sadece Muwatalli'nin soyuna değil, kendi oğluna bile haksızlık yapmıştı. Belgelerde çok nadir adı geçen Hattuşili'nin tuhkanti olarak atadığı Nerikkali adındaki oğlunu azlederek IV.Tuthaliya'yı tuhkanti yapmıştı. Hešni adında başka bir oğlunun IV.Tuthaliya'ya karşı giriştiği suikast metinlerde geçmekteydi. Neredeyse tahta geçen her kralda paranoya ve panik başlayarak aynı olayların yaşanmasından korktukları için kimseye güvenleri kalmamış, psikolojik olarak etkilendikleri bu durumda devletin geleceği için zekice ve mantıklı düşüncelerden uzak duruma gelmişlerdi.

İktidar savaşlarının en yoğun şeklide yaşandığı IV.Tuthaliya dönemi, başta dış güçlere karşı iyi bir siyaset izlese de devlet içten içe yıkılışa girmişti. Batıda birçok devletin oluşturduğu koalisyon, güneyde Asur, kuzeyde Kaška, hanedanlıkta ise Hattuşili'nin haksız davranışları karşısında bitmek bilmeyen taht kavgalarına karşı imparatorluk son dönemlerini geçiriyordu. Hattuša'da IV.Tuthaliya'dan sonra tahta III.Arnuwanda sonra ise II.Šuppiluliuma geçmişti. Krallık bir zamanların en güçlü rakip devletleri arasındayken, şimdi ise tam tersi olmuş Hitit devleti güçlenen Asur Devletine karşı tedbirli davranmak zorunda kalmıştı.

Tarhuntaşša'nın ise Kurunta'dan sonraki akıbeti tam olarak bilinmemekle birlikte Konya bölgesinde yer alan Kızıldağ ve Karadağ üzerinde keşfedilen anıtlarda yeni bir kral ismi gün yüzüne çıkmıştı. Belgelerde rastlanılmayan krala ait olan bu kaya anıtları Hitit tarihine yeni bir yorum katmıştır. Kızıldağ'ın üzerinde tahtta oturmuş, bir elinde mızrak diğer elinde kâse tutan bir erkek figürünün betimlendiği, Luwi hiyeroglifiyle yazılmış yazıtta “Büyük Kral Hartapu” ifadesinden anlaşılacağı üzere bu kişi kendini Kurunta gibi büyük kral olarak tanıtmıştı. Aynı kaya üzerinde oyulmuş bir yazıtın orijinali “Fırtına Tanrısı, Güneşin Sevgilisi, Kahraman Büyük Kral Murşili'nin oğlu, büyük kral Hartapuş, bu şehri inşa etti” yazısının tam olarak okunmasıyla, Murşili adındaki kralın Hartapuş isimli oğlu olduğu anlaşılmıştır.⁴⁴³ Bu krala ait bir takım yazıtların bulunduğu Hartapuş grubu yazıtları Hawkins tarafından imparatorluğun yıkılmasından hemen sonraki zamana tarihlendirilmişti. Fakat bu görüşe karşı çıkıp daha erken döneme tarihlendirenlerde olmuştu. Tam olarak Hartapuş yazıtlarının ve kralın yaşadığı dönemin tahmini tarihlendirilmesi M.Ö.13-8 yüzyıllar arasındaki süre zarfına yapılmıştı.⁴⁴⁴Hartapuş adında bir krala İmparatorluk çağında rastlanılmadığı için devletin son dönemlerine tarihlendirilen

⁴⁴³ Harmanşah, (2017), s.41-42.

⁴⁴⁴ Akçay, A. (2016), “Hartapu Kimin Kralı”, *Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat, Ahmet Ünal'a Armağan Kitabı*, (ed: Erkut, S.-Sir Gavaz, Ö.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.12.

kral, Tarhuntašša ve buna bağılı olarak Muwatalli soyuna bağlanıldığı için yazıtta geçen Muršili'nin Muwatalli'nin oğlu olduğu fikirleri yayılmıştır. Aynı zamanda II.Šuppiluliuma döneminde Konya ve çevresinin onun elinde olduğu düşünölmekle birlikte Tarhuntašša'nın son kralı olduğu düşünölmektedir.⁴⁴⁵ Ugarit'te bulunan Akadlı krala ait bir mektupta Tarhuntašša'nın, imparatorluğun yıkılışına kadar krallık statüsünde devam ettiği ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁶

M.Ö.14.yüzyılda I.Tuthaliya ve Šuppiluliuma döneminde yükselişe geçen Hititler, siyasi güçleri sayesinde sadece Anadolu'da değil Suriye, Akdeniz kıyısı boyunca zengin ticaret şehirlerine sahip olmuşlardı. Muwatalli'nin Mısır'la yaptığı Kadeş savaşı sonrası, III.Hattušili ve II.Ramses arasındaki Kadeş antlaşması ile iki ülke sınırlarını güvence altına alınmıştı. Büyük güçler bu bölgelerde hâkimiyeti ele geçirmek için sürekli savaş halindedilerdi. Büyük devletlerin koruması altında olan bu ticaret sistemi Hititlerin de ekonomik gücünü sağlıyordu. Kendi içindeki taht mücadeleleri, büyük devletlerin ortaya çıkışı, diğer devletlerin saldırıları, kıtlık olayları sonucunda çöküş yaşayan Hititler artık buralarda hâkim olamaz duruma gelmişti.

Hititlerin zayıfladığı bu dönemde birbiri ardına gerçekleşen olaylar yıkılışı daha da kolaylaştırmıştı. Bu sebeplerden biri Genç Tunç Çağı sonuna doğru meydana gelen doğa olaylarıydı. Kıtlık ve kuraklığa sebep olan afetler, ülkelerin ekonomik dengesini sarsarak devleti maddî olarak güçsüz hale getirmişti. Bu dönemde yaşanan ani iklim değişikliği sonucunda kıtlık ve kuraklık tarım alanlarındaki mahsulleri etkileyerek sosyo-ekonomik krizlere ve insanların daha verimli yaşaması için bölgesel göçlere neden olmuştu. Bazı kavimlerin yerlerinden göç etmesine neden olan kıtlık ve afetler Hititlerin yıkılışında rol üstlendiğine inanılan başka bir sebep olarak görölen Deniz Halklarının yaşadıkları yerleri terk ederek yeni yerlere göç etmelerine neden olmuştu. Yaşanılan bu talihsiz durumlar Deniz Halkları olarak adlandırılan kavimlerin Anadolu'ya gelip Kıbrıs, Suriye, Mısır'a kadar bir göç dalgasının etkilerini hissettirmişlerdi. Böylece iklimsel olaylar sonucu kıtlık, Deniz Halkı istilâları ve bölgedeki savaşlarla siyasi ve ekonomik çöküş başlamıştı.⁴⁴⁷

Kaynakların çoğunda devletin yıkılışının ana nedeni olarak görölen Deniz Halklarının Göçlerinde devletin zayıflamasında etkisi olsa da asla tek başına yüz yıllar boyu Anadolu ve komşu coğrafyalarda etkin bir güce sahip olan devleti yıkan tek neden olarak

⁴⁴⁵ Akçay, (2016), s.13.

⁴⁴⁶ Collins, (2007), s.75.

⁴⁴⁷ Knapp, B.-Manning, S.W. (2016), "Crisis In Context: The end Of The Late Bronze Age In The Eastern Mediterranean", *American Journal Of Archaeology*, vol:120, no:1, s.106.

görülemmez. Mısır kralı Merneptah ve III.Ramses dönemlerinde kaynaklardan öğrenildiğine göre Anadolu'dan Mısır'a kadar etkili olan büyük iki göç dalgası meydana gelmişti. Bu göç dalgasının ilk grubunu Karnak yazıtında Libu, Mešhvešh, Kehek, Šherden, Šhekelešh, Lukka, Turšha/ Terešh ve Akavašha'lılar oluşturmaktaydı. (Akavašhalılar muhtemelen Ahhiyawa'dan geldiği tahmin edilmektedir). III.Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşen ikinci göç dalgasının geçtiği Medinet Habu ve Haris Papirüs'ü kaynaklarında ise Mısır'ın bu halkları yendiği tasvir ve yazılarla belirtilmişti. Deniz ve kara yoluyla farklı gruplar halinde gerçekleşen inci grup göç dalgasındaki kavimler hakkında Medinet Habu'daki tapınak duvarında Pelest, Tjeker, Šhekelešh, Denyen, Wešhešh halkları yer almaktadır. Araştırmacılar bu grupların arasında Ege ve Anadolu halklarının yer aldığını belirterek kara yolculuğunda kullandıkları kağınların Anadolu insanları için önemli bir öge olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu gruplardan Pelestler-Filistin ile eşleştirilmiştir.⁴⁴⁸

Mısır'a kadar uzanan Deniz Kavimleri Göçü, Anadolu'yu etkileyen kuraklık, yaşanan savaşlar Anadolu'da hem Hititlerin hem de diğer devletlerin zor dönemler yaşadığını göstermektedir. Özellikle kuraklığın yarattığı elverişsiz şartlar Hititleri, Mısır'dan hububat yardımı alacak kadar durumun kötüleştiğini ortaya koymaktadır. Hititlerin yıkılmasını kolaylaştıran ve gücünü daha da zayıflatan bu sebepler gibi birçok tezler öne sürebiliriz. Bir zamanlar Mısır, Asur, Mitanni gibi dönemin güçlü devletlerine kafa tutan Hititler Muwatalli döneminden sonra ülke içinde yaşanan iç olaylar ve taht mücadeleleri sonucunda ülke yönetiminin ikiye ayrılması, kralların taraflarını tutan ayrı grupların olması, yaşanan kargaşa ortamından fırsat bilen Kaška gibi düşman devletlerin ülkeye saldırması devletin yıkılışa götüren önemli sebeplerdi. Devleti yeniden gücüne kavuşturacak bir ortam yoktu, çünkü devlet içte ve dışta parçalanmaya yüz tutmuştu. Düşmanlara karşı başarılı politika uygulayacak ne kral nede gücü vardı. Çünkü düşman devletler savaşmak için ekonomik gücede ihtiyacı vardı. Halbu ki hem yaşanan kıtlıklar hem de kralların taht kavgaları sonucunda savaşlarda başarılı olamaması ve ganimetleri ülkeye getirememesi ülkeyi ekonomik anlamda zayıflatmıştı. Ekonomik gücün en önemli payını oluşturan ganimetler savaşlardaki başarısı ile Hitit devletinin ekonomisine katkı sağlıyordu. Yine savaşlardaki başarısı sonrasında vassal devletlerle yaptığı anlaşmalar askeri ve ekonomik olarak devletin gücünü artırmasında önemli bir etkendi. Ancak yaşanan bu olaylar vassal devletlerin de ayaklanmasına sebep olarak ülkeden ayrılmasına

⁴⁴⁸ Gür, B. (2019), "Genç Tunç Çağı Sonunda Yakınoğu'da Yıkım", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul, s.60-61.

sebepe olmuştur. Devletin yönetim merkezinde meydana gelen çatlak ülkenin tekrar güç kazanmasına engel oluyordu. Tarhuntaşsa ve Hattuşa arasındaki mücadelelerle başlayan döneme, ekonomik sıkıntılar, göçler, siyasî güç dengesinin değişmesi Anadolu ve Mezopotamya'da meydana gelen huzursuzluklar devleti çöküşe doğru götürüyordu. Bu dönemde yaşanan olaylar sadece Hititleri değil Anadolu'daki devletlerinde etkilendiğini, 400 yıl boyunca bir kayda ulaşılamamış olmasından anlaşılmaktadır. Her devletin bir ömrü olduğu gibi Hititlerde bu ömrünü tamamlamaya başlamıştı. Yukarıda saydığımız neden ve etkiler devletin ömrünü tüketmeye başlayarak devleti tarihin tozlu sayfalarına gömülmesine neden olmuştu. Bir zamanlar kurdukları güçlü devlet yapısı, gelişmiş kültür düzeyi, yaptıkları imar faaliyetleri, uyguladıkları askeri-siyasî politikalar sayesinde şaheser bir devlet yaratan Hititlerin bakiyelerini Geç Hitit Şehir Devleti adıyla kurulan devletçikler yaşatsada bundan sonra bir daha Hitit adı Anadolu'da bir daha kullanılmamıştı.

6.SONUÇ

M.Ö. 2000'lerde Hititler'in Anadolu'da kurmuş oldukları büyük devletin alt yapısını oluşturan ve siyasî hayatına şekil veren başkentlerinin incelenmesi, devletin uyguladığı politikaları, devletin gücünü ön plâna çıkaran bu kentleri siyasi tarihi ile ele almak devletin tarih içindeki yeri ve öneminin anlaşılmasında, devletin bilinmesinde büyük bir öneme sahiptir.

19.yüzyılda yabancı araştırmacıların Anadolu'ya gelerek bu coğrafyada başlattıkları bir takım araştırmalar ve kazılarla Anadolu tarihini değiştirecek bazı bulgulara rastlamalarıyla tarihe adını yazdıracak önemli bir devletin kalıntıları ortaya çıkmaya başlamıştı. Charles Texier'in Boğazkale'de yaptığı araştırmalarda aradığı kenti bulduğunu zannederek basına yaymasıyla başlayan bu süreçle başlayan araştırmalarda anlaşıldı ki burası Hititlere ait yerleşim yeri, devletin kurulmasından yıkılışına kadar başkentlik yapmış bir kent olan Hattuşa idi. Hititlerin varlığı sadece Hattuşa ile sınırlı değildi, önceleri Kuşşara krallığı ile Anadolu'da görülmeye başlayan Hititler, hâkimiyet kurma politikasıyla Anadolu'da birçok kenti ele geçirerek önemli gördükleri kentlerde başkent değişikliğine gitmişlerdi. Bu başkentler Hititlerin kurmuş oldukları düzeni, Anadolu'da kurdukları üstünlüğü, devletin güçlü iktidarını temsil eden mekânlardı. Başkent demek sadece devletin yönetildiği yer değildir. Hititlerde başkent siyasî, idarî, dini, ekonomik mekanizmaların birlikte yürütüldüğü önemli bir mekândı. İçinde bulunan ihtişamlı yapılarıyla Hitit başkentlerin rakiplerine karşı gücünü gösteren simgelerdi. Özellikle Hitit başkenti deyince akıllara Hattuşa gelse dahi aslında devletin siyasî yapılanmaya başladığı ve bu yapılanmayı devam ettirdiği birkaç başkenti daha vardır. En bilinen olarak Hattuşa'nın görülmesi muhtemelen kentin Hititlerin devlet kuruluşundan itibaren 400 yıla yakın uzun bir süre başkentlik yapması, içinde bulunduğu idarî, dini yapıların ihtişamı, Hitit siyasî hayatına ait binlerce arşivin bu kentten çıkması, kentin Hititlerle özdeşleşmiş, belgelerden de anlaşılacağı üzere ayrı bir önem ve değer verilen kent olmasındandır. Ancak bu özellikler diğer kentlerin başkent olmasına engel değildir.

Kent yaşamına geçilmesiyle, milletlerin kendilerini yönetecek idari merkezlerin kurulmasına ihtiyaç duymaları sonucunda oluşan başkentler, Hititlerde idari, dini, siyasi, ekonomik bir merkez, kralın oturduğu ve devleti yönettiği merkezdi. Hititler Kuşşara'dan başlayarak Kaniş, Hattuşa, Şapinuva, Tarhuntaşsa olmak üzere 5 kentin bu imparatorluğa başkentlik yaptığı bilinmektedir. Boğazkale Hattuşa'da kurulan Hitit merkezindeki

araştırmalarda rastlanılan yapı buluntuları sayesinde büyük bir medeniyete ev sahipliği yaptığı anlaşılan kentte, devlet arşivleri ortaya çıkarılmıştı. Arşivlerde yer alan bilgiler, kral mühürleri, mektuplar ve komşu kentlerde geçen Hititler hakkında kimler oldukları, Anadolu'da nasıl bir sistem kurdukları, siyas, askeri, dini yapılarına ait bilgiler ve devlete krallık yapmış olan kişilerin kimler olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştı.

Karmaşık yapıya sahip olan Anadolu coğrafyasında, o dönemde Kayseri bölgesinde Asur'un ticaret merkezi olan Kaniş Karumu vardı. orum Boğazkale'de Hattuş beyliği, Acmhyk civarında olduğu tahmin edilen Kuşşara Beyliği vardı. Bunların dışında birçok etnik kökenli halklar, Pala, Luwi, Hatti, Hurri halkları mevcuttu. Hititler de bu halkların kültürlerinden etkilenererek kendi kültürlerine ve dinlerine yansıtıtları birçok unsur mevcuttu. Hititlere ait olan bu belgelerde onların Anadolu'da ilk olarak siyasi birlik yolunda ilerledikleri yer Kuşşara olarak bilinen ancak yeri tespit edilmeyen bir kent olduğu anlaşılmıştı. Burada krallık yapan Pithana ve oğlu Anitta Anadolu'daki diğer kentler üzerinde üstünlük kurarak, uyguladığı stratejik yöntemlerle gece baskını ile bir zamanlar Asur'un baş karumu olan Kaniş'e baskını düzenleyerek burayı kendine başkent yapmıştı. Hatta kral kendine ait olan metinde burada inşa faaliyetlerinde bulunduğunu bile bildirmişti.

Soylarını Kuşşara krallığına dayandıran Hititler devlet bünyesine ilk kez Hattuşili zamanında gelmişlerdi. Kentin coğrafi konumu, kendine özel savunma sisteminin olması, dedesinin bu kenti lnetlemesine rağmen kenti imar ederek Hitit devleti M..1650'lerden M..1200'lere kadar Anadolu'nun en büyük krallığına merkez olmuştu. Anadolu'da yerleşime geçilmesiyle oluşan kentler başta küçük yapıda şehir beyliklerine oluşturmuştu. Siyas yapılanmaya giren bu şehir beyliklerinin başındaki kişiler daha büyük yerlere sahip olmak için diğer şehir devletlerine karşı saldırılarda bulunup genişleme politikası sürdürüyordu. Kuşşara kralının Anitta ve oğlunun da Anadolu'da yapmış olduğu birçok şehir devletlerine karşı sadırlarında yapmış oldukları başarılı politikalar sayesinde daha Hitit devleti kurulmadan önce Anadolu'da siyas birlik altında birleştirmeyi başarmıştı.

Hitit devletinin yüz yıllarca merkezi olan Hattuşa devletin büyümesinde, genişleyip krallığa kadar erişmesinde en önemli yapıya sahipti. Başkentler, ülkenin tüm unsurlarını barındırdığı için bu kentlerin savunma sistemleriyle korunması gerekiyordu. Günümüzde bile başkentler devletin en önemli yapı taşıdır ki her hangi bir durumda önce o bölgenin korunmasını sağlarlar. Eski Anadolu'da kurulan devletlerin merkezleri de genelde sur sistemiyle, değişik girişlerin bulunduğu kent kapılarıyla ve içinde tanrılarına yakarmak için

devasa yapılar olan tapınaklar ve kralların kalması için saraylar inşa edilmişti. Bu saraylarda ve tapınaklarda birçok tabletlerin ortaya çıkmasıyla onlar hakkında bazı bilgiler ulaşılmıştır. Başkentlerin için de yer alan yapılarda devlet arşivlerine rastlanması krallığın tarihi hakkında bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Hitit başkentleri de dâhil tüm bu özellikler temel alınır başkent ele geçmesi demek devletin önemli belgelerinin kaybolması, yönetim ve askeri sistemin zayıflaması anlamına geliyordu. Birçok defa Kaşka saldırılarına uğrayan Hattuşa bulunduğu coğrafi yapısının ve kentin özelliklerinden dolayı çoğu kez bu saldırılara direnerek bertaraf etmişti. Bu saldırılar sonucunda geçici olarak kralların başkentten uzaklaştığına dair izler tespit edilmişti.

Devletin siyasî hayatına yön veren başkentlerde yönetim sahibi olan kral ile kent arasında düz bir ilişki vardır. Kral kentin konumunu, sahip olduğu özellikleri kullanarak devletin büyümesine ve güçlü bir siyasî yapıya sahip olmasını sağlıyordu. Ancak başkent görevini üstlenen kent devleti barındıracak bir yapıya sahip değilse orası zayıf bir devletin merkezi olarak yer alır ve sonunda da yok olur.

İçindeki devasa tapınaklarla dini merkezlerde olan başkentler bir dönem bu etkinin yoğun olduğu kent başkent olarak tercih edilmişti. I.Tuthaliya'dan itibaren ülkede artan Hurri kültürünün etkisi en çok din alanında Hititleri etkilemişti başkentler sadece idari merkez değil tanrıları hoşnut etmek için yapılan tapınaklarla dini bir merkezdi. Bu kent modern adı Ortaköy olan Çorum'da bulunan Şapinuva'ydı. Kral burayı sırf hurri kültürüne uygun olarak dini bir merkez olarak kurmuş ve burada krallık yapmıştı. Burada bulunan mühür baskıları, krallar arasında yazılmış olan mektuplar, II.Tuthaliya'nın eşiyle birlikte burada ikamet ederek ülkeyi yönetmişlerdi. Tabi bu konuda dedesi ve babası zamanındaki Hattuşa'ya yapılan saldırılarda etkili olmuştu.

Ancak Hattuşa hiçbir zaman tam olarak terk edilmemişti. Kent devletle özdeşleşen ve onu büyüten bir merkezdi. Hattuşa Šuppiluliuma zamanında dönemin en güçlü devleti olarak artık krallığa erişmiş bir ülkenin en önemli kenti ve başkentiydi. Kralların uyguladığı politikalar ve siyasette istikrarlı adımları, askeri zaferleri kentinde diğer devletler tarafından ihtişamının bilinmesini sağlıyordu. Büyüyen devletlerin dış politikada daha aktif hale gelerek başkentlerini de tanıtıyorlardı. Çünkü antlaşmalar burada yapılıyor, elçilerle burada görüşülüyor ve yabancı misafirler burada ağırlanıyordu. Zaten Hititler başkente gelecek olan kişileri yapıları ihtişamıyla etkilemeyi başarmışlardı. Muwatalli döneminde yaşanan başkent Tarhuntašša'ya taşınması devletin temelini sarsılmasını başlatmıştı. Muwatalli'nin yaptığı bu değişiklik sonradan ülkenin geleceği için çok pahalıya mal

olmuştur. Bu değişiklikle devlet ikiye bölünmüş, Tarhuntaşsa ve Hattuşa cephesinde art arda sürecekle isyanlara, devletin güç kaybetmesine ve yıkılmasına neden olmuştur. Bundan dolayı başkentler ülkenin askeri, siyasî, dini, idari yapı taşı olduğu için böyle bir değişikliğin sonucunda ikili yönetimi andıran yapı ortaya çıkmış. Ancak Muwatalli'den sonra hiçbir zaman Hattuşa'da gerçek kral hakkına sahip olan çocukları kral olamamıştı. Ardından devam eden olaylar, isyanlar ülkenin gücünü zayıflatarak devleti yıkılışa götürmüştü. Devletin kurulması, gelişmesi ve yıkılmasında en önemli paya sahip olan Hitit başkentleriydi. Güçlü bir şekilde Anadolu'da bir şehir beyliği olarak Kuşşara'da siyasî güç olarak ortaya çıkan Hititler, buldukları coğrafî konumun avantajlarını kullanarak askeri güç ve siyasî politikalarıyla birleştirerek güçlü bir devlet kurmayı başarmışlardı.

KAYNAKLAR

- Abbas, M. R. (2016), “The Bodyguard of Ramses II and the Battle of Kadesh”, *ENİM* 9, s.113–123.
- Akçay, A. (2016), “Hartapu Kimin Kralı”, *Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat, Ahmet Ünal’a Armağan Kitabı*, (ed: Erkut, S.-Sir Gavaz, Ö.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Akdoğan, R. (2007), “Hitit Devlet Antlaşması ve Huqqana Antlaşması İle İlgili Bazı Notlar”, *Belkıs Dinçol Ve Ali Dinçol’a Armağan VITA*, Ege Yayınları, İstanbul, s.27–35.
- Akdoğan, R. (2017), “Hititler Döneminde ^{URU}Adaniya”, *Archivum Anatolicum*, 11/1, s.1–28.
- Aktüre, S. (1997), *Anadolu Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E. (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK, Ankara.
- Akurgal, E. (1993), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul
- Alak, E. (1999), *Adım Adım Alacahöyük*, Intermedia Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, İ. (2000), “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar İle Yerli Halk Arasındaki İlişkiler”, *III. Kayseri ve Yöresi ve Tarih Sempozyumu Bildirileri*, s.35–42.
- Albayrak, İ. (2012), “Kultepe Metinlerinde Geçen nuwā’um Yerli? Kelimesi”, *Ömer Çapar’a Armağan Kitabı*, Hel Yayıncılık, Ankara, s.13–17.
- Alfonzo, (2011), *The Kingdom of Tarhuntassa: A Reassessment of its Timeline and Political Significance*.
- Alp, S. (1947), “Hitit Kanunları Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*,
- Alp, S. (1963), “Kaniš=Aniša=Niša Erken Hitit Çağının Bir Başkenti”, *Belleten*, XXVII/107, s.366–376,
- Alp, S. (1990), “Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası; Bazı Atılımlar ve Yeni Umutlar”, *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum.
- Alp, S. (1995), “Bronz Tablet ve Tarhundašša Kentinin Yeri”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansı*, Ankara, s.11.
- Alp, S. (2001), *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara

- Alparslan, M. (2006), “II.Murşili Ve Dönemi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.
- Alparslan, M. (2013), “Geçmişi Kaydetmek: Hitit Tarih Yazıcılığı”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Alparslan, M. Doğan, (2011), “Anadolu’nun Kayıp Başkenti: Tarhundašša”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.21, s.46–51.
- Arnhem, (2014), “Tarhuntassa City Of King Muwatalli II and The Stormgod of Pihaššašši”, *Anatolia In The Bronze Age*.
- Arslantürk, N. (2018), “Hitit Açık hava Tapınağı: Yazılıkaya”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı:89, s.77–82.
- Ataseven, U. (2018), Eskiçağlardan Günümüze Yer Adlarını Etkileyen Unsurlar”, *Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, S.7.
- Bahar, H. - Çay, T.- İscan, F. (2007), “The Land City Of Tarhundašša Geodetic Researches Around it”, *XXI International CIPA Symposium*, Greece.
- Bahar, H. (2015), “Eskiçağ’da Konya”, *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, S.7, Konya, s.271-278.
- Bahar, H. (2017), “Türklerden Önce Konya Tarihi”, (ed; Aköz, A.-Yörük, D.), *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Palet Yayınları, Konya, s.29–45.
- Balkan, K. (1957), *Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kaniş Kralı Warşama’ya Gönderdiği Mektup*, TTK, Ankara.
- Barjamovic, G. (2011), *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*.
- Baydur, N. (1970), *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bayram, S. (2010), “Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.1-23.
- Beal, R (2003), “The Predecessors Of Hattušili I”, *Hitite Studies In Honor Of Harry A. Hoffner J.R. On The Occasion Of His 65th Birthday*, (ed. Beal, R., Beckman, G., Mcmahon, G.), Indiana, s.13-36.
- Beal, R.H. (2013), Kurunta of Tarhundašša and the Impreial Hittite Mausoleum: A New Interpretation of 10 of the Bronze Tablet”, *Anatolian Studies*, Vol:43, s.29–39.
- Bittel, K. (1970), *Hattusha The Capital of the Hittites*, Oxford Universty Press, Newyork.
- Bryce, T. (2005), *The Kingdom Of He Hittites*, Oxford Universty Press, Newyork.

- Bryce, T. (2003), *Letters Of The Great Kings Of The Ancient Near East: The Royal Correspondence Of The Late Bronze Age*, London.
- Bryce, T. (2009), *The Peoples and Places of Ancient Western Asia; The Near East From the Age to the Fall of he Persian Empire*, New York.
- Bryce, T. (2012), *The World of the Neo-Hittite Kingdoms a Polical and Military History*, Oxford Universty Press, New York.
- Bülbül, P. (2010), “Neolitik deviren M.Ö. 2. Binyıl Sonuna Kadar Afyonkarahisar ve çevresi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon, S.21, s.1-10.
- Colins, B.J. (2007), *The Hittites and Their World*, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- Cordani, V. (2011), “Dating the Ascension to the Throne of Šuppiluliuma I”, *KASKAL, Rivista Di Storia, Ambienti E Culture Del Vicino Oriente Antico*, Volume:8, s.141-160.
- Cream, C.W. (2008), *Tanrıların Vatanı Anadolu*, (çev. Erendor, E.N), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çeçen, S. (2002), “Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri Dergisi*, C.5, s.65–68.
- Çilingir, S. (2011), “Hitit Tapınak Kentleri”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- D’Alfonso, L. (2011), The Kingdom Of Tarhundašša: A Reassessment of its Timeline and Political Significance, (ed.Taracha, P.- Kapelus, M.), *Proceedings Of The 8th International Congress Of Hittitology*, Warsaw, s.216-235.
- Daddi, F.P (2006), “The System of Government at the Time of Tuthaliya IV”, *The Life and Times of Hattušili and Tuthaliya IV*, (ed: Hout,Th.PJ. van den), s.117-130.
- Darga, M. (1985), *Hitit Mimarlığı/1 Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- De Martino, S. (2012), “HIŠNI, PRINCE OF KARGAMIŠ”, *Revued’assyriologie et d’archeologieorientale*, Presses Universitaires de France, Vol.106, s.103- 108.
- De Martino, S.- Miller, J.L. (2013), *New Results and New Questions On The Reign Of Šuppiluliuma I*, Logisma.
- Demirel, S. (2013), “Hitit Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranan Bazı Sorular”, *Akademik Bakış*, C.6, S:12, s.193–203.
- Dinçol, A.-B. (2011), “Anadolu’da Bulunan İlk Çivi Yazılı Tunç Tablet Ve Yeni Bir Hitit Kralının Ortaya Çıkışı”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:18/1, s.1-13.
- Emre, K. (2010), “Kaniş’in Keşfinin Hikâyesi”, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul’da*, Kültür Yayınları, Kayseri, s.20–24.

- Ercüment, Y. (2012), “M.Ö. II. Bin Yılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye,”
The Journal Academic Social Science Studies, Vol:5, s.1385–1406.
- Erol, H. (2007) “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı”, 38. *ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyet Tarihi*, C.2, Ankara, s.1305-1316.
- Garstang, J.- Gurney, O.R. (1959), *The Geography Of The Hittite Empire*, British Institute At Ankara, London.
- Genz, H. (2011), “Foreign Contacts of the Hittites”, *Insights into Hittite History and Archaeology*, (ed. Genz, H.- Mielke, D.P.),Belgium, s.303–331.
- Genz, H.- Mielke, D. P. (2011), “Research on the Hittites: A Short Overview”, *Insights into Hittite History and Archaeology*, (ed. Genz-Mielke), Belgium, s.1–29.
- Girginer, O.Ö. (2006), “Orta Ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova Ve Batı Anadolu’ya Genel Bir Bakış”, *ÇTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, Sayı:3 (Arkeoloji Özel Sayısı), s.103–126.
- Gromova, D. (2007), Hittite Role in Political History of Syria in the Amarna Age Reconsidered, *academia. edu*, s.277–310.
- Gülersoy, A.E.-Ö. (2016), “Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)’ün, Doğal,Sosyal-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli”, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, (<http://jss.gantep.edu.tr>),s.487, s.485–530.
- Günbattı, C. (1997), “Kültepe’den Akadlı Sargon Ait Bir Tablet”, *Archivum Anaticum-Anadolu Arşivleri (Emin Bilgiç Anı Kitabı)* 3, s.131–155.
- Günbattı, C. (2017), *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kültür Yayınları. Ankara.
- Gür, B. (2019), “Genç Tunç Çağı Sonunda Yakındoğu’da Yıkım”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul, s.59–65.
- Harmanşah, Ö. (2017), “Bordersare Rough-Hewn: Monuments, Local Landscape and the Politics of Place in a Hittite Borderland”, *Bordered Places: Bounded Times Cross-Disciplinary Perspectives On Turkey*, British Institute, Ankara, s.37–53.
- Harry, A.- Hoffner J.R. (2009), *Writings From The Ancient World Letters From The Hittite Kindom*, Society Of Biblical Literature, Atlanta.
- Himmetoğlu, M. F. (2018), “Kaniş’ten Mazaka’ya Antik Çağ’da Kayseri Siyasi Tarihi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S:13, s.362–372.
- Karauğuz, G. (2002), *Boğazköy Ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.

- Karauğuz, G. (2013), “Tarhundaşsa ve Konya-Karaman Araştırmaları Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S:30, s.41–54.
- Kejanlı, T. (2005), “Anadolu’da İlk Yerleşmeler ve Kentleşme Eğilimleri”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.
- Keleş, R. (2014), “Kent ve Kültür Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, C.29, S.246, s.9-18.
- Kılınç, A. (2013), “Seçili Başkentlerin Kent Plânlama Öyküsü: Ankara, Brasilia, Canberra, Islamabad, Washington DC”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.7, s. 17–27.
- Kınal, F. (1962), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.83.
- Kısakürek, A.-E.E. *Bizimkiler Anadolu Merkezli Dünya Tarihi*, <http://www.dunyatarihi.com>
- Kıymet, K.-Özcan, A.-Yiğit, T. (2018), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, (ed. Yiğit, T.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Knapp, B.- Manning, S.W. (2016), “Crisis İn Context: The End Of The Late Bronze Age İn The Eastern Mediterranean”, *American Journal Of Archaeology*, Vol:120, no:1, s.99–146.
- Kopaniias, K. (2018), ”Decon structing Achilles. The Stories About Pıyamaradu and The Making Of A Homeric Hero”, *academia. edu*, s.51–69.
- Kulakoğlu, F. (2008), “Kültepe Kazısı”, *Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*, Ankara.
- Kulakoğlu, F. (2010), “Kültepe Kaniş-Karumu Anadolu'nun Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu'nun önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, s.40- 52, Kültür Yayınları, Kayseri.
- Luckenbil, D.D. (2012), ”Hittite Treaties and Letters”, *The American Journal Of Semitic Languages and Literatures*, Vol.37, no.3, s.161–211, The Universty of Chiago Press.
- Melchert, C.H. (2007), “The Borders Of Tarhundaşsa Revisted”, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA*, Ege Yayınları, s.507–514.
- Mellaart, J. (1962) “The Late Bronze Age Monuments of Eflatunpınar And Fasıllar Near Beyşehir”, *Anatolian Studies*, Vol:12, British Institute at Ankara, s.111–117.
- Memiş, E. (2009), *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilâsına Kadar)*, Çizgi Yayınları, Konya.
- Michel, C. (2014), “Considerations on the Assyrian Settlement Kaneş”, *Current Research at Kültepe-Kanesh*, (ed: Atıcı, L. - Barjamovic, G. - Fairbarn, A. - Kulakoğlu, F.), s.69–84.

- Miller, J. L. (2013), “Hititler Döneminde Anadolu’da Halklar ve Diller”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Orlin, L. L. (1970), *Assyrian Colonies in Capadocia(Studies In Ancient History)*, Mouton.
- Otten, H. (1990), “Eski Anadolu Kültlerinin Devamlılığı ile İlgili Bazı Düşünceler”, *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19–21 Temmuz 1990)*, Çorum, s.25–42.
- Özcan, A. (2017), “IV.Tudhaliya’nın Kült Reformu”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:18, s.43-52.
- Özgüç, T. (2002), “Neša Bir Şehrin Gelişim Öyküsü”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk, Bonn*, s.460–464.
- Özgüç, T. (2005), *Kültepe-Kaniş/Neša*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özgüç, T. (2005), *Kültepe-Kaniş/Neša*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özkan, S. (2007), “Ülkemizde Bulunmuş Eski Mısır Eserlerine Göre Anadolu-Mısır İlişkileri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.22, S:1. İzmir, s.77–116.
- Paul, K. H.- Albert, J. R. (2002), “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, (çev. Alkan, A.-Duru, B.), *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayınları, Ankara, s.27–36.
- Peker, H. (2013), “Hitit Devleti’nin Uluslararası ilişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi”, *researchgate.net*.
- Peker, H.-De Vos, J.(2010),” Hitit-Mısır Büyük Düşmanlıktan İyi Kardeşliğe”, *Arkeoatlas Dergisi*, S.7, s.83–103.
- Reyhan, E. (2017), *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim: Direktif, Yemin, Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat, Ankara.
- Reyhan, E.- Ozolu, İ.M. -Tombuş, E.F. (2012), “Ortaköy-Şapınuva Hitit Yolu”, 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.143–154.
- Salihoğlu, E.F. (2018), “Hitit Uygarlığında Büyük Tapınak Mimarîsi ve Etkileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,11(3), s.1761- 1779.
- Schachner, A.N. (2012), “Hititler Öncesi Boğazköy”, 2. *Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.83–103.
- Schachner, A.N. (2013), “Hattuša, Hitit İmparatorluğunun Başkenti”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, YKY, İstanbul, s.150–178.
- Schachner, A. (2019), *Hattuša Efsanevi Hitit İmparatorluğu’nun İzinde*, çev: Işıklıkaya, I.R.- Laubscher, Homer Kitabevi, İstanbul.

- Schirmer, W. (2002), “Şehir, Saray, Tapınak”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, s.482-487.
- Seher, J. (2000), “Hattuşa/ Boğazköy’ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış”, *TUBA-AR*, III, İstanbul, s.15–24.
- Seeher, A.B. (2001). *Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış, Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Seeher, J.(2002), “Büyük Kralın Sarayı, Resmi Yaşamın Odak Noktası, *Hititler Ve Hitit İmparatorluğu*, s.435–438.
- Seeher, J. (2002), “Hattuşa-Boğazköy, Hitit Devletinin Başkenti, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Bon, s.461–464.
- Seeher, J. (2006), “Cronology in Hattuşa: New Approaches to an Old Problem”, (ed: Mielke, Schoop, Seeher) *Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, *BYZAS 4*.
- Seeher, (2008), *Hattuşa Kerpiç Kent Sur; Bir Rekonstrüksiyon Çalışması*, Ege Yayınları, İstanbul, s.168.
- Seeher, J. (2011), Thinking Hattusha: Astronomy and Landscape In The Hittite Laws, *Science History Publication, JHA*, xlii, s.1–34.
- Seeher, A.J.-Schachner, A. (2012), *Hattuşa’da 106 Yıl: Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü/Metinler Ve Konsept*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sey, Y. (1996), *Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Singer, I. (2006), “The Failed Reforms Of Akhenaten and Muwatalli”, s.37-58, <http://www.thebritishmuseum.ac.uk/bmsases/issue6/singer.html>.
- Sir Gavaz, Ö (2014), “Hitit Öncesi Anadolu’nun Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış”, *Çorum Kültür Sanat: Bilim, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi*, S.15, Çorum, s.38–46.
- Sir Gavaz, Ö. (2007), “ Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası, *İCANAS 38 Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, s.2819–2837.
- Sir Gavaz, Ö. (2007), “I.Şuppiluliuma Döneminde Suriye ve Mezopotamya ile İlişkiler”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, Çorum, s.21-39.
- Soysal, O, (2017), “Sargon, Nür-Dagal/N Ve Puruşhanda”, *Samsat’tan Achemhöyük Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan*, s.217–229.
- Stavi, B. (2011), “The Genealogy of Suppiluliuma I”, *Altoriental Forsch, Akademie Verlag*, s.226–239.

- Stavi, B. (2013), “The Last Years of the Reign of Tuthaliya III Reconsidered”, *New Results and New Questions On The Reign Of Šuppiluliuma I*, (Ed.De MARTİNO, S. Miller, J.L.), Logisma.
- Süel, A.- M. (2006), “Ortaköy Araştırmaları”, *İdol Arkeologlar Derneği Dergisi*, S. 28.
- Süel, A.-M. (2010), “2007-2008 Ortaköy Şapinuva Kazı Çalışmaları”, *31 Kazı Sonuçları Toplantısı 25-29 Mayıs 2009 Denizli*, İsmail Aygül Ofset Matbacılık, Ankara, C.IV, s.23-40.
- Süel, M. (2015), “Ortaköy- Şapinuva 2014 Yılı Kazı Çalışmaları”, *5. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.169–184.
- Süel, A. (2008), “Şapinuva Kazısı”, *Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30.Yıl Anısına Türkiye Arkeolojisi*, Ankara.
- Süel, A. (2010), ”Başkent Şapinuva: Hitit Dünyasındaki Yeri ve Önemi”, *1. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.93–110.
- Süel, A. (2012), “Ortaköy-Şapinuva Arşivinde Yer alan Hurrice Tabletlerin Belgenmesi Projesi”, *2. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.219–236.
- Süel, A. (2013), “Ortaköy-Şapinuva Tabletleri Işığında Anadolu Suriye İlişkileri Üzerine”, *4. Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.71–76.
- Süel, A.-M. (2013), “Şapinuva: Hitit Devletinin Başka Bir Başkenti”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.178–195.
- Süel, M. (2012), “2012 Yılı Ortaköy Çalışmaları”, *3. Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, s.75–82.
- Şahin, H.A. (2004), *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö.1975–1725)*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri.
- Şahin, H.A. (2007), “Cumhuriyetin 80. Yılında Kültepe Kaniş Kazıları”, *Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, s.151–166.
- Togan, Z.V. (1985), *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Topçuoğlu, O.(2010) , “Anitta Metni”, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe- Kaniş Karumu*, Kültür Yayınları, Kayseri, s.26–30.
- Torri,G. (2009), “Sargon, Anitta, and the Hittite Kings against Purušanda”, *Altorientalische Forschungen researchgate.net*, 36 (1), s.110–118.
- Turan, O. (2016), “Hititlerin Batı Anadolu ile Etkileşimi Bağlamında Hitit-Wiluša İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, s.91-106.

- Turgut, M,(2015), “Tarhundašša’daki Su Kültü mekanları”, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14,s.337-354.
- Tüylü, D. (2014),”Ugarit-Hitit İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Ünal, A. (2012), “Çorum Ve Çevresinde Arkeolojik Keşif Ve Kazılar, Bölgenin Anadolu Arkeolojisinde Konumu ve Turistik Beklentiler”, *2.Çorum Kazı Ve Araştırmalar Sempozyumu*, s.171-202.
- Ünal, A. (1981), Hitit Kenti Ankuwa’nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında , *Bellekten*, C. XLV/2, S.180, s.433-455.
- Ünal, A. (1999), *Hititler- Etiler Ve Anadolu Uygarlıkları*, Etibank.
- Ünal, A. (2005), *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A. (2016), *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Bilgin Kültür Sanat, Ankara.
- Ünal, A. (1997). “ Hitit metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıtlar ve Anımsamalar”, *Archivum Anatolicum- Anadolu Arşivleri 3*, ss.341-356.
- Ünal, A. (2018), *Eski Anadolu Siyasi Tarihi: Eski Taş Devri’nden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar (M.Ö. 60.000-1180)*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A.(2008), “Çukurova’da Hitit Varlığı Tarihi Yanılgılar ve Gerçekler”, *Ceyhan’dan Ceyhan’a I.Ceyhan Sempozyumu Bildiriler*, s.321-327.
- Vercouter, J. (2005), *Eski Mısır*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wood, B. (2011.) “Hittites and Hethites: A Proposed Solution to an Etymological Conundrum”, *Journal of the Evangelical Theological Society*, Vol:54,2, s.239-250.
- Yanar, U. (2004), “Boğazköy Çivi Yazılı Metinlerinde Geçen Eski Hitit Devri Yerleşim Yerleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler “, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri Ve Kültürleri Bölümü Hititoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Yıldırım, N. (2017), “Mitanni Kralı Tušratta’nın Mektupları Çerçevesinde Diplomatik Evlilikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Archivum Anatolicum*, 11/1, s.151–168.
- Yiğit, T. (1995), “Tarih Öncesi Ve Hitit Döneminde İšuwa Bölgesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, s.235-251.
- Yiğit, T. (2004), “Hitit Krallığı’nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı:35, s.216–226.

Yiğit, T. (2006), “ Eski Hitit Krallığının Güneydoğu Anadolu Ve Kuzey Suriye Politikası”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.

Yiğit, T.(1994), “I.Hattuşili ve Dönemi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, Doktora Tezi.

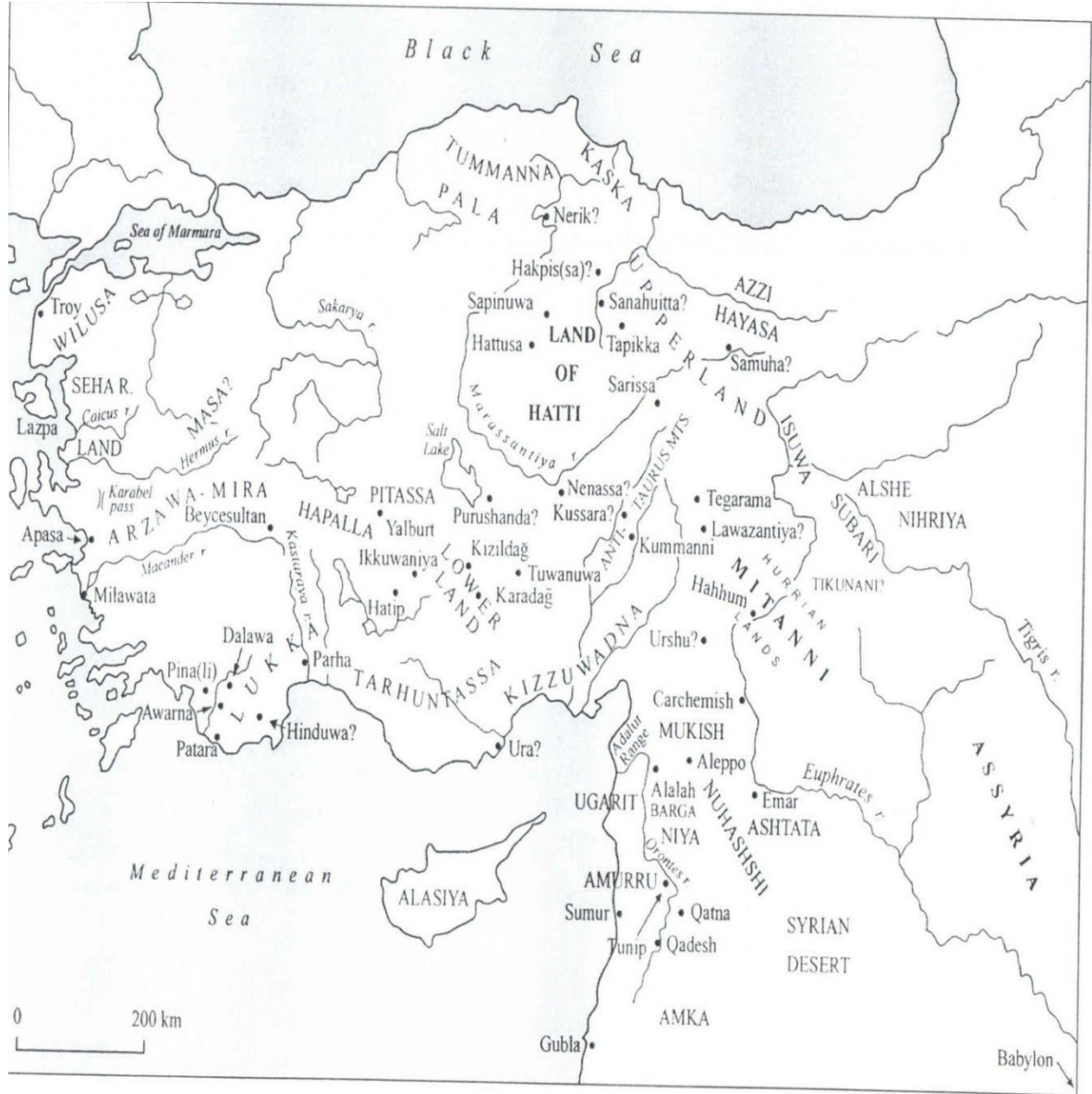
Yiğit, T.(2004), “Hitit Krallığı’nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası”, *Archivum Anatolicum* 6/2, s. 143–154.

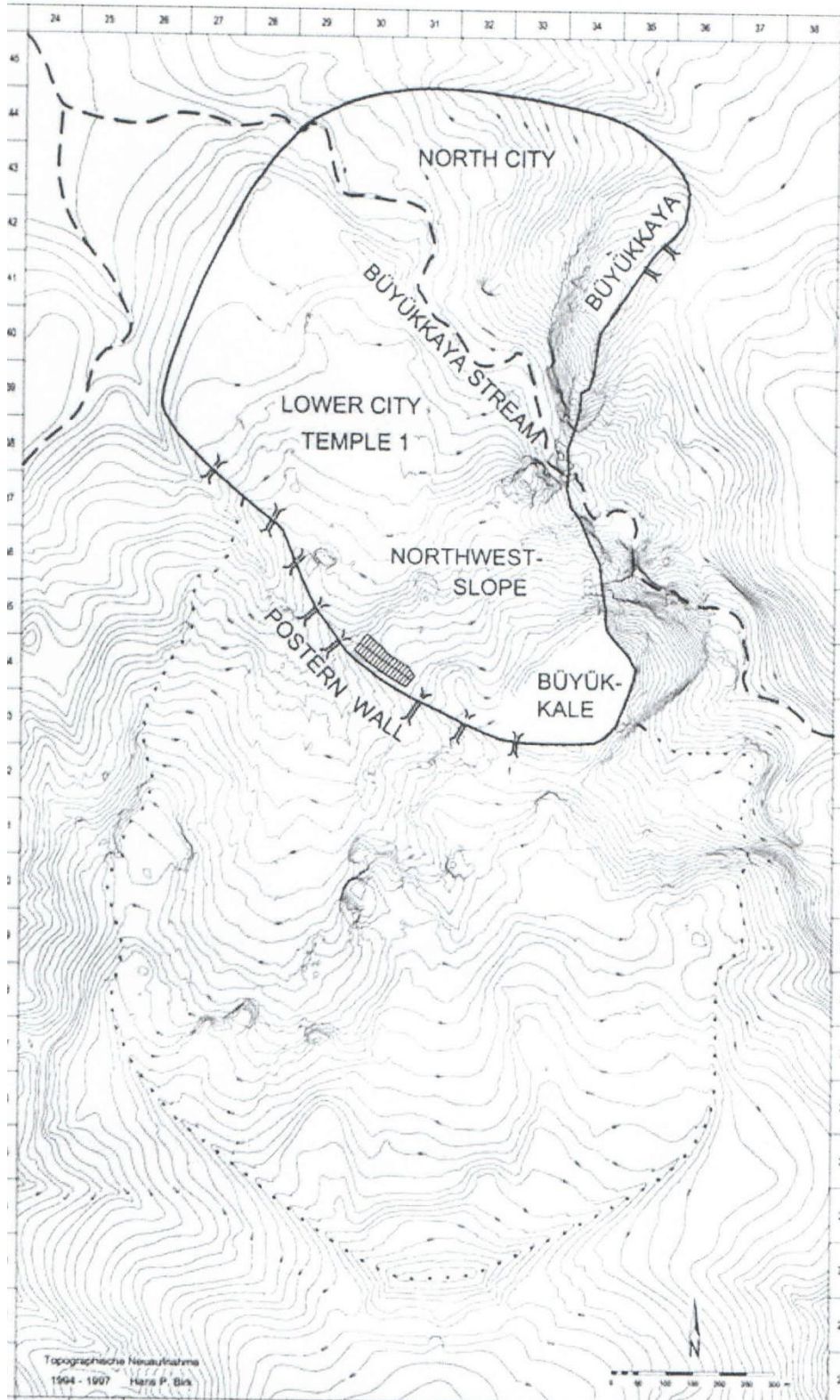

EKLER

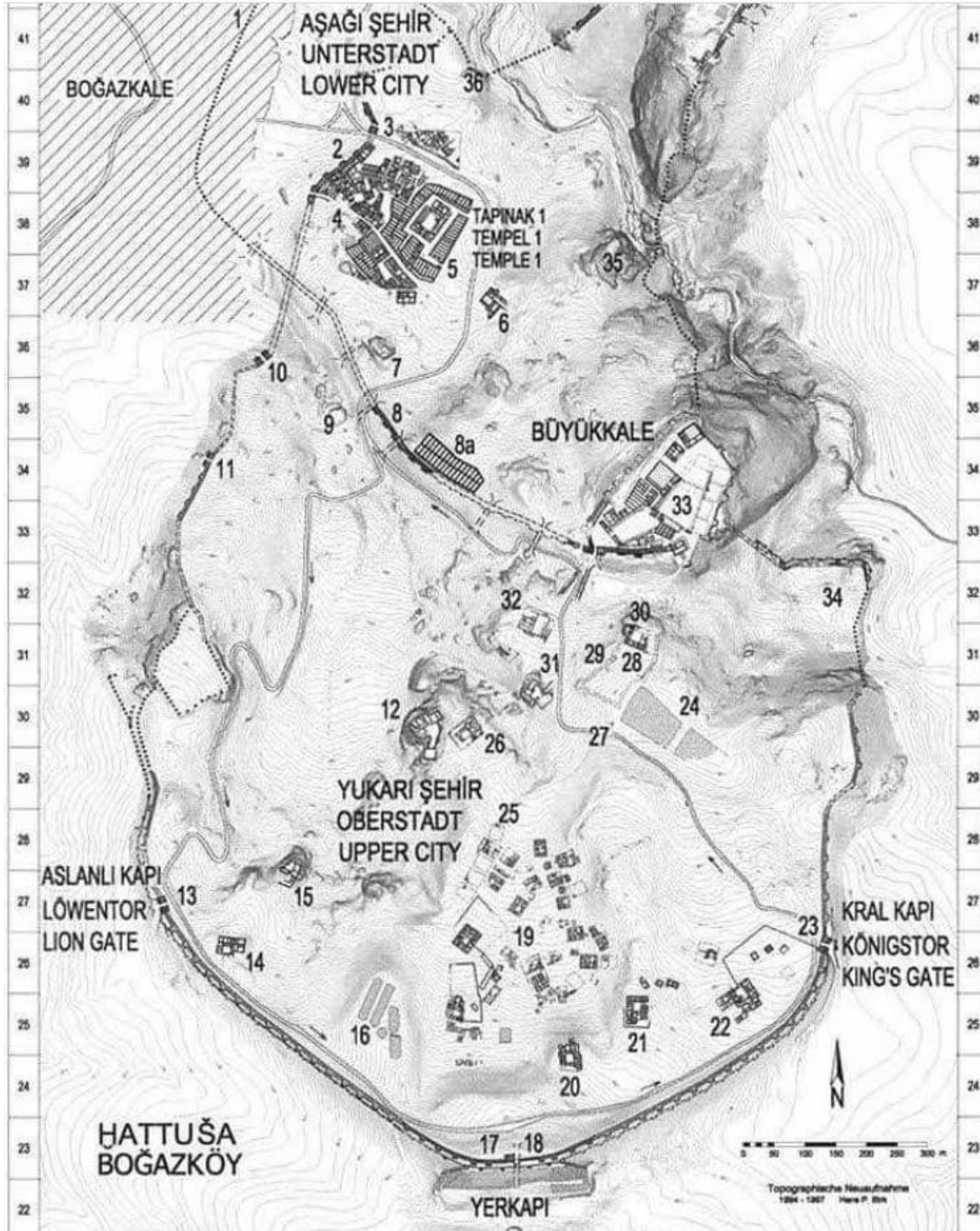
Ek-1. Geç Tunç Çağında Hitit Dünyası (Bryce, 2009)

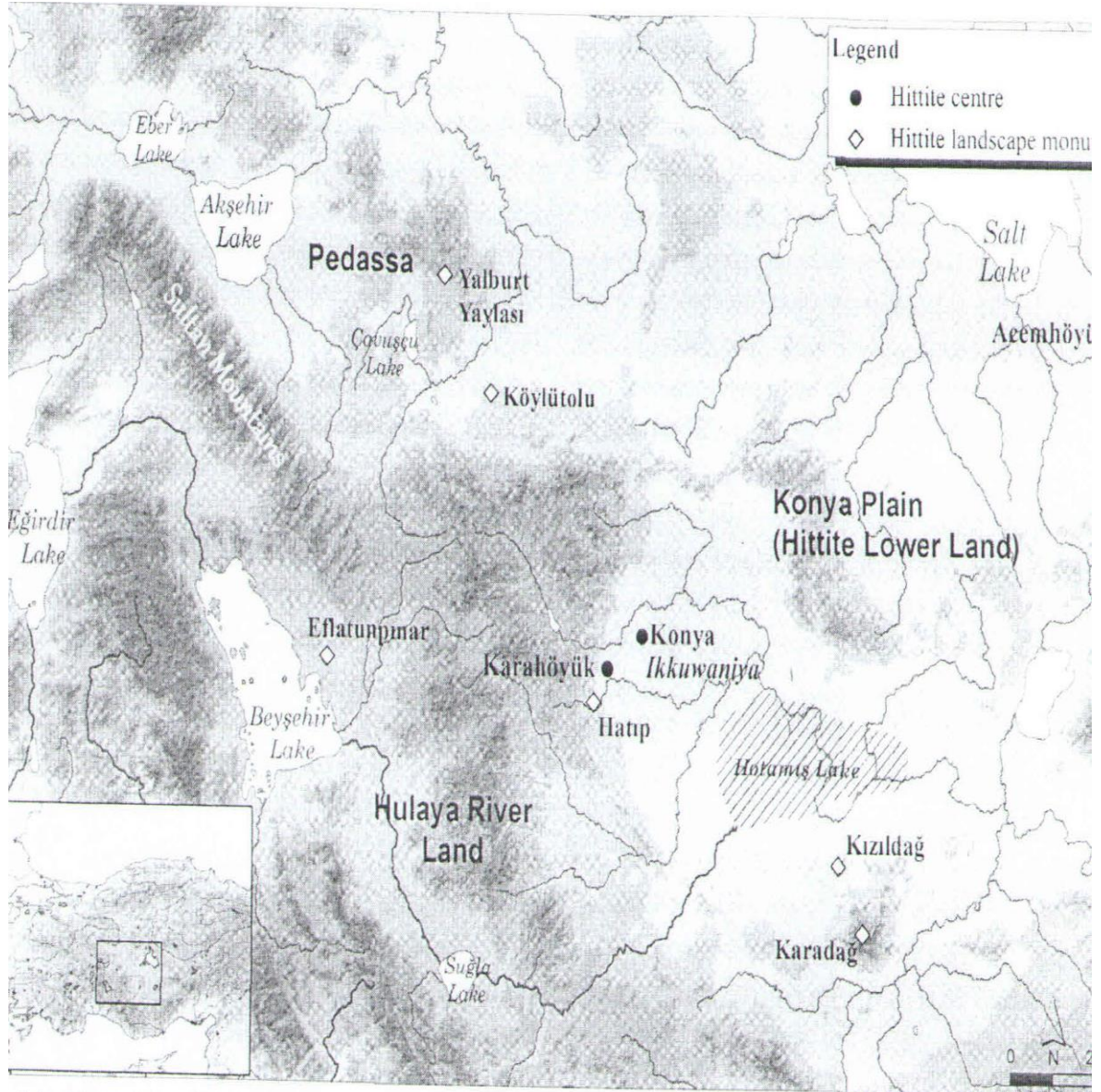
Ek-2. M.Ö. 16yy'da Hattuša Yukarı Şehir (Seeher, 2006)

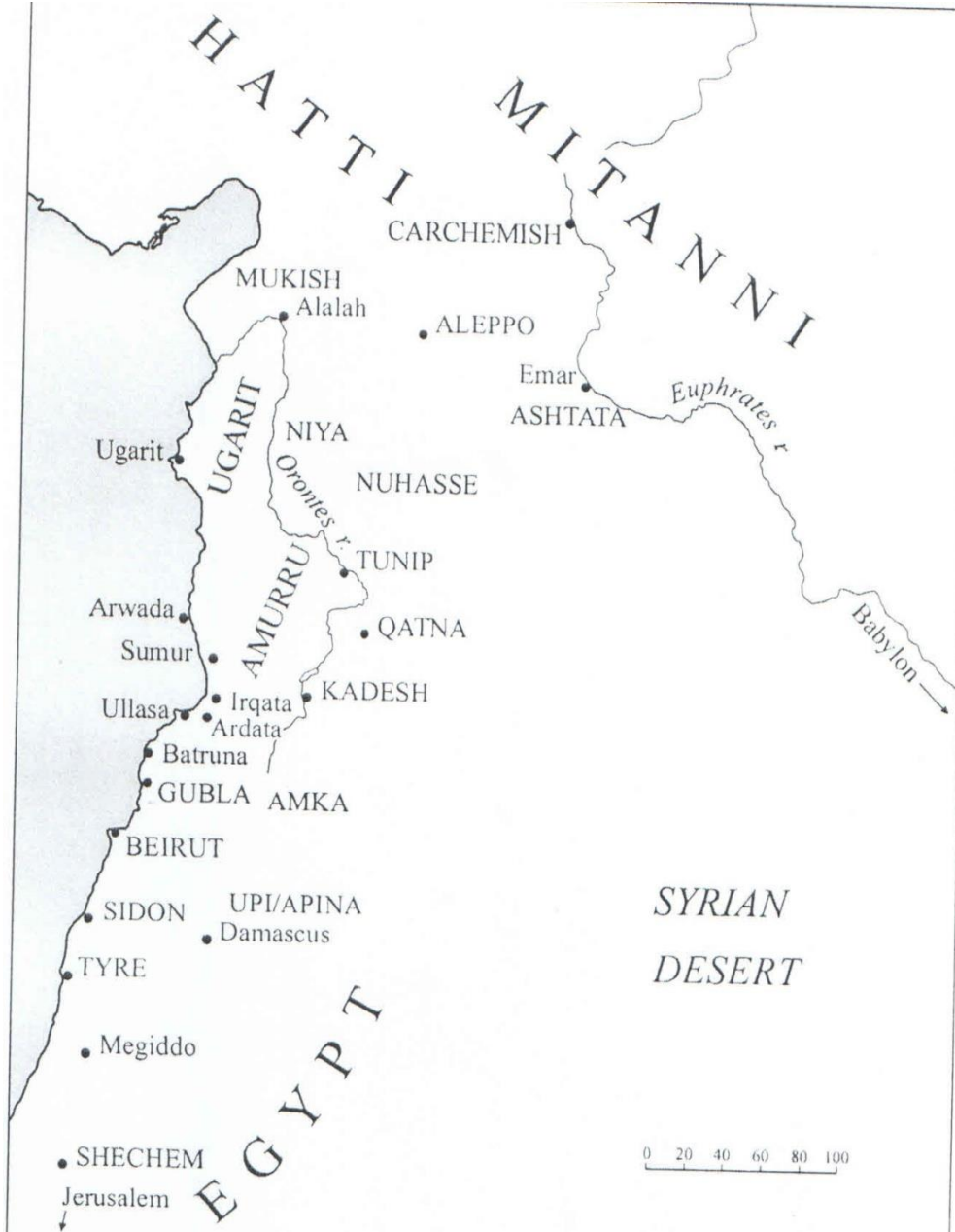
Ek-3.Hattuša- Boğazkale Aşağı ve Yukarı Şehir (Seeher, 2006)

Ek-4.Hitit Çağında Konya Bölgesinin Coğrafyası (Harmanşah, 2017)

Ek-5. Geç Bronz Çağında Suriye Prenslikleri (Bryce, 2009)

Ek-6.Hattuša kentinden bir görünüm (2019)

Ek-9.Hattuša Aslanlı Kapı (2019)

Ek-9. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kaniş
(www.archive.antiquity.ac.uk/projgall/kulakoglu, 2010)

Ek-10.Kültepe Karum (www. kültepe.org.tr)

Ek-11. Şapınuva (Ortaköy) Lokasyon Haritası (Gülersoy, 2016)

Ek-12.Šapinuva A binası (idari bina) (2019)

Ek-13. Tarhuntaša sınırını gösteren harita (Harmanşah, 2017)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :ERSOY, Tuğba
Uyruğu :Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı
Doğum tarihi ve yeri :03.02.1991
Medeni hali :Bekar
Telefon :05077295844
e-mail :ersoytugba@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi	2014
Lise	Cumhuriyet Lisesi	2009

Yabancı dil

İngilizce

